

Kasvatustieteellisiä tutkimuksia, numero 29
Helsinki Studies in Education, number 29

Sanna Sekki

**Arki perhetyön kohteena.
Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun
-hankkeessa**

Esitetään Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
Helsingin yliopiston Metsätalon salissa 6, Unioninkatu 40,
lauantaina 16. kesäkuuta 2018 klo 12.

Helsinki 2018

Esitarkastajat

Professori Riitta Vornanen, Itä-Suomen yliopisto
Dosentti Laura Seppänen, Työterveyslaitos

Kustos

Professori Johanna Mäkelä, Helsingin yliopisto

Ohjaajat

Dosentti Ritva Engeström, Helsingin yliopisto
Yliopistonlehtori Pirjo Korvela, Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Apulaisprofessori Hanna Toiviainen, Tampereen yliopisto

Yliopistopaino Unigrafia, Helsinki

ISBN 978-951-51-4300-6 (nid.)

ISBN 978-951-51-4301-3 (PDF)

Omistan tämän väitöskirjan rakkaille vanhemmilleni Ritvalle ja Sepolle kiitoksena siitä aineellisesta ja inhimillisestä tuesta ja rakkaudesta, jota olen pyyteettömästi saanut koko elämäni.

Sanna Sekki

Everyday life as an object of family work

Experimenting new working method in Arki haltuun -project

Abstract

This dissertation belongs to the field of home economics science. The background of the study includes a family work development project called Arki haltuun (AH -project), which Västöliitto (The Family Federation of Finland) conducted from 2007–2010. This study focuses on the everyday activities of the families in the context of social work via a new tool called a sequence map. The aim of this research is to analyze what kind of activity the sequence map will produce during both family workers' home visits and in the everyday lives of families. This research is theoretically based on the cultural-historical activity theory. In this frame of reference, the introduction of the sequence map represents cultural re-tooling, which creates possibilities for the development of new family work practices. This study, in which a zone of proximal development is the central concept, analyzes the mastery of the everyday life during family work home visits.

The research data originates from the AH -project and consists of audio recordings from home visits and the written diaries of family workers. The data covers an approximately three-month working period in each family and the follow-up visits at both six months and one year after the work has ended. A total of 30 families participated in the project, and 7 families were chosen for the study. Regarding the analysis, the dynamic and contextual natures of activities were considered. The analysis focused on both interaction and activity settings between family workers and the family during home visits. The first phase of the analysis examined the development of a client process during the AH -project and the second phase focused on the objects of the everyday life within the families as well as related working processes. Use of the sequence map was essential to both phases of the analysis. The third phase conceptualized the possessions of everyday life, based on a previous analysis.

The main findings of the research correlate the role of the sequence map as a mediator between family workers and the family. The sequence map integrates the client process in both social work and practical work within families. The findings concerning the mastering of everyday life can be

summarized into two points: (1) the essential meaning of the human mediator while working with the sequence map and (2) the twofold meaning of routines in everyday settings. The results show that, when developing everyday activities in families, it is not enough to merely concentrate on new practices; rather families must systematically unlearn old habits at the same time.

Keywords: sequence method, everyday life, mastery of everyday life, household activity, family work, relational agency, activity theory

Sanna Sekki

Arki perhetyön kohteena.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Tiivistelmä

Kotitaloustieteen alaan kuuluvan tutkimuksen taustalla on Arki haltuun -perhetyön kehittämishanke (AH -hanke), jonka Väestöliitto toteutti vuosina 2007–2010. Tutkimus kohdistuu perheiden arkitoimintaan sosiaalitoimen perhetyön kontekstissa, jossa kokeillaan uutta työmenetelmää (sekvenssikarttaa). Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaista toimintaa arjen rytmittämiseen perustuvan välineen käyttö synnyttää kotikäynneillä ja perhearjessa. Teoreettisesti toiminnan teorian viitekehykseen sijoittuvassa tutkimuksessa sekvenssikartan käyttöönotto tulkitaan toiminnan uudelleenlaiseksi välittymiseksi, joka luo mahdollisuuden perhetyön uudenaisten käytäntöjen kehittymiselle. Perhetyön kotikäynneillä tapahtuvaa arjen hallintaa tutkitaan lähikehityksen vyöhykkeen viitekehyksessä.

Tutkimusaineisto on peräisin AH -hankkeesta. Se sisältää sekä äänitallenteita kotikäyntien työskentelystä, että perhetyöntekijöiden laatimat muistiot kotikäynneiltä. Perhekohtainen aineisto kattaa noin kolmen kuukauden työskentelyjakson sekä seurantakäynnit puoli vuotta ja vuosi hankkeen päättymisen jälkeen. Tutkimukseen valittiin seitsemän perhettä kolmestakymmenestä hankkeeseen osallistuneesta perheestä. Aineiston analyysi suoritettiin siten, että voitiin ottaa huomioon ja pitää keskiössä toiminnan dynaaminen ja kontekstuaalinen luonne. Analyysin kohteena olivat työntekijöiden ja perheen kohtaamisessa rakentuvat vuorovaikutus- ja toimintatilanteet. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa tutkittiin asiakkuuden rakentumista ja toisessa vaiheessa perhekohtaisia työskentelyn kohteita arjessa (arjen hallinnan kohteet) ja niihin liittyviä työskentelyprosesseja arjen rutiinien, rytmittämisen ja suunnittelun kontekstissa. Sekvenssikartan käytön analyysi sisältyi molempiin vaiheisiin. Arjen hallintaa käsitteellistettiin kehitysprosessina näiden analyysien pohjalta.

Tutkimuksen keskeiset tulokset liittyvät sekvenssikartan käyttöön työntekijöiden ja perheen vuorovaikutusta ja toimintaa välittävänä välineenä. Kartta integroi perhetyön vuorovaikutuksessa rakentuvan asiakkuuden ja perhearjen yksityiskohtien käytännön suunnittelun ja konkreettisen työskentelyn. Tutkimus nostaa arjen hallintaan tähtäävän toiminnan näkökulmasta esille erityisesti kaksi seikkaa: (1) inhimillisen välittäjän keskeisen

merkityksen kartan käytön yhteydessä sekä (2) rutiinien kaksinaisen merkityksen arjen ympäristöissä. Toiminnan kehittämisessä ei ole riittävästi keskittyä uuden suunnitteluun ja opetteluun, vaan totutusta poisoppimista tulee rakentaa sensitiivisesti ja suunnitelmallisesti uuden oppimisen rinnalla.

Avainsanat: sekvenssimenetelmä, arki, arjen hallinta, kotitalouden toiminta, perhetyö, suhdetoimijuus, toiminnan teoria

Kiitokset

Perheiden arki on keskeinen osa tätä tutkimusta ja väitöskirjan tekeminen on ollut useita vuosia osa arkeani. Väitöskirjatyön vastapainona urheilu ja erityisesti juoksu on ollut tärkeässä osassa. Voin verrata monella tavalla matkaa väitöskirjan parissa pitkään juoksulenkkiin. Olen kohdannut matkan varrella monenlaisia vaihteita, välillä juoksu etenee kevyesti myötätulessa, toisinaan olen poikennut pääreitiltä kiemuraisille metsäpoluille, ja välillä ylämäet ovat olleet raskaita ja vaikeita ylittää. Matkan teko on ollut eri vaiheista huolimatta mielekästä ja olen oppinut paljon niin tutkimuksen tekemisestä kuin itsestäni.

Tällä pitkällä matkalla valmennus ja matkakumppanit nousevat erityiseen osaan, on ollut ilo ja kunnia jakaa tämä matka kahden suurenmoisen valmentajan kanssa. Ritva Engeström ja Pirjo Korvela, suurimmat ja kauneimmat kiitokseni kuuluvat teille. Teidän ansiostanne olen aina palannut pääreitille ja nyt viimein päässyt maaliin. Ritva, sanat eivät riitä kertomaan suurta kiitollisuuttani tästä yhteisestä matkasta. Ohjauksessasi laadullisesta tutkimuksesta on auennut uudenlainen maailma toiminnan teorian mikroanalyttisen otteen myötä. Näinä vuosina olemme käyneet lukemattomia toiminnan teoriaan liittyviä keskusteluja, jotka ovat vaikuttaneet ratkaisevasti oppimisprosessiini. Yhteisistä kohtaamisista on välittynyt aina kunnianhimoinen työtapasi ja sitoutuminen ohjaukseen. Vaikka omat ajatuksetni ovat olleet paikoin jäsentymättömiä, sinulla on ihmeellinen kyky tavoittaa niistä oleellinen ja tukea matkan etenemistä laajan teoreettis-metodologisen asiantuntemuksesi avulla. Innostavassa ja ammattitaitoisessa, mutta myös sopivasti vaativassa ohjauksessasi on ollut hyvä työskennellä. Pirjo, meidän yhteinen matkamme alkoi jo graduvaiheessa, kun sain sinulta silloin käynnissä olleen Arki haltuun -hankkeen aineistoa käyttööni. Ohjauksesi graduvaiheessa synnytti kipinän jatkotutkimuksen tekemiseen. Olet ohjaajana kannustava, idearikas ja helposti lähestyttävä. Olet uskonut ja valanut uskoa minuun tämän tutkimuksen valmistumisesta. Erityisesti kotitaloustieteeseen ja perheiden arkeen liittyvä asiantuntemuksesi ovat vaikuttaneet merkittävästi tutkimukseeni. Ohjaajan roolin ohella olet myös perehdyttänyt minua moniin käytäntöihin akateemisessa maailmassa. Sydämelliset kiitokset kaikista tutkimustani edistävästä teosta näinä vuosina.

Vuosien varrella minulla on ollut myös runsaasti muita matkakumppaneita. Kotitaloustieteen professori emerita Kaija Turkki ja FT Liisa Have-rinen ovat toistuvasti kommentoineet työni eri vaihteita. Kiitos teille kotitaloustieteellisistä keskusteluista näiden vuosien aikana. Kiitän työni esitarkastajia professori Riitta Vornasta ja dosentti Laura Seppästä huolellisesti

laadituista esitarkastuslausunnoista, jotka auttoivat käsikirjoituksen viimeistelyssä. Kiitän myös apulaisprofessori Hanna Toiviaista lupautumisesta vastaväittäjäksi. Haluan esittää kiitokset tiedekunnan dekaanille, professori Johanna Mäkelälle väitöspäivään valmistamisesta ja kustoksen roolissa toimimisesta.

Tällä matkalla on kulunut useita pareja juoksukenkiä, eikä niiden uusiminen olisi ollut mahdollista ilman rahoitusta. Haluan esittää nöyrimmät kiitokseni taloudellisesta tuesta tutkimuksen eri vaiheissa Elli Sunisen ja Rachel Trobergin rahastolle, Alli Paasikiven säätiölle sekä Helsingin yliopistolle. Tutkijakoulupaikka valtakunnallisessa Perhetutkimuksen tohtoriohjelmassa antoi mahdollisuuden keskittyä yhtäjaksoisesti väitöskirjatyöhön. Tutkijakoulun johtaja professori Kimmo Jokinen ansaitsee muun johdoryhmän kanssa kiitokset kannustavan oppimisympäristön luomisesta. Tutkijakoulupaikka toi myös lisäresurssin ohjaukseen, kiitän erityisesti professori Marjo Kurosta sosiaalityön näkökulmasta esitetystä kommentista. Tutkijakoulun seminaarityöskentely oli monitieteisessä seurassa innostavaa ja antoisaa. Tästä kiitokset kuuluvat tohtoriohjelman muille väitöskirjantekijöille, erityiskiitos Anne Mattilalle ja Ella Sihvoselle arvokkaista kommenteista ja kiinnostuksesta tutkimustani kohtaan. Sydämelliset kiitokset kuuluvat myös Virve Murrolle, kiitos ystävydestäsi ja myötäelämisestä tutkimukseni eri vaiheissa sekä lukuisista tutkimusaiheisista keskusteluista ja kommenteista näiden vuosien aikana.

Tätä tutkimusta ei olisi ilman Väestöliiton ja Mona Jonssonin visiota uudenlaisesta välineestä lapsiperheiden arjen tukemiseen, kiitos Mona. Lämpimät kiitokset hankekoordinaattorina toimineelle Antero Kupiaiselle sekä perhetyöntekijöille avarakatseisesta työskentelystä perheiden kanssa sekä tutkimusaineiston keräämisestä ja tuottamisesta. Uusi väline ei kuitenkaan yksin riitä, vaan sen kokeilu ja kehittäminen käyttöympäristössä on ratkaisevaa. Ajattelen suurella kiitollisuudella hankkeeseen osallistuneita perheitä, jotka ennakkoluulottomasti avasivat kotinsa ovet myös tutkimustarkoituksessa.

Kotitalousopettajan opintosuunta on tarjonnut tärkeän työyhteisön aloittelevalle tutkijalle. Kiitän lämpimästi koko henkilökuntaa tästä matkasta, ovet ovat olleet aina avoinna kysymyksille ja keskusteluille. Kristiina Janhonen ja Kaisa Torkkeli, olen saanut jakaa väitöskirjapolkuni teidän kanssanne. Lämpimät kiitokset tuesta, avusta, kommenteista ja inspiroivista keskusteluista ja ajatuksista matkan varrella. Haluan kiittää myös Kaiju Kangasta ja Hanna Kuusisaarta avusta ja myötäelämisestä. Marja Saarilahtea kiitän tuesta sekä keskusteluista ja pohdinnoista yhteisen aineiston äärellä.

Helsingin suomenkielinen työväenopisto on ollut koko tämän matkan toinen tärkeä työyhteisöni. Kotitalouden opettaminen on ollut minulle henkilökohtaisesti tärkeää, ja samalla se on tuonut konkretiaa tutkimustyön vastapainoksi. Kiitän Jouko Sireniusta kuluneista vuosista; opista ja yhteistyöstä sekä mahdollisuudesta kasvaa ja kehittyä opettajana. Suuret kiitokset myös muille ihanille ja avulialle kollegoille sekä vuosien aikana kohtamilleni kurssilaisille. On ollut ilo työskennellä teidän kanssanne.

Ystävien kanssa vietetty aika on tarjonnut tärkeää vastapainoa väitöskirjan tekemiselle ja vienyt ajatukseni hetkellisesti muualle. Lämmin kiitos teille kaikille tuesta, kannustuksesta ja yhteisistä, usein ruoan äärellä vietetyistä hetkistä!

Rakas perheeni on ollut tärkein tuki tällä matkalla, vanhempani ja veljeni perheineen sekä puolisoni. Äiti ja isä, olen saanut teiltä sellaisia elämänohjeita ja vahvuuksia, jotka tulevat kantamaan läpi elämän. Olen myös nähnyt, että ahkeruus ja omien unelmien tavoittelu synnyttävät ympärilleen paljon hyvää. Olen teille niin paljosta kiitollinen. Antti, sisarussuhteet ovat elämän pisimpiä ihmissuhteita, en voisi kuvitella jakavani tätä matkaa kenenkään muun kanssa. Kiitos, että olet hienovaraisesti kannustanut minua etenemään ja kiinnittämään huomion suurempiin kokonaisuuksiin, kun olen jäänyt liiaksi kiinni yksityiskohtiin. Querida Ingrid, gracias por tu amistad y tu apoyo durante todo el largo proceso. Niklas, leikkituokiot kanssasi ovat piristäneet aikuiskeskeistä arkeani ja antaneet mahdollisuuden nähdä maailman lapsen silmin.

Rakas puolisoni Mikko, olet seurannut tätä matkaa läheltä ja nähnyt konkreettisesti ylä- ja alamäet. Olet iloinnut kanssani onnistumisista ja lohduttanut vaikeina hetkinä sekä valanut minuun uskoa. Olet myös ottanut suuren vastuun arjen sujuvuuden ja jatkuvuuden turvaamisesta näinä vuosina, mikä on antanut minulle mahdollisuuden toteuttaa unelmiani. Olet ollut myös korvaamaton tekninen tuki ja auttanut tarvittaessa lähestulkoon kaikessa. Olen onnellinen, että saan jakaa arjen kanssasi!

Siltavuorenpenkereellä 15.5.2018

Sanna Sekki

Sisältö

KIITOKSET	8
1 JOHDANTO	15
1.1 Arki haltuun -hankkeen tausta	16
1.2 Sekvenssikartta	16
1.3 Tutkimuksen ala ja konteksti	18
2 KESKEISET NÄKÖKULMAT ARKI HALTUUN -HANKKEESSA	22
2.1 Kotiin viedyt perhepalvelut	23
2.1.1 Perhepalvelut muutoksessa	23
2.1.2 Perhetyön lainsäädäntö, järjestäminen, määrittely ja toteutus	28
2.1.3 Järjestöt kotiin viedyn perhetyön tuottajina	31
2.1.4 Perhetyön menetelmät ja välineet	33
2.2 Perhetyöhön liittyvä aiempi tutkimus	37
2.3 Perhetyön asiakassuhteen määrittelyä	45
2.3.1 Asiakkuus	45
2.3.2 Asiakkuus hallinnon tasolla	49
2.3.3 Asiakkaiden osallisuuden toteutuminen	52
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA	56
3.1 Kotitaloustieteellinen lähestymistapa	56
3.1.1 Kotitalousopetuksesta yliopistolliseksi oppiaineeksi	56
3.1.2 Kotitalous tutkimuskohteena	59
3.1.3 Arjen monitieteinen tutkimus	62
3.1.4 Käytännöt ja rutiinit tutkimuksen kohteena	68
3.2 Toiminnan teoria tutkimuksen viitekehyksenä	71
3.2.1 Toiminnan teorian lähtökohtia	72
3.2.2 Toiminnan teoria tässä tutkimuksessa	77
3.2.3 Mikroanalyttinen lähestymistapa	79
3.3 Tutkimuskysymykset	80
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	82
4.1 Arki haltuun -hankkeessa kerätty aineisto	82

4.2 Tämän tutkimuksen aineisto	83
4.3 Aineiston jäsentäminen ja analyysi	88
4.3.1 Perhetyön havaintoyksikkö ja empiirinen analyysiyksikkö	89
4.3.2 Analyysimenetelmät	91
5 AINEISTON JAKAMINEN EPISODEIKSI	93
5.1 Episodin rajojen määrittäminen	93
5.2 Yhden kotikäynnin aineiston jakaminen episodeiksi	95
5.3 Episodien määrä koko aineistossa	103
6 EPISODIEN RYHMITTELY: ASIAKASSUHTEEN MATERIAALISUUS	105
6.1 Episodien ryhmittely ja ryhmien nimeäminen	105
6.2 Esimerkki episodien ryhmittelystä	110
6.3 Yhteenveto	111
7 ARJEN HALLINNAN PROSESSIT PERHETYÖSSÄ	113
7.1 Arjen hallinnan prosessien muodostaminen	113
7.2 Saarioisen perhe: kodin ruokakäytäntöjen kehittäminen	114
7.3 Raikkaan perhe: kodin puhtaanapito	120
7.4 Erosen perhe: päivän kulun jäsentäminen	127
7.5 Kouluun perhe: lasten koulunkäynnin tukeminen	133
7.6 Katraan perhe: vanhemmuuden tukeminen	139
7.7 Yangin perhe: perhedynamiikan vahvistaminen	146
7.8 Vastarannan perhe: säännöllinen kodinhoito	152
7.9 Yhteenveto	158
8 ARJEN HALLINTA KEHITYSPROSESSINA LÄHIKEHITYKSEN VYÖHYKKEEN VIITEKEHYKSESSÄ	161
8.1 Lähikehityksen vyöhykkeen käsite ja tulkinta tässä tutkimuksessa	161
8.2 Arjen hallinnan uudelleen välittyminen	165
8.3 Välittymisen prosessien ristiriidat	169
9 TULOSTEN YHTEENVETO	172
10 TUTKIMUKSEN ARVIOINTI	179
11 PÄÄTELMÄ	186

11.1 Monitieteisyys tutkimuksen lähtökohtana.....	186
11.2 Tutkimuksen tulosten sovellusalueet	187
11.3 Jatkotutkimusaiheiden luonnostelua	189
LÄHTEET.....	191
LIITTEET	213
Liite 1 Arjen sekvenssirakenne.....	213
Liite 2 Sekvenssikartta	214
Liite 3 Taulukko episodien sijoittumisesta episodiryhmiin tutkimusperheittäin	215

Kuviot

Kuvio 1. Vygotskin kulttuurisesti välittynyt teko ja sen uudelleen muotoilu.....	73
Kuvio 2. Toimintajärjestelmän malli.....	74
Kuvio 3. Motiivin hierarkkinen rakenne Leontjevin (1977) mukaan.....	75
Kuvio 4. Tuloslukujen keskeinen sisältö.....	173

Taulukot

Taulukko 1. Näyte kotikäynnin sisällön kokoamisesta eri aineistojen avulla.....	84
Taulukko 2. Tutkimusaineisto perheittäin.....	87
Taulukko 3. Aineiston jakaminen episodeiksi.....	96
Taulukko 4. Kotikäyntien ja episodien määrät tutkimusperheissä.....	104
Taulukko 5. Yhteenvedo episodiryhmistä.....	110
Taulukko 6. Arjen kohteet ja arjen hallinnan prosessit.....	114

1 Johdanto

Perheen äiti kuvailee arkeaan perhetyöntekijöille Arki haltuun -hankkeessa työskentelyn alkaessa seuraavasti:

”Mä yritän masennuksesta toipua ja saada elämää järjestykseen monella alalla. Niinku niitten lasten kanssa ja se parisuhde, kun on nyt poissa. Ja raha-asiat ja kaikki, kaikki on yhtä aikaa. Ja sitten, jos mä yritän jotain aluetta, niin se muu jää niinku. Et tavallaan mulla ei se keskittyminen riitä, eikä ajatukset riitä kuin yhteen asiaa. Mä toivoisin, että just ne huushollin asiat rupeis jollakin lailla sujumaan. Ja sitten lasten kanssa pärjääminen. Mä haluaisin semmoisii niinku toimintamallei, että mä saisin tilanteen jollakin lailla rauhoittumaan ja laukeen. Sen sijaan, että mä pahentaisin sitä.” (Aloitusneuvottelu.)

Edellä oleva yksittäisen perheen esimerkki kuvaa laajemmin perheiden ongelmien kompleksisuutta ja monimuotoisuutta. Kodinhoidon rutiinien puute, perheenjäsenten väliset vuorovaikutusongelmat sekä näköalattomuus ja masennus yhdistettynä muihin vastoinkäymisiin vaikeuttavat perheiden arjen hallintaa. Yhteiskunnan jatkuvassa muutoksessa perheiden arjen haasteet ja ongelmat ovat muuttuneet ja perheet kamppailevat erilaisten asioiden parissa kuin vuosikymmeniä sitten (ks. esim. Raunio, 2009). Perheiden arjen vaativuus ja kompleksisuus (complex family problems) on myös kansainvälisesti tunnistettu ilmiö (ks. esim. Ciczowska-Giedziun & Zmyslowska, 2017). Nykyaikana yhä useampia lapsiperheitä joudutaan tukemaan erilaisilla tukipalveluilla arjessa selviämiseksi. Tästä konkreettisenä esimerkkinä Suomessa ovat jatkuvasti suurina pysyttelevät lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät. Vuonna 2015 lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli kaikkiaan 73 872 lasta ja nuorta, joista uusien asiakkaiden määrä oli 28 %. Vuoden 2014 tilanteeseen verrattuna asiakasmäärä (90 269) näyttäisi pienentyneen, mutta muutosta selittää uuden lastensuojelulain myötä voimaan tullut muutos asiakkuuden alkamisen perusteista. Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun palvelutarpeen arvion perusteella tunnistetaan tarve lastensuojelun palveluille. (Kuoppala & Säkkinen, 2015, s. 10.)

Meneillään olevan sosiaali- ja terveystalouden koskevan palvelurakennemuutoksen tärkeimpiä tavoitteita on kustannustehokkuuden rinnalla edistää palveluiden yhdenvertaisuutta ja saatavuutta. Palvelut järjestetään asiakaslähtöisiksi kokonaisuuksiksi siten, että asiakas saa tarvitsemaansa palvelua tai hoitoa oikea-aikaisesti. (STM, 2017.) Uudistukseen liittyy myös laajemmin suuntaus kehittää digitaalisia palveluita ja verkkoympäristössä tapahtuvaa sosiaalityötä asiakkaan tilanne huomioon ottaen (ks.

esim. Granholm, 2016). Sosiaalityössä vallitsee laajasti käsitys kasvokkaisen vuorovaikutuksen merkityksestä työskentelyssä (Juhila, 2004; Juhila, 2006). Työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksessa tapahtuva kohtaaminen on sosiaalityön ydinprosesseja (Jokinen, 2016). Tulevaisuudessa näiden vuorovaikutukseen perustuvien käytäntöjen kehittäminen ja tutkiminen on edelleen tärkeää, vaikka osa sosiaalityöstä siirtyisikin verkkoympäristöön.

1.1 Arki haltuun -hankkeen tausta

Tutkimuksen taustalla on uuden perhetyömenetelmän kokeilu ja kehittäminen, jonka Väestöliitto on toteuttanut pääkaupunkiseudulla vuosina 2007–2010 Arki haltuun -perhetyön kehittämishankkeena (Jonsson, 2006; Kupiainen & Holmberg, 2011). Kehittäminen ja kokeilu profiloituivat vahvasti sosiaalityön kentälle, koska hankkeen asiakasperheet valikoituivat pääkaupunkiseudun sosiaalityön eri toimijoiden avulla (Kupiainen & Holmberg, 2011, s. 51). Sosiaalityössä näkyvät painotukset heijastavat yhteiskunnallista kehitystä ja tilannetta. Uuden työtavan kehittämisen lähtökohtana olivat perheiden tukemisessa tapahtuneet muutokset. Hankkeen asiakastyössä kokeiltiin ja kehitettiin arjen rytmittämistä tukevaa sekvenssikarttaa ja siihen perustuvaa sekvenssimenetelmää. Väestöliiton saamat kokemukset käytännön työskentelystä perheiden kanssa olivat osoittaneet, että psykososiaaliseen tukeen painottuvat työtavat eivät olleet enää riittäviä moniongelmaisissa, haastavaa arkea elävissä perheissä (Jonsson, 2006; Korvela, Saarilahti & Sekki, 2014, s. 149). Työntekijät kohtasivat kaiken aikaa enemmän perheitä, jotka saivat apua monelta eri taholta mutta eivät pärjänneet arjessa itsenäisesti (Jonsson, 2006; Jonsson, 2011; ks. myös Engeström, Poikela & Karvinen-Niinikoski, 2006). Myös sosiaalityön suhde asiakkaaseen oli muuttunut ratkaisevasti 2000-luvulle tultaessa siten, että asiakas nähtiin aktiivisesti osallistuvana ja valintoja tekevänä osapuolena (Toikko, 2014, s. 166, 168). Muutokset loivat paineita uusien käytäntöpainotteisten ja asiakasta aktivoivien työtapojen kehittämiseen perheiden auttamiseksi.

1.2 Sekvenssikartta

Sekvenssikartan taustalla on alun perin kodin arjen tutkimiseen kehitetty tutkimusmenetelmä (Korvela, 2003), joka Väestöliiton hankkeessa sai uuden kontekstin ja merkityksen, kun sen pohjalta alettiin kokeilla ja kehittää käytännön työvälinettä perheiden arjen tukemiseen (Korvela, 2011; Engeström, 2011). Idea kartasta syntyi, kun kentällä perhetyössä tehdyt havain-

not ja perheiden arkielämän tutkimuslöydökset kohtasivat toisensa (Jonsson, 2006). Kotitaloustieteen alaan kuuluvassa ja toiminnan teoriaan pohjautuvassa Korvelan tutkimuksessa lapsiperheiden kotona tapahtuva arki käsitteellistettiin toiminnaksi, joka aikaansaadaan perheenjäsenten yksilöllisten ja keskinäisten tekojen avulla. Perheiden arkea tallentavan videoaineiston analyysissä tunnistettiin, että kodin arki jäsenyi ajallisesti toisiaan seuraavista vaiheista, joita tutkimuksessa alettiin kutsua sekvensseiksi ja joiden avulla tekojen analyysi on tutkimuksessa toteutettu menetelmällisesti (liite 1). Tutkimuksen mukaan päivän perusrakenne muodostui 4–6 sekvenssistä, jotka jokainen perhe konstruoi sekvenssille luonteenomaisilla teoilla. Sekvenssirakenne toistui päivästä toiseen lähes samankaltaisena samaa perhevaihetta elävissä perheissä, jolloin sen voidaan katsoa muodostavan perheen päivärytmin ja toimintaprosessin perusrakenteen. Sekvenssirakenne voidaan tällöin nähdä arjen tukirakenteena päivittäisten toimintojen suorittamiselle. Kun päivärytmi ennakoidaan, tuttuuden ja turvallisuuden tunne arjessa lisääntyy. Vastaavasti toimintaprosessin perusrakenne murtuu, kun siihen tulee mukaan riittävän paljon ennalta arvaamattomia tekijöitä. Korvelan tutkimuksessa havaittiin, että erityisesti sekvenssistä toiseen siirryttäessä esiintyi samanaikaisesti kahden erilaisen sekvenssin tekoja, jolloin tekojen välille syntyi jännitteitä. Arjessa jännitteet konkretisoituivat usein perheenjäsenten välisinä erimielisyyksinä ja neuvotteluina. (Korvela, 2003, s. 51–57, 99; Korvela, Holmberg, Jonsson & Kupiainen, 2009, s. 107–108; Korvela, 2011, s. 219.) Tätä ymmärrystä arkipäivän sekvenssirakenteesta on hyödynnetty Väestöliiton hankkeessa.

Käytännön työvälineenä sekvenssikartta (liite 2) muistuttaa ulkoasultaan lukujärjestystä. Päivä on siinä jaettu perheen tarpeen mukaan pienemmiksi kokonaisuuksiksi, esimerkiksi aamu, päivä, ilta. Asiakasperheen kotikäynneillä käytiin kartan avulla vuorovaikutuksessa läpi päivän kulkua yksityiskohtaisesti. Työskentelyä kartan kanssa voidaan tällöin tarkastella tiedonmuodostusprosessina, jossa perhe on keskeinen tiedon tuottaja. Sekvenssikartan käytön tavoitteeksi hankkeessa asetettiin arjen rytmittäminen ja perheen päivittäisten toimintojen suunnittelu, niistä keskusteleminen ja neuvottelemine (Fågel, Jonsson, Korvela & Kupiainen, 2011). Tämän uuden välineen ominaisuutena oli se, että asiakkaan läsnäolo ei riittänyt työskentelyn toteutumiseen, vaan edellytyksenä oli myös, että asiakkaalla on oma ja aktiivinen rooli työvälineen käytössä ja sen muovaamisessa vastaamaan paremmin oman perheen arjen tilanteita ja niiden hallintaa (vrt. Pohjola & Korhonen, 2014). Sekvenssikartta aktualisoitui perhetyön välineeksi perhetyöntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksessa. Se ei ollut valmis väline, joka voidaan viedä perheen käyttöön, vaan se räätälöitiin jokaisen perheen tarpeita vastaavaksi. (Kupiainen & Holmberg, 2011, s. 44.)

Karttatyöskentely [etenee kahdessa vaiheessa] käynnistettiin kotikäynnillä perheen senhetkisen tilanteen hahmottamisella, jonka perusteella perhetyöntekijät laativat avuksi 'tilannekartan' perheen arjen sujumisesta. Tilannekartan avulla perheen kanssa pohditaan arkeen tehtäviä muutoksia ja ryhdyttiin vähitellen rakentamaan uusia toimintatapoja, joita rytmitettiin ja integroitiin arkeen sekvenssikartan avulla. Hankkeessa laadittiin myös 'tavoitekartta', johon kirjattiin perheen tarpeen mukaan esimerkiksi arjen toimintoihin tai rytmeihin liittyviä tavoitteita. Työskentely perustui ajatukseseen, että parhaimmillaan rutiinit tuovat ennakoitavuutta ja säännönmukaisuutta arkeen ja vapauttavat voimavaroja arjen muille osa-alueille. (Korvela, Holmberg, Jonsson & Kupiainen, 2009, 107–108; Kupiainen & Holmberg, 2011, s. 44, 54.)

Hankkeessa käytettiin sekvenssikartan ohella ja siihen liittyen käsitettä sekvenssimenetelmä, joka kuvaa laajemmin hankkeen työtapoja. Arki haluttuun -hankkeen keskeiset työtavat olivat päivärytmin selvittäminen ja muokkaaminen sekvenssikartan avulla, yhdessä tekeminen, tarvittaessa puolesta tekeminen sekä psykososiaalinen tuki. (Kupiainen & Holmberg, 2011, s. 53.) Hankkeen työtappaa luonnehtii toiminnallisuus, konkreettisuus ja kokonaisvaltaisuus sekä lapsiperheille suunnattu palvelu perheiden kotoon. Työskentelyllä pyrittiin vahvistamaan perheiden osallisuutta ja toimijuutta omassa arjessa sekä sidoksia lähiyhteisöissä ja yhteiskunnassa.

1.3 Tutkimuksen ala ja konteksti

Tämä kotitaloustieteen alaan kuuluva tutkimus nojaa pääasiassa kotitaloustieteen sekä sosiaalityön tietoperustaan. Kotitalousalan toimijat ovat määrittelleet alan keskeisiä lähtökohtia ja tiedon luonnetta aktiivisesti koko tieteenalan olemassaolon ajan. Kotitalousalan maailmanjärjestö, IFHE (International Federation for Home Economics), esitti vuonna 2008 julkilausuman selkiyttämään kotitalousalan monitahoista luonnetta. Julkilausumassa kotitalous määritellään neljän ulottuvuuden ja tehtäväkentän avulla, jotka ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään ja rakentavat yhdessä kotitalouden keskeistä asiantuntemusta. Kotitalous on tällöin akateeminen oppiaine ja myös oppiaine koulussa. Se on myös yhteiskunnallinen toimintakenttä sekä arkielämän ulottuvuus kodeissa, perheissä ja yhteisöissä. (Turkki, 1992; IFHE Position Statement, 2008.) Arkielämän ulottuvuus viittaa esimerkiksi päivittäisiin toimintoihin, joiden avulla huolehditaan inhimillisistä perustarpeista kodin ja perheen piirissä. (Ks. myös Turkki, 1999; Turkki, 2001.) Kotitaloustiedettä luonnehditaan laaja-alaiseksi ja monitieteiseksi tieteenalaksi, mikä tekee tieteenalan tietoperustan moninaiseksi (ks. Haverinen, 1996; IFHE Position Statement, 2008). Kotitaloustieteen keskeinen tutkimuskohde on kotitalouden toiminta (ks. esim.

Tuomi-Gröhn & Palojoki, 1992; Turkki, 1992; Haverinen, 1996; Turkki 1999; Korvela 2003). Toiminnan luonteen ymmärtäminen avaa mahdollisuuksia perheiden arkikäytäntöjen kehittämiseen ja muuttamiseen. Kotitalouden toiminnan perimmäisenä tavoitteena voidaan pitää yksilöiden ja perheiden hyvinvoinnin edistämistä (Turkki, 1999).

Sosiaalityö on tieteenala ja yliopistollinen oppiaine sekä yhteiskunnallinen ammattiala. Ammatillisena toimintana sitä on tarkasteltu professionaalistumisen, erilaisten organisaatioiden toteuttaman sosiaalityön, ammatillisten interventtioiden sekä konkreettisen toiminnan näkökulmista. (Ks. Raunio, 2009, s. 31–67.) Sosiaalityön avulla voidaan vahvistaa yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointia ja toimintakykyä. Työskentely on kokonaisvaltaista muutostyötä, joka perustuu yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien arviointiin ja sen pohjalta toteutettuihin selviytymistä tukeviin ratkaisuprosesseihin. (Sosnet, 2017, ks. myös Raunio, 2009; Toikko, 2012.)

Sosiaalityössä ihmisten ja perheiden arjen ja elämäntilanteiden monimutkaisuus on tunnistettu. Kentällä perhetyöntekijät kohtaavat tilanteita, joissa työskentelyn kohde on monimutkaisuudessaan hankalasti hahmotuva. Tällöin eri alojen asiantuntijatiedon sekä tuoreimman tutkimustiedon käyttöä tukevat käytännöt nousevat työskentelyssä tärkeäksi. (Kääriäinen, Satka, Yliruka & Muurinen, 2016, s. 34.) Viime vuosina sosiaalityössä on vahvistunut käytäntötutkimuksen suuntaus, jonka tavoitteet liittyvät uudelleenlaiseen tiedon tuottamiseen tapaan: sosiaalialan käytäntöjen kehittämiseen asiakkaiden, ammattilaisten ja tutkijoiden yhteisenä haasteena ja yhteistyönä. Käytäntölähtöisen tutkimusprosessin tavoitteena on lisätä ymmärrystä sosiaalityöstä ja kohteena olevista ilmiöistä sekä parantaa hyvinvointia. (Satka, Julkunen, Kääriäinen, Poikela, Yliruka & Muurinen, 2016, s. 8, 11, 22.) Tässä prosessissa tuotetun tiedon palautuminen asiakkaiden arkeen ja ongelmien ratkaisuun on tutkimuksen keskeinen tarkoitus (Tulensalo, 2016, s. 264). Vuoden 2015 sosiaalihuoltolaissa painotetaan sosiaalityön ongelmien ennaltaehkäisevää luonnetta ja varhaista tukea korjaavan toiminnan sijaan (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Sosiaalityö kohdistuu käytännössä kuitenkin paljolti korjaavaan toimintaan. Vaikka käytäntötutkimuksella on vahvoja siteitä arkielämään, tarvitaan tutkimusta, joka analysoi arjen rutiineja ja käytäntöjä perheen päivittäisen elämän kontekstissa. Kotona tapahtuvassa tukitoiminnassa arjen käytäntöjen suorittaminen otetaan usein itsestäänselvyyttenä, vaikka käytännön tasolla sosiaalityössä on saatu näyttöä siitä, että perheiden vaikeudet liittyvät toimimattomiin arjen käytäntöihin (Jonsson, 2006). Kotitalouden tuottamaa tietoa voidaan pitää lähinnä ennaltaehkäisevänä, jolloin arjen hallinnan ja hyvinvoinnin tavoite yhdistää molempia tieteenaloja (ks. Haverinen, 1996; Hämäläinen & Niemelä, 2014, s. 89).

Tässä tutkimuksessa yhdistyy kotitaloustieteellinen tutkimus ja sosiaalityön käytäntöihin kohdistuva tutkimus. Tutkimuksen käynnistyessä syksyllä 2011 Arki haltuun -hanke oli jo päättynyt ja tutkija sai käyttöönsä perhetyöntekijöiden tallentaman aineiston. Aineisto tarjosi mahdollisuuden tarkastella sosiaalityössä vähemmän tutkittua kotona tapahtuvaa reaaliaikaista toimintaa uuden työmenetelmän kokeilun yhteydessä. Kotikäyntien toiminnan tutkiminen antoi mahdollisuuden tarkastella samaan aikaan sekä perhetyön asiakkuuden rakentumista, perheiden arkea ja arkikäytäntöjä sekä kehittämiseen liittyvää työskentelyprosessia arjen rutiinien, rytmittämisen ja suunnittelun kontekstissa. Konkreettisesti tutkimus suuntautui työntekijöiden ja perheen kohtaamisessa rakentuviin toimintatilanteisiin sekvenssikartan kokeilun ja käytön yhteydessä. Kotikäynneillä tapahtuvaa työskentelyä tarkastellaan arkisen toiminnan kehitysprosessin näkökulmasta.

Teoreettisesti tutkimus nojautuu kulttuurihistorialliseen toiminnan teoriaan (Vygotski, 1978; Leontjev, 1977; Y. Engeström, 2014/1987). Teoria kohdistaa huomion toiminnan tutkimuksessa niihin välineisiin, joilla ihmiset toimivat. Välineitä analysoidaan suhteessa toiminnan kohteeseen ja toimijoihin toiminnan kulttuurisen ja historiallisen välittyneisyyden kontekstissa. Tässä tutkimuksessa sekvenssikartan käyttö perhetyössä tarkoittaa perhetyön uudenlaista välittymistä (retooling) (esim. Miettinen, 2006). Tutkimuksessa on teorian mukaan olettamuksena, että uusi väline tuo mukanaan mahdollisuuden uuteen tulkintaan perheen avun tarpeesta ja kodista toiminnan kohteena sekä mahdollisuuden saada aikaan uudenlaista perhetyötä (ks. myös Toiviainen & Tissari, 2011). Toiminnan teoria tarjoaa välineitä arkitoiminnan ja siinä tapahtuvien muutosten tutkimiseen. Teorian antamassa viitekehyksessä toiminnan kehitysprosessia tulkitaan lähikehityksen vyöhykkeen käsitteen avulla (Vygotski, 1978).

Kotaloustieteen näkökulmasta tutkimus tuo tietoa perheiden arjessaan tarvitsemista tiedoista ja taidoista sekä arjen käytäntöjen kehittämiseen liittyvästä toiminnasta. Kotitalouden toimintaa ei ole maassamme juurikaan tutkittu kontekstissa, jossa arjen hallinta on yhteydessä perheiden hyvinvointiin. Perheiden arkitoiminnan tutkimisen tavoitteena on saada uutta tietoa kotitaloustieteessä keskeiseen arjen hallinnan teoriaan (Haverinen, 1996). Tutkimuksen tavoitteena on myös tehdä näkyväksi perheiden arjen monimutkaisuutta ja haasteellisuutta yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi. Tässä tutkimuksessa on sosiaalityön käytäntöjen tutkimukseen liittyvänä tavoitteena ymmärtää ja jäsentää perheiden tuen tarvetta arjessa, myös niiden perheiden kohdalla, joiden arjen hallinta edellyttää vaativaa tukea, kuten perheissä, joissa on uhka joutua lastensuojelun asiakkaaksi. Perhetyön ammattilaisille tutkimuksella pyritään lisäämään ymmärrystä auttamiseen liittyvästä prosessista, miten ja millaisilla välineillä perheiden kanssa

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

voidaan työskennellä. Tutkimus osallistuu myös perhetyön kehittämiseen tuomalla tietoa uuden työmenetelmän toimivuudesta ja suhteesta muihin työkäytäntöihin. Tutkimuksen tuloksilla toivotaan siten olevan sovellusarvoa niin kotitaloustieteen kentällä, kotitalousopetuksen kehittämisessä kuin laajemmin kotitalousalalla sekä perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten keskuudessa.

Väitöskirjassa on yksitoista lukua. Luvussa 2 käsitellään Arki haltuun -hankkeen kontekstia, joka on perhetyö. Aluksi johdatellaan kotona tapahtuvaan perhetyöhön tarkastelemalla sen historiaa ja roolia perhetyön menetelmänä. Tämän jälkeen esitellään lyhyesti perhetyössä käytössä olevia menetelmiä kotona tapahtuvaa perhetyötä laajemmin ja luodaan samassa yhteydessä katsaus perhetyöhön liittyvään aiempaan tutkimukseen. Luvun lopuksi nostetaan esille perhetyön asiakkuus, sen käsitteellistäminen ja sitä koskevia määrittelyjä. Luvussa 3 ryhdytään rakentamaan tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Aluksi tarkastellaan kotitaloustieteellisen tutkimuksen traditiota aloittamalla oppiaineen historiasta ja edeten kotitalouden ja sen tutkimuskohteiden määrittelyyn. Tätä täydennetään arkeen ja rutiineihin liittyvällä tarkastelulla. Tutkimuksen viitekehys rakennetaan luvussa edelleen tekemällä selkoa toiminnan teorian keskeisistä käsitteistä, joita sovelletaan tutkimuksen toteuttamisessa. Luvun 3 lopuksi asetetaan tutkimuskysymykset. Luku 4 johdattelee laadullisen tutkimuksen empiiriseen osaan. Luvussa esitellään hankkeessa kerätty aineisto, tutkimukseen valittu aineisto sekä kuinka aineisto jäsennettiin analyysiä varten ja miten ja millä menetelmillä analyysi suoritetaan. Luvussa 5 esitetään, kuinka tutkimuksen moniselitteinen aineisto on jaettu analyysiä varten pienempiin osiin. Luku 6 sisältää analyysin ensimmäisen vaiheen, jossa keskeisenä on sekvenssikartan käyttötavan ja asiakassuhteen ryhmittely. Luvussa 7 esitetään analyysin toinen vaihe, joka on perhekohtainen ja erittelee perheen arjen hallinnan kohteita ja niihin liittyviä työskentelyprosesseja. Luvussa 8 kootaan empiiriset tulokset ja tarkastellaan niiden pohjalta arjen hallintaa kehitysprosessina lähikehityksen vyöhykkeen viitekehyksessä. Luku 9 sisältää tutkimustulosten tarkastelun ja luku 10 tutkimuksen arvioinnin. Luvussa 11 palataan johdannossa esitettyyn tutkimuksen lähtökohtaan, jossa yhdistyy kotitaloustutkimus ja sosiaalityön käytäntöjä koskeva tutkimus ja pohditaan tutkimustulosten merkitystä ja jatkotutkimusaiheita.

2 Keskeiset näkökulmat Arki haltuun -hankkeessa

Luvun tavoitteena on tarkastella Arki haltuun -hankkeen syntyyn vaikuttaneita tekijöitä. Hankkeen taustalla oli Väestöliiton perhetyössä saadut kokemukset ja havainnot. Ne kertoivat siitä, että nykyisillä työtavoilla kannateltiin perhearkea sen sijaan, että työskentelyn tuloksena perheiden arki olisi muuttunut parempaan suuntaan (ks. myös Engeström, Poikela & Karvinen-Niinikoski, 2006). Perhearjesta tunnistettiin ”kelluvan arjen” ilmiö, joka nimettiin hankkeen edetessä ”ajelehtivaksi arjeksi” (Jonsson, 2006; Jonsson, 2011; Korvela ym., 2014; Sekki & Korvela, 2014). Koska tutkimuksen aineisto on kerätty Väestöliiton perhetyön kontekstissa, luvussa tarkastellaan perhetyötä laajemmin sitä käsittelevän tutkimuksen ja sitä koskevan lainsäädännön avulla. Hankkeeseen osallistuneet perheet olivat lapsiperheitä ja perhetyön asiakkaita. Muodollisesti perhe määritellään Tilastokeskuksen¹ mukaan perheen rakenteen perusteella. Lapsiperheitä ovat perheet, joissa on alle 18-vuotiaita lapsia. Hankkeessa tehtiin perhetyötä asiakkaiden kotona. Koti on tässä tutkimuksessa perheiden paikka, joka vaatii ylläpitoa ja hoivausta, mutta tekee vastavuoroisesti saman asukkaalleen (Vilkko, 2010). Kotiin liittyy materiaallinen, fyysinen, sosiaalinen ja emotionaalinen ulottuvuus. Koti on tutkimuksessa perheiden arjen areena ja samalla perhetyön keskeinen toimintaympäristö.

Luku etenee siten, että aluksi tarkastellaan kotona tehtävän perhetyön syntymistä ja muutoksia sekä roolia muiden palveluiden joukossa ja laajemmin perhetyön menetelmänä. Tämän jälkeen tarkastellaan perhetyöstä tehtyä aiempaa tutkimusta. Luvun lopuksi kootaan kirjallisuudessa esiintyviä asiakkuuteen liittyviä määrittelyjä.

¹ Vuoden 2016 tilastojen mukaan maassamme oli 1 476 000 perhettä, joista 570 000 lapsiperheitä. Lapsiperheissä oli kaikkiaan 1 051 000 alaikäistä lasta. Lapsiperheiden yleisin perhemuoto oli avioparin muodostama perhe, 59 %, uusperheiden osuus lapsiperheistä oli 9 % ja yhden vanhemman perheiden osuus noin 20 %. (Suomen virallinen tilasto, 2017a.) Lapsiperheiden perherakenne on muuttunut selvästi 1990-luvulta. Yksinhuoltajien, avoparien sekä uusperheiden määrä on lisääntynyt. Rekisteröidyssä parisuhteessa elävät vanhemmat näkyvät tilastoissa vasta vuodesta 2002 lähtien. (Haataja, Airio, Saarikallio-Torp & Valaste, 2016, s. 13–14.) Perherakenteella on todettu olevat vaikutusta esimerkiksi lapsiperheköyhyyteen. Suurin köyhyysriski oli yhden vanhemman perheillä, köyhyysaste vuonna 2015 oli 20,7 % (Suomen virallinen tilasto, 2015). Lapsiperheköyhyys on moniulotteinen ongelma, eikä sen määrittelyyn riitä pelkästään tulojen kartoittaminen (Karvonen, Mäntylä & Salmi, 2016, s. 6). Vuoden 2015 tilastojen mukaan köyhyys- ja syrjäytymisriskissä eli 896 000 henkilöä eli 16,6 % väestöstä. Pienituloisuus lisää eniten köyhyys- ja syrjäytymisriskiä. (Suomen virallinen tilasto, 2017b.)

2.1 Kotiin viedyt perhepalvelut

2.1.1 Perhepalvelut muutoksessa

Perheiden tukemisen näkökulmasta kansalaisyhteiskunnan syntyminen 1900-luvun alkupuolella nähdään käännekohtana sosiaalityön (aiemmin sosiaalinen työ) ja lastensuojelun (lastenhuollon) kehittymiselle, vaikka muutoksen idut olivat jo olemassa, kun sosiaalipoliittinen keskustelu yhteiskunnan tilasta käynnistyi arvioiden mukaan jo 1870-luvulla. Kansalaisodan jälkeen, kun kansalaisyhteiskunta muodostui, ryhtyivät erityisesti kansalaisjärjestöt vahvistamaan äidin ja lapsen suhdetta sekä tukemaan perheitä. Myös lasten asioiden edistäminen nousi tärkeäksi sosiaalisesti kysymykseksi sodan jälkeen, kun ratkaistavaksi tulivat sodassa orvoksi jääneiden lasten huoltoon liittyvät kysymykset. Perheitä tukemalla pyrittiin vahvistamaan perheen omaa toimintakykyä. Tukimuotoina olivat neuvominen, tukihenkilön asettaminen, varoitusten antaminen sekä äärimmäisissä tapauksissa lapsen sijoittaminen. Suhtautuminen apua tarvitseviin kansalaisiin muuttui myös laajemmin, ja epäkohtia ja ongelmia pyrittiin ratkaisemaan uusin tavoin. Merkittävä käännekohta auttamistyössä oli, kun turvattomat lapset, vanhukset, vammaiset, sairaat, alkoholistit sekä taloudellisista vaikeuksista kärsivät nähtiin aiemmasta poikkeavalla tavalla erillisinä auttamisen kohteina. Ajan hengen mukaisesti laitoshuolto nähtiin ensisijaisena tukimuotona, mutta kunnalliskotien asukkaita ryhdyttiin ryhmittelemään avun tarpeen mukaan. Sodassa orvoiksi jääneistä lapsista huolehdittiin lastenkodeissa tai sijoittamalla lapsia perhehoitoon. Ammattikunnan kehittymisen kannalta oli merkityksellistä, että lastenkodeissa ryhdyttiin harjoittamaan ammattitaitoa vaativaa sisällöllistä kasvatustoimintaa. Samaan aikaan huoltovastuu alkoi siirtyä yhä enemmän seurakunnilta, yhdistyksiltä ja vapaaehtoisilta yhteiskunnan vastuulle. Vuoden 1936 huoltolait (lastensuojelulaki, alkoholilaki, irtolaislaki) vahvistivat yhteiskunnan vastuuta apua tarvitsevista, mikä merkitsi samalla siirtymistä sosiaalihuollon aikakauteen. Uuden lain myötä kansalaisille pyrittiin antamaan apua ongelmien luonteen mukaisesti. Tällöin tukimuotoina nähtiin neuvonta ja avohuolto sekä viimesijaisena muotona laitoshuolto. (Jaakkola, 1994, s. 91, 117, 119; Satka, 1994, s. 263–264, 293; Urponen, 1994; Toikko, 2005; Pulma & Turpeinen, 1987.)

Yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat sosiaalityön kehittymiseen. Perheiden sosiaaliset ongelmat tulivat eri tavoin näkyviksi teollistumisen ja kaupungistumisen seurauksena. Kaupungeissa lastenkasvatus ja vähäosaisista huolehtiminen muuttuivat ongelmallisiksi kodin ulkopuolella tehtävän palkkatyön seurauksena, kun taas maaseudulla hoiva ja huolenpito

nähtiin edelleen yhteisvastuullisena tehtävänä. Sosiaalihuollon kehittyminen sai siis sysäyksen kaupungeissa syntyneistä sosiaalisista ongelmista. Yhteiskunnalliset muutokset heijastuivat erityisesti naisten asemaan ja perheeseen. Naisten työssäkäynnin yleistyminen sekä perherakenteen muuttuminen kahden sukupolven ydinperheiksi lisäsivät entisestään sosiaalipalveluiden tarvetta myös perheissä, jotka eivät perinteisesti kuuluneet sosiaalitoimen asiakaskuntaan. Näihin muutoksiin vastattiin esimerkiksi perustamalla lastentarhoja lastenhoidon helpottamiseksi. Vuonna 1922 Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) aloitti myös lastenneuvolaverkoston kehittämisen lasten kasvun ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Samaan aikaan huolenpityö alkoi ammatillistua ja äitiyden ja kodinhoidon perusta rakentui perimätiedon sijaan tieteellisen tiedon varaan. (Urponen, 1994, s. 240–24; Pulma & Turpeinen, 1987, s. 75–76; Satka, 1994, s. 280–285, 289.)

Kaupunkeihin ja maaseudulle kehittyi erilaisia sosiaalisia ongelmia, ja sen myötä tuen tarve vaihteli. Perheiden kotona tapahtuvan tukitoiminnan katsotaan virallisesti käynnistyneen 1930-luvulla, kun Mannerheimin Lastensuojeluliitto käynnisti kodinhoitajatoiminnan perhepoliittisena tukitoimena maaseudun lapsiperheille. Maaseudulle oli syntynyt torpparivapauslain ja Lex Kallion säätämisen myötä tuhansia pientiloja, joiden elinmahdollisuudet olivat heikot. Tilan hoitaminen yhdistettynä äidin rooliin osoitautui monilapsisissa perheissä haastavaksi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton käynnistämän toiminnan tavoitteena oli aluksi tarjota tilapäistä apua kodinhoidossa sekä valistaa äitejä talouden- ja lastenhoidossa. Ensi alkuun kodinhoitajina toimivat naiset, joilla oli monipuolisesti kokemusta äitiydestä ja erilaisista kodin askareista. Kodinhoidon ammatillinen koulutus käynnistyi, kun MLL käynnisti vuonna 1939 kodinhoitajakoulutuksen. Koulutuksen tavoitteena oli päteväittää naisia kodinhoitajiksi sekä oman perheen perustamista varten. (Satka, 1994, s. 290–291.) Kodinhoitajien työskentelyn kohteena oli monipuolisesti kotiin ja perheeseen liittyviä tehtäviä, kuten lasten kasvatus, kodinhoito tai maatilan töissä avustaminen. Kodinhoitaja työskenteli perheessä itsenäisesti tai perheen rinnalla, ja työaika sovitettiin perheen tarpeen ja tilanteen mukaan. Tuohon aikaan kodinhoitoapua oli hyvin saatavilla ja vähävaraiset perheet saivat palvelun ilmaiseksi. (Niemelä, 2006, s. 69–71.)

Vuonna 1941 perustettu Väestöliitto kehitti sotien jälkeen perheiden kotona tapahtuvaa tukitoimintaa ja edisti toiminnan ammatillistumista käynnistämällä kotisisarkoulutuksen vuonna 1945. Kodinhoitajat keskittyivät maaseudun vähävaraisten lapsiperheiden tukemiseen, kun taas kotisisaret toimivat keskiluokkaisten, monilapsisten kaupunkilaisperheiden apuna äitien siirtyessä työelämään. Kotisisar toimi äidin sijaisena eli auttoi perheitä esimerkiksi äidin synnytyksen, sairastumisen, loman tai liikeyrityksen yhteydessä. Lisäksi kotisisaret levittivät perheissä tietoa uusista käytännöistä,

suosituksista ja ideoista niin lastenkasvatuksessa kuin kodin- ja ruokatalouden hoidossa. (Hietala, 1991, s. 129–134.) Sotien jälkeen perhepolitiikkaa kehitettiin useilla konkreettisilla toimilla, koska perheiden tukeminen nähtiin entistä tärkeämpänä maamme väkiluvun turvaamiseksi. Kansakunnan tulevaisuus nähtiin lapsissa, ja valtio ryhtyi tukemaan lapsiperheitä sosiaalivastuun osittain kansalaisjärjestöjen painostuksesta. Esimerkiksi lapsilisää on maksettu vuodesta 1948 lähtien. (Satka, 1994, s. 296.) Myös lastenneuvolajärjestelmän perustaminen sekä koulujärjestelmän laajeneminen ajoittuivat 1940-luvulle. Seuraavalla vuosikymmenellä ryhdyttiin kehittämään lastensuojelun avohuoltoa.

Suomalainen sosiaalipalvelujärjestelmä rakentui 1960-luvulla, mistä konkreettisena osoituksena oli esimerkiksi julkisten palveluiden määrän nopea kasvu. Tasa-arvoisuus ja oikeudenmukaisuus luonnehtivat 1960-luvun sosiaalipolitiikkaa. Kansalaisille pyrittiin tarjoamaan tarpeenmukaisia palveluita. Keskeinen lapsiperheiden tukemiseen vaikuttanut päätös oli sosiaalipalveluiden kohderyhmän laajentaminen lakimuutoksella (Laki kunnallisesta kodinhoitoavusta 1966) lapsiperheistä vanhustalouksiin. Tämä tarkoitti sitä, että avustettavien kotitalouksien määrä lisääntyi ja samalla kodinhoitajien työskentelyn kohde muuttui. Kodinhoitajien rinnalle palkattiin kotiaavustajia helpottamaan kasvanutta työtaakkaa. Eri ammattiryhmien välille tehtiin työnjako selkeyttämään auttamistyötä: kodinhoitajat työskentelivät lapsiperheissä tilapäisapuna ja kotiaavustajat vanhustalouksissa pysyväisluonteisena apuna. Kunnallisen kodinhoitoavun yhteydessä alettiin käyttää nimitystä kotipalvelu samalla kun työskentelyn painopiste siirtyi erityisesti vanhustalouksissa kodin puhtaanapitoon liittyviin tehtäviin. Siivouspainotteinen työ osoittautui kuitenkin fyysisesti raskaaksi, ja yhden talouden avustusmalli ei enää toiminut asiakasmäärän lisääntyessä. Lisäksi vuonna 1972 asiakkailta ryhdyttiin perimään tuntikorvauksia työntekijöiden perheessä käyttämän työajan mukaan. Näiden muutosten seurauksena osa kodinhoitajien aiemmin tekemästä työstä ulkoistettiin erilaisiksi tukipalveluiksi. Muutokset tarkoittivat samalla työtehtävien kapeutumista, sirpaloitumista sekä päivittäisten asiakaskontaktien määrän lisääntymistä. Työntekijän päivä rakentui useista aikataulutetuista ja suoriteorientoituneista asiakaskäynneistä. Työskentelyn kohde muuttui perheiden tehtävälähtöisestä auttamisesta asiakkaan tilanteen mukaan standardoitujen palveluiden tuottamiseen. (Niemelä, 2006, 71–78; Simonen, 1986, s. 220; Satka, 1994, s. 303, 305; 324–326; ks. myös Reijonen, 2005; Taajamo, 2006; ks. myös Korvela ym., 2014².) Perheiden avun saamisen tapaa alkoi muokata

² Väitöskirjan tekijä on käsitellyt perhetyön kehitysvaiheisiin liittyviä teemoja yhteisartikkelissa, joka on julkaistu kirjassa Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa (2014).

myös sektoroitunut palvelujärjestelmä, joka kokoaa asiakasryhmät esimerkiksi iän tai sisältökysymysten mukaan (Toikko, 2012, s. 172).

Lapsiperheiden avuntarvetta pyrittiin kuitenkin helpottamaan monin tavoin auttamistyön laajentumisen ja sitä seuranneen pirstaloitumisen yhteydessä. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Sosiaalhallitus käynnistivät vuonna 1976 tehostetun perhetyön kokeilun. Tehostetun perhetyön idea oli peräisin ruotsalaisten kehittämästä Hemma hos -mallista, jonka pohjalta maassamme alettiin kehittää ensimmäistä kertaa moniongelmaisille perheille räätälöityä kotipalvelua. (Satka, 1994, 329; ks. Reijonen, 2005.) Työtavassa kodinhoitaja työskenteli samassa perheessä tarvittaessa pidemmän ja intensiivisemmän jakson. Perheessä työskentely perustui etukäteen laadittuihin suunnitelmiin, jotka laadittiin ohjausryhmän kanssa tiiviissä vuorovaikutuksessa, eli työskentelyä pyrittiin toteuttamaan perheen lähtökohdista käsin. Työskentelyn kohteena oli perheen kokonaistilanne. Kodinhoitaja osallistui perheissä tarvittaessa käytännön töihin sekä opetti vanhempia lasten- ja kodinhoidossa. Työskentelyssä vanhempia pyrittiin aktivoimaan vuorovaikutukseen ympäristön kanssa. Vanhempien omatoimisuuden ja vastuun kehittäminen nähtiin merkityksellisenä tulevaisuuden kannalta. Tehostettu perhetyö oli voimakas julkinen interventio perheiden yksityistyneeseen arkeen. Kokeilu levisi nopeasti, ja vuonna 1980 tehostettua perhetyötä oli saatavilla jo 80 kunnassa. Se osoittautui käyttökelpoiseksi välineeksi moniongelmaisten lapsiperheiden auttamistyössä. Tehostetussa perhetyössä oli merkityksellistä tunnistaa perheiden kompleksiset tilanteet, koska auttamistyö oli ollut siihen saakka tehtäväorientoitunutta. (Satka, 1994, s. 329–330.)

Perheiden tukeminen muuttui merkittävästi 1980-luvulla tehtyjen poliittisten päätösten seurauksena. Uusi sosiaalihuoltolaki (vuodelta 1984) ja niin kutsuttu vanhuspalveluiden rakennemuutos painottivat avohuollon ensisijaisuutta. Vanhustalouksissa tämä tarkoitti esimerkiksi ikääntyneiden toimintakyvyn ylläpitoa ja edistämistä omassa tutussa ympäristössä. Huonokuntoisetkin vanhukset pyrittiin hoitamaan kotona avohuollon keinoin mahdollisimman pitkään. Lapsiperheiden näkökulmasta tämä tarkoitti sitä, että kun huolenpito kohdistui vanhustalouksiin, lapsiperheille suunnattu tuki väheni. Perheiden saama kotipalvelu alkoi vähentyä merkittävästi. Lapsiperheiden ongelmat olivat tiedossa kentällä, ja perheissä tehtävään työhön toivottiin lisää resursseja. (Niemelä, 2006, s. 73, 79.)

Lapsiperheiden tukeminen oli edelleen muutoksessa, kun siirryttiin 1990-luvulle. Yhteiskunnallinen kehitys ja muutokset vaikuttivat sosiaalipalveluiden järjestämiseen ja saatavuuteen. Sosiaaliala kokonaisuudessaan koki tuntevia vaikeuksia ja pyrkimyksiä uudistumiseen 1990-luvulla pankkikriisistä alkaneen laman seurauksena. Julkisen sektorin kasvua pyrittiin hillitsemään samalla kun sosiaalipalveluiden tuotantorakennetta pyrittiin

monipuolistamaan esimerkiksi ostopalveluiden ja palveluiden kilpailuttamisen avulla. (Toikko, 2014, s. 163.) Kuntien valtionosuuksien saamiseen liittyvät ehdot muuttuivat, mikä teki mahdolliseksi tuottaa palvelujärjestelmässä palveluita erilaisin tavoin. Toisaalta valtionosuuksien muuttuminen tarveperusteiseksi vaikutti myös sosiaalitoimen asemaan siten, että se kilpaili muun hallinnon kanssa jaettavista rahoista, jotka olivat kunnan päättävissä. (Möttönen & Kettunen, 2014, s. 109–110.) Valtion taloudellisen tilanteen heikkeneminen vaikutti perheiden tukemiseen. Taloudellisen taantuman seurauksena lapsiperheiden kotipalvelun saaminen vaikeutui entisestään ja avun saaminen kotiin edellytti erityisen tuen tarvetta, joka tarkoitti usein lastensuojelun asiakkuutta. (Taajamo, 2006, s. 233). Samaan aikaan hyvinvointipalveluiden kilpailuttaminen ja yksityistäminen alkoivat vahvistaa kolmannen sektorin roolia palveluiden tuottajana. Taloudellisen taantuman aikaan kolmas sektori vaikutti myös sosiaalipalveluiden sisällön uudistamiseen. Lukuisat projektit monipuolistivat sosiaalipalveluita. (Toikko, 2012, s. 63–64.)

Lapsiperheiden kotipalvelun vähentyessä auttamistyön luonne alkoi muuttua sisällöllisesti. Samaan aikaan sosiaalialan koulutuksen muutokset vaikuttivat merkittävästi perheitä tukevien palveluiden sisältöön. Kodinhoitajat korvattiin lähihoitajan koulutuksen saaneilla ammattilaisilla (Tuomi-Gröhn & Engeström 2002; ks. lisää Korvela ym., 2014). Perheiden tukeminen muuttui työskentelystä perheelle työskentelyyn perheen kanssa, jolloin työ oli pääasiassa psykososiaalista tukea, neuvontaa, kasvatusta ja sosiaalista tukea. (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 71–72). Sihvosen (2016a) perheprojekteja koskevassa tutkimuksessa todetaan, että aiemmat perheiden tukemisessa käytetyt työtavat, kuten kotitöissä avustaminen, tilapäinen lastenhoitoapu tai käytännöllisten neuvojen antaminen vanhemmille, eivät enää sopeutuneet nykyiseen psykososiaaliseen orientaatioon perheiden tukemisessa. Varsinaisesti perhetyö-nimityksen käyttöönotto liittyy lastensuojelun laitusrakenteiden purkamiseen. Perhetyö alkoi vahvistua työmuotona, kun laitosten työntekijät tiivistivät yhteistyötä perheiden kanssa jo ennen lapsen sijoitusta tekemällä kotikäyntejä perheisiin tavoitteena koko perheen tukeminen lapsen sijoituksen yhteydessä (Heino, 2008, s. 20.) Työntekijät kutsuivat itse tätä työmuotoa perhetyöksi (Forsberg, 1998). Vuoteen 2003 mennessä *kotipalvelu* oli pääasiassa korvautunut *perhetyöllä* (Heino, 2008, s. 20), vaikka kotipalvelu oli edelleen tehtävänimikkeenä olemassa. Lastensuojelun perhetyö alkoi vahvistua, ja työmenetelmät kehittyivät ja monipuolistuivat (ks. esim. Reijonen, 2005).

Väestöliitossa uuden työtavan kehittämistä perustelevat havainnot liittyivät haastavaa arkea elävien perheiden monimutkaisiin tilanteisiin ja kokonaisvaltaiseen avuntarpeeseen. Arki haltuun -hankkeen synty sijoittuu aikaan, jolloin lapsiperheiden kotipalvelu oli vähentynyt ja avun saaminen

kotiin oli sidottu lastensuojelun asiakkuuteen. Lisäksi psykososiaaliset, keskustelupainotteiset työtavat olivat syrjäyttäneet aiemmin perheiden saaman käytännön avun. Perheillä ei kuitenkaan ollut välineitä ja taitoja arjen hallintaan. (Ks. Jonsson, 2006; Korvela, ym., 2014.) Pirstaloituneessa ja suoriteorientoituneessa asiakastyössä työntekijät jäivät myös ilman palautetta ja käsitystä siitä, miten perheiden ongelmissa selviämässä oli onnistuttu ja millaiset interventiot olisivat toimivia (ks. Eräsaari, 2014). Kun käytännön työskentelyssä palvelut tuotetaan työntekijä-, toiminto- tai toimialalähtöisesti, asiakkaiden kokonaistilanteen hahmottamiselle ei ollut edellytyksiä (ks. Engeström, Poikela & Karvinen-Niinikoski, 2006). Väestöliitossa ryhdyttiin kehittämään työtapaa, jossa perheen tilanne huomioidaan kokonaisvaltaisesti työskentelyn suunnittelussa ja toteutuksessa. Sekvenssimenetelmän kehittämisen lähtökohtana oli arjen käsitteellistäminen eli tutkimustietoon perustuvat havainnot lapsiperheen arjen rakentumisesta sekä päivärytmin ja siirtymien merkityksestä arjessa. Keskeisenä ajatuksena oli, että arjen sujuminen vapauttaa voimavaroja myös muiden ongelmien tunnistamiseen ja niiden kanssa työskentelyyn, tarvittaessa myös eri alan asiantuntijoiden kanssa. Arki haltuun –hankkeessa tuli tavoitteeksi tukea perheitä työtavalla, jossa tehtävälähtöisen orientaation sijasta tunnustetaan perhekohtaisesti kompleksiset arjen tilanteet ja asioiden yhteenkietoutuneisuus. (Korvela, 2003; Jonsson, 2006; Kupiainen & Holmberg, 2011; Korvela ym., 2014.)

2.1.2 Perhetyön lainsäädäntö, järjestäminen, määrittely ja toteutus

Perhetyö on nykyisin tehtävänimikkeenä vakiintunut, mutta siitä huolimatta käsitteeseen liittyy epäyhtenäisyyttä ja erilaisia tulkintoja työtavan määrittelystä ja toteutuksesta (ks. esim. Alatalo, Lappi & Petrelius, 2017, s. 17). Myös perhetyötä koskeva lainsäädäntö on hiljattain muuttunut, ja sosiaali- ja terveystalouden uudelleenjärjestely on edelleen meneillään.

Uuden sosiaalihuoltolain keskeisenä tavoitteena oli vahvistaa peruspalveluita ja vähentää korjaavien toimenpiteiden tarvetta. Vuonna 2009 käynnistynyt sosiaalihuoltolain uudistus astui voimaan asteittain vuoteen 2016 mennessä. Uudistus toi konkreettisia muutoksia perhetyön asemaan lainsäädännössä ja perheiden kotona tapahtuvaan tukitoimintaan. Aiemmin perhetyö määriteltiin avohuollon tukitoimeksi, mutta uudessa lainsäädännössä se on osa yleisiä sosiaalipalveluja kuten kotipalvelukin. Perheiden näkökulmasta lakiuudistuksella pyritään madaltamaan perheiden kynnystä hakea apua. Uudessa laissa perhetyön ja kotipalvelun saatavuuteen on kiinnitetty huomiota tarjoamalla perheille matalan kynnyksen palveluita eli

perheitä pyritään tukemaan omassa arjessa ennen tilanteen kriisiytymistä. (STM, 2015a, THL, 2015; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.)

Uuden sosiaalihuoltolain mukaan ”perhetyötä annetaan erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai nuoren terveyden ja kehityksen turvaamiseksi”. *Perhetyön* menetelmin voidaan tukea vanhemmuutta, lasten kasvatusta, perheiden rutiineja, arjen hallintaa, toimintakykyä, perheen vuorovaikutustaitoja, sosiaalisten verkostojen rakentamista sekä syrjäytymisen ehkäisyä. Työskentelyllä pyritään vahvistamaan arjessa selviytymistä esimerkiksi tukemalla omien voimavarojen käyttöön ottoa. Perhetyön toteutus on usein keskustelupainotteista. *Kotipalvelua* on mahdollista saada silloin, kun toimintakyky heikkenee sekä kun perhe- ja elämäntilanteet muuttuvat. Kotipalvelulla tarkoitetaan ”asumiseen, hoitoon ja huolenpitoon, toimintakyvyn ylläpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen, asiointiin sekä muihin jokapäiväiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista tai niissä avustamista”. Kotipalvelun työskentelyllä pyritään vahvistamaan voimavaroja ja tukemaan jokapäiväisestä arjesta selviytymistä. Työmuodot räätälöidään asiakkaiden tarpeita vastaaviksi. Apu voi olla esimerkiksi konkreettista kotitöissä auttamista tai perheen opastamista lasten- ja kodinhoidossa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014; STM, 2015a.) Lakimuutos on laajentanut perheiden avun mahdollisuuksia. Arki haltuun -hankkeen edustama perheiden tarpeet kokonaisvaltaisesti huomioiva työtapana on lakimuutoksen myötä entistä ajankohtaisempi, koska lapsiperheiden saaman kotipalvelun nykytila on suoriteperusteista eli työntekijä tilataan kotiin etukäteen määriteltyjen ongelmien perusteella. Tällöin perheen tukemisesta jää puuttumaan kokonaisvaltainen näkemys ongelmien laadusta ja asiakastyön kriittisten tekijöiden yksityiskohtaisista edellytyksistä.

Kunnat ovat tutkimuksen ajankohtana vastuussa laissa säädettyjen palveluiden järjestämisestä kansalaisten hyvinvoinnin turvaamiseksi. Sosiaalipalveluiden osalta kunnan tulee huolehtia esimerkiksi sosiaalityön, kotipalvelun sekä kasvatusta ja perheneuvonnan järjestämisestä sillä laajuudella kuin kuntalaisten tarve edellyttää (Heino, 2008, s. 16–17). Palveluiden järjestämisessä on käytössä niin kutsuttu tilaaja-tuottajamalli, jossa järjestämisvastuu ja tuottaminen on erotettu. Kunta voi järjestää palvelut itse tai yhteistyössä kuntayhtymien kanssa tai hankkia palvelut yksityiseltä palvelun tuottajalta, mutta rahoitusvastuu palveluiden järjestämisestä on kunnalla toteutuksesta riippumatta (Möttönen & Kettunen, 2014, s. 114).

Parhaillaan on meneillään mittava sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutos (sote-uudistus), joka muuttaa kunnan roolia palvelujen järjestäjänä. Uudistuksen tavoitteena on kustannusten hallinnan ohella kasvattaa kansalaisten hyvinvointi- ja terveyseroja tarjoamalla yhdenvertaiset sosiaali- ja terveyspalvelut koko maassa. (STM, 2014; STM, 2015a.) Uu-

distuksen odotetaan tuovan muutoksia sosiaali- ja terveystalouden järjestämiseen. Uusien Sote-keskusten olisi tarkoitus aloittaa toimintansa 1.1.2021. Samalla kuntien rahoitusvastuu päättyisi ja valtio rahoittaisi sosiaali- ja terveystaloudet hallituksen linjauksen mukaisesti.

Vaikka perhetyön asema vahvistui sosiaalihuoltolain uudistuksen yhteydessä, siitä ei ole edelleenkään olemassa yhtä kattavaa määritelmää tai yhtenäistä luokittelua. Lakiuudistuksen yhteydessä lastensuojelulakiin lisättiin uutena käsitteenä tehostettu perhetyö, joka tarkoittaa lastensuojelun asiakkaille tarjottavaa perhetyötä. Sosiaalihuoltolain mukainen perhetyö ei edellytä lastensuojelun asiakkuutta. (Alatalo, Lappi & Petrelius, 2017, s. 17.) Perhetyötä on kirjallisuudessa luokiteltu esimerkiksi intervention voimakkuuden mukaan ennaltaehkäisevään ja korjaavaan työskentelyyn perheiden kanssa. Ennaltaehkäisevässä työskentelyssä pyritään vahvistamaan perheiden arjessa selviytymistä. Korjaava työskentely on lastensuojelullista perhetyötä. Se kohdistuu perheisiin, joissa lapsen hoiva, perustarpeet ja turvallisuus ovat uhattuina. Työskentely on siis luonteeltaan tilapäistä avun ja tuen tarvetta tai intensiivisempää, pitkäkestoista perheiden tukemista kriisiytyneissä tilanteissa tai jotain näiden väliltä. (Järvinen, Lankinen, Taajamo, Veistilä & Virolainen, 2012; Uusimäki, 2005; THL, 2015.) Työskentely voi tapahtua esimerkiksi perheiden kotona tai laitossympärisössä (Heino, 2008).

Lainsäädäntö ei myöskään tarkkaan määrittele perhetyön toteutusta tai työtapoja (STM, 2015, s. 38). Uusimäki (2005) tuo esiin, että perhetyön käsitettä käytetään useassa merkityksessä eri toimintakonteksteissa, minkä vuoksi käsite ja koko toimintakenttä vaikuttavat hajanaisilta ja jäsentymättömiltä palvelujärjestelmässämme. Työkäsitteiden riittämätön määrittely heikentää perheiden kykyä ymmärtää perhetyön tarjoamia mahdollisuuksia käytännön tasolla (Alatalo, Lappi & Petrelius, 2017, s. 19). Esimerkiksi Helsingissä on käytössä 50–60 eri perhetyöhön liittyvää työkäsitettä (Heino, 2008, s. 44). Perhetyötä tekeviä tahoja on lukuisia, kuten kuntien sosiaalityö, kotipalvelu, terveydenhuolto, päivähoido, nuorisotyö, seurakunta tai järjestöt (Uusimäki, 2005, s. 9). Jokainen toimija, esimerkiksi kunta tai projekti, määrittää perhetyönsä oman perustehtävänsä pohjalta. Työkäsitteet esimerkiksi viittaavat perhetyötä tarjoavaan paikkaan (neuvolan perhetyö, seurakunnan perhetyö, laitoksessa tehtävä perhetyö). Ne tuovat myös esiin työtavan keskeisen pyrkimyksen (ehkäisevä perhetyö, tehostettu perhetyö, kuntouttava perhetyö, perhekuntoutus), työskentelyssä käytettyä metodologiaa (intensiivinen perhetyö, toiminnallinen perhetyö) tai työskentelyn kohdetta (vauvaperhetyö, päihdeperhetyö, Baby blues). Myös avoperhetyö on yksi perhetyön työkäsitteistä. (Heino, 2008, s. 44.) Moninaisia kuvauksia selittää se, että työkäytännöt ovat syntyneet paikallisiin

tarpeisiin. Kuntakohtaiset erot ovat suuret perhetyön toteutuksessa, koska perhetyö voidaan organisoida kunnissa eri toimialojen alle. (THL, 2015.)

Perhetyön ideologia ja toimintatavat tuovat vahvasti esiin perhekeskeisyyden, halun auttaa perheitä moninaisissa elämäntilanteissa (Uusimäki, 2005, s. 7). Työskentelyn avulla pyritään lisäämään perheiden hyvinvointia ja tukemaan itsenäistä selviytymistä arjessa (STM, 2015). Lasten edun turvaaminen ja vanhemmuuden tukeminen nähdään työskentelyn keskeisinä sisältöinä (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 74). Vanhemmuuden tukeminen tarkoittaa ensisijaisesti varhaista puuttumista. Varhaisen puuttumisen avulla pyritään vahvistamaan vanhempien psykososiaalista pätevyyttä esimerkiksi aktivoimalla vanhempia vanhemmuuteen, vahvistamalla vanhemman ja lapsen keskinäistä vuorovaikutusta sekä tunnistamalla vanhemmuuden piilevää kapasiteettia. (Sihvonen 2016a, s. 6–13.) Tässä tutkimuksessa perhetyöllä tarkoitetaan perheille kotona annettavaa käytännön apua arjen hallinnan lisäämiseksi ja säännöllisen rytmin ja rutiinien luomiseksi sekvenssikartan avulla psykososiaalisen tuen rinnalla.

2.1.3 Järjestöt kotiin viedyn perhetyön tuottajina

Sosiaalialan järjestöt ovat olleet perheitä tukevan toiminnan kehittämisessä edelläkävijöitä ja kotona tapahtuvan tukitoiminnan käynnistäjiä. Tulevaisuudessa jää nähtäväksi, millaiseksi maakuntien ja järjestöjen yhteistyö kehittyy sote-uudistuksen myötä (ks. esim. Ensi- ja turvakotien liitto, 2017).

Maassamme on vahva perinne kolmannen sektorin eli järjestöjen ja kirkon tekemässä sosiaalityössä jo itsenäistymistä edeltävältä ajalta. Käytännössä esimerkiksi perheiden tukeminen oli järjestöjen vastuulla vuoteen 1950, jolloin kodinhoito otettiin valtion tuen piiriin (Laki kunnallisista kodinhoitajista). Monet nykyisin kunnan järjestämisvastuulla olevat palvelut ovat syntyneet järjestöjen toimesta, esimerkiksi edellä kuvattu perhetyö ja lastenneuvolatoiminta. Kolmannen sektorin käynnistämä toiminta on siis ajanut paitsi järjestöjen omia päämääriä myös aikansa yhteiskunnallisia tavoitteita. Tilastot 1900-luvun alkupuolelta havainnollistavat järjestöjen suurta määrää: rekisterissä oli kaikkiaan 1 500 sosiaalista työtä tekevää yhdistystä. (Satka, 1994, s. 288; Wrede, 2006, s. 87, 90; Nätkin & Vuori, 2007, s. 10–12; Matthies, 2014, s. 50–51.)

Hyvinvointivaltion heikentyessä järjestöjen rooli on vahvistunut uudeelleen palveluiden tarjoajana ja perhettä tukevien palveluiden kehittäjänä. Järjestöt tarjoavat perhetyötä ostopalveluna kuntien lastensuojelulle. Sosiaalipalveluiden kehityksen näkökulmasta puhutaan tuotantorakenteen monipuolistamisesta, jonka tavoitteena oli myös hillitä julkisen sektorin kasvua (Toikko, 2014, s. 163–164). Järjestöjen tuottamiin palveluihin ohjautetaan yleensä ammattilaisen kautta. Osa perheistä hakeutuu asiakkaaksi

itsenäisesti, eikä asiakkuus edellytä erityisiä kriteerejä. Palveluiden hankkiminen on mahdollista kunnan myöntämällä palvelusetelillä. Palveluseteli mahdollistaa käyttäjien valinnanvapauden, kun palveluita hankitaan yksityisiltä palveluntuottajilta, eli se tarjoaa vaihtoehdon kunnan tai kuntayhtymän tuottamalle palvelulle. (STM, 2016.)

Järjestöt pystyvät kuntia nopeammin reagoimaan perheiden muuttuvaan tarpeeseen käynnistämällä erilaisia hankkeita ja projekteja (Järvinen, ym., 2012, s. 65–66). Maassamme on jatkuvasti meneillään lukuisia perheiden tukemiseen liittyviä hankkeita. Sihvosen (2016b, s. 76–77) tutkimus konkretisoi perheprojektien määrää: vuosien 2000 ja 2010 välisenä ajanjaksona oli meneillään 310 perhettä tukevaa projektia tai hanketta. Kolmatta sektoria edustavat järjestöt hallinnoivat 49 %:a näistä hankkeista ja kunnat 51 %: a. Kolmannen sektorin toteuttaman työn haasteena on projektiluonteisuus ja käytännön työskentelyssä havaittujen hyvien menetelmien juurruttamisen vaikeus (Toikko & Rantanen, 2009). Wreden (2006) mukaan kehittämishankkeiden tärkeimmän rahoittajan, Raha-automaattiyhdistyksen³ (RAY), linjaukset vaikuttivat siihen, millaisia hankkeita tuettiin milloinkin (Wrede, 2006, s. 88).

Järjestökentällä aktiivisimpia toimijoita perheprojekteissa ovat Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Ensi- ja turvakotien liitto sekä Suomen Setlementtiliitto (Sihvonen, 2016b, s. 77). Tässä tutkimuksessa tarkasteluun sisältyy luonnollisesti myös Väestöliitto. *Mannerheimin Lastensuojeluliitto* tarjoaa kunnille varhaiseen tukeen ja ongelmien ennaltaehkäisyyn liittyvää toimintaa, kuten perhekahviloita ja vertaisryhmiä. Varsinais-Suomen alueella lapsiperheille tarjotaan kotipalvelua ja ennaltaehkäisevää perhetyötä. Palvelut ovat ratkaisukeskeisiä ja voimavarasuuntautuneita. (MLL, 2014.) *Ensi- ja turvakotien liiton* Alvari-perhetyöllä on pitkä historia maamme perheiden hyvinvoinnin edistäjänä. Alvari-perhetyön mallia on kehitetty vuodesta 1989 lähtien. Työskentelyn kohteena ovat lastensuojelullisen uhan alla elävät perheet. Alvari-perhetyö on lapsiperheiden kotona tapahtuvaa työskentelyä. Työskentely tapahtuu yhteistoiminnassa perheiden kanssa ja sisältää käytännön apua arjessa, keskustelua sekä perheen voimavarojen vahvistamista. Alvarin tarjoama tuki on pitkäkestoista, 1–2 vuotta. (Niemi, 2008, s. 6–9) *Väestöliitto* tarjoaa kotipalvelua lapsiperheille Väestöliiton Kotisisar Oy:n kautta sekä tekee perhetyötä ostopalveluna kunnille. Väestöliiton perhetyössä on käytössä arjen rytmittämiseen perustuva sek-

³RAY:n avustustoiminta siirtyi vuoden 2017 alusta sosiaali- ja terveysministeriön (STM) yhteyteen perustettuun Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskukseen (STEA). Muutoksen taustalla on Vaikkauksen, RAY:n ja Fintoton yhdistyminen Veikkaus Oy:ksi. Avustuksilla rahoitetaan sosiaali- ja terveysjärjestöjen terveyttä ja hyvinvointia tukevia hankkeita, ei lakisääteisiä julkisia palveluita. (STEA, 2017.)

venssimenetelmä, jota kehitettiin ja testattiin Arki haltuun -hankkeen aikana 2007–2010. (Väestöliitto, 2016.) Valtakunnallisten järjestöjen lisäksi perhetyötä tuottavien toimijoiden kirjo on laaja ja palveluiden tarjonta paikallista. Lastensuojelun palveluiden tarjonnasta, kattavuudesta ja vaikuttavuudesta on lähes mahdotonta saada valtakunnallista kokonaiskuvaa. (Heino, 2008.)

2.1.4 Perhetyön menetelmät ja välineet

Perhetyössä käytettäviä menetelmiä ja välineitä on kehitetty eri ajankohtina ja vastaamaan sen ajan tarpeen vaatimuksia (ks. Kaikko & Friis, 2013, s. 112), minkä vuoksi niiden kirjo on laaja ja monimuotoinen (Kuronen & Lahtinen, 2011; Sosiaali- ja terveysministeriö, 2013). Yleisesti on tapana erottaa toisistaan työmenetelmä ja työväline. Työmenetelmällä tarkoitetaan kokonaisvaltaista, suunnitelmallista, vakiintunutta ja siirrettävissä olevaa työtettä. Perhetyön työvälineet taas ovat yksittäisiä, työskentelyn apuna käytettäviä, konkreettisia välineitä. (Kananoja, Lähteenmäki & Marjamäki, 2011, s. 154–157; Lastensuojelun käsikirja, 2013; Karttunen & Hietämäki, 2014, s. 329.) Toisaalta työmenetelmän taustalla voi olla yksittäisen välineen kokeileminen- ja kehittäminen, mikä voi johtaa uudelleen työtöteeseen. Kuten myöhemmin tässä tutkimuksessa käy ilmi, sekvenssikartan kehittäminen työvälineenä johti käytännössä laajempaan kokonaisuuteen, joka vastaa työmenetelmää tai -otetta.

Perhetyön menetelmät voidaan jakaa työtapojen mukaan esimerkiksi seuraavalla tavalla. Keskusteluun pohjautuvat menetelmät tarkoittavat keskusteluja yksilöiden tai perheiden kanssa, perheneuvontaa, neuvotteluja, verkostotapaamisia tai terapiaa. Aktivoimiseen perustuvat menetelmät sisältävät esimerkiksi toiminnallisia terapiamuotoja tai leirien järjestämistä lapsille ja perheille. Arjen sujumisen tukemiseen liittyvät menetelmät tarkoittavat käytännön apua kotona ja tukea vanhemmuudessa ja lasten kasvattamisessa. (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 76.) Käytössä on myös kirjoittamiseen, musiikkiin, kuvalliseen ilmaisuun ja draamaan perustuvia menetelmiä (Kaikko & Friis, 2013). Lastensuojelun käsikirja (2013) listaa lukuisia perhetyön menetelmiä (myös toimintatapoja), esimerkiksi Kiikkuvauvaperhetyö, Kuvastin-malli, Käsikynkkä, huolen vyöhykkeistö ja huolen puheeksi ottaminen, läheisneuvonpito, sadutus, selkeyttävät verkostopalaverit tai vertaisryhmätoiminta. Lastensuojelun sosiaalityössä käytettävät menetelmät voidaan tulkita myös laajemmin. Tällöin menetelmiin sisältyvät erilaiset palvelut (kotipalvelu, kasvatus- ja perheneuvola), avustukset (toimeentulotuki) tai toimenpiteet (sijoitukset). (Kaikko & Friis, 2013, s. 111–112.) Menetelmien toteutus vaihtelee strukturoidusta rakenteesta, rajatuille ryhmille suunnatusta työskentelystä kevyemmällä otteella

toteutettavaan työskentelyyn. Osa menetelmistä vaatii erillistä koulutusta, esimerkiksi Kiikku-vauvaperhetyö on ollut osa julkista koulutusjärjestelmää. Alun perin työmenetelmän on kehittänyt ja rekisteröinyt Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö (Vamlas). (Lastensuojelun käsikirja, 2013.)

Perhetyön erilaisia välineitä ovat esimerkiksi verkostokartta, vanhemmuuden roolikartta, parisuhteen roolikartta, perhetilannepuntari, sukupuoli, parisuhteen arvot, aikajana. Näitä käytetään tukemaan työskentelyprosessia, kuten vahvistamaan vuorovaikutusta, selvittämään asiakkaan tukiverkostoja, edistämään asiakkaan osallisuutta työskentelyssä, kartoittamaan eri osapuolten ajatuksia ja mielipiteitä moninaisista työskentelyn kohteena olevista asioista tai tukemaan työntekijää asiakastilanteen arvioimisessa (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2013; Lastensuojelun käsikirja, 2013; Toikko, 2012). Edellä luetellut välineet ovat konkreettisesti erilaisia lomakkeita, kortteja, listoja tai tehtäviä, joita työntekijä voi harkintansa mukaan käyttää perheiden kanssa työskentelyssä.

Menetelmän tai yksittäisen välineen ei kuitenkaan voida olettaa tuovan yksinään ratkaisua perheessä havaittuihin ongelmiin, mutta se voi tehdä työskentelyprosessista kokonaisuudessaan johdonmukaisemman ja jäsenytyneemmän. Työntekijältä edellytetään perusteellista asiakkaan ongelmien selkiyttämistä ja tavoitteiden asettelua työmenetelmän käytön yhteydessä. (Kuronen & Lahtinen, 2011, s. 76.) Välineiden käyttö edellyttää työntekijän ammattitaitoa ja osaamista sekä riittävästi käytettävissä olevia resursseja. Myös työskentelyn väline tulee valita perheen tilannetta vastaavasti ja tarkoituksenmukaisesti. Menetelmiä käsittelevässä kirjallisuudessa korostetaan myös, että välineiden ja menetelmien käyttöä tärkeämpää on luoda hyvä suhde asiakkaaseen sekä pitää perhetyön keskiössä vuorovaikutuksen syntyminen työntekijän ja perheen välille. (Järvinen ym., 2012; Karttunen & Hietamäki, 2014; Lastensuojelun käsikirja, 2013.)

Välineiden ja menetelmien laajaa käyttöä kirjallisuuden työssä selittää se, että kehittämistyötä tehdään paljon alueellisesti tai jopa yksittäisten toimipaikkojen tarpeisiin sekä eri toimijoiden toimesta. Esimerkiksi ammattikorkeakouluissa on tehty paljon paikallista ja toimipaikkakohtaista kehittämistyötä, jota on raportoitu lukuisissa opinnäytetöissä. Myös perhetyötä tekevät järjestöt ovat osallistuneet aktiivisesti perhetyön välineiden kehittämiseen. Osa järjestöjen tai muiden toimijoiden kehittämistä välineistä on rekisteröity, ja sen myötä niiden käyttö on vakiintunut ja levinnyt laajemmalle. Esimerkiksi Pesäpuu ry on kehittänyt lukuisia konkreettisia välineitä lastensuojelutyöhön. (Lastensuojelun käsikirja, 2013.) Välineitä ja menetelmiä tuodaan myös ulkomailta ja niitä sovitetaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Moninaisuuden ongelmaksi on esitetty, että kehittämistyön yhteydessä taustaolettamuksia eli esimerkiksi ihmiskäsitystä tai arvoja ei välttä-

mättä kirjoiteta auki tai niistä ei keskustella riittävästi menetelmän perehdyttämisen yhteydessä. Tämä aiheuttaa haasteita käytännön työskentelylle. Useita menetelmiä voidaan käyttää eri lähtökohdista, mutta vaarana on niiden käyttäminen vastoin alkuperäistä ajatusta. (Kaikko & Friis, 2013, s. 112.)

Kotikäynti voidaan nähdä perhetyön kontekstissa yhtenä välineenä tai menetelmänä (Juhila, Hall & Raitakari, 2016, s. 105), joka mahdollistaa perheiden kanssa työskentelyn heidän omassa toimintaympäristössään. Maamme sosiaali- ja terveydenhuollossa ammatillisilla kotikäynneillä on pitkä perinne, mutta kotiin vietyjen työmuotojen asema on vaihdellut vuosikymmenten kuluessa. Kotikäynnit ovat yleistyneet uudelleen 2000-luvulle tultaessa, jolloin koti on muuttunut kasvavassa määrin hoiva- ja huolenpitotyön ympäristöksi. (Hurtig, 2003, s. 118; ks. myös Forsberg, 1998.) Auttamistyön siirtyminen sosiaalitoimistoista koteihin merkitsee samalla kotien institutionaalistumista sekä muuttumista julkisemmiksi (Juhila, Hall & Raitakari, 2016, s. 116). Työntekijän meneminen kotiin tarkoittaa myös julkisen palvelujärjestelmän ja yksityisen perhe-elämän kohtaamista (ks. esim. Rautio, 2016, s. 43).

Ammattilaisten menemistä kotiin perustellaan eri tavoin. Keskeisimmät perustelut liittyvät lapsen oikeuteen saada suojelua, huolenpitoa ja kasvatusta, perheen oikeuteen saada yhteiskunnalta tukea tässä tehtävässä sekä yhteiskunnan oikeuteen suojautua mahdollisen lasten kaltoinkohtelun seurauksilta (Hämäläinen, 2011, s. 55). Kotikäyntien käytäntöjä pyritäänkin kehittämään kaiken aikaa toimivammiksi (Juhila, Hall & Raitakari, 2016, s. 105). Tavoitteena on tarjota mahdollisuuksia työskennellä perhelähtöisesti, perhekeskeisesti ja kokonaisvaltaisesti sekä käyttää monipuolisia ja joustavia työmenetelmiä (Rautio, 2016, s. 86). Hurtigin (2003, s. 118) mukaan ammattilaisen ”kotiin pääseminen on lastensuojelun ideologian ydinteesejä”. Myös Fergusonin (2010, s. 1105) mukaan lastensuojelun keskeinen ydin on, että ammattilainen hakeutuu kentälle perheiden toimintaympäristöön. Kotiin pääseminen merkitsee mahdollisuutta ammattilaisten ja perheen yhteistyön käynnistymiselle. Tutkimuskirjallisuudesta nousee esiin kotikäynnin ambivalentti luonne. Yhtäältä kotikäynnillä perheen arjesta ja toimintatavoista sekä arvoista ja asenteista voidaan saada työskentelyn pohjaksi tietoa, jota muulla tavoin olisi hankala tavoittaa. Kotikäynnin perusteella muodostuva kokonaiskuva tuo lisäinformaatiota perheen kanssa työskentelyyn. Työntekijöiden havainnot kodin epäjärjestyksestä tai perheen sisäisestä vuorovaikutuksesta avaavat mahdollisuuden keskustelulle aidossa tilanteessa. Yhtä lailla kotikäynneillä tehdyt myönteiset havainnot ovat tärkeitä työskentelyn näkökulmasta. (Hurtig, 2003, s. 119–121.)

Koti työskentely-ympäristönä voi kuitenkin näyttäytyä myös ammattilaisten toimintaa rajoittavana. Kotikäynti etenee aina jossain määrin perheen ehdoilla ja yksityisyyttä kunnioittaen. (Hurtig, 2003, s. 121.) Perhe voi omalla toiminnallaan suunnata ja säädellä kotikäyntien etenemistä ja peitellä omaa toimintaansa eri tavoin, jolloin perheen taustoista ja tilanteesta saadaan vähän konkreettista tietoa. Perhe voi myös halutessaan vaikuttaa siihen, keitä työntekijöitä kotona käy. Yhteistyö ei suju kaikkien kanssa odotetusti. (Ferguson, 2010, s. 1109–1110; Twigg, 1999, s. 384–386.) Kotikäynneillä ammattilaisten tulisikin perheen kanssa keskustelun lisäksi liikkua kodin eri tiloissa ja kiinnittää aktiivisesti huomiota lapsiin, jotta perheen tilanne hahmottuisi paremmin ja esimerkiksi lapsiin liittyvät uhkatekijät tunnistettaisiin ajoissa (Ferguson, 2010, s. 1111).

Kotikäynnteihin liittyy tavoitteellinen työskentely perheiden kanssa. Kotikäynnit ovat luonteeltaan perheiden ongelmia sekä ennaltaehkäiseviä että korjaavia, mikä tarkoittaa käytännön työskentelyn näkökulmasta työtapojen ja tavoitteiden moninaisuutta. (Ks. esim. Juhila, Hall & Raitakari, 2016, s. 105.) Perhekohtaisten tekijöiden lisäksi kotikäyntien käytännöt vaihtelevat eri toimijoiden mukaan: esimerkiksi neuvolan tekemät kotikäynnit ovat lisä neuvolan perustyöhön, ja niiden avulla tukea voidaan laajentaa perheen omaan toimintaympäristöön (Rautio, 2016, s. 83). Kotikäynneillä ammattilainen tukee ja vahvistaa perheen toimintakykyä sekä arjen hallintaa. Kotikäyntien ytimenä on ammattilaisen ja perheen välinen keskustelu. (Järvinen, ym., 2012, s. 112–113, 177.) Nykyisin arjen hallinnan edistäminen toiminnallisella tasolla jää kotikäynneillä sivuosaan (Kupiainen & Holmberg, 2011, s. 46).

Kotikäynnillä ammattilaisen näkemykset ja perheen omat kokemukset tilanteesta voivat olla ristiriitaisia. Ihmiset kokevat ja tulkitsevat ympäröivää maailmaa eri tavoin, mikä voi synnyttää jännitteitä työskentelyyn. (Hurtig, 2003, s. 121–127.) Kotona tapahtuvan työskentelyn näkökulmasta kotikäynneillä rakentuva ammattilaisten ja perheen suhde on merkityksellinen. Luottamuksellinen ja vuorovaikutteinen suhde edistää työskentelyä. (Ks. esim. Järvinen, ym. 2012, s. 165.) Kotona tehtävä työ vaatii selkeää suunnitelmaa ja määrätietoisuutta sen noudattamisessa. Ammatillisenkin keskustelun vaarana on riittämätön tiedonsaanti ja epäonnistuminen konkreettisten toimintasuunnitelmien ja sopimusten tekemisessä. (Hurtig, 2003, s. 123.)

Tässä tutkimuksessa koti on perhetyön keskeinen toimintaympäristö. Arki haltuun -hankkeessa kehittämisen ja kokeilun kohteena oli uudentyyppinen menetelmä, johon sisältyy konkreettinen väline perheiden arjen hallinnan tukemiseen ja kehittämiseen. Perhetyön uusi väline, sekvenssi-

kartta, laaditaan perhetyöntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksessa kotikäynneillä pitäen lähtökohtana perheen tarpeita ja tukeutuen toiminnalliseen työtoteeseen. (Kupiainen & Holmberg, 2011, s. 52–53.)

2.2 Perhetyöhön liittyvä aiempi tutkimus

Perhetyö on sosiaalityön ja lastensuojelun yleisimpiä tutkimustoja perheen voimavarojen vahvistamisessa ja keskinäisen vuorovaikutuksen kehittämisessä. Myös kansainvälisesti perheiden kanssa työskentelyllä on keskeinen merkitys lasten kaltoinkohtelun ehkäisemisessä. Erityisesti kotikäynti interventiomuotona on kasvattanut suosiotaan viime aikoina. (Ks. esim. Casillas, Fauchier, Derkash & Garrido, 2016, s. 65.) Kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta löytyy useita käsitteitä, jotka viittaavat kotona tapahtuvaan työskentelyyn, kuten 'family work', 'intensive family preservation program', 'home visiting program', 'family-based intervention' ja 'child maltreatment prevention'. Kotikäyntiohjelmien (home visitation program) taustalla on ajatus, jonka mukaan kotona tapahtuvalla työskentelyllä voidaan saavuttaa lasten näkökulmasta positiivisia vaikutuksia pitkällä aikavälillä. Eri ohjelmien käytännön toteutus vaihtelee palveluntarjoajan, työskentelyn kohteen (lapsi, vanhempi, vanhemman ja lapsen välinen suhde), intervention ajoituksen, kotikäyntien säännöllisyyden ja intensiteetin sekä työskentelyn sisältöjen mukaan työmuodosta toiseen. Myös työmuotojen taustaolettamukset vaihtelevat. (Casillas, ym., 2016, s. 65; ks. myös Hebbeler & Gerlach-Downie, 2002.) Eri maiden välillä on suuria eroja kotona tehtävän työn toteutuksessa, minkä vuoksi tätä tutkimusta vastaavan kansainvälisen tutkimuksen löytäminen on vaikeaa. Työmuotojen tarkastelu tuo kuitenkin esille lapsen kehitykseen ja perheen arkeen liittyviä universaaleja piirteitä, jotka tulevat näkyviksi työskentelylle asetettavissa tavoitteissa. Työmuodosta riippumatta pyrkimyksenä on lapsen hyvinvoinnin tukeminen ja kaltoinkohtelun ehkäiseminen normaalin kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Käytännön työskentelyssä kehitetään vanhemmuuden taitoja, parannetaan perheen toimivuutta, edistetään lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta, aktivoidaan perheen suhdetta lähiympäristöön ja yhteiskuntaan sekä pyritään vähentämään vanhempien kuormitusta ja stressitekijöitä. (Patwardhan, Duppong Hurley, Thompson, Mason & Ringle, 2017; Chartier, ym., 2017; Al, Stams, Bek, Damen, Asscher & van der Laan, 2012.) Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus sisältää kotikäyntien vaikuttavuuteen liittyvää tutkimusta. Vastaavasti kotimaista tutkimusta on usein kritisoitu vaikuttavuustutkimuksen puutteesta (ks. esim. Rousu, 2018, s. 52). Sen sijaan työntekijöiden käytäntöjä kotikäynneillä on tutkittu melko vähän niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Fergusonin (2014, s. 284) mukaan tiedetään hyvin vähän siitä, miten sosiaalityöntekijät toimivat

kotikäynneillä vuorovaikutuksessa vanhempien kanssa tai miten lapset huomioidaan työskentelyssä. Työmuotojen kehittämisen näkökulmasta on ensiarvoisen tärkeä tietää, mitä kotikäynneillä tapahtuu. Kotikäyntien aikaisen toiminnan näkyväksi tekeminen sekä eri työtapojen ominaispiirteiden tarkastelu voi auttaa ymmärtämään perheiden hyvinvointia edistäviä ja hidastavia tekijöitä. (Ks. esim. Hebbeler & Gerlach-Downie, 2002, s. 29.)

Seuraavassa esitetty aiemman tutkimuksen yksityiskohtaisempi tarkastelu rajautuu tämän tutkimuksen näkökulmasta pääasiassa kotona tapahtuvaa tukitoimintaa käsittelevään kotimaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Maassamme sosiaalihuollon ja lastensuojelun tutkimuskenttä on laaja, mutta kokonaisvaltainen näkemys lastensuojelun tilasta puuttuu (ks. esim. Alhanen, 2014). Lastensuojelututkimukseen liitetään usein hajanaisuus ja sirpaleisuus, mikä selittyy osittain sillä, että tutkimus- ja kehitystyötä tehdään lukuisissa eri organisaatioissa, kuten yliopistoissa, sektoritutkimuslaitoksissa, sosiaalialan osaamiskeskuksissa sekä järjestöissä, kunnissa ja yksittäisissä kehittämishankkeissa. Tehtävänkuvaltaan erilaisten organisaatioiden tuottaman tiedon levittämisessä ja soveltamisessa kentällä on omat haasteensa. (Pekkarinen, 2011, s. 37–38.) Tutkimus noudattelee usein myös palvelutarjonnan sektorirajoja ja keskittyy tuottamaan tietoa yhdeltä osa-alueelta (STM, 2013, s. 51; ks. myös Haapakoski, Kannasoja & Mänttari-van der Kuip, 2014, s. 352–353). Tutkimuskentän hajanaisuus tulee esille myös perhetyön tutkimuksessa. Luvussa 2.1.2 kuvattiin perhetyön käsitteen monimuotoisuutta eri työkäsitteiden avulla, mikä hankaloittaa tutkimuksen teon näkökulmasta toteutustapojen ja palveluiden sisällön jäsentämistä (ks. Alatalo, Lappi & Petrelius, 2017, s. 18). Perhetyön alueella tehtävä kehittämistoiminta on aktiivista, mutta kehittämishankkeiden tuloksia ja työmenetelmiin liittyviä innovaatioita raportoidaan järjestöjen ja muiden kolmannen sektorin toimijoiden julkaisuissa, jolloin tutkimukset saavat näkyvyyttä usein vain paikallisella tasolla. (Niemi, 2008; Fågel ym., 2011; Tattari, 2013). Valtakunnallisten julkaisujen vähäistä määrää selittää myös perhetyön suhteellisen myöhäinen kehittyminen nykyiseen muotoonsa. Perhetyöntekijöitä alettiin palkata kuntien palvelukseen vasta 2000-luvulla kotipalvelun työntekijöiden tilalle, jolloin voidaan virallisesti puhua perhetyön käynnistymisestä. (Heino, 2008, s. 20.)

Perhetyöhön liittyvä valtakunnallinen tutkimustoiminta nojaa etupäässä erilaisiin selvityksiin. Ensimmäinen kattavampi perhetyötä koskeva raportti on vuonna 1999 Stakesin teettämä selvitys perhetyön käytännöistä ja niiden toimivuudesta, asiakaskunnasta, perhetyön saatavuudesta ja työntekijöistä. Selvitystyön keskeisenä tavoitteena oli välittää tietoa ja kokemusta muille toimijoille, koska perhetyötä oli kehitetty eri tahoilla kokemuksia vaihtamatta. Työskentelyyn osallistui 70 perhetyön ammattilaista eri puo-

lelta Suomea. Raportissa oli tuolloin käytössä olleiden perhetyön työtapojen kuvauksia. Yhteenvedossa perhetyön organisointitavat on kiteytetty kuuteen eri malliin, jotka tuovat esille työskentelyn sisällöllisten tavoitteiden lisäksi perheisiin tehtävän intervention voimakkuuden. (Heino, Berg & Hurtig, 2000.)

Vuonna 2005 toteutetussa Preventteri-hankkeessa tarkasteltiin perhetyön roolia laajemmassa palvelujärjestelmässä sekä pyrittiin alustaviin käsitteen määrittelyihin. Havainnot liittyivät Pohjois-Suomessa sijaitsevan yhden kunnan alueella toteutettuun tutkimukseen. Selvityksen tarvetta perusteltiin sillä, että kentällä perhetyön käsitteen käyttäminen oli lisääntynyt uusien toimijoiden myötä koskemaan lähes kaikkea perheitä tukevaa työtä. Raportin mukaan perhetyö kytkettiin kiinteästi sitä toteuttavaan taustaorganisaatioon, kuten koulun, päivähoidon tai sosiaalityön tekemään perhetyöhön. Myös perhetyön kohde, muoto ja tehtävät otettiin perhetyön määrittelyssä huomioon. Perhetyöstä tunnistettiin myös välillinen ja välitön työskentelymuoto sen mukaan, kohdistuiko perhetyö yksilöön vai koko perheeseen. (Uusimäki, 2005a, s. 25–30; Uusimäki, 2005b, 182–185.) Heinin (2008) Stakesille tekemä selvitys on osa valtakunnallisten raporttien sarjaa. Siinä taustoitetaan lastensuojelun ja perhetyön paikkaa palvelujärjestelmässä sekä tarkastellaan perhetyötä ja sen jäsentymistä. Lastensuojelun kehitystä ja nykytilaa on selvitetty myös sosiaali- ja terveystieteiden toimista eri raporteissa (ks. esim. STM, 2013).

Perhetyöhön liittyvä tutkimus lisääntyy kaiken aikaa. Selvitysten rinnalla on eri tieteenaloilla tehty kotimaista tutkimusta eri näkökulmista, kuten työskentelymetodin (Lehtonen, 2008; Pölkki, Vornanen & Colliander, 2016), perhetyössä käytettävien välineiden ja menetelmien (Mattus, 2001; Høybye-Mortensen, 2015), työskentelyä toteuttavan organisaation (Forsberg, 1998; Rautio, 2016), työskentelyprosessin (Niskala, 2008), käytäntöjen (Hovi-Pulsa, 2011; Kuorilehto, 2014), interventtioiden (Hurtig, 2003; Korkiakangas, 2005) sekä kohderyhmän (Korhonen, 2003) näkökulmista. Kun edellä viitatuut tutkimukset on jaoteltu karkeasti keskeisen näkökulman tai teeman mukaan, niin suuressa osassa tutkimuksia yhdistyvät useat eri aihepiirit. Seuraavassa tutkimuksia tarkastellaan niiden toteuttamisajan mukaisessa järjestyksessä.

Hannele Forsbergin (1998) sosiaalityön alaan kuuluva tutkimus sijoittuu aikaan, jolloin lastensuojelun laitusrakenteiden purkaminen käynnistyi ja perheiden kanssa työskentely siirtyi vähitellen koteihin ja perhetukikeskuksiin. Tutkimus kohdistui lastensuojelun konkreettisiin työkäytäntöihin perhetukikeskuksissa ja sosiaalitoimistoissa. Tutkimusaineisto on kerätty etnografisella otteella eri organisaatioiden työtä havainnoimalla sekä työntekijöitä haastatteleamalla. Tutkimuksessa sosiaalitoimistojen työ näyttäytyi lakisääteisenä ja järjestelmäkeskeisenä, kun taas perhetukikeskusten työ

profiloitui asiakaslähtöiseksi työskentelyksi, joka oli maassamme täysin uuden tyyppistä asiantuntijatyötä. Asiakkaan kotiin meneminen tarkoitti perhekeskustyössä asiakasmyönteisyyttä enemmän kuin lainsäädännön suomaan valtuutusta mennä koteihin. Molempien organisaatioiden työote oli ratkaisukeskeinen ja tulevaisuuteen suuntautuva. Perhetukikeskusten työskentelyssä kulki rinnalla toiminnallinen työote, joka mahdollisti ihmisten kohtaamisen arkisella tavalla, esimerkiksi siivouksen tai ruoanlaiton yhteydessä. Sosiaalitoimistojen työvälineinä olivat esimerkiksi keskustelut asiakkaiden pulmatilanteista, kotikäynnit tai erilaisten tukien ja palveluiden järjestäminen asiakkaille. Työskentely sisälsi asiakkaiden asioiden koordinaointia ja siten paljon yhteistyötä eri viranomaisten kanssa. Perhetukikeskuksissa työskenneltiin samanaikaisesti useamman perheenjäsenen kanssa, kun sosiaalitoimistoissa työskentelyn kohteena oli useimmiten yksilöasiakas. Perheen käsite oli perhetukikeskuksen työskentelyssä laajempi. Lastensuojelu oli molemmissa instituutioissa hyvin aikuislähtöistä, esimerkiksi lapset eivät olleet aina asiakastilanteissa läsnä.

Marjo-Riitta Mattuksen (2001) sosiaalityön alaan kuuluvassa tutkimuksessa tarkastellaan vanhempien ja ammattilaisten yhteistyöhön perustuvaa uutta menetelmää vammaisen lapsen kuntoutukseen liittyvässä kontekstissa. Tutkimuksessa kuvataan uutta *Haastattelumenetelmä interventiona* -toimintatapaa. Kyseessä on perhelähtöinen interventio, jossa perheenjäseneet toimivat tasavertaisina arvioitsijoina ammattilaisten rinnalla. Uudella työvälineellä pyritään edistämään perheiden osallistumista tarvitsemiensa palveluiden suunnitteluun, toteutukseen ja arvioimiseen eli rakentamaan toimivia käytäntöjä ammattilaisten ja perheiden välille. Välinettä käytettiin kotikäynneillä, kuntoutuskodeissa sekä sopeutumisvalmennuksessa. Palvelujärjestelmän näkökulmasta uusi työtapo edistäisi ammattilaisten ja perheiden välistä yhteistyötä ja saisi vanhemmat sitoutumaan paremmin yhteistyöhön.

Johanna Hurtig (2003) tarkastelee sosiaalityön alaan kuuluvassa tutkimuksessaan lapsen paikan rakentumista lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Hurtigin tekemien havaintojen mukaan lapset jäävät usein sivuosaan, kun työskentely keskittyy ammattilaisten ja vanhempien välille. Hän kutsuu tätä vanhempien kautta tapahtuvaa auttamista ”tihkuvan auttamisen malliksi”. Tällöin lapsista saatu tieto on usein vanhempien kautta suodatunutta sen sijaan, että työskentelyssä mentäisiin konkreettisesti lasten arkeen ja puututtaisiin havaittuihin epäkohtiin. Tutkimusaineistona on lastensuojelun perhetyön kuvauksia 44 työmuodosta, keskusteluja työntekijöiden kanssa sekä havainnointiaineistoa kotikäyntien asiakastilanteista. Etnografisella tutkimusotteella tutkimuksessa pyrittiin tavoittamaan arkiset tapahtumat sekä asettamaan ne laajempaan tulkintakehykseen. Tutkimuksen mu-

kaan lapsen paikan rakentuminen oli sidoksissa lastensuojelun eri toimintaympäristöihin. Koti ja laitospäristö toivat paikan rakentumiseen omat erityispiirteensä. Kotikäynti tarjosi perheelle mahdollisuuden toimia omassa ympäristössä, minkä kautta myös ammattilaisille välittyi perheen elämästä aitous ja arkisuus. Samaan aikaan koti näyttäytyi ammattilaisten työskentelyä rajoittavana. Lapsen paikan rakentumiselle oli tyypillistä siivullisuus, välillisuus sekä avun saamisen epävarmuus, joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Työskentelyssä lasten läsnäolossa oli neljä eri tasoa: fyysinen, faktinen, diskursiivinen ja kommunikatiivinen. Työskentelyssä eri ulottuvuuksien läsnäolo samanaikaisesti osoittautui tärkeäksi lasten paikan rakentumiselle lastensuojelun käytännöissä.

Anne Korhosen (2003) hoitotieteen alaan kuuluva arviointitutkimus käsittelee vauvaperhetyötä keskoslasten perheissä. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa perheisiin tehdyistä interventioista äitien näkökulmasta sekä selvittää työskentelyn kustannuksia sairaalalle. Vauvaperhetyö on hoitotyön auttamismenetelmä. Työskentely tapahtuu perheen kotona, tavoitteena vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen kehittyminen sekä vanhemmuuteen tukeminen. Tutkimuksessa vauvaperhetyötä lähestytään sosiaalisen tuen käsitteen avulla. Käytännön työskentelyssä perhetyöntekijöiden tilannekohtainen, keskosten hoitoon ja äitien tarpeisiin sovellettu tieto osoittautui keskeiseksi. Keskosten erikoishoitoon liittyvän tuen rinnalla perheitä tuettiin emotionaalisesti kotikäynneillä. Tutkimuksen mukaan vauvaperhetyöstä hyötyvät perheet, jotka tarvitsevat keskoslapsen hoidossa erityisiä tiedollisia ja taidollisia valmiuksia. Vauvaperhetyö vastasi hyvin äitien tuen tarpeisiin, mutta ei lisännyt merkittävästi keskosten hoitokustannuksia.

Mirja Korkiakankaan (2005) sosiaalityön alaan kuuluvassa lisensiaatin-tutkimuksessa tarkastellaan perhetyön interventiota lastensuojelun toimintatapana. Perhetyötä tarkastellaan asiakaslähtöisyyden toteutumisen näkökulmasta. Tutkimuksessa muodostetaan kuva perhetyön luonteesta ja toimintatavasta perhetyöntekijöiden, perheiden sekä sosiaalityöntekijöiden haastatteluiden avulla. Perhetyön työmuodot perheissä kiteytyivät selvitteilytyöhön, kriisityöhön sekä muutostyöhön. Perhetyöntekijöiden toiminta perustui vuorovaikutukseen ja keskusteluihin perheenjäsenten kanssa. Tutkimuksen mukaan asiakaslähtöisyys ei toteutunut toivotulla tavalla työskentelyssä perheiden kanssa. Perheiden tarpeisiin oli vastattava kunnan palveluiden tarjonnan mukaan. Perheet kokivat, että he eivät saaneet perhetyötä tai muita palveluita tarvitsemaan ajankohtana. Tutkimuksessa tuli myös esiin työntekijälähtöinen tavoitteidenasettelu sekä aikuisten auktoriteettiasema, vaikka perhetyö käynnistyy lapsen aseman turvaamiseksi.

Asta Niskalan (2008) yhteiskuntatieteiden alaan kuuluvan tutkimuksen lähtökohtana on sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden yhteisesti tuottama

kokemustieto, eli aineiston avulla oli mahdollista saada tietoa sosiaalityön prosessista käytännön tasolla ja siihen vaikuttaneista tekijöistä. Tutkimuksen tavoitteena oli mallintaa ja käsitteellistää sosiaalityön työskentelyprosessia. Tutkimuksen kontekstina on maaseudulla tapahtuva asiakastyö. Sosiaalityön työskentelyprosessi näyttäytyi tutkimuksessa vaihteellisena ja tavoitteellisena, muutosta tavoittelevana prosessina. Ydinprosessi rakentui kohtaamisen, jäsentämisen, mahdollistamisen sekä suhdetyön ympärille. Työskentelyn kohde rakentui asiakkaiden tarpeista käsin yhdessä tuotetun tiedon avulla. Sosiaalityön tekemisessä oli paikallisia ja työntekijäkohtaisia eroja. Maaseudulla sosiaalityö oli joustavaa ja kokonaisvaltaista. Sosiaalityöntekijä pystyi määrittelemään työtapansa ja asiakasta kohti käytettävän ajan.

Päivi Lehtosen (2008) erityispedagogiikan alaan kuuluvassa väitöskirjassa tarkastellaan uuden perhetyömenetelmän, videoavusteisen perheohjauksen (*video home training*), ottamista osaksi perhetyön ammattikäytäntöjä. Menetelmässä pyrittiin tukemaan vanhemmuuden taitoja yhdistämällä myönteinen ajattelutapa, perhelähtöisyys sekä videointi. Perheiden kanssa työskentely käynnistyi perheen nimeämistä ongelmista. Perhetilanteita videoitiin kotikäynneillä, ja ammattilaiset etsivät näistä tallenteista kohtia, joissa vanhemmat olivat tehneet onnistuneita ratkaisuja esimerkiksi vuorovaikutuksessa lasten kanssa. Menetelmä perustuu toistuviin videokuvauksiin ja nauhojen katseluun yhdessä. Puheen sijaan huomio kiinnittyy ilmeisiin, eleisiin ja kehonkieleen pyrkimyksenä kehittää vuorovaikutukseen liittyviä käytäntöjä. Tutkimusaineistona on perhetyöntekijöiden haastatteluja sekä pienryhmäkeskusteluja menetelmän käyttöönotosta Suomessa. Tutkimustuloksissa nostetaan esiin asiakasperheiden sekä työntekijöiden voimautuminen työskentelyprosessissa. Uuden menetelmän myötä ammattilaiset joutuivat opettelemaan uudenlaisen asiantuntijuuden ja toimintakulttuurin, esimerkiksi perheisiin meneminen oli melko uutta menetelmän rantautuessa Suomeen.

Raija Hovi-Pulsa (2011) rakentaa arkilähtöisen perhetyön viitekehystä sosiaalipedagogiikan alaan kuuluvassa liseniaatintutkimuksessaan. Tutkimus pohjautuu hermeneuttiseen lähestymistapaan tavoitteena ymmärtää arkea ja arkilähtöistä työtä perhetyön kontekstissa. Arkilähtöisen perhetyön tulkinnassa hyödynnetään saksalaisen Hans Thierschin arkilähtöistä sosiaalipedagogiikkaa. Lähestymistavan mukaan perhetyön tulisi olla muutakin kuin juridinen interventio perheisiin. Arkilähtöisessä työtavassa asiakkaiden arjen todellisuus otetaan työskentelyn keskeiseksi lähtökohdaksi sosiaalityön näkökulmasta asetettujen tavoitteiden sijasta. Arkilähtöinen lähestymistapa vaatii, että muutoksen käynnistämiseksi löytyy perhetyöntekijän ja perheen yhteinen tulkintahorisontti, eli vuorovaikutus ja vastavuoroisuus nousevat työskentelyssä keskeiseen osaan. Perhetyöntekijöiden

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

ja perheen kuvaukset ja tulkinnat arjesta voivat olla erilaiset, mikä tekee lähestymistavasta haastavan. Arkilähtöinen perhetyö jäsenyi viiteen eri vaiheeseen: arjen avaaminen, haitallisen arjen kukistaminen, uusien toimintamallien itujen herättely, sujuvan ja turvallisen arjen vahvistaminen sekä osallisuuden ja elämänhallinnan vahvistaminen.

Ritva Kuorilehdon (2014) terveystieteiden alaan kuuluvassa tutkimuksessa tarkastellaan moniasiantuntijuuden luonnetta ja toteutumista sosiaali- ja terveystoimen perhetyössä. Moniasiantuntijainen perhetyö on yhteistyötä, jossa perhe huomioidaan tasavertaisena asiantuntijana ja toimijana ammattilaisten rinnalla. Moniasiantuntijuus perustuu työskentelyn eri osapuolten hyvään keskinäiseen vuorovaikutukseen. Työskentelyä edisti perheiden kokemus aidosta kohtaamisesta ja kuulluksi tulemisesta. Myös perheiden palveluketjun tarkastelu kokonaisuutena edisti työskentelyä, jolloin palveluiden päällekkäisyys ja byrokratia vähenivät. Tutkimuksessa tunnistettiin lisäksi moniasiantuntijuutta estäviä tekijöitä. Työntekijöiden vaihtuvuus ja vuorovaikutusongelmat sekä menetelmien yksipuolinen käyttö perheissä estivät moniasiantuntijuuden toteutumisen.

Tämän tutkimuksen aihepiiriä lähellä olevan tanskalaisen Matilde Høybye-Mortensenin (2015) tekemässä tutkimuksessa tarkastellaan, miten ja mihin tarkoituksiin sosiaalityöntekijät käyttivät päätöksentekoa tukevia välineitä (decision-making tool) päivittäisessä asiakastyössä vanhustenhoidossa, työvoimapalveluissa sekä lastensuojelussa. Tutkimuksen kohteena olleet välineet olivat materiaalisia artefakteja, kuten laminoituja malleja tai dokumentteja. Välineiden tarkoituksena oli auttaa työntekijää arvioimaan asiakkaiden tarpeita sosiaaliavustusten myöntämisen tueksi. Asiakastyössä välineiden käytöstä tunnistettiin eri ulottuvuuksia: instrumentaalinen, esteettinen sekä symbolinen. Välineen instrumentaalinen ulottuvuus liittyi asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutukseen: väline antoi esimerkiksi luvan ottaa vaikeita asioita puheeksi tai tuki työntekijää konkreettisesti asiakastilanteissa. Esteettinen ulottuvuus liittyi välineen ulkomuotoon. Laminoidun mallin käyttäminen asiakastyössä verrattuna vastaavaan paperiseen versioon viestitti työntekijöiden tilanteeseen valmistautumista ja ammattimaisuutta. Symbolisella ulottuvuudella väline edusti sääntöä tai periaatetta, mikä lisäsi työskentelyn legitimiteettiä.

Susanna Rautio (2016) käsittelee sosiologian alaan kuuluvassa tutkimuksessaan moniammatillista, kotiin vietyä neuvolan perhetyötä. Tutkimus pohjautuu neuvolatyöhön liittyvän valtakunnallisen sosiaalialan kehittämishankkeen yhteen osahankkeeseen. Tutkimuksessa moniammatillisuus näyttäytyi pääasiassa lisäarvona ja resurssina neuvolan terveydenhoitajien työlle. Kotiin viedyn työskentelyn avulla perheille pystyttiin tarjoamaan varhaista tukea heti pienten huolien herättyä. Tuen tarjoaminen var-

haisessa vaiheessa ehkäisi mahdollisesti lastensuojelun asiakkuuden synty-
misen. Neuvolan näkökulmasta työskentelyn jalkautuminen koteihin tar-
koitti neuvolan peruspalveluiden laajenemista. Samalla neuvoloille tarjou-
tui konkreettinen tilaisuus havainnoida lapsiperheiden tuen tarvetta kodin
kontekstissa. Käytännön perhetyössä eri ammattilaisten osaamisalueet täy-
densivivät toisiaan. Moniammatillinen työote sisälsi aika ajoin rajapinnoilla
työskentelyä, eli ammattilaisten välillä oli näkemyseroja rooleista per-
heessä tai työn sisällöistä. Työskentelyssä haastavaksi koettiin aikaresurssi,
mikä vaikutti perheille tarjottavaan tukeen sekä työntekijöiden omaan jak-
samiseen.

Pirjo Pölkin, Riitta Vornasen ja Riina Collianderin (2016) tutkimuksessa
tarkastellaan tekijöitä, jotka tuottivat myönteisiä muutoksia intervention
kohteena olevissa moniongelmaisissa perheissä. Tutkimuksen kontekstina
on intensiivinen perhetyö. Tutkimuksen tarve nousi havainnosta, että eri-
tyyppiset interventiot tuottivat lupaavia tuloksia moniongelmaisissa per-
heissä, mutta varsinaisista työskentelyprosesseista puuttui tietoa. Tutki-
muksen aineistona ovat lastensuojelun asiakirjat sekä työntekijöiden haas-
tattelut. Perheiden tilanteen arvioimisessa työskentelyn aikana käytettiin
apuna huolen vyöhykkeet -asteikkoa (ks. Eriksson & Arnkill, 2012). Hyviä
tuloksia aikaansaanut työorientaatio kiteytyi neljän keskeisen teeman ym-
päriin: työskentelyä koko perheen hyväksi, vanhempien ja vanhemmuuden
tukemista, lasten tukemista sekä lastensuojelutyötä. Käytännön perhe-
työssä tämä tarkoitti esimerkiksi arjen hallinnan tukemista, perheen kom-
munkaation parantamista tai lasten tarpeiden tekemistä näkyväksi van-
hemmille. Työskentelyn aikana tapahtui positiivisia muutoksia (huolen
vyöhykkeet -asteikolla) 23/35 perheessä. (Pölkki, Vornanen & Colliander,
2016.)

Kirsi Juhilan, Christopher Hallin ja Suvi Raitakarin (2016) mielenter-
veyspotilaiden kotikäyntien vuorovaikutusta koskevassa tutkimuksessa
selvitetään, miten koti materiaalisena tilana vaikuttaa työntekijöiden ja asi-
akkaiden välisen suhteen rakentumiseen sekä kotikäynneillä käytäviin kes-
kusteluihin. Kodin materiaalisuuteen liittyvän puheen (home-space talk)
avulla tarkasteltiin, miten työntekijät ja palveluiden käyttäjät suuntautuivat
toisiinsa ja rakensivat erityisiä rooleja itselleen ja toisille kotikäyntien ai-
kana. Tutkimuksessa tunnistettiin kaksi kotikäyntien työskentelyyn liitty-
vää identiteettiparia: isäntä–vieras sekä ammattilainen–asiakas. Koti yksi-
tyisenä ja materiaalisena tilana mahdollisti ja edellytti erilaisten identiteet-
tien ottamisen kotikäyntien aikana. Työskentelyn aikana eri osapuolten
orientaatio vaihteli isännästä asiakkaaksi ja vieraasta ammattilaiseksi.
Vaihtuvista identiteeteistä huolimatta kotikäynneillä syntyneillä puheenai-
heilla oli usein institutionaalinen agenda, eli kotikäynnit olivat tavoiteo-
rientoituneita ja etenivät tietyn kaavan mukaan. Hetkittäiset identiteetin

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

vaihdokset tukivat luottamuksellisen ja vuorovaikutteisen suhteen synty- mistä ammattilaisten ja asiakkaiden välille. Tutkimuksessa havaittiin myös, että kotien materiaalisuus tarjosi runsaasti keskustelunaiheita yksityiselä- mästä, mikä edesauttoi ammattilaisten työskentelyä. Kotikäyntien keskus- telunaiheet olivat moninaisia, henkilökohtaisesta omaisuudesta lemmik- kieläimiin ja lääkityksestä kodin puhtaanapitoon. (Juhila, Hall & Raitakari, 2016.) Tutkimus tarjoaa kiinnostavia havaintoja kotikäynnin vuorovaiku- tuksesta.

Tämä tutkimus tuo perhetyön tutkimuskirjallisuuteen arkilähtöisen lä- hestymistavan, joka perustuu teoreettiseen tulkintaan arjen rakentumisesta (ks. Korvela, 2003). Tutkimuksessa perheiden arkea lähestytään käytännön toiminnoista käsin, jolloin voidaan tuottaa tietoa perheen arjen hallintaan liittyvistä rutiineista ja toimintatavoista. Tutkimuskirjallisuudessa tutkijan kotiin menemistä pidetään perheen yksityisyyden kunnioittamisen kannalta ristiriitaisena ja siten ongelmallisena, minkä vuoksi aiempien perhetyötä käsittelevien tutkimusten aineisto on kerätty usein työntekijöitä ja perheitä haastatteleamalla. Myös Arki haltuun -hankkeessa pohdittiin samoja kysy- myksiä. Hankkeessa asia ratkaistiin siten, että perhetyöntekijät keräsivät ja tuottivat kotikäynneiltä reaaliaikaista aineistoa tutkijoiden käyttöön. Tutki- muksen aineisto tarjosi siis tutkijalle pääsyn perheen arkiseen toimintaan perhetyön kontekstissa. Perhetyön työmenetelmien kehittämisen näkökul- masta aineiston keräämisen ulottaminen kotiympäristössä tapahtuvaan toi- mintaan on erityisen tärkeää, mutta samalla se nostaa esiin tutkimuseettisiä kysymyksiä ja korostaa tutkijan vastuuta arkaluonteisen aineiston analyys- sissä.

2.3 Perhetyön asiakassuhteen määrittelyä

2.3.1 Asiakkuus

Maassamme sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita käyttävää kansalaista on ryhdytty kutsumaan asiakkaaksi monien muiden maiden tavoin (Beber, Kraetschmer, Urowitz & Sharpe, 2005, s. 346; ks. myös Valkama, 2012, s. 47–49). Asiakasnäkökulmaan on sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa siirrytty vähitellen. Historiallisesti kansalaista on kuvattu lukuisilla eri ter- meillä, kuten kerjäläinen, vaivainen tai huollettava. Yhteiskunnassa tapah- tuneet muutokset sekä vallitsevien toimintakäytäntöjen kritisoiminen joh- tivat uudistuksiin. (A. Pohjola, 2010, s. 20–25.) Asiakas-käsitteen käyttö juontaa juurensa kahdesta suunnasta. Yhtäältä käsite on peräisin yritysmaa- ilmasta, joka näkee asiakkuuden markkinamaisena käsitteenä. Toisaalta asiakkuuden taustaideologiana on pyrkimys lisätä kansalaisten demokra- tiaa ja osallistumista vaikutusmahdollisuuksia kasvattamalla. (Kettunen &

Möttönen, 2011, s. 57–58.) Aluksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa ohjaavassa lainsäädännössä ryhdyttiin käyttämään asiakas-termiä asiakasmaksuja koskevien lakimuutosten yhteydessä. (Valkama, 2012, s. 43–33.) Konkreettinen osoitus asiakas-käsitteen käyttönotosta oli vuoden 2000 laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (A. Pohjola, 2010). Samaan aikaan julkisessa hallinnossa pyrittiin kehittämään julkisia palveluita asiakaslähtöisempään suuntaan (Valkama, 2012, s. 43–33).

Valkaman (2012) mukaan asiakas-käsite sosiaali- ja terveystaloudissa ei sisällä asiakkuuteen perinteisesti liittyviä ominaisuuksia. Sosiaali- ja terveystaloudissa asiakkaan rooli on moni-ilmeinen verrattuna muiden julkisten palveluiden asiakkuuteen (Laitinen & Pohjola, 2010). Sosiaalityö on eräänlainen vastavuoroisuusjärjestelmä, joka välittää yhteiskunnalle tietoa asiakkaiden tarpeista ja toimintamahdollisuuksista sekä vastaavasti asiakkaille tietoa heidän oikeuksistaan ja yhteiskunnan tarjoamista toimintamahdollisuuksista tarpeiden tyydyttämiseen (Niemelä, 2016, s. 107). Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä suhteessa kiteytyvät yhteiskunnallinen, institutionaalinen sekä ammatillinen ulottuvuus, mutta suhde rakentuu viime kädessä ihmisten keskinäisessä toiminnassa ja vuorovaikutuksessa. Yhteiskunnallisessa suhteessa korostuvat sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka, tehtävät sekä toimintaedellytykset. Institutionaalinen suhde sisältää vallan elementin, kun taas ammatillista suhdetta ohjaa pyrkimys dialogiseen suhteeseen ja kanssatoimijuuteen asiakastyössä. Vuorovaikutuksessa rakentuvassa suhteessa keskeistä on eri osapuolten kohtaaminen sekä sen myötä mahdollisuus luottamuksellisen ja vastavuoroisen suhteen syntymiselle. (Jokinen, 2016, s. 145–147.) Myös Juhila (2006, s. 13–14) kiteyttää samansuuntaisesti asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden suhdetta. Hän näkee suhteen liittämisen- ja kontrollisuhteena (suhteessa yhteiskuntaan), kumppanuussuhteena sekä huolenpitosuhteena. Suhteet nähdään vuorovaikutuksessa rakentuvina. Valta, tuki ja kontrolli ovat aina jollain tavalla läsnä auttamistyöhön liittyvissä asiakkuuksissa, esimerkiksi interventioina, erilaisina arviointina tai päätöksen tekona sekä tavoitteiden asettamisena. Sosiaalityön asiakkuutta määrittävät myös erilaiset auttamisen instituutiot, johtamismallit ja palveluiden järjestämisen tavat. (Laitinen & Pohjola, 2010.)

Asiakkaan aktiivinen rooli palveluiden käyttäjänä sekä valintoja tekevänä subjektina on ollut viime vuosina esillä sosiaalipolitiikassa sekä sosiaali- ja terveystaloudien järjestämisen yhteydessä. Asiakas halutaan nähdä aktiivisena toimijana omassa elämässään, suhteessa lähiyhteisöön ja yhteiskuntaan sekä sosiaali- ja terveystaloudien käyttäjänä. (Kaseva, 2011; Valkama, 2012; Hotari, Oranen & Pösö, 2013; Närhi, Kokkonen & Matthies, 2014a; Toikko, 2014.) Asiakkaan aseman vahvistamiseksi on kehitetty erilaista käsitteistöä (A. Pohjola, 2010). Esimerkiksi asiakkaiden

palveluprosessiin osallistumisesta puhutaan hyvin monella tavalla ja eri käsitteillä. Siihen liittyvä käsitteiden määrittely on monitulkintaista ja eri käsitteet ovat osittain sisällöllisesti limittäisiä. Käsitteiden sisältö ja merkitys vaihtelevat kontekstin, ideologisen näkökulman tai käyttäjien käsitteeseen liittyvien eri tulkintatapojen mukaan. Eri näkökulmat eivät sulje pois toisistaan. (Rowe & Shepherd, 2002, s. 278; ks. myös Kivistö, 2014, s. 42.) Asiakkaiden aktiivisesta osallistumisesta palveluprosessiin käytetään esimerkiksi seuraavia käsitteitä: osallisuus, osallistuminen, osallistaminen (Laitila, 2010; Närhi ym., 2014a). Asiakslähtöisyys (Kujala, 2003; Kettunen & Möttönen, 2011; Sipilän hallitusohjelma, 2015; Hänninen & Poikela, 2016), aktiivinen kansalaisuus (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014b), vastavuoroisuus (Törrönen, 2016) sekä usein sosiaalityössä käytetty toimijuuden käsite (Hokkanen, 2014a; Hokkanen 2014b) viittaavat laajassa mittakaavassa samaan ilmiöön.

Käsitteellisesti osallisuus (involvement), osallistuminen (participation) ja osallistaminen liittyvät toisiinsa, vaikka niillä on sisällöllisiä eroja (Närhi, ym., 2014a, s. 232–234). Väljästi määriteltynä *osallisuudella* voidaan tarkoittaa kiinnittymistä yhteiskuntaan tai kuulumista eri yhteisöihin. Osallisuus toteutuu sosiaalisissa suhteissa, ja yksilö on suhteessa erilaisiin yhteisöihin, kuten perheeseen tai yhteiskuntaan. (Kiilakoski, Gretschel & Nivala, 2012, s. 12.) Myös Närhi ym. (2014a, s. 232) tulkitsevat osallisuuden identiteettikäsitteeksi, koska se osoittaa kuulumista johonkin. Käsitteeseen liittyy kiinteästi asiakkaan kokemus osallisuudesta. (Ks. myös Kivistö, 2014, s. 115.) Kiilakosken ym. (2012, s. 15–16) mukaan osallisuuden liittyy toiminnan mahdollisuus. Osallisuus on enemmän kuin mukana oleminen: se tarjoaa mahdollisuuden muuttaa yhteisöä tai toimintaa, jossa on mukana. Isola ym. (2017, s. 29) näkevät osallisuuden keskeisenä elementtinä osallisuuden omassa elämässä, johon liittyy yksilön kyky tunnistaa tarpeensa ja voimavaransa sekä toimia aineellisten ja inhimillisten tarpeiden tyydyttämiseksi. Törrönen (2016, s. 12) pitää osallisuuden tunnetta ensiarvoisen tärkeänä yksilön hyvinvoinnin näkökulmasta. Osallisuuden yhteydessä käytetään myös *sosiaalisen osallisuuden* käsitettä, joka kuvaa osallisuutta eri tasoilla tapahtuvana, muuttuvana ja dynaamisena prosessina. Sosiaalipolitiikan tasolla edistetään yksilön toimintakykyä ja tarjotaan erilaisia mahdollisuuksia kiinnittyä palveluihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Yksilön tasolla käsite tuo esiin kokemuksen vaikuttamismahdollisuuksista omissa asioissa sekä yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumisesta. (Leemann & Hämäläinen, 2016, s. 591–592.) *Osallistumisen* käsitettä on käytetty alun perin demokratiaan liittyvässä keskustelussa. Sillä tarkoitetaan kollektiivista, ihmisten välistä vuorovaikutusta. Kansalainen nähdään siis aktiivisena toimijana, joka haluaa vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin. (Oikeusministeriö, 2010, s. 34–35.) Matthies (2014) liittää osallistumisen käsitteen

sosiaalipalveluihin. Osallistuminen voidaan tulkita marginalisoitumisen (marginalization) kanssa yhteen kuuluvaksi käsitteeksi. Käsitteiden voidaan ajatella ilmaisevan sellaisen saman linjan ääripäitä, jolla kansalaiset tasapainoilevat yhteiskunnassa suhteessa koulutukseen, ansioihin, markkinavoimiin, perhe-elämään, sosiaalisiin verkostoihin ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Sosiaalipalveluiden keskeisenä tehtävänä on tukea osallistumista ja ehkäistä syrjäytymistä. (Matthies, 2014, s. 3–14.) *Osallistamisella* viitataan hallinnon ja työntekijöiden pyrkimykseen saada kansalainen tai asiakas osallistumaan etukäteen määriteltyyn toimintaan. Osallistamiseen liittyy ajatus passiivisesta kansalaisesta tai asiakkaasta. (Oikeusministeriö, 2010, s. 34.)

Asiakaslähtöisyys liitetään usein organisaatioiden ja työntekijöiden toimintatapoihin. Palvelut tulisi järjestää mahdollisimman toimiviksi asiakkaan tarpeiden näkökulmasta, jolloin asiakaslähtöisyys edellyttää asiakkaan ja palveluiden tarjoajan välistä vuoropuhelua. Asiakas nähdään aktiivisena, toimintaan osallistuvana subjektina, ja asiakkaan omaan hyvinvointiin liittyvä asiantuntemus nähdään toiminnan resurssina. (Virtanen, Suoheimo, Lamminmäki, Ahonen & Suokas, 2011, s. 18–19.) Pohjolan (2010, s. 47) mukaan asiakaslähtöisyyteen liittyy myös asiakkaan itsemääräämisoikeus, joka tässä kontekstissa tarkoittaa esimerkiksi perheelle tarjottavien palveluiden kiinnittymistä perheen asiantuntemukseen omasta tilanteestaan. Asiakaslähtöisyyden rinnakkaiskäsitteenä voidaan nähdä *asiakaskeskeisyys*, jolloin asiakas on palveluiden keskipisteessä ja palvelut tuotetaan asiakasta varten (Virtanen ym., 2011, s. 18–19). Hänninen ja Poikela (2016) tuovat asiakaslähtöisyyteen liittyvään keskusteluun toimintalähtöisen työtavan, jossa asiakkaita pyritään auttamaan kokonaisvaltaisesti ja suunnitelmallisesti, asiakkaan omat merkityksenannot työskentelyn lähtökohtana. Työtavassa huomioidaan asiakkaiden arjen kokonaisuus: ongelmat eivät ole arjesta erillisiä. Ammattilaisen ja asiakkaan vuorovaikutus rakentuu työskentelyssä välineeksi. Sen tavoitteena on tuottaa palvelua, johon asiakas itse osallistuu. (Hänninen & Poikela, 2016, s. 151, 154–156.) *Aktiivisella kansalaisuudella* tarkoitetaan yleensä osallistumista yhteisön toimintaan. Se nähdäänkin osallisuuden rinnakkaiskäsitteenä, koska osallisuus toteutuu yksilön ja yhteisön välisissä suhteissa. (Närhi ym., 2014a.) *Vastavuoroisuus* ilmenee yksilöiden ja yhteisöjen keskinäisessä toiminnassa. Sosiaalityön kontekstissa vastavuoroisuuden voidaan ajatella rakentuvan työntekijän ja asiakkaan keskinäisessä kohtaamisessa. Vastavuoroisuus on kokemus, joka mahdollistaa luottamuksellisen asiakassuhteen rakentamisen. Käytännön työskentelyssä yksilön omat hyvinvointia koskevat tulkinnat ovat työskentelyn keskeinen lähtökohta. Vastavuoroisuuden tarkastelu tuo esiin myös yksilöiden ongelmien kytkeytymisen laajemmin

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa muihin ihmisiin ja yhteisöihin. (Törrönen, 2016, s. 12, 14; ks. myös Heino, Veistilä & Törrönen, 2013, s. 24.)

Toimijuus voidaan määritellä monin eri tavoin tieteenalasta riippuen. Yhteiskuntatieteissä toimijuus on toiminnan tutkimuksen peruskäsite. Sillä viitataan usein toimijuuden ja rakenteiden välisiin suhteisiin eli yksilön mahdollisuuksiin vaikuttaa toiminnan rajoitteisiin ja rakenteisiin. Hokkanen (2014b) on tarkastellut toimijuutta sosiaalityön kontekstissa autetuksi tulemisen näkökulmasta sosiaalinen asianajo -käsitteen avulla. Sosiaalityössä nousee merkitykselliseksi yksilö- ja kollektiivitoimijuus sekä niiden yhteen kietoutuminen. Toimijuus ei liity pelkästään yksilön psykologisiin ominaisuuksiin, vaan se määrittyy sosiaalisesti, vuorovaikutuksessa ja kontekstissa. (Hokkanen, 2014b, s. 22.) Hokkanen (2014a, s. 56) kiteyttää toimijuuden auttamistyössä asiakkaan osallisuudeksi toiminnassa tai jopa toiminnan asiakasohjautuvuudeksi. Huomio kohdistuu toimijan mahdollisuuksiin osallistua ja saada aikaan toimintaa.

Kun työskentelyä kuvaava käsitteistö on lisääntynyt, sosiaalipalveluissa on myös tapahtunut niin kutsuttu palveluparadigman muutos, joka on seurausta yhteiskunnan monimuotoisuuden ja monimutkaisuuden lisääntymisestä sekä jatkuvasta muutoksesta. Tämän seurauksena eri alojen ammattilaisten yhteistyö on tehostunut ja aiemmin sektoroituneiden palveluiden rinnalle luodaan verkostoja ja yhteisiä palvelurakenteita. (Karjalainen, 2006, s. 251–251; Järvikoski & Karjalainen, 2008, s. 86.) Käytännön tasolla paradigman muutos tarkoittaa asiakkaiden sosiaalisen toimijuuden kehittämistä eli asiakas nähdään oman tilanteensa asiantuntijana eri alojen asiantuntijayhteisön rinnalla (ks. Engeström, Poikela & Karvinen-Niini-koski, 2006, s. 12).

Tämä tutkimus tarjoaa kiinnostavan näkökulman edellä kuvattuun käsitteistöön. Työskentelyssä käytettävä väline, sekvenssikartta, edellyttää asiakkaan aktiivista osallistumista itse työskentelyn aikaansaamiseksi. Kuten edellä kuvattiin, välineiden avulla on aiemmin aktivoitu asiakkaita ja rakennettu vuorovaikutusta tilannekohtaisesti, mutta Arki haltuun -työtavassa asiakkaan osallistuminen systemaattisesti koko työskentelyprosessiin rakentuu välineen yhteiskäytössä. Tällöin perhetyöntekijöiden ja perheen vuorovaikutus nousee kotikäyntien keskeiseksi elementiksi osallistumisen ja osallisuuden kehittymiselle.

2.3.2 Asiakkuus hallinnon tasolla

Sosiaalihuollon asiakkuus käynnistyy yhteydenotosta (perhe itse, läheinen, viranomainen) sosiaalitoimeen. Asiakkuuden alkaessa tehdään aina palvelutarpeen arviointi yhteistyössä perheen ja mahdollisten muiden toimijoi-

den kanssa. Tässä prosessissa perheen kanssa käydään läpi yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeudet ja velvollisuudet sekä erilaiset vaihtoehdot palveluiden järjestämiseksi ja niiden vaikutukset. Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä nimetään myös omatyöntekijä, jonka tehtävänä on palveluiden järjestäminen lapsen ja perheen edun mukaisesti. Selvitys voi johdattaa sosiaalihuollon tai lastensuojelun asiakkuuteen⁴ perheen tilanteesta ja tuen tarpeesta riippuen. Palvelutarvearvion perusteella laaditaan asiakassuunnitelma, joka toimii välineenä käytännön asiakastyön toteuttamisessa. Esimerkiksi jos taustalla on lastensuojelun avohuollon asiakkuus, perhetyö toteuttaa osaltaan asiakassuunnitelmaa ja sen tavoitteita perheen kanssa työskentelyssä. Asiakassuunnitelmaan kirjataan työntekijän ja perheen yhteinen näkemys tuen tarpeesta, tarvittavista palveluista ja toimenpiteistä sekä työskentelylle asetettavista tavoitteista ja seurannasta. Suunnitelmassa määritellään myös tapaamistiheys, arvioidaan työskentelyn kesto sekä eritellään mahdolliset yhteistyötahot ja niiden välinen työnjako perheen tukemisessa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014; ks. myös Hämeen-Anttila, 2017, s. 230–233.) Lastensuojelussa asiakkuuden keskiössä on lapsen tukeminen, mikä on lähtökohtana työskentelyn tavoitteiden asettamisessa. Lasten näkökulmasta vanhemmuuden tukeminen nousee työskentelyssä keskeiseen osaan.

Sosiaalipalveluiden asiakkuuteen liittyy hallinnon tasolla erilaisia tavoitteita. Asiakkaan aktiivista roolia edistetään eri tavoin palvelujärjestelmässä ja lainsäädännössä tarjoamalla valinnan, osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Sosiaali- ja terveysministeriön strategiana on palvelujärjestelmän asiakaskeskeisyyden parantaminen vuoteen 2020 mennessä (Kaseva, 2011, s. 5). Asiakaskeskeisyyttä edistetään esimerkiksi kehittämishelmien avulla sekä uusia työkäytäntöjä kehittämällä. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämishelman (Kaste 2012–2015) keskeisiä teemoja olivat osallisuus ja asiakaslähtöisyys. Tässä kontekstissa osallisuus ja asiakaslähtöisyys tarkoittivat asiakkaiden kuulemista ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa lisäämistä heitä itseään koskevassa päätöksenteossa sekä palveluiden järjestämisessä ja kehittämisessä. Esimerkiksi lasten, nuorten ja lapsiperheiden palveluiden uudistamiseen liittyvässä osahankkeessa otettiin käyttöön toimintamalleja, jotka tukivat perheitä, vanhemmuutta sekä lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä aikuisia.

⁴ Lastensuojelun asiakkuus alkaa, jos sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut eivät ole riittäviä. Lastensuojelulain mukaan sosiaalityöntekijä tekee päätöksen lastensuojelun asiakkuuden alkamisesta palvelutarpeen arvioinnin perusteella, mikäli ”lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen kehitystä, lapsi vaarantaa käyttäytymisellään omaa terveyttään ja kehitystään tai lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia.” (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.)

Myös lastensuojelutyö oli kehittämisen kohteena. Sen painopisteenä oli ehkäisevä työ ja varhainen puuttuminen. Hankkeessa vahvistettiin lasten ja lapsiperheiden kotipalvelua ja kotiin vietäviä palveluita. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2012, s. 19, 22–23.) Kaste-ohjelmalla oli maakunnissa useita kumppaneita, joiden avulla osallistumiseen ja asiakaslähtöisyyteen liittyviä tavoitteita toimeenpantiin. Salli-osallisuushanke oli yksi Kaste-ohjelman kumppaneista. Hanke pyrki tekemään järjestöjen toimintaa näkyväksi sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille, jotta asiakkaita osattaisiin ohjata uusien matalan kynnyksen toimintamuotojen pariin, joiden katsottiin lisäävän osallisuutta. (Pyykkönen, 2015, s. 25–26.)

Osallistumisen ja asiakaslähtöisyyden käsitteet ovat olleet 2000-luvulla tiiviisti mukana hallitusohjelmissa. Hallitusohjelmien tasolla kansalaisten osallistuminen on mainittu esimerkiksi pääministeri Matti Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelmassa vuosille 2007–2011. Hallitusohjelman tavoitteena oli toteuttaa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluinnovaatiohanke, joka pyrki lisäämään kansalaisten omatoimisuutta, osallistumista ja toimintaedellytyksiä sekä lisäämään palveluita. (Pääministeri Matti Vanhasen 2. hallituksen ohjelma, 2007, s. 54–55.) Pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelman terveyteen ja hyvinvointiin liittyvien kärkihankkeiden avulla pyritään esimerkiksi edistämään palveluiden asiakaslähtöisyyttä. Palvelut asiakaslähtöisiksi -kärkihanke painottuu ennaltaehkäisyyn ja asiakaslähtöisten, hallintorajat ylittävien palveluketjujen kehittämiseen. Tavoitteena on luoda sosiaali- ja terveydenhuoltoon asiakaslähtöisiä, kansalaisten omatoimisuutta tukevia toimintaprosesseja. Pyrkimyksenä on, että kansalaiset voivat tehdä omia valintoja palveluiden käyttämisessä, ja tätä tavoitellaan esimerkiksi tekemällä palveluiden laatu ja kustannukset läpinäkyviksi sekä kehittämällä sähköisiä tietojärjestelmiä tukemaan omatoimisuutta. (Hallituksen julkaisusarja, 2015, s. 20–21.) Valinnan mahdollisuuksia on edistetty esimerkiksi ottamalla käyttöön palveluseteleitä. Asiakas voi hankkia palvelusetelillä tarpeensa mukaisia sosiaali- ja terveyspalveluita kunnan ja kuntayhtymän järjestämien palveluiden piiristä. Kunta myöntää palvelusetelit harkinnanvaraisesti tiettyihin palveluihin tai käyttökohteisiin. (Melin, Koila, Tuominen-Thuesen & Uotinen, 2012, s. 9.)

Lainsäädäntöä uudistetaan kaiken aikaa kansalaisten valinnan- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi. Esimerkiksi parhaillaan valmistelussa olevien maakuntalain sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain tarkoituksena on luoda kansalaisille uusia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia (ks. esim. Leemann & Hämäläinen, 2016, s. 587). Myös vuosien 2015 ja 2016 aikana toimeenpannut sosiaalihuoltolain sekä kuntalain lakiuudistukset lisäävät kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia palveluiden kehittämisessä sekä osallisuutta omassa palveluprosessissa. (Sosiaa-

lihuoltolaki 1301/2014; Kuntalaki 410/2015.) Sosiaalihuoltolain uudistuksen yhteydessä lastensuojelulakiin lisätyt säädökset tuovat lasten työskentelyyn osallistumiseen enemmän näkyvyyttä. Uuden sosiaalihuoltolain tavoitteena on peruspalveluiden vahvistaminen. Palvelutarjonnassa pyritään vahvistamaan ehkäiseviä palveluita ja samalla vähentämään korjaavien toimenpiteiden tarvetta. Sosiaalihuoltolaissa lapsiperheillä on subjektiivinen oikeus kotipalveluun. Lakimuutoksen myötä kaikilla lapsiperheillä on yhtäläinen oikeus saada perhetyötä lapsen terveyden ja kehityksen tukemiseksi. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas, 2015, s. 35–38.) Uusi kuntalaki pyrkii edistämään kuntalaisten osallistumista ja vaikutusmahdollisuuksia monipuolisesti. Kuntalaiset tulisi ottaa aktiivisesti mukaan uusien toimintatapojen ja käytäntöjen kehittämiseen. Palveluiden suunnittelun lähtökohtana tulisi olla asukkaiden tarpeet. (Kuntalaki 410/2015.) Lastensuojelulakiin (Lastensuojelulaki 417/2007) lisätyt säädökset edistävät lasten kuulemistä ja osallisuutta työskentelyssä. Tämänhetkiset työkäytännöt ovat rakentuneet aikuiskeskisiksi. Tulevaisuudessa tarvitaankin perusteellisempää määrittelyä lapsikeskeisestä työskentelystä esimerkiksi perhetyön kontekstissa. (Alatalo, Lappi & Petrelius, 2017, s. 27, 29.)

Aktiivisuuden vaade voi tukea myös päinvastaista kehitystä. Kaikilla asiakkailta ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia ja valmiuksia omien etujen ajamiseen, jolloin asiakkaat joutuvat yhteiskunnassa eriarvoiseen asemaan. (Valkama, 2012, s. 56.) Isolan ym. (2017, s. 32) mukaan yhteiskunnan tarjoamien palveluiden tavoitteena on parantaa yksilön toimintavalmiuksia. Heikoimmassa asemassa olevien näkökulmasta palvelut voivat näyttäytyä kielteisinä vähentäen yksilön itsemääräämisoikeutta ja elämän hallittavuutta. Palvelujärjestelmän haasteena onkin vastata moniongelmaisten asiakkaiden palvelutarpeisiin (Leemann & Hämäläinen, 2016, s. 591).

2.3.3 Asiakkaiden osallisuuden toteutuminen

Palvelujärjestelmällä on keskeinen merkitys asiakassuhteen ja osallisuuden rakentumisessa. Asiakkaiden osallisuuden toteutumista palvelujärjestelmässä on tarkasteltu viime vuosina useissa tutkimuksissa, raporteissa ja selvityksissä eri näkökulmista. Julkaisuja yhdistävä piirre on, että osallisuus ei ole toteutunut työskentelyssä, vaikka se on asetettu näkyvästi sosiaali- ja terveydenhuollon tavoitteeksi, kuten edellä on käynyt ilmi. Näyttää siltä, että esimerkiksi lainsäädäntö ohjaa luomaan uusia osallistumisen mahdollisuuksia, mutta osallisuus ilmenee enemmän tavoitteen kuin toiminnan tasolla (ks. esim. Hotari, Oranen & Pösö, 2013).

Ritva Poikelan (2010) sosiaalityön alaan kuuluva tutkimus tuo näkyväksi perheiden osallisuuden puutteen asiakassuunnitelman laatimiseen liittyvässä prosessissa. Työskentelyssä asiakkaiden tarpeita ja ongelmia

kuultiin, mutta työntekijät tarkastelivat avun tarvetta institutionaalisenä ongelmana. Asiakkaiden ongelmille etsittiin ratkaisuja eri toimijoiden palveluvalikkoon kuuluvista, olemassa olevista käytännöistä. Ne asiakkaiden tarpeet, jotka eivät kohdanneet palveluvalikon tarjonnan kanssa, jäivät suunnitelman laatimisen yhteydessä huomioimatta. Todellisuudessa suunnitelman laatimisessa ei syntyneenkään tilaa asiakkaan omille tulkinnoille avun tarpeesta, vaan ammattilaiset tulkitsivat ongelmat institutionaalisesti. (Poikela, 2010, s. 208–210; ks. myös Hänninen & Poikela, 2016.)

Kati Närhi, Tuomo Kokkonen ja Aila-Leena Matthies (2014a) tarkastelivat nuorten aikuisten osallistumisesta ja osallisuudesta sekä niiden toteutumiseen liittyviä esteitä palvelujärjestelmässä niin kutsuttujen katutason työntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan osallisuus oli etukäteen määritelty palvelujärjestelmässä eivätkä asiakkaat voineet olla vapaasti mukana palveluiden suunnittelussa ja toteuttamisessa. Järjestelmäkeskeisyys aiheutti osallisuuden sijaan osallistamisen kaltaista toimintaa. Osallisuuden ja osallistumisen esteet liittyivät jatkuvaan yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän monimutkaistumiseen, palvelujärjestelmän järjestelmälähtöisyyteen sekä tässä kontekstissa tapahtuvaan asiantuntijan ja asiakkaan kohtaamiseen. Tutkimukseen haastateltujen työntekijöiden mukaan ylhäältä päin tuleva lainsäädäntö ja erilaiset ohjeistukset rajoittivat ammattilaisten toimintaa. Työntekijöiden mahdollisuudet edistää asiakkaiden osallistamista olivat vähäiset. Vähäisellä osallisuudella nähtiin negatiivisia vaikutuksia asiakkaiden elämäntilanteiden muutokseen. (Närhi ym., 2014a, s. 236–239.)

Nina Halmeen, Merja Vuorisalmen ja Marja-Leena Perälän (2014) tutkimuksessa selvitettiin laajasti työntekijöiden näkemyksiä lapsiperheiden tuen tarpeesta, avun saamisesta, palvelujen riittävydestä sekä osallisuuden toteutumisesta lasten ja perheiden palveluissa sekä perhettä koskevassa päätöksenteossa. Kohderyhmänä olivat neuvolassa, kouluterveydenhuollossa, päivähoidossa sekä esi- ja alkuopetuksessa toimivat työntekijät. Tutkimuksessa arvioitiin vanhempien osallisuuden tukemista perheissä, varsinaisessa palvelutilanteessa sekä palvelujärjestelmässä. Osallisuuden tukeminen perheissä ja palvelutilanteissa näytti toteutuvan melko hyvin. Vanhemmat saivat työskentelyssä apua ja tukea esimerkiksi lasten ongelmiin tai avun hankkimiseen. Osallisuus toteutui palvelujärjestelmässä heikommin kuin perheen sisällä tai palveluissa. Työntekijöillä ei ollut aina selvyttä vanhempien käsityksistä palvelujärjestelmän toimivuudesta, siitä, millaisia palveluita perheiden ongelmiin olisi saatavilla ja miten niihin voidaan hakeutua. Työntekijöiden näkemyksen mukaan vanhemmilla oli vähän mahdollisuuksia vaikuttaa perhettä koskevaan päätöksentekoon esimerkiksi työntekijän valinnassa, palveluvalikoimassa tai palvelu- tai hoito-

tilanteen sisällössä. Perheiden näkemyksiä ei myöskään hyödynnetty palveluiden kehittämisessä. Osallisuus toteutui parhaiten äitiys- ja lastenneuvolassa, heikoimmin esi- ja alkuopetuksessa. (Halme, Vuorisalmi & Perälä, 2014, s. 100–101.)

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön (2013) laatimassa lastensuojelun toimivuutta kuvaavassa loppuraportissa yhtenä tarkastelun kohteena oli lasten ja perheiden palveluiden toimivuus osallisuuden näkökulmasta. Osallisuutta tarkasteltiin palveluiden käyttäjien näkökulmasta. Selvityksessä todettiin, että perheitä ei kuunneltu riittävästi eikä heidän mielipiteitään otettu huomioon lastensuojelun toimenpiteiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Perheet kokivat jääneensä ulkopuoliseksi omaa elämää koskevassa päätöksenteossa. (STM, 2013, s. 33.)

Kai Alhasen (2014) lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöitä koskevassa tutkimuksessa selvitettiin, kuinka asiakkaat, työntekijät sekä yhteistyötahot pystyvät toimimaan järjestelmän tuottamissa rajoissa. Arkitiedon ohittaminen nousi yhdeksi keskeiseksi uhkatekijäksi. Asiakkaiden arkiset kokemukset ja näkemykset omasta elämäntilanteesta tai avuntarpeesta ohitettiin työskentelyprosesseissa. Ongelmien syyt paikannettiin järjestelmän tasolle. Asiakkaiden yksilöllisen kohtaamisen sijaan tarpeet nähtiin kaavamaisesti järjestelmän tarjoamien valmiiden palveluiden ja tuotteiden näkökulmasta. Palvelujärjestelmän nähtiin heikentävän asiakkaiden mahdollisuuksia oman elämäntilanteen edistämiseksi. (Alhanen, 2014, s. 56–58.)

Maaret Vuorenmaa (2016) on kartoittanut hoitotieteen alaan kuuluvassa väitöstutkimuksessaan vanhempien arviota osallisuutensa toteutumisesta niin omassa perheessä kuin lapsen palveluissa (lastenneuvola, kouluterveydenhuolto, päivähoido sekä esi- ja perusopetus) sekä palveluiden kehittämisessä. Tutkimusaineisto kerättiin postikyselynä alle 9-vuotiaiden lasten vanhemmilta ja analysoitiin määrällisesti. Tutkimuksen mukaan molempien vanhempien osallisuus perheessä sekä lapsen palveluissa toteutui hyvin. Osallisuus perheessä konkretisoitui esimerkiksi vanhempien luottamuksena omiin kykyihin toimia lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Osallisuus lasta koskevissa palveluissa tarkoitti vanhempien näkökulmasta toimivaa yhteistyötä lasta hoitavien tahojen kanssa sekä mahdollisuutta olla mukana lapsen palvelutarpeeseen liittyvissä päätöksissä. Sen sijaan vanhempien osallisuus lasten ja perheiden palveluiden kehittämisessä oli keskinkertaista. Vanhempien osallisuuden kokemusta heikensivät vanhemmuuteen liittyvät huolenaiheet sekä vaikeus saada läheisiltä apua perheen arkeen. Tutkimuksen mukaan osallisuutta voidaan vahvistaa esimerkiksi järjestämällä vanhemmille sosiaalista tukea sekä edistämällä arjen toimivuutta. Osallisuuden vahvistamisella oli yhteys perheiden hyvinvointiin. (Vuorenmaa, 2016, s. 56–85.)

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Lasten osallisuus lastensuojelutyössä on ollut keskeinen teema 1990-luvulta lähtien. Kuten edellä todettiin (ks. luku 2.3.2), vuoden 2007 lastensuojelulaissa vahvistettiin lasten osallisuutta lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Keskeisenä periaatteena on lapsen iästä riippumatta mielipiteiden ja toiveiden selvittäminen. Lapsi tulisi kohdata työskentelyssä yksilönä ja hänen omasta tilanteestaan käsin. Tutkimuskirjallisuudessa lapsilla on edelleen melko vähän näkyvyyttä lastensuojelun työkäytännöissä. (Hotari, Oranen & Pösö, 2013, s. 149–156.) Arki haltuun -työskentelyssä lasten osallisuus huomioitiin perheessä ja sekvenssikartan käytössä. Kotikäynnillä lapselle laadittiin ikätasoa vastaava kartta työntekijän ja lapsen vuorovaikutuksessa.

3 Tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia

Tällä teoreettisia lähtökohtia ja keskeisiä käsitteitä avaavalla luvulla on kaksi tarkoitusta. Ensimmäiseksi luku johdattelee kotitaloustieteelliseen lähestymistapaan tarkastelemalla sen kehitystä ja tutkimuskohteen määrittelyjä. Erityisesti kohdistetaan huomio arkeen ja rutiineihin kohdistuvaan tutkimukseen kotitaloustieteessä. Toiseksi luvussa esitetään tämän tutkimuksen viitekehys, jossa hyödynnetään toiminnan teorian käsitteitä perheiden arkisen toiminnan tutkimiseen perhetyön uuden työmenetelmän kokeilun yhteydessä. Luvun lopussa esitetään tutkimuskysymykset.

3.1 Kotitaloustieteellinen lähestymistapa

Kotitaloustieteen juuret ovat kotitalousopetuksessa ja kotitalousopettajien koulutuksessa, jossa kodinhoito ja perhe ovat olleet keskeisiä, integroivia käsitteitä. Kun kotitaloustiede alkoi kehittyä yliopistollisena alana, sen tutkimuskohde suuntautui laajemmin kotitalouden käytäntöön ja ihmisten arkiseen toimintaan kodin piirissä ja sen lähiympäristössä. Kotitaloustieteellinen tutkimus on seurannut tutkimuskentällä tapahtuneita muutoksia, minkä seurauksena alan tieteenfilosofisia lähtökohtia on pohdittu samalla kun alan tutkimuskohde on muuttunut moninaisemmaksi ja laajemmaksi. Nykyään inhimilliset tekijät ja kestävä kehitys nähdään tutkimuksen keskeisenä lähtökohtia.

3.1.1 Kotitalousopetuksesta yliopistolliseksi oppiaineeksi

Kotitalousalan koulutuksen ja tutkimuksen katsotaan käynnistyneen USA:ssa niin kutsutuista Lake Placidin konferensseista 1899–1908. Näissä alkuvaiheen konferensseissa eri tieteenalojen edustajat pohtivat uudentyyppisen tutkimusalan tarvetta, joka yhdistäisi kotiin, perhe-elämään ja kasvatukseen liittyvät kysymykset (Turkki, 1990, s. 11 [Jax, 1985, s. 22]). Konferenssien taustalla oli merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia ja siten tarve uudenlaisen tiedon tuottamiseen. Teollistumisen, kaupungistumisen ja USA:ssa lisääntyvän liikkuvuuden ja maahanmuuton seurauksena syntyi sosiaalisia erimielisyyksiä, taloudellista eriarvoisuutta, poliittista epäsovua

sekä kansalaisten terveyttä koskevia huolenaiheita. Konferenssien tuloksena syntyi kotitalous-oppiaine⁵ (home economics), jonka tehtävänä oli aikaansaada sosiaalinen muutos parantamalla yksilöiden ja perheiden elinolosuhteita. (Nickols, ym., 2009, 267.) Uusi oppiaine alkoi kehittyä eri maissa koulutusjärjestelmän ja yhteiskunnallisen tilanteen mukaan (Turkki, 1990, s. 28), mistä konkreettisenä esimerkkinä ovat oppiaineesta ja myöhemmin tieteenalasta käytettävät lukuisat eri nimitykset: home economics, domestic science, family and consumer science, human ecology tai family science. Suomessa oppiaine kytkeytyi pedagogisten opintojen yhteyteen Kasvatusopillisessa Keittokoulussa⁶, joka perustettiin Helsingissä vuonna 1891. Oppilaitoksen nimi muutettiin ensin Kasvatusopilliseksi Talouskouluksi (1913) ja myöhemmin Helsingin kotitalousopettajaopistoksi (1949). (Sysiharju, 1995, s. 26–41, 64, 151; ks. myös Haverinen, 2012.)

Suomessa kotitalousopettajan koulutus siirrettiin yliopistojen yhteyteen peruskoulu-uudistuksen yhteydessä vuonna 1975, minkä seurauksena opettajankoulutusta uudistettiin ja kehitettiin muun muassa opettajien vaatimustasoa yhdenmukaistamalla. Helsingissä opettajankoulutuslaitos perustettiin vuonna 1974, jolloin käynnistettiin luokanopettajan ja aineenopettajan koulutuslinjat. Kotitalousopettajan ja käsityönopettajan koulutuslinjat siirrettiin muun opettajankoulutuksen yhteyteen. Helsingin yliopistossa uutta oppiainetta varten perustettiin virka eli *kotitalouden, erityisesti kotitalouden didaktiikan apulaisprofessori*. Vuodesta 1979 alkaen uudessa opetusohjelmassa syventävät opinnot suoritettiin pääasiassa kasvatustieteissä, ja vuosittain muutamia opiskelijoita hyväksyttiin Viikkiin ravitsemustieteiden opintoihin. (Sysiharju, 1995, s. 226–243, 248–250; ks. myös Rantala, Salminen, Sääntti & Hansen, 2009, s. 44.) Vuonna 1988 perustettu *kotitalousopetuksen professori* muutettiin *kotitaloustieteen professoriksi*⁷ 1998. Nimenmuutoksella haluttiin selkeyttää yliopistollisen oppiaineen asemaa ja alan tiedeperustaa. Professorin ala määriteltiin seura-

⁵ Vuonna 1908 perustettiin myös alan ensimmäinen järjestö, American Home Economics Assosiation (myöhemmin American Association of Family and Consumer Sciences). Järjestö ryhtyi edistämään kotitalousalan keskeistä missiota yksilöiden ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi. (Nickols, ym., 2009.)

⁶ ”Kasvatusopillisen keittokoulun tarkoituksena on kehittää keittotaidon opettajia kotimaan tarvetta varten kuin myöskin antaa opetusta tässä aineessa lapsille ja nuorisolle sekä naisille kaikista kansanluokista, voidakseen täten tietoja ja ammattitaitoa lisäämällä parantaa niin hyvin yksityisten kuin kotien taloudellista asemaa ja edistää yleistä terveydentilaa sekä raittiutta.” (Sysiharju, 1995, s. 36.)

⁷ Professorin alaa on täsmennetty myös vuoden 1998 jälkeen, ja keväällä 2018 valittiin kotitaloustieteen ja kotitalousopetuksen professori. Myös Itä-Suomen yliopistossa (Joensuu) on kotitaloustieteen professori. Ruotsinkielisen tutkinnon voi suorittaa Åbo Akademin alaisuudessa Vaasassa.

vasti: ”kotitalous ja kotitalouden käytännön toiminta”. Viran hoidossa painotettiin kotitalouteen ja kotitalouden käytännön toimintaan liittyvää tutkimusta ja opetusta. Virkaan liittyvissä tehtävissä korostuivat ”toiminnan sosiaaliset, kulttuuriset ja kasvatukselliset sidokset, koti- ja perhekulttuuri sekä toiminnan ja toimintakäytäntöjen kehittäminen” (Konsistorin päätös, 1998; Esitys kotitalous-oppiaineen nimen muuttamiseksi kotitaloustieteeksi, 1998.) Professoreita tarjosi myös mahdollisuuden ryhtyä kehittämään kotitaloustieteellistä tietoperustaa aineenopettajakoulutuksen tueksi. Kotitalousopettajan koulutuslinjan opetuksen ja tutkimuksen tuli palvella peruskoulun kotitalousopetusta. (Turkki, 1990, s. 63.)

Kotitaloustiede saa alan kirjallisuudessa monenlaisia luonnehdintoja. Kotitaloustiedettä luonnehditaan *soveltavaksi tieteeksi* tai *praktiseksi* (käytännölliseksi) *tieteeksi*. Kotitaloustieteen yhteydessä soveltava tiede merkitsee eri tieteenalojen perustutkimuksen käyttämistä kotiin ja perheeseen liittyvien kysymysten tarkastelussa. Eri alojen perustutkimus on ollut vaikuttamassa kotitalouden toiminnan tarkoituksenmukaisuuden ja tehokkuuden kehittämiseen. (Ks. Haverinen, 1996, s. 3; Heinilä, 2007, s. 26.) Kotitaloustieteen luonnetta praktisena tieteenä on perusteltu ja kehitetty pohjautumalla Aristoteleen tietokäsitykseen. Tällöin kotitaloustieteen tietokäsitys konkretisoituu poiesis- ja praksis-toiminnassa, joka paikantuu kotitalouden käytännön toimintaan, kuten ruoanvalmistukseen tai siivoukseen sekä ihmissuhteiden hoitamiseen. Toiminnan päämääränä nähdään kotitalouden jäsenten tarpeiden tyydyttäminen, mutta samalla hyvän elämän taivottelu. (Haverinen, 1996, s. 61–66; Heinilä, 2007, s. 26–27.)

Kotitaloustiedettä luonnehditaan tiedonmuodostukseltaan *holistiseksi* sekä *monitieteiseksi*. Holistisuuden näkökulmasta yksittäisiä toimintatilanteita tulkitaan kokonaisuuden kautta ja toimintaa pyritään ymmärtämään sen päämäärän kautta (Haverinen, 1996, s. 12). Toisin sanoen kokonaisuuden hallinta on avainasemassa yksittäisten toimintatilanteiden ymmärtämiseksi. Metodologisesti holistisuus tuottaa haasteita tutkimuksen tekemisen näkökulmasta. Kotitalouden toiminnalle on luonteenomaista useiden toimintojen samanaikaisuus, laaja-alaisuus sekä moniulotteisuus, jolloin erityisesti toimintojen samanaikaisuuden huomioiminen ei onnistu kaikilla lähestymistavoilla. (Haverinen, 1992, s. 66–67.)

Tieteenalan alkuvuosista saakka kotitaloustieteen tiedonmuodostus on ollut pääasiassa monitieteistä⁸ (ks. McGregor ym., 2004). Kotitaloustiede

⁸ Eri tieteenalojen yhteistyöstä puhuttaessa tarkoitetaan yleensä monitieteisyyttä, poikkitieteisyyttä tai tieteidenvälisyyttä. Monitieteisyydellä tarkoitetaan yhteisen tutkimusongelman tarkastelua jokaisen tieteenalan omista lähtökohdista. Tieteidenvälisessä tutkimusprosessissa hyödynnetään eri tieteenalojen tietoa, käsitteitä ja menetelmiä, eli perinteisten tieteenalojen raja-aidat katoavat ja sulautuvat osittain yhteen. Poikkitieteinen tut-

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa ammentaa sisältönsä useilta eri tieteenaloilta, kuten luonnontieteistä, yhteiskuntatieteistä ja humanistisista tieteistä (Turkki, 1990, s. 24–26). Sisältöalueisiin liitetään kontekstista riippuen esimerkiksi ruoka, ravitsemus ja terveys, tekstiilit ja vaatetus, asuminen, kuluttaminen ja kuluttajuus, kodin teknologia, palvelut, perhe ja paljon muuta (IFHE Position Statement, 2008). Kotitaloustiedettä on myös kritisoitu monitieteisen lähestymistavan vuoksi pirstaleiseksi ja laaja-alaiseksi. Riippuvuutta muista tieteenaloista on kuitenkin perusteltu kotitalouden olemuksen ja oppiaineen luonteen takia (Turkki, 1990, s. 24–26; Turkki, 2004, s. 54; Ks. Brown, 1993, s. 230). Turkki (1999) kehottaakin ylittämään eri tieteenalojen välisiä raja-aitoja, jotta tutkimuksellisesti olisi mahdollista saada haltuun kotitalouden ja perheiden arkipäivän todellisuus laaja-alaisesti. Maamme kotitaloustieteen tutkimuksissa on rohkeasti hyödynnetty eri tiedekäsityksiä (ks. esim. Haverinen, 1996; Korvela, 2003; Janhonen-Abuquah, 2010; Kivilehto, 2011).

3.1.2 Kotitalous tutkimuskohteena

Kotimaassa ja kansainvälisesti kotitaloudelle on esitetty lukuisia tulkintoja ja sitä on jäsennetty erityisesti kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa erilaisten teoreettisten mallien mukaan, jotka tavoittelevat holistista tai ekologista kotitalouden ymmärrystä. Human ecology -malli on kotitalousalan ensimmäinen ja edelleen merkittävä jäsennostapa. Human ecology -ajattelutapaa on hyödynnetty esimerkiksi luonnontieteissä sekä sosiaalitieteissä. Mallin keskiössä on yksilön, perheen ja yhteisön vuorovaikutus erilaisten ympäristöjen (luonnon ympäristö, rakennettu ympäristö, sosiaalinen ympäristö) kanssa. Resurssiajattelu on mallissa keskeisesti mukana. Huomio kiinnittyy resurssien käyttöön yksilön tai perheen tavoitteiden saavuttamisessa tai tarpeiden tyydyttämisessä. Ihminen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa elämänlaatuunsa ja ympäristöönsä. Mallin taustalla on vahva systeeminen ja holistinen ajattelutapa. (Bubolz & Sontag, 2009, s. 421–425.)

Management-teoreettisen mallin tausta on taloustieteissä. Mallia on sovellettu kotitalouden kontekstissa kotitalouden toiminnan tutkimukseen aineellisten voimavarojen käytön yhteydessä. (Haverinen, 1996, s. 15–16.) Malli perustuu resurssien (voimavarojen) moninaisuuteen ja niiden hallintaan. Siinä on olennaista kotitalouden kokonaisvaltaisuus ja systeemisyys. Sen avulla voidaan tavoittaa tutkimuskohteen keskeiset elementit, kuten suunnittelu, päätöksenteko, toteutus ja arviointi. (Deacon & Firebaugh,

kimusote on kokonaisvaltainen lähestymistapa. Se edellyttää yhdessä rakennettua viitekehystä ja luopumista yhteen tieteenalaan sidotuista kysymyksenasetteluista ja metodologiasta. (Mikkeli & Pakkasvirta, 2007.)

1988, s. 7–12.) Haverisen (1996, s. 24) mukaan useat mallit korostavat kotitalouden holistisuutta ja vuorovaikutteisuutta. Vuorovaikutteisuus ymmärretään perheessä tapahtuvaa kanssakäymistä laajemmin, myös suhteessa yhteiskuntaan ja (luonnon)ympäristöön.

Brown ja Paolucci (1979) ovat esittäneet koko kotitalousalalle keskeisen julkilausuman⁹ (mission statement), jossa määritettiin alan (home economics) tehtäviä ja tiedonmuodostuksen perustaa sekä selkeytettiin kotitalouden paikkaa yhteiskunnassa. Sen mukaan kotitalous nähdään sekä professiona että kotiin ja perheisiin liittyvänä käytännöllisenä tieteenä. Julkilausumalla on ollut tärkeä vaikutus alan tutkimuksessa ja opetuksessa sekä neuvonnan ja ammatillisten käytäntöjen kentällä Yhdysvalloissa ja kansainvälisesti. Julkilausuma synnytti keskustelun kotitalouksien käytännöllisistä (practical) ja jatkuvista (perennial) ongelmista sekä niiden kohtaamisesta, minkä seurauksena syntyi lähestymistapa (three systems of action approach) ongelmien ratkaisemiseksi. Kotitaloustieteilijöiltä odotetaan usein ratkaisuja perheiden käytännön ongelmiin, mutta samaan aikaan käytännön ongelmat ovat sidoksissa arvoihin sekä historialliseen, sosiopoliittiseen ja kulttuuriseen kontekstiin, minkä vuoksi ratkaisut eivät ole aina yksiselitteisiä. McGregorin (2014) mukaan Brown oli ensimmäinen kotitaloustieteilijä, joka näki käytännön ongelmien perimmäisen luonteen: jokaisen sukupolven tulee ratkaista uudelleen esimerkiksi köyhyyteen, työttömyyteen, hoivaan, vanhemmuuteen, ruokaan tai kasvatukseen liittyvät peruskysymykset (McGregor, 2014). Käytännön monivuotisten ongelmien (practical perennial problems) ratkaisemiseksi niitä tulee tarkastella kolmen eri ulottuvuuden avulla: tavoitteellis-rationaalinen, vuorovaikutteinen ja emansipatorinen. Tavoitteellis-rationaalisen toiminnan avulla pyritään tyydyttämään elämän perusedellytyksiä ja tarpeita. Vuorovaikutteisen toiminnan perusta on kulttuurisesti jaetut symbolit (esimerkiksi kieli) ja merkitykset, joiden tarkoituksena on yksilön, yhteisön ja kulttuurin yhdistäminen. Emansipatorinen toiminta viittaa tässä yhteydessä yksilön ja perheiden toimintaan omista lähtökohdista, kun ulkopuolisia (yhteiskunnallisista) normeja halutaan kyseenalaistaa ja kehittää. Esimerkiksi sosiaalisia olosuhteita tai ympäristöä muuttamalla voidaan parantaa omaa tai muiden asemaa. (Brown & Paolucci, 1979, s. 20; Brown, 1980, s. 54–55.)

Suomalainen kotitalouden tutkimus liittyy usein konkreettisiin arjen sisältöihin huomioiden sekä yksilön että laajemmin perheen tai yhteisön nä-

⁹ "The mission of home economics is to enable families, both as individual units and generally as a social institution, to build and maintain systems of action which lead (1) to maturing in individual self-formation and (2) to enlightened, cooperative participation in the critique and formulation of social goals and means for accomplishing them" (Brown & Paolucci, 1979, s. 23).

kökulman. Tarkastelu tapahtuu laajassa yhteiskunnallisessa viitekehyyksessä. (Turkki, 2001; ks. myös Korvela, 2003, s. 18.) Suomalainen tutkimus on saanut vaikutteita etupäässä yhdysvaltalaisesta traditiosta, jossa korostetaan family-käsitettä, erotuksena esimerkiksi saksalaisesta ja keskieu-rooppalaisesta tutkimusperinteestä, jossa household-käsite on keskeinen (ks. esim. Turkki, 1990; Turkki, 1999).

Suomessa kotitalouden tutkimuksen perinne paikantuu maatalous-metsätieteelliseen tiedekuntaan, yliopistollisen kotitalousopettajankoulutuksen sekä tutkimuslaitosten (Maatalouden Työtehoseura 1924¹⁰, Kotitalouskeskus 1941¹¹) yhteyteen. Tutkimuksen juuret senaikaisessa maatalous-metsätieteellisessä tiedekunnassa olivat kodin taloustieteessä, ravintokemiassa ja kodin teknologiassa (Sysiharju, 1995, s. 201; Turkki, 2001, s. 508). Kotitaloutta tutkittiin rajautumalla kunkin osa-alueen erityiskysymyksiin, jolloin näkökulma oli eriytynyt oppiainekohtaiseksi. Kotitalousopettajan koulutuslinjan näkökulmasta yhteistyömahdollisuuksien löytäminen näiden kotitaloudellisten oppiaineiden kanssa osoittautui ongelmalliseksi, koska kotitalous-oppiaine oli luonteeltaan holistista tietoa tavoitteleva. (Sysiharju, 1995, s. 248.)

Kotitaloustieteellinen tutkimus vahvistui professuurin perustamisen jälkeen (Sysiharju, 1995, s. 248). Vuonna 1991 kotitalousopettajan koulutuksessa käynnistynyt tutkimusprojekti ”*Kotitalouden toiminta tutkimuskohteenä –kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastelutapoja*” oli tärkeä suunnannäyttäjä myöhemmälle tutkimukselle. Koko projektin perimmäisenä tavoitteena oli ymmärtää kotitalouksien toimintaa ja perusolemusta, minkä pohjalta voitaisiin kehittää kotitalousopetusta. (Tuomi-Gröhn & Palojoiki, 1992.) Samalla kotitaloustieteellinen tutkimus kiinnittyi selvemmin käyttäytymistieteisiin ja opettajankoulutuksen yhteyteen. Tutkimusprojektin julkaisussa kotitalouden ”toiminta ymmärretään laajana yläkäsitteenä, joka sisältää kaikkia kotitalouden jäseniä yhdistäviä päämääriä ja niihin nivoutuneena toimintaa ohjaavat arvot”. Kotitalouden toimintaa tulisi tutkia käytännön toimintojen pohjalta. (Turkki, 1992, s. 11, 24) Julkaisu esitti myös kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian hyödyntämistä kotitalouden toiminnan tutkimuksessa.

¹⁰ Vuodesta 1937 Maatalouden Työtehoseura on toiminut nimellä Työtehoseura. Työtehoseuran toimesta tehtiin aluksi työajankäyttötutkimusta erikokoisilla mautiloilla. Myös kotitaloudet tulivat tutkimuksen kohteeksi 1930-luvulla. Nykyään Työtehoseura on profiloitunut valtakunnalliseksi koulutus-, tutkimus- ja kehittämisorganisaatioksi. (TTS, 2017.)

¹¹ Kotitalouskeskuksen nimi muutettiin vuonna 1972 Kotitalous- ja kuluttaja-asiain tutkimuskeskukseksi (Sysiharju, 1995, s. 201), ja vuonna 1990 siitä tuli osa ministeriön alaisuudessa toimivaa Kuluttajatutkimuskeskusta. Vuodesta 2015 Kuluttajatutkimuskeskus on ollut osa Helsingin yliopiston politiikan ja talouden tutkimuksen laitosta.

Tutkimusprojektin myötä nousi tarve määritellä kotitalouden toiminnan ja arjen hallinnan käsitteitä. Haverinen (1996) esittää kotitaloustieteen ensimmäisessä väitöskirjassa laajaa kotitalouden toiminnan filosofista ja teoreettista tarkastelua arjen hallinta -käsitteen avulla. Hän määrittelee kotitalouden toiminnan tavoitteelliseksi prosessiksi, jossa aineellinen ja inhimillinen vuorovaikutus kietoutuvat yhteen. Materia, välineet ja teknisyys liittyvät oleellisesti käytännön toimintaan. Kotitalouden toiminta on aina vuorovaikutuksessa ympäröivän kulttuurin ja yhteiskunnan kanssa. Kodin arkinen toiminta on luonteeltaan vaihtelevaa ja yllätyksellistä sekä edellyttää jatkuvaa päätöksentekoa sekä monien asioiden hoitamista samanaikaisesti. Haverisen tutkimuksessa arjen hallinta nähdään kotitalouden toiminnan perimmäisenä tavoitteena. Se on sidoksissa myös toiminnan taustalla oleviin eettisiin arvoihin. Arjen hallinnan avulla pyritään inhimillisen hyvinvoinnin saavuttamiseen. Haverinen ehdottaa, että arjen hallinnan sisältöjä voidaan tarkastella kolmen ulottuvuuden avulla: toiminnan päämäärä, toimintaa ohjaava tieto sekä toiminnassa ilmenevä vuorovaikutus. Tutkimuksessa arjen hallinta jäsentyy tällöin kolmen eri tason toiminnaksi: osaava, taitava ja ymmärtävä arjen hallinta. (Haverinen, 1996, s. 48, 89, 107, 121.)

Kotitalouden toiminta -käsite on saanut tutkimuksessa uudenlaista teoreettista sisältöä, kun alan tutkimus on lisääntynyt yksittäisten väitöstutkimusten ansiosta. Palojoki (1997) käsittelee tutkimuksessaan kotitalouksien ruokavalintoihin liittyvää toimintaa. Korvela (2003) tarkastelee lapsiperheiden arkielämää toiminnan näkökulmasta analysoimalla perheenjäsenten tekoja, joilla koti tuotetaan. Myös Sulonen (2004) nostaa esiin kotitalouden toiminnallisen luonteen opetus suunnitelman uudistamiseen ja opettajien ammatilliseen kasvuun liittyvässä tutkimuksessaan. Heinilä (2007) ottaa käyttöön fenomenologisen lähestymistavan kotitalous-ilmion tarkastelussa. Fenomenologisen asenteen mukaisesti kotitalous nähdään kokonaisvaltaisena ilmiönä, joka tulee näkyväksi myös tutkimuksen käsitevalinnoissa. Esimerkiksi kotitalouden toiminnan sijaan puhutaan kotitaloustoiminnasta: tässä ei ole kyse kahdesta eri ilmiöstä, kotitaloudesta ja toiminnasta, jotka tuodaan yhteen, ”vaan kotitalouteen ilmiönä liittyy olemisen perustalta se, että kotitalous ilmenee tapahtumisessa ja taidoissa”.

3.1.3 Arjen monitieteinen tutkimus

Kotitalouden toimintaan suuntautunut kotitaloustieteellinen tutkimus on alkanut tarkastella kodin arkielämää yhtenä tieteenalan tutkimuksen ydinsisältönä. Tässä luvussa kuvataan kansainvälisen ja kotimaisen kirjallisuuden avulla arkeen liittyviä tulkintoja ja lähestymistapoja, joilla on merkitystä tämän tutkimuksen tutkimuskohteen jäsentämiselle. Kotitaloustieteen monitieteisen luonteen nimissä luku ammentaa ajatuksia arjen tutkimisesta

paljolti sosiologisesta kirjallisuudesta heijastaen samalla kotitaloustieteen syntyvaiheen linkittymistä vahvasti sosiologian varhaisempiin vaiheisiin. Kotitalous -oppiaineen perustajana tunnetun Ellen Swallow Richardsin (1842–1911) tutkimus, opetus sekä kiinnostus sosiaalisiin ongelmiin oli myötävaikuttamassa myös sosiologian¹² kehittymiseen tieteenalana; esimerkiksi teoriat sosiaalisesta muutoksesta sekä sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen liittyvät tutkimusmenetelmät. Hän oli ikäpolvensa ensimmäisiä tutkijoita, joiden kiinnostus suuntautui arkielämään, ja sitä kautta eri väestöryhmien arjen edellytysten kehittämiseen. Erityisinä kiinnostuksen kohteina olivat naisten aseman kohentaminen niin perhearjessa kuin työelämässä sekä ympäristökysymykset. (Richardson, 2002.) Samoihin aikoihin Yhdysvalloissa niin kutsutun Chicagon (sosiologisen) koulukunnan edustajat tekivät jo 1900-luvun alkupuolella urauurtavaa empiiristä arkielämän tutkimusta havainnoimalla kaupunkilaisten elämänmenoa. (Ks. esim. Bennett & Watson, 2002, s. 15.) Richards sai vaikutteita amerikkalaisilta sosiologeilta ja vahvasti yhteistyötä Chicagon yliopiston sosiologian osaston kanssa esimerkiksi esittämällä puhujakutsuja Lake Placidin konferenssiin (ks. luku 3.1.1) (Richardson, 2002).

Tutkimuksen suuntaaminen arkielämään tarkoittaa arkisen ja tavanomaisen vakavasti ottamista. Arjen tutkimuksen avulla on mahdollista kiinnittää huomiota ajallisuuteen sekä arkielämän moninaisuuteen, samoin kuin arkielämän rutiineihin. Arjen tutkimuksessa on tärkeää ulottaa tarkastelu historian, kulttuurin ja elämänkulun välisten suhteiden tarkasteluun. (Back, 2015, s. 820–822.) Arki voidaan ymmärtää monin tavoin sekä teoreettisena käsitteenä että kokemuksena (Bennett & Watson, 2002; Salmi, 2004). Tämä tarkoittaa sitä, että arkielämän tutkimus sisältää useita erilaisia teoreettisia lähestymistapoja.

Marxilaista sosiologiaa edustavan ranskalaisen filosofin Henri Lefebvren (1991) arkielämää koskeva määritelmä on yksi tunnetuimmista ja erityisesti kotitaloustieteessä viitattu lähtökohta.

”Arkielämä on kaiken toiminnan perusta. Erilaiset aktiviteetit ovat löydettävissä siitä, samoin toimintojen konfliktit. Se on kaiken toiminnan kohtaamispaikka, yhdistävä tekijä ja niiden yhteinen perusta. Myös todellisuuden perustana olevat inhimilliset suhteet ja ihmisyyys saavat muotonsa arjessa ystävyys, rakkaus, tarve olla yhteydessä toisiin, leikki ja niin edelleen.” (Lefebvre, 1991, s. 97, käännös Tuomi-Gröhn, 2009.)

¹² Richards tunsikin myös henkistä ja älyllistä yhteenkuuluvuutta sosiaalityön uranuurtajan Jane Addamsin kanssa. Hän tuli tunnetuksi yhteisösosiaalityöstä perustettuaan Chicagon settlementitalon (Hull House), josta käsin toteutettiin sosiaali- ja yhdyskuntatyötä. Monet Richardsin oppilaat liittyivät settlementiajatusten pohjalta perustettuun kouluun (Chicago Women’s School of Sociology). Addams oli myös sosiologian kehitykseen vaikuttaneen Chicagon koulukunnan varhainen jäsen. (Richardson, 2002.)

Lefebvrelle (1991) arki oli modernin ajan ilmiö, jonka syntymiseen vaikuttivat esimerkiksi kapitalismin nousu ja teollistuminen ja sen myötä eri elämänalueiden erkaneminen. Näitä alueita ovat tuotanto ja uusintaminen, työ ja asuminen, työaika ja vapaa-aika, yksityinen ja julkinen (Salmi, 1991b, s. 237). Tämä eriytyminen loi arjen käsitteen ympärille tietyn epä-määräisyyden ja kysymyksen: mikä on arkea ja mistä sitä voi löytää? (Lefebvre, 1991, 31). Konkreettisesti eri elämänalueiden erkaneminen tarkoitti esimerkiksi sitä, että perheen elanto hankittiin tehdastyössä kodin ulkopuolella, kun jokapäiväinen hoiva ja huolenpito toteutuivat edelleen kotona (ks. Korvela & Keskinen, 2008, s. 247). Lefebvren näkemyksen mukaan kotityö ja lastenhoito olivat yksinomaan naisten vastuulla. Kotityöllä ei ollut taloudellisesta näkökulmasta merkitystä tai arvoa, vaan se nähtiin (mies)työvoiman uusintamisena. Tämän marxilaisen ajattelutavan taustalla oli työn käsitteen laajeneminen koskemaan kotityötä sekä näkemys työvoimasta tavaroiden tuottamisen ja pääoman lisääntymisen keskeisenä tekijänä. (Jallinoja, 1983, s. 212–213; ks. myös Korvela & Rönkä, 2014, s. 194.)

Teollistuminen tuotti kaupunkeihin runsaslukuisen ihmisjoukon, joka toi arjen toistuvan luonteen näkyväksi. Arkea hahmotettiin toiston (recurrence) kautta, esimerkiksi työmiesten liikesarjoina ja mekaanisena työnä tai aikaan liittyvänä toistona, kun päivärytmistä tuli osa viikko-, kuukausi- ja vuosirytmisiä. (Lefebvre, 1971, s. 18.) Arjessa toistuvat yksitoikkoiset askareet tekivät Lefebvren mukaan erityisesti työväenluokan ja naisten arjesta raskasta (Lefebvre, 1971, s. 73). Hän ei tulkinnut arkea kuitenkaan pelkästään toiston kautta, vaan näki sen sisältävän samanaikaisesti riemua ja kärsimystä (Lefebvre, 1971, s. 20–21). Hän esitti arkeen liittyvän toiston kuitenkin suurena ongelmana, koska se oli perustavanlaatuisesti ristiriidassa modernien kehityspyrkimysten kanssa. (Ks. Felski, 2000, s. 81.) Lefebvren arkeen liittyvät tulkinnat ovat olleet lähtökohtana kotitalousalan arjen tulkinnalle ja tutkimukselle maassamme (ks. esim. Tuomi-Gröhn, 2009; Korvela & Tuomi-Gröhn, 2014); erityisesti Lefebvren ajatukset Marxin tuotannon (production) käsitteestä liittyvät tähän tutkimusperinteeseen. Tuotanto ei ole pelkästään materiaalisten esineiden valmistamista, vaan se viittaa myös henkiseen tuottamiseen sisältäen myös sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen toiminnan tuottamisen (Lefebvre, 1971, s. 30–31).

Sosiologi Rita Felskin mukaan (1999/2000) arkea kuvaavat tavanomaisuus ja jokapäiväisyys. Hän lähestyy arkea kolmen ulottuvuuden avulla: aika, tila sekä modaaliteetti (olemisen tapa). Aika viittaa toistoon, tila kotiin sekä modaalisuus tapoihin. Arkielämä on päivittäin toistuvia asioita. Tietyt toiminnot, kuten nukkuminen tai syöminen, toistuvat arjessa säännöllisesti. Toisto liittyy jatkuvuuteen ja rutiineihin. Rutiinien merkitys korostuu erityisesti pienten lasten arjessa, mutta myös aikuisille rutiinien merkitys on

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

keskeinen. Toisto auttaa organisoimaan maailmaa ja tekemään selkoa omasta ympäristöstä sekä hallitsemaan kaaosta. Arjen tiloilla ei ole selkeitä rajoja, vaikka ne usein yhdistetään kotiin. Tilat voivat olla kotona, työpäikällä tai ostoskeskuksissa. Tilallisuuteen liittyy oleellisesti myös liikkuminen eri tavoin tilojen välillä. Teknologian kehittyminen on tuonut tilallisuuteen uuden ulottuvuuden. Tietokone ja puhelin mahdollistavat jatkuvan tavoitettavuuden ja yhteyden ulkomaailmaan, jolloin kodin ja sen ulkopuolisen rajat ovat osittain hämärtyneet. Tavat tuovat esiin jokapäiväisyyttä. Tapa viittaa tahattomasti tai puoliautomaattisesti suoritettavaan toimintaan. Tavat ovat piirtyneet syvälle kehoomme: kun keho suorittaa tiettyjä rutineita, mieleemme saattaa olla muualla. Tapojen merkitys arjelle nähdään yleensä ristiriitaisena, sekä arkea ylläpitävänä että rajoittavana. (Felski, 1999/2000.)

Antropologi Sarah Pink (2012, s. 7, 14, 31) lähestyy arkea etnografisesti, korostaen arjen tutkimuksessa käytännön ja paikan käsitteitä. Aiemmassa kirjallisuudessa käytännön käsite on hänen mukaansa määritelty melko väljästi sarjaksi toisiinsa liittyviä inhimillisiä tekoja, kuten pyykinpesu tai tiskaaminen. Arki ei ole erillinen kategoria, jota pitäisi määritellä, vaan enemmän oleellinen osa kulloinkin tutkimuksen kohteena olevien ihmisten elämää. Arjen tutkimuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa Pinkin mielestä sitä, että tutkija on mukana kentällä arjen kulussa, sen olemisessa ja tekemisessä. Etnografinen analyysi tulisi tällöin kohdistaa yksilön suorittamiin käytäntöihin ja kokemuksiin, jotka mahdollistavat käytäntöjen muutosprosessin ymmärtämisen. Käytännöt tulisi ymmärtää laajemmassa kontekstissa osana ympäristöä ja arjen moninaisia toimintoja. Inhimillisen toiminnan potentiaali tulee näkyväksi käytännöissä. Pinkin mukaan käytännöt näyttäytyvät arkisina innovaatioina tai ylläpitävät pysyvyyden tunnetta. Käytäntöjen suorittamiseen vaikuttavat elämänkulku, muisti sekä sosiaalisuus yhdessä materiaalisen ja sensorisen ympäristön kanssa.

Elinor Ochs ja Tamar Kremer-Sadlikin (2013) tutkimusryhmän etnografisessa tutkimuksessa kartoitettiin 32 keskiluokkaisen, työssä käyvän amerikkalaisperheen arkea kotona. Tutkimuksen käynnistyessä vuonna 2001 koteihin meneminen oli tutkimustarkoituksessa vielä harvinaista. Tutkimusryhmässä kehitettiin uudenlaisia menetelmiä arjen tutkimiseen sekä kokeiltiin uusia välineitä arjen eri osa-alueiden ja perheen sisäisen vuorovaikutuksen tavoittamiseksi. Perheen arkea dokumentoitiin kolmella tavalla eri tieteenalojen asiantuntemusta apuna käyttäen: videotallennus viikon ajalta jokaisesta tutkimusperheestä, kymmenen minuutin välein tallennettava näyte jokaisen perheenjäsenen sijainnista kotona sekä meneillään olevasta toiminnasta ja siinä käytävistä välineistä, ja lisäksi perheet tuottivat päivittäin arjen tapahtumiin ja yleiseen mielialaan liittyvää aineistoa. Aineiston kerääminen keskitettiin perheen aamuihin, kotiin paluuseen

sekä perheen yhteiseen aikaan iltaisin ja viikonloppuisin. Kodin arkea lähestyttiin eri näkökulmista, kuten perheen yhteinen aika ja ateriat, kodin materiaallinen maailma, arkirytmii, kotitöiden tekeminen tai hoiva. Tutkimuksen kohteena oli, kuinka perheet koordinoivat aikataulutettua ja ajoittain haasteellista arkea. Aineiston keräämisen näkökulmasta tutkimuksella on kiinnostavia yhtymäkohtia Korvelan vuonna 2003 valmistuneen tutkimuksen kanssa. (Ks. Graesch, 2013, s. 30; ks. myös Korvela, 2003, s. 34–37.)

Edellä esitettyjen kansainvälisten lähestymistapojen tarkastelu osoittaa, että arkea luonnehditaan rytmin, toiston, rutiinien ja käytäntöjen avulla: niiden merkitys arjessa nähdään sekä positiivisena että negatiivisena. Tilallisesti arki paikantuu usein kotiin, vaikka arkea ei ajatella selvärajaisena.

Suomessa arkeen liittyvien käsitteiden käyttäminen kotitalouksien ja perheiden tutkimuksessa yleistyi 1980-luvun loppupuolella käynnistyneen sosiologisen keskustelun mukana (Salmi, 1991a; 1991b, 2004; ks. myös Korvela & Tuomi-Gröhn, 2014, s. 17). Työn ja kodin erkaneminen synnytti haasteita eri elämäntilanteiden yhteensovittamisessa, ja sitä pidetään edelleen yhtenä arjen perusongelmista (Lefebvre, 1971; Salmi, 1991b; Lammi-Tasula & Salmi, 2009; Rönkä, Malinen & Lämsä, 2009). Sosiologit kiinnostuivat eri elämäntilanteiden yhteensovittamisesta ja siihen liittyvistä haasteista. Pääosa arkea käsittelevistä filosofisista teorioista piti arkista rutiini-toimintaa erillisenä tietoisesta toiminnasta. Salmen tavoitteena oli löytää käsitteellisiä välineitä, jotka ylittäisivät kahtiajaot ja tarkastelisivat ihmisten elämää kokonaisuutena. Hän (1991a) suuntasi tutkimuksen kotona tapahtuvaan ansiotyöhön, koska siinä yhdistyivät työ- ja perhe-elämä, tuotanto ja uusintaminen sekä yksityinen ja julkinen eli ne elämäntilanteet, joita sosiologiassa perinteisesti tarkasteltiin erillisinä. Kotona tapahtuvaa ansiotyötä tarkasteltiin myös ajankäytön näkökulmasta. Teoreettisesti ajankäytön kysymykset liittyivät arjen hallinnan ja tietoisien toiminnan mahdollisuuksiin arkielämässä. Arjen hallinnan näkökulmasta toisto on oleellista. Arjessa toistuvat tietyt aikarakenteet, joissa päivittäiset toimet organisoidaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että samat asiat tehtäisiin joka päivä samalla tavalla. (Salmi, 1991a, s. 102, 118–119.)

Salmi (1991b; 1991a) on tunnistanut kirjallisuudesta neljä tapaa määrittellä arkielämää. Arkielämä voidaan määrittellä jonkin vastakäsitteen avulla, esimerkiksi arki–juhla (Elias, 1987). Arkielämä voidaan tulkita uusintamisen alueeksi ([Heller, 1984]), eli arkielämää ylläpidetään tiettyjen säännöllisesti toistuvien toimintojen avulla. Hoivaa käytetään usein esimerkkinä arjen uusintamiseen liittyvistä toiminnoista. Arkielämää voidaan tarkastella rutiinien näkökulmasta. Rutiinien suorittaminen nähdään usein kahlitsevana ja monotonisena (Roos, 1991). Lisäksi arkea on pyritty hahmottamaan holistisesta näkökulmasta, jolloin arkielämä kattaa ihmisten

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

toiminnan kokonaisuuden ([Dahlström, 1987]). Edellä mainitut määritelmät eivät Salmen (1991b, s. 241, 246) mukaan kuitenkaan tavoita sitä arjen kokonaisuutta, jota ihmiset jatkuvasti itse muovaavat arkea eläessään. Hän pohtii, ”miten vangita prosessi käsitteeksi?” ja voidaanko arkielämä tulkita käsitteellistämisen sijasta tutkimuksen metodologiseksi lähestymistavaksi. Tällöin arkielämä asettuisi tutkimuksen lähtökohdaksi ja kontekstiksi ja tutkimus käynnistyisi arjesta eli sieltä, missä ihmiset ovat ([ks. myös Smith, 1988]). Arkielämä ei ole kehys sille, mitä ihmiset tekevät, vaan arkielämän ehtojen (resurssit, ehdot, yhteiskunnalliset rakenteet) muuttaminen eleyksi elämäksi tuottaa erilaisia arkielämän muotoja ([ks. Bech-Jørgensen, 1988]). Tutkimuksen keskiöön asettuu tällöin arkielämää tuottavan prosessin hahmottaminen käsitteen määrittelyn sijasta. Tällöin arkea on mahdollista hahmottaa käytäntö- ja toimintalähtöisenä prosessina.

Salmen tutkimusta seuraten arkielämän tutkimista voidaan Suomessa pitää erillisenä lähestymistapana, joka tuo konkreettisesti näkyväksi arjen moninaisten sisältöjen yhteenkietoutuneisuuden ja tilanteiden monimutkaisuuden (Korvela & Rönkä, 2014, s. 192). Tämä lähestymistapa on vahvistunut kotitaloustieteen alalla (Korvela, 2003; Tuomi-Gröhn, 2008; Janhonen-Abuquah, 2009; 2010) ja sosiaalityön kentällä (Törrönen, 1999; 2012). Janhonen-Abuquah (2010, s. 38) määrittelee arjen aktiivisena prosessina, joka koetaan henkilökohtaisena ja ainutlaatuisena. Törrönen (2012, s. 10) ymmärtää arjen toiminnan prosessina, joka syntyy hetki hetkeltä ja tilanne tilanteelta synnyttäen kaiken aikaa uusia tilanteita. Korvela ja Rönkä (2009, s. 90–93) luonnehtivat arkea kolmen eri ulottuvuuden avulla: tunteet (emotions), toiminnot (actions) ja ajallisuus (temporality). Edellä esitetyt lähestymistavat tuovat esiin arjen prosessimaisena kehkeytyvän luonteen, jossa eri elementit kietoutuvat toisiinsa samalla arjen kokonaisuutta rakentaen.

Kaiken kaikkiaan arkielämä on tutkimuskohteena hyvin laaja ja moninainen ja antaa mahdollisuuden tutkia arkea monista eri näkökulmista. Arki toimii myös tieteenaloja yhdistävänä käsitteenä. Arkea on tutkittu esimerkiksi ajankäytön (Pääkkönen, 2010), kuluttamisen (Heinonen, 2012), rytmien (Aalto & Varjonen, 2012; Aalto & Varjonen, 2014; Korvela & Tuomi-Gröhn, 2014), toiminnan (Korvela, 2003), rutiinien (Highmore, 2004; Fiese, 2006), perheenjäsenten välisen vuorovaikutuksen (Haverinen & Martikainen, 2003), työssäkäyvien pikkulapsiperheiden arjen sujumisen (Rönkä, Malinen & Lämsä, 2009) sekä arjessa koetun hyvinvoinnin (Raijas, 2008) sekä hyvän arjen (Hämeenaho, 2014) näkökulmista. Tässä tutkimuksessa kodin arkea tarkastellaan toimintana, jota välittävät perheen rutiinit ja käytännöt.

3.1.4 Käytännöt ja rutiinit tutkimuksen kohteena

Arkea käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa on lukuisia säännöllisiin toimintatapoihin ja toistoon viittaavia käsitteitä. Käytännön ja rutiinin käsitteiden välinen suhde voi olla vaikea jäsentää, koska useiden lähteiden mukaan (esim. Fiese, 2006; Heinonen, 2012) rutiinit määritellään väljästi päivittäin toistuviksi arjen käytännöiksi. Vastaavasti tavan ja rutiinin käsitteitä tarkastellaan usein rinnakkaisina (Southerton, 2012). Rutiinin ja rituaalin välinen ero on usein määrittelykysymys (Fiese, Tomco, Douglas, Josephs, Poltrock & Baker, 2002). Perheen arjessa nämä käsitteet liitetään usein säännölliseen ja vakiintuneeseen toimintaan sekä sujuvaan arkeen. Perheen arkinen toiminta on suhteessa lähiyhteisöihin ja laajemmin yhteiskuntaan, mikä vaikuttaa perheen arjen päivittäiseen rakentumiseen. Seuraavassa tarkastelussa kootaan kirjallisuudesta näiden käsitteiden määrittelyjä arkisen toiminnan yhteydessä aluksi käytäntöjen teorioiden näkökulmasta. Tämän tutkimuksen näkökulma rutiineihin toimintaa välittävinä käytäntöinä esitetään luvussa 3.2.

Yleisellä tasolla käytäntöjen merkitystä yhteiskunnassa ja arjessa pidetään keskeisenä. Yhteiskunnan toiminnan voidaan ajatella rakentuvan käytäntöinä. Myös arkipäivä koordinoituu käytäntöjen avulla, mutta samalla käytännöt tuovat mukanaan omat sitoumuksensa ja vaatimuksensa niiden suorittamiseksi. Nyky-yhteiskunnassa vaatimukset liittyvät usein esimerkiksi aikatauluttamiseen ja eri elämänalueiden yhteensovittamiseen. Käytäntöihin liittyy myös normatiivisia odotuksia siitä, kuinka ne pitäisi suorittaa. Käytännöt eivät ole toisistaan erillisiä, vaan ne liittyvät arjessa eri tavoin toisiinsa. Käytännöt myös muokkaavat toinen toisiaan. (Southerton, 2006, s. 440.)

Käytäntöjen teorioita (ks. esim. Shove, Pantzar & Watson, 2012; Warde, 2005) on sovellettu sosiologisessa kulutus- ja ruokatutkimuksessa (ks. esim. Warde, 2016). Näillä lähestymistavoilla on paljon annettavaa myös kotitaloustieteelliseen tutkimukseen, kuten ruoanlaiton käytäntöjä käsittelevä tutkimus osoittaa (ks. Torkkeli, Mäkelä & Niva, 2018). Käytäntöteoriassa¹³ (theory of practice) (Shove, Pantzar & Watson, 2012) käytännön katsotaan muodostuvan eri elementistä: materiaalisista (tuotteet), kyvyistä (osaaminen) ja merkityksistä (symbolit). Olennaista on, että näiden välille

¹³ Tässä tutkimuksessa hyödynnetään käytäntöteorian käsitteistöä käytännön käsitteen määrittelyssä, mutta ei tukeuduta teoriaan. Toisin kuin käytäntöteoriassa, tässä tutkimuksessa pyritään kehittämään perheiden toimintaa, jolloin myös toimija (subjekti) on määrittelyssä toiminnan kokonaisuutta eli toimintajärjestelmää (ks. luku 3.2). Käytäntöteoria ei sivuuta subjektin roolia, mutta se nähdään käytännön harjoittajana (carrier of practice). Käytäntöjen dynaamisen luonteen ymmärtäminen on ensisijaista. (Shove, Pantzar & Watson, 2012, s. 126.)

muodostuu yhteys, jota ylläpidetään aktiivisesti. Materiaalisuudella on lähestymistavassa keskeinen merkitys. Reckwitz (2002) kuvaa materiaalisuuden merkitystä yksinkertaisella esimerkillä: Jalkapallon pelaamisessa pallo ja maali ovat välttämättömät resurssit. Se, millainen pelistä tulee, riippuu eri elementtien yhdistymisestä: pallo yksin ei vielä riitä pelin aikaansaamiseksi. Käytännöt muuttuvat, kehittyvät tai katoavat, kun niiden eri elementtien tai suhteiden välillä tapahtuu muutoksia. Muutostilanteessa käytäntöön voi liittyä jokin uusi elementti tai olemassa olevat elementit yhdistyvät uudella tavalla. (Shove, Pantzar & Watson, 2012.) Käytännöllä tarkoitetaan rutiininomaista käyttäytymistä (routine type of behaviour), joka muodostuu toisiinsa yhteydessä olevista elementeistä. Käytännöt ilmenevät näin ollen ”rutinoituneena tapana liikuttaa kehoa, käsitellä esineitä, kuvata asioita, suuntautua tavoitteisiin ja ymmärtää maailmaa”. (Reckwitz, 2002, s. 249–250.) Konkreettisella tasolla käytännöt voidaan ymmärtää hyvin laajassa merkityksessä, sen mukaan, mitä toimijat itse pitävät käytäntöinä (Shove, Pantzar & Watson, 2012, s. 121).

Warde taas (2005) määrittelee käytännön muodostaviksi elementeiksi käsitykset (understandings), toimintatavat (procedures) sekä sitoutumiset (engagements). Warde (2016, s. 39–40) tuo Schatzkiin (1996) viitaten esille käytäntöjen kaksinaisen luonteen: (1) käytäntö eri elementtien muodostamana verkostona (nexus of elements), jossa tekeminen (doing) ja sanominen (saying) linkittyvät tietyllä tavalla toisiinsa, sekä (2) käytäntö suoritukseksi (performance). Ensimmäisessä näkemyksessä käytäntöä luonnehtii eri osapuolten yhteinen ymmärrys kunkin käytännön suorittamisesta, vakiintuneet menettelytavat sekä tiedostetut tavoitteet (ks. myös Pink, 2012, s. 20). Käytäntö suoritukseksi viittaa puolestaan siihen, miten käytäntöjä toteutetaan ja ylläpidetään (Warde, 2016, s. 39–40). Käytännöt pysyvät yllä, kun yksilöt toistavat säännöllisesti tiettyjä toimintatapoja. Käytännöt ovat luonteeltaan vakiintuneita, sosiaalisia ja jaettuja. Silti käytäntö voidaan toteuttaa monella eri tavalla saman lopputuloksen aikaan saamiseksi: joko noudattaa vakiintuneita menettelytapoja tai luoda uusia, innovatiivisia tekemisen tapoja. Tällöin käytännön voidaan ajatella edustavan samaan aikaan muutosta ja pysyvyyttä. Käytäntö on usein mahdollista tunnistaa siitä, että sen toteuttamiseksi voidaan laatia ohjekirja (Warde, 2016).

Rutiinin ja tavan käsitteiden ymmärtämisessä on käytetty termejä taipumus (disposition), menettelytapa (procedure) ja jaksotus (sequence). (Souterton, 2012, s. 338, 340–341.) Käsitteillä viitataan yleisesti arjen toimintojen toistuvaan, jaksottaiseen luonteeseen sekä ennustettavuuteen. Rutinoituneen tai tavanmukaisen toiminnon suorittaminen vaatii vain vähän tietoa ajattelua. Rutinoitunut toiminta voidaan myös tunnistaa laajemmin yhteiskunnasta tai tiettyjen sosiaalisten ryhmien keskuudesta. Warde

(2016, s. 123, 126–127, 147) tulkitsee rutiineita käytäntöteorian viitekehäksessä käytännölliseksi, tiettyä järjestystä noudattavaksi sarjaksi toimintoja. Suhteessa aikaan tietyt toiminnot toistuvat säännöllisesti joko yksilöllisesti tai kollektiivisesti toteutettuina. Kun rutiinit ovat vakiintuneet, niillä on yksilön tai yhteisön toimintaa ohjaava voima. Rutiinien ja muiden toistoon liittyvien käsitteiden voidaan myös ajatella tekevän näkyväksi yksilön orientoitumista kollektiivisiin rytmeihin (esimerkiksi ruokailut), sosiaalisten ryhmien yleisiin periaatteisiin tai virallisiin toimintatapoihin esimerkiksi juhlapäivien yhteydessä.

Tavan (habit) käsitteen perusteellisempi tarkastelu tuo esille eroavaisuuksia rutiinin käsitteeseen. Tavan yhteydessä otetaan usein esille tottumus (habituation). Tapojen ja tottumusten avulla yksilö liittyy fyysiseen, sosiaaliseen ja ajalliseen ympäristöönsä. Tavoilla on keskeinen merkitys arjen toimeenpanossa (Warde, 2016, s. 119), eli niiden avulla arjen askareiden suorittaminen tehostuu ja automatisoituu. Vaikka tavat ovat luonteeltaan enemmän tiedostamattomia kuin tarkkaan harkittuja, niihin liittyvä toiminta ei ole pelkästään tiedostamatonta. Olosuhteilla ja ympäristöllä on keskeinen vaikutus siihen, kuinka tietoista tavanomainen (habitual) toiminta on. Tietyissä olosuhteissa jokin toiminta saa vähemmän huomiota. Tavan toteuttaminen jättää tilaa myös muulle samanaikaiselle tekemiselle, esimerkiksi autolla ajamisen yhteydessä voidaan kuunnella radiota. (Kielhofner, 1995, s. 64–65.)

Myös termejä rutiini ja rituaali käytetään usein keskenään vaihtoehtoisesti mutta kuitenkin siten, että rutiinit liittyvät arkielämään ja rituaalit perhe-elämään. Rutiineja ja rituaaleja voidaan määritellä kommunikaation, sitoutumisen sekä jatkuvuuden avulla. Rutiineihin liittyy instrumentaalinen viestintä perheenjäsenten kesken tiettyjen askareiden suorittamiseksi. Suorittamiseen liittyy lyhytaikaisia sitoumuksia, mutta vähän tietoista ajattelua teon suorittamisen jälkeen. Rituaaleihin liittyvä symbolinen kommunikaatio taas ilmaisee perheen yhteenkuuluvuutta. Muihin perheenjäseniin sitoutuminen on kestävä, ja siihen liittyy tunteita. Rituaalit siirtyvät sukupolvelta toiselle esimerkiksi perheen juhla-aterioilla toistuvina yksityiskohdina. Perheen toiminnassa rutiini voi muuntua vähitellen rituaaliksi. Arjessa rutiinit ja rituaalit kietoutuvat usein yhteen ja perhe määrittelee kunkin toiminnon merkityksen itselleen. (Fiese ym., 2002, s. 382–382; ks. myös Fiese, 2006.) Vaikka rutiinien ja rituaalien merkitys nähdään perhekohtaisena, ne sitovat ja yhdistävät perheet laajemmin kulttuuriseen kontekstiin (Ferreira, 2014 s. 67).

Rutiineja luonnehditaan ”langaksi, josta perhe-elämä on kudottu” (Zucermaglio & Alby, 2014, s. 31). Ilman rutiineja jokaisen päivän rakenne tulisi luoda aina uudelleen. Tutkimuskirjallisuudessa arjen rutiineja kutsutaankin myös ”luonnollisiksi rutiineiksi” (naturally occurring routines)

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

(Fiese ym., 2002, s. 383), joiden avulla voidaan hallita ja koordinoita perheen monia erilaisia toimintoja. Kun toiminnan rutinoitumiseen liitetään usein toisto (Steidl & Bratton, 1968; Felski, 1999/2000), uusintaminen (Heller, 1984) sekä yksitoikkoisuus ja staattisuus (Roos, 1991), niin perheen arkisen toiminnan näkökulmasta rutiineihin lisätään myös muita ominaisuuksia ja vaikutuksia. Rutiinit tukevat kotitöihin sisältyvää käytännön ajattelua (Zuccermaglio & Alby, 2014). Äidin ei tarvitse olla fyysisesti kotona osallistuakseen perheen toimintoihin, vaan etukäteen tehdyn ajattelutyön ansiosta asiat tapahtuvat ikään kuin automaattisesti. Perheiden arjessa on monia eri tekijöitä, toimintoja, paikkoja ja aikatauluja, jotka voidaan pitää koossa rutiinien avulla. Perheen luomat rutiinit heijastavat myös arvoja ja ideologiaa eli sitä, millaisia esimerkiksi elämäntapaan, vanhempana olemiseen tai lasten kasvatukseen liittyviä valintoja arjessa tehdään. (Zuccermaglio & Alby, 2014, s. 25–32.)

Tutkimuskirjallisuudessa on tunnistettu perheen rutiinien merkitys myös lapsen kasvun ja kehityksen kannalta useilla eri osa-alueilla, kuten kielen kehitys, sosiaaliset taidot sekä oppimisen perustaidot. Säännöllinen ja ennustettava arki tukee lapsen varhaista kehittymistä. Rutiinien merkitys korostuu esikouluikäisten lasten perheissä, koska lapset ovat tarpeeksi vanhoja osallistuakseen aktiivisesti päivittäisiin toimintoihin. Päivittäisiin rutiineihin, esimerkiksi perheen yhteisiin ruokailuihin, liittyy luonnollisella tavalla perheenjäsenten välistä yhdessäoloa ja vuorovaikutusta, mikä edistää lapsen kielellistä kehitystä ja sosiaalista pätevyyttä. Säännöllinen lukeminen oli tärkeää akateemisten taitojen kehittymiselle. (Spagnola & Fiese, 2007, s. 284–286.) Lapsinäkökulmasta rutiineihin liittyvät tutkimukset ovat suuntautuneet useille perheen arjen eri osa-alueille, kuten haavoittuviin tai muuttuviin perhetilanteisiin, perheenjäsenen sairastumiseen (Koome, Hocking & Sutton, 2012), vanhempien eron yhteyteen (Bakker, Karsten & Mulder, 2015) tai perheen muuttoon uuteen kotimaahan (Rania, Migliorini, Rebora, & Cardinali, 2015).

Tässä tutkimuksessa perhetyön tavoitteena on perheiden arjen hallinnan ja hyvinvoinnin kehittäminen. Tutkimuksen keskeiseksi kohteeksi on tällöin mahdollista asettaa perheen rutiinien ja käytäntöjen tunnistaminen, niistä neuvotteleminen, niiden muuttaminen tai kehittäminen.

3.2 Toiminnan teoria tutkimuksen viitekehyksenä

Arki haltuun -hanke käynnistyi, kuten luvussa 1 esitetään, Korvelan (2003) väitöstutkimuksen pohjalta, joka on toteutettu kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian viitekehyksessä (myöhemmin toiminnan teoria). Tämä tutkimus nojautuu samaan teoriaan tutkimuskohteen käsitteellistämässä ja tutkimuksen toteuttamisessa. Tässä luvussa tarkastellaan aluksi lyhyesti

kyseisen teorian keskeisiä lähtökohtia toiminnan tutkimukselle. Sen jälkeen hahmotetaan tämän tutkimuksen kohdetta näiden teoreettisten lähtökohtien avulla.

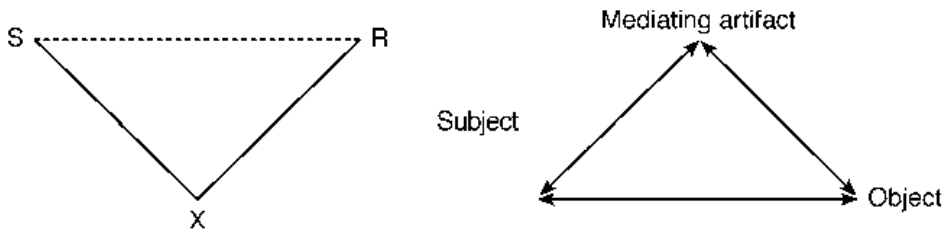
3.2.1 Toiminnan teorian lähtökohtia

Toiminnan teoria (Vygotski, Leontjev, Luria) alkoi kehittyä 1920-luvun Venäjällä ennen kaikkea kritiikkinä sen aikaiselle psykologialle ja sen behavioristisen koulukunnan näkemyksille yksilön psykologisten kehitysprosessien luonteesta (Engeström, Miettinen & Punamäki, 1999). Toiminnan teorian lähtökohtana on ihmisen ja ympäristön välinen vuorovaikutus. Ympäristöt ovat fysikaalisia ja sosiaalisia, kuten esineet, toiset ihmiset ja ihmisten luomat yhteiskunnalliset organisaatiot ja tavat. Toimintaa voidaan toiminnan teorian viitekehyksessä tutkia monesta eri näkökulmasta, mutta käsitteellisellä tasolla viitekehys sisältää tiettyjä yhtenäisiä käsitteellisiä perusteita. Yleisimmin teorian esittelyssä viitataan toiminnan kulttuuriseen välittyneisyyteen, toiminnan kohteellisuuteen ja toiminnan tutkimiseen kehitys- ja oppimisprosessina.

Toiminnan kulttuurinen välittyneisyys

Toiminnan kulttuurinen välittyneisyys on kantava teema Vygotskin koko tuotannossa ja siten toiminnan teoriassa: ”*psykologiamme keskeinen tosiasia on välittyneisyyden tosiasia*” (Vygotski, 1982, s. 166). Vygotski esitti keskeisimmät toiminnan välittyneisyyteen liittyvät ajatukset tutkiessaan lapsen ajattelun ja kielen kehitystä (Vygotski, 1978; Vygotski, 1982). Vygotskin mukaan psykologiaa tieteenalana hallitsi kaksi epätyydyttävää suuntausta, psykoanalyysi ja behaviorismi. Psykoanalyysissä mieltä ja tietoisuutta tarkasteltiin erillisenä ja aineellisesta maailmasta riippumattomana. Behaviorismi taas selitti tietoisuuden hermostomekanismien avulla. (Miettinen, 2008, s. 213–214; Miettinen, Samra-Fredricks & Yanow, 2009, s. 1317.) Behavioristien fysiologiaan ja biologiaan pohjautuvan näkemyksen mukaan yksilön perustoiminnot tapahtuvat ärsykkeen säätelemänä, mikä yleensä esitetään ärsyke (stimulus) – reaktio (response) -mallina. Ihmisen käyttäytymisen ja henkisten toimintojen analysoimiseen Vygotski kehitti kulttuurisesti välittyneen teon käsitteen (ks. kuvio 1).

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

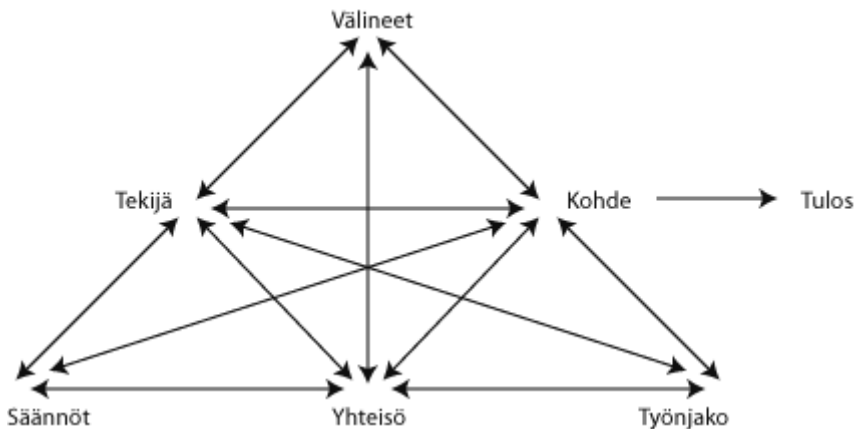

Kuvio 1. Vygotskin kulttuurisesti välittyneet teko ja sen uudelleen muotoilu. (Engeström, 2001, s. 134)

Kuviossa ärsykkeen (S) ja reaktion (R) välissä vaikuttaa tekijä (X), joka on kulttuurinen väline (Cole & Pelaprat, 2008). Ihmisen suhde ympäristöön muodostuu välittävien välineiden käytössä; välineet ovat artefakteja, alkuperältään sosiaalisia ja kulttuurin tuotteita. Vygotski erotti toisistaan muodoltaan materiaaliset (työkalut) ja psykologiset välineet (merkit). Vasaraa on usein käytetty esimerkkinä kuvaamaan materiaalista välinettä. Psykologiset välineet ovat symbolisia ja mentaaliin prosesseihin sisältyviä artefakteja. Työvälineet ja merkit suuntaavat ihmisen toimintaa keskenään eri tavoin. Materiaalisten välineiden käyttö on ulkoisesti orientoitunutta, eli välineet toimivat välittäjinä yksilön ja ulkoisen maailman (luonnon) välillä auttamalla ihmistä muokkaamaan ulkoista maailmaa. Merkit toimivat välittäjinä niin yksilön sisäisissä psykologisissa prosesseissa kuin yksilöiden välisissä kommunikatiivisissa prosesseissa. Ulkoisen maailman ja käyttäytymisen hallintaan liittyvät prosessit ovat keskenään vastavuoroisia siten, että yksilön muuttaessa ympäristöään hän muuttaa samalla itseään. (Vygotski, 1987, s. 52–57.) Vygotskin välittyneisyyden käsite on tarjonnut teoreettisen vaihtoehdon mielen ja esineellisen maailman dualismille.

Lapsen ajattelua ja kehitysprosessia koskevissa Vygotskin tutkimuksissa välittyneisyys sisältää materiaalisen ja semioottisen välittäjän lisäksi myös inhimillisen välittäjän. Tällä tarkoitetaan toiminnan välittymistä toisen henkilön kautta, jolloin esimerkiksi vanhempi tai opettaja asettuu lapsen ja ympäristön väliin inhimillisen välittäjän roolissa (Kozulin, 2003). Aikuisen merkitys kietoutui lähinnä symbolisiin toimintoihin Vygotskin tutkimuksissa ja sisältyi niin kutsuttuun sosiogeneettiseen lakiin, jonka mukaan jokainen funktio lapsen kehityksessä ilmenee kahdella tasolla: ensin sosiaalisena ihmisten välillä ja vasta tämän jälkeen yksilön sisäisenä prosessina. (Vygotski, 1978; ks. Kozulin, 1998, s. 4, 64.) Yksilön psykologiset prosessit ovat siis alkuperältään sosiaalisia ja muodostuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Sosiogeneettinen laki konkretisoituu ”lähikehityksen vyöhykkeellä”, jolloin lapsi suoriutuu aktuaalista kehitystasoa vaativammista tehtävistä yhteistoiminnassa muiden kanssa (ks. esim. Silvonnen, 2004, s. 53).

Toiminnan teoriassa välittyneisyyden analyysiä kehitettiin edelleen Leontjevin (1977) tuotannossa, jossa nousi keskeiseksi toiminnan analyysi kulttuurisesti välittyneenä *järjestelmänä*. Järjestelmän lähtökohtana on inhimillinen tekijä (subjekti), joka suuntautuessaan kohteeseen (objekti) synnyttää ja aikaansaa kulttuurisesti välittynyttä toimintaa (R. Engeström, 1999, s. 77). Yrjö Engeström (1987) laajensi subjekti–objekti-suhdetta kollektiivisella ulottuvuudella, joka tarkoittaa toimintaan liittyviä sääntöjä, yhteisöä ja työnjakoa (ks. Kaptelinin, 2005, s. 10; Kuutti, 1996, s. 27). Tällöin Vygotskin kulttuurisesti välittyneen teon malli hahmottui toimintajärjestelmäksi, jossa subjekti–objekti-suhteen rinnalle syntyi kaksi uutta, välittynyttä suhdetta: subjekti–yhteisö sekä yhteisö–kohde (ks. kuvio 2).

Kuvio 2. Toimintajärjestelmän malli. Engeström, 2002, 47; ks. myös Engeström, 1987.)

Toimintajärjestelmä tarjoaa toiminnan tutkimukselle analyysiyksikön, jossa toiminta käsitteellistyy yksilötoimijan muodostaman kokonaisuuden tai yksikön sijasta kollektiivisena toimintana. Malli jäsentää sitä, kuinka tekijä(t) käyttävät toiminnalle ominaisia, kulttuurissa kehittyneitä työvälineitä ja merkkejä työskennellessään yhteisen kohteen parissa ja kuuluesaan toimintaa tuottaviin yhteisöihin. Työnjako tarkoittaa tähän toimintaan osallistuvien työnjakoa suhteessa kohteeseen. Lisäksi toimintaa ohjaavat erilaiset säännöt ja kulttuuriset tavat. Toimintajärjestelmän avulla toimintaa voidaan tarkastella sen eri elementtien näkökulmasta, jolloin yksittäiset elementit rakentuvat aina suhteessa koko järjestelmään ja toistensa kanssa vuorovaikutuksessa.

Toimintajärjestelmässä välittäjät voidaan ajatella laajasti (Kuutti, 1996, s. 28). Ne edustavat aina kyseisen kulttuurin arvoja ja normeja ja ovat avoimia yhteiskunnan kehitykselle (Foot, 2014, s. 331). Saman kulttuurin edustajat jakavat välittäjien ja konkreettisten työkalujen ja merkkien yhteisen

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa merkityksen ja käyttötavat, eikä niillä ole välttämättä samanlaista merkitystä ja arvoa muiden kulttuurien keskuudessa. Wartofsky (1979) näkee kulttuuristen artefaktien keskeisenä ominaisuutena, että niihin liittyvä tieto ja taito voidaan säilyttää eri sosiaalisten ryhmien keskuudessa ja siirtää seuraaville sukupolville.

Toiminnan kohteellisuus

Toiminnan teorian toisena keskeisenä lähtökohtana on, että toiminta on kohteellista. Kohde motivoi toimintaan ja antaa toiminnalle sisällön. Kohteellisuus viittaa siten myös toiminnan tarkoitukseen tai toimintaa käynnistäviin syihin. Tällöin voidaan sanoa, että toiminnat eroavat toisistaan kohteiden perusteella. Kohde ei kuitenkaan ole välttämättä suoraan tai helposti havaittavissa ja jäljitettävissä, vaan sen löytäminen edellyttää analyttistä tarkastelua. Myöskään toimintajärjestelmä ei mekaanisesti määrää sitä, mitä ollaan tekemässä, etenkin jos toiminta tapahtuu eri toimintajärjestelmien välisenä yhteistyönä, jolloin toiminta edellyttää jonkinasteista yhteistä kohdetta ja sen näkyväksi tekemistä. (Engeström, 1990, s. 107; Engeström & Blackler, 2005, s. 310.) Kohde voi olla myös toiminnassa kehkeytyvä. Miettinen (2005, s. 58) korostaa tällöin kohteen materiaalisuutta siten, että kohde voidaan tulkita sosiaalis-materiaalisena ilmiönä, joka on suhteessa toimintaverkkoihin ja muuntuu yhteiskunnan tilanteiden mukaan.

Kohteen käsitteellinen kompleksisuus ilmenee siinä, että toiminta on teoriassa käsitteellistetty rakenteena, jossa on kolme toimintaa suuntaavaa tasoa (motiivitasoa). Leontjev (1977) esitti tämän rakenteen niin kutsuttuna motiivin hierarkkisen rakenteena, jonka tasot ovat toiminta, teko ja operaatio (ks. kuvio 3).

Yksikkö	Suuntaava tekijä	Subjekti
Toiminta	Kohde tai motiivi	Kollektiivi
		
Teko	Tavoite	Yksilö tai ryhmä
		
Operaatio	Olosuhteet	Tiedostamaton

Kuvio 3. Motiivin hierarkkinen rakenne Leontjevin (1977) mukaan. (ks. Engeström, 1990, s. 197; Korvela, 2003, s. 23).

Kuvion 3 esittämä toiminnan hierarkkinen rakenne ei ole staattinen, vaan sen sisällä tapahtuu siirtymiä eri tasojen välillä. Rakenteessa laajimpana on

kollektiivinen toiminta, jonka syntymisen taustalla on yhteiskunnallinen motiivi, kuten väestön terveyteen, koulutustasoon tai hyvinvointiin liittyvien erilaisten palveluiden tuottaminen. Toiminta aikaansaadaan toimijoiden yksittäisten, tavoitteeseen suuntautuvien tekojen avulla. Tekojen taustalla toiminnan motiivi virittää toimintaa toteuttavia tekoja, jotka kohdistuvat tekijän konkreettiseen tavoitteeseen. Sama motiivi voi saada aikaan erilaisia tekoja olosuhteista riippuen. Tekoihin liittyy myös intentionaalinen ja operationaalinen aspekti, eli mitä pyritään tekemään ja millä tavoin se voidaan saavuttaa. Teot ovat tekijän tietoisuudelle alisteisia prosesseja. Teon toteuttamiseksi tarvittavia keinoja nimitetään rakenteessa operaatioiksi. Operaatiot viittaavat vallitseviin olosuhteisiin ja ehtoihin. Operaatiolle ei aseteta erillistä tavoitetta, vaan ne kehittyvät osaksi tekoa, jolloin niiden suorittaminen ei vaadi tietoista ajattelua. Esimerkiksi harjoitteluvaiheen jälkeen autolla ajaminen sisältää lukuisia tiedostamattomia operaatioita, kun taas opetteluvaiheessa eri teoilla on erilliset tavoitteensa, esimerkiksi vaihteen vaihtaminen liittyy ajonopeuden muutokseen. Rakenteessa toiminta voi muuttua teoksi kadottaessaan motiivin ja vastaavasti teko voi muuttua toiminnaksi saadessaan uuden motiivin. (Leontjev, 1977, s. 91–99, 167.) Rakenne on ollut toiminnan teorian suomalaisen sovelluksen, kehittävän työntutkimuksen, kehittelyjen taustalla. Erityisesti toiminnan taso, jonka analyysiyksikkönä on käytetty toimintajärjestelmän mallia, on antanut mahdollisuuden käsitteellistää toimintaa historiallisesti muuttuvana kokonaisuutena ja tarkastella kyseessä olevan toiminnan menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta järjestelmän eri elementtien näkökulmasta. Kohdetta voidaan tarkastella tällöin ei vain historian ja nykytilan näkökulmasta, vaan myös tulevan visiona ”toimijoiden mahdollisten tekojen ja tavoitteiden horisonttina” (Engeström, 1995, s. 69–70).

Toiminnan tutkiminen kehitysprosessina

Toiminnan tutkiminen kehitysprosessina saa tukea Vygotskin keskeisistä oivalluksista, jotka koskevat yksilön kehitystä ja toiminnan tulevaisuuteen suuntautuvaa luonnetta. Vygotskin mukaan ei ole riittävää keskittyä kehitysprosessin lopputulokseen, vaan huomio tulee suunnata itse prosessiin, jossa yksilön henkiset toiminnot kehittyvät ja kypsyvät (Vygotski, 1987). Tietoisuuden kehityksestä tuli kulttuurihistoriallisen teorian keskeisin käsite, joka sai vaikutteita Hegelin ja Marxin dialektiikkaan liittyvistä näkemyksistä. Vygotskille kehitys tarkoitti määrällisten muutosten sijaan laadullisia muutoksia, jotka ilmenevät sisäisten konfliktien ja kriisien konkreettisina ratkaisuin tai yrityksinä niiden ratkaisemiseksi. Yleisellä tasolla dialektiikka luonnehditaan ajattelutavaksi, jossa tarkastellaan ontologisesti erilaisten asioiden yhteen kytkeytymistä muutoksen ja kehityksen prosessina, jossa yhteen kytkeytymisen sisäiset ristiriidat nähdään muutoksen

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa käynnistäjinä. (Dafermos, 2015, s. 19–20.) Dialektinen lähestymistapa edellyttää toiminnan historiallista hahmottamista, jossa toiminta on jatkuvassa liikkeessä ja muutoksessa.

Toiminnan teoria korostaa toiminnan tutkimuksessa huomion kiinnittämisestä toiminnan ristiriitoihin, jotka voivat ilmetä erilaisina häiriöinä, katkoksina tai pulmina ”normaalissa” toiminnassa, samoin kuin käsitteellisten järjestelmien yhteensovittamattomuutena, näkökulmien ristiriitoina, tulokinnan väärinkäsityksinä jne (R. Engeström, 1999, s. 24). Mutta samaan aikaan ne voivat olla innovatiivisia yrityksiä muuttaa toimintaa (Engeström, 1995, s. 62–64). Menetelmällisesti ristiriitojen tunnistamisen avulla voidaan tutkia toiminnan dynamiikkaa ja kehitykseen vaikuttavia tekijöitä. Kehittävässä työntutkimuksessa ristiriitoja analysoidaan historiallisesti kasautuvina rakenteellisina jännitteinä toimintajärjestelmän sisällä, sen eri elementtien välillä tai eri toimintajärjestelmien välillä. Ekspansiivinen oppimissykli on yksi kehittävän työntutkimuksen avainkäsite toiminnan tietoisessa kehittämisessä ja toiminnan muutoksen hallinnassa. Se kuvaa tietyn työyhteisön toimintajärjestelmän laadullista muutosta ja siihen liittyvää kollektiivista ja usein pitkäkestoista oppimisprosessia. Ekspansiivista oppimissykliä voidaan kuvata eri vaiheiden kautta etenevänä prosessina. Sykli käynnistyy epämääräisestä tyytymättömyydestä ja nykyisen toiminnan kyseenalaistamisesta. Vallitsevan toimintatavan ajautuminen umpikujaan johtaa työyhteisössä ristiriitoihin ja niiden ratkaisun kautta uudenlaisien mahdollisuuksien kehittämiseen. Tällöin työyhteisön jäsenet hahmottavat työn kohdetta uudella tavalla sekä kehittävät uusia työvälineitä. Syklin seuraavissa vaiheissa uusi toimintamalli otetaan käyttöön ja vakiinnutetaan. (Engeström, 1995, s. 87–92.)

Tässä tutkimuksessa lähestytään kehitysprosessia ja arjen hallintaa Vygotskin tutkimuksessa syntyneen ”lähikehityksen vyöhykkeen” käsitteen avulla. Arki haltuun -hanketta tulkitaan siten, että sen taustalla on perheyön muuttunut kohde, jonka parissa työskentely loi paineita uusien työtapojen (välineiden) kehittämiseen perheiden auttamiseksi. (Ks. Korvela, Saarilahti & Sekki, 2014, s. 198–199.) Lähikehityksen vyöhyke on perusteellisemmän tarkastelun ja määrittelyn kohteena luvussa 8, jossa sitä käytetään empiiristen tulosten tulkintaan ja kiteyttämiseen toiminnan kehittämisen näkökulmasta.

3.2.2 Toiminnan teoria tässä tutkimuksessa

Ihmisen ajattelu ja toiminta ovat historian saatossa muuttuneet muun muassa siten, että toiminnan välittyneisyyden prosessit ovat aiempaa monikerroksisempia ja kompleksisempia. Cole ja Pelaprat (2008) esittävät, että Vygotskin välittäjäluokkien (työkalut ja merkit) keskinäisen käsitteellisen

erottamisen sijasta nykyaikana korostuu niiden yhteen kietoutuminen (ks. myös Miettinen & Paavola, 2017). Toiminnan teoriassa toiminnan muuttamisessa tai toimintaan liittyvien ongelmien ratkaisemisessa välineiden kehittämisenä on keskeinen merkitys. Uusien välineiden käyttöönoton ja kehittämisen yhteydessä puhutaan toiminnan uudelleen välittymisestä (*remediation*) (esim. Miettinen, 2008, s. 225). Tässä tutkimuksessa tulkitaan uuden välineen (sekvenssikartan) tuominen perhetyöhön toiminnan uudelleen välittymisen näkökulmasta. Tällöin nousee esille ja tutkimuksen kohteeksi myös välittyneisyyden keinojen ja prosessien lisääntyvä monimutkaisuus ja uudelleen muotoutumisen tarve niin ihmisten arjessa kuin työelämässäänkin.

Sosiaalityön uusia käytäntöjä kehitetään yhä enemmän vuorovaikutteiksi ja kohteen näkökulmasta avoimiksi (ks. luku 2). Käytäntöjä on tutkimuksissa tarkasteltu myös nyky-yhteiskunnan tietotyön näkökulmasta (Kivipelto & Saikkonen, 2013; Pohjola & Korhonen, 2014). Kun työskentelyn kohteet ovat aiempaa kompleksisempia ja vaativat jatkuvaa uudelleen määrittelyä, työ edellyttää dynaamisia, luovia ja reflektiivisiä käytäntöjä (Karvinen-Niinikoski, 2010), joissa on mukana episteeminen ulottuvuus. (Knorr Cetina, 2001, s. 185–186; ks. myös Paavola, Engeström & Hakkarainen, 2012, s. 3.) Myös työkäytäntöjen muuttuminen ja moniammatillisen yhteistyön lisääntyminen edellyttävät sosiaalityön työtapojen uudelleen ymmärtämistä tietokäytäntöjen näkökulmasta eli miten asiakkaita koskevaa tietoa tuotetaan ja mitä tietoa ongelmien ratkaisemiseen käytetään ja miten. Kuten edellä (luku 2) on tarkasteltu, asiakkaan osallisuuden ja osallistumisen uudelleen käsittäminen on tullut keskeiseksi ratkaisuksi palvelujen laadun kehittämisessä. Kohde rakentuu tällöin eri toimijoiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa, ja erilaisella osaamisella (asiakkaan kokemustieto, työntekijöiden ammattitaito, läheisten näkemykset) on tärkeä merkitys kohteen rakentumisen näkökulmasta. Sosiaalityön kontekstissa tietokäytännön käsitettä onkin käytetty esimerkiksi asiakkaita koskevien tiedon tuottamisen tapojen (kehittämisen) ja uudenlaisen asiantuntijuuden määrittelyn yhteydessä (ks. Kivipelto & Saikkonen, 2013, s. 314). Tietokäytännöt muovautuvat, jalostuvat ja kehittyvät avoimien kohteiden mukaan eri toimijoiden vuorovaikutuksessa (Pohjola & Korhonen, 2014; Pohjola, Pitkänen & Koivisto, 2015). Tässä tutkimuksessa sekvenssimenetelmää voidaan pitää uudenlaisena tietokäytäntönä, jonka avulla perheiden arjesta hankitaan tietoa ja rakennetaan uutta ymmärrystä. Inhimillisen välittäjän näkökulmasta on tärkeitä tutkia ja saada tietoa siitä, millaisen toiminnan avulla voidaan tehokkaimmin parantaa muiden toimijoiden suoriutumista. Psykologisten välineiden merkitys riippuu inhimillisen välittäjän läsnäolosta ja kyvykkyydestä. Välineiden potentiaali voi jäädä saavutta-

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa matta, jos inhimillinen välittäjä ei pysty selkeyttämään välineiden merkitystä muille toimintaan osallistujille. (Kozulin, 1998, s. 63–64, 87; Kozulin, 2003.)

Tämän tutkimuksen näkökulmasta perhetyön toiminnan kohteena ei ole vain perheiden arki vaan siihen monitahoisesti kietoutuneena myös institutionaalisen järjestelmän edellyttämä asiakkuus. Tutkimuksessa perheiden arkea ja käytäntöjä tarkastellaan holistisesti kotitaloustieteen ja erityisesti kotitalouden toiminnan tutkimusperinnettä noudattaen (ks. Haverinen, 1996; Korvela, 2003; Tuomi-Gröhn, 2008), jolloin kohde kehkeytyy tilanteisesti kaiken aikaa useiden tekijöiden vuorovaikutuksessa (ks. Korvela, 2003). Teoreettis-metodologisesti sekvenssikarttaa perhetyön uutena välineenä tutkitaan toiminnan teorian viitekehyksessä toiminnan uudelleen välittymisen näkökulmasta, jolloin huomio kiinnittyy erityisesti toiminnan välittyneisyyden keinojen ja prosessien uudelleen muotoutumisen dynamiikkaan ja sen edellytyksiin.

3.2.3 Mikroanalyttinen lähestymistapa

Työtoiminnan muutosta ja kehittämistä käsittelevät tutkimukset, joiden viitekehys on toiminnan teoria, perustuvat usein kehittävän työntutkimuksen asetelmaan, jossa analyysiyksikkönä on toimintajärjestelmä. Järjestelmän mallia käytetään toiminnan käsitteellistämisen välineenä usein myös yhdessä tutkimuskohteena olevan työyhteisön jäsenten kanssa. Tässä tutkimuksessa perhetyötä tekevät ammattilaiset olivat Arki haltuun -hankkeen työntekijöitä ja hankkeen tiimin jäseniä. Tiimi toimi yhteistyössä julkisen palvelutoimijan kanssa. Hankkeen intressinä ei ollut tiimin vakiinnuttaminen työyhteisönä ja yhteisön oppiminen vaan uuden välineen kokeilu ja sen tulokset. Hankkeessa tallennettu aineisto ei siten sisällä kehittävän työntutkimuksen asetelmaa, mutta antaa mahdollisuuden tutkia uuden työvälineen käyttöä ja käytössä syntyneitä prosesseja soveltamalla toiminnan teoriaa toiminnan uudelleen välittymisen näkökulmasta. Uuden välineen kokeileva käyttöönotto suuntaa huomion paitsi välineen käytön kohteisiin perheen arjessa myös muihin tulkintoihin ja merkityksiin, joilla väline aktualisoituu käytössä ja tuottaa viime kädessä käytön tarkoituksen. Tässä tutkimuksessa hyödynnetään toiminnan teoriaan nojaavaa mikroanalyttistä lähestymistapaa, joka antaa mahdollisuuden tarttua yksityiskohtaisemmin siihen todellisuuteen, jota ihmiset toimiessaan tuottavat tulkinnoiltaan ja jota he tekevät itselleen ja toisilleen merkitykselliseksi (R. Engeström, 1999).

Lähestymistapa korostaa prosessinäkökulmaa toimintaan, jolloin toiminta ja tilanteiden tuottaminen edellyttävät toisiaan ja ovat suhteessa toi-

siinsa. Tällöin toiminnan *konteksti* muodostuu meneillään olevassa toiminnassa, jota toimijat tuottavat ja samalla ottavat toimiessaan huomioon. (R. Engeström, 1999, s. 325–329.) Toiminnan teorian lisäksi lähestymistapa nojaa muun muassa sosiologian, erityisesti etnometodologian tietoperustaan (R. Engeström, 1999, s. 64–68). Mikroanalyysiä on sovellettu aiemmin toiminnan teoriaan nojaavissa yksittäisissä tutkimuksissa, esimerkiksi kotitaloustieteessä (Korvela, 2003), kasvatustieteessä (Ylisassi, 2009; Käyhkö, 2015) musiikinopetuksessa (Heikinheimo, 2009) ja sosiaalityössä (Poikela, 2010).

Mikroanalyttinen lähestymistapa edellyttää tietynlaista laadullisen tutkimuksen ”infrastruktuuria” (R. Engeström, 2002), jossa kohteellista esi-neellistä toimintaa ja merkityksen antoa voidaan pitää toisiaan edellyttävinä ja toisiinsa kietoutuneina (ks. luku 4). Tässä tutkimuksessa perhetyö käsitteellistyy kohteelliseksi toiminnaksi, jonka kohteena ovat arjen vaihtelevat olosuhteet, tapahtumat ja tilanteet sekä institutionaalisen järjestelmän edellyttämä asiakkuus. Kohde saa tässä lähestymistavassa avoimen tulkinnan, johon vaikuttavat toimijoiden kotikäyntien aikana tekemät merkityksenannot ja valinnat sekä kotikäyntien käytännöt. Tekijänä on perhetyöntekijöiden ja perheen yhteistoiminnallinen tekijä, joka itse rakentuu ja rakennetaan toiminnassa sosiaalisten ja institutionaalisten suhteiden välityksellä (vrt. Korvela, 2003, s. 23). Analyysi kohdistuu tällöin tekoihin ja niiden rutiineihin, joilla toimintaan osallistujat tuottavat subjektin ja kohteen. Tavoitteena on löytää vastauksia siihen, kuinka sekvenssikartta aktualisoituu osaksi tilanteisen toiminnan kokonaisuutta, joka muodostuu sekä ”arjen toimeenpanosta” (Dreier, 2011) että ”asiakkuudesta” (Laitinen & Pohjola, 2010).

3.3 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa analysoidaan perhetyön uuden välineen, sekvenssikartan, käyttöä asiakkaiden kotona tapahtuvassa työssä. Tutkimuksen lähtöolettamuksena on, että uuden välineen käyttö tuo mukanaan mahdollisuuden tulkita kodin toimintaa sekä perheen avun tarvetta uudella tavalla. Keskeisenä kiinnostuksen kohteena on, miten sekvenssikarttaa käytetään erilaisissa perheissä, millaista toimintaa se synnyttää, millaisiin toimintoihin kartta perheissä osallistuu ja mihin se johtaa. Tutkimuksessa on esillä kaksi näkökulmaa: perheiden arki ja sen muuttamisen mahdollisuudet sekä perhetyöntekijöiden työskentely uuden välineen kanssa ja siihen liittyvä perhetyön kehittäminen. Tutkimuksessa tarkastellaan näitä molempia toiminnan näkökulmasta. Muutokseen tähtäävä toiminta syntyy perhetyöntekijöiden ja perheenjäsenten vuorovaikutuksen ja kohtaamisen kontekstissa ja suuntautuu aina johonkin kohteeseen.

Tutkimukselle asetetaan seuraavat tutkimuskysymykset:

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena on muodostaa aineistoon perustuva kokonaiskuva sekvenssikartan käytöstä ja sen välineellisestä merkityksestä työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksessa.

Millaista toimintaa perhetyössä syntyy, kun työskentelyssä käytetään uutta välinettä, joka on sekvenssikartta?

Toinen kysymys suuntaa tutkimuksen arjen kohteisiin perhetyössä ja arjen hallintaa tukeviin työskentelyprosesseihin. Kysymyksellä haetaan tietoa myös sekvenssikartan suhteesta työskentelyn muihin auttamiskäytäntöihin.

Mitä arjen käytäntöjä valikoituu työskentelyn kohteeksi ja miten kohteiden kanssa työskennellään sekvenssikartan käyttöön perustuvan intervention yhteydessä?

Kolmannessa kysymyksessä on tavoitteena tunnistaa edellisten analyysien pohjalta sekvenssikartan käyttöön liittyviä toiminnan uudelleen välittymisen prosesseja, joilla on vaikutusta arjen hallinnan kehittymiseen perheessä. Kysymys suuntaa etsimään uudenlaisia käsitteellistämistapoja ymmärtää arjen hallintaa.

Miten perhetyön mahdollista uutta työskentelyprosessia voidaan edelleen käsitteellistää arjen hallinnan näkökulmasta?

Aineistolähtöisen analyysin kohteena ovat työntekijöiden ja perheen kohtaamisessa rakentuvat vuorovaikutus- ja toimintatilanteet. Tutkimuksen empiiriset luvut sisältävät menetelmien kehittämistä, jonka tarkoituksena on ollut säilyttää ja tavoittaa tutkimuskohteen dynaaminen ja kontekstuaalinen luonne analyysin suorittamisessa.

4 Tutkimuksen toteuttaminen

Tässä luvussa esitellään aluksi Arki haltuun -kehittämishankkeessa kerätty aineisto. Sen jälkeen tehdään selkoa tämän tutkimuksen aineiston valinnasta ja rajauksista sekä esitellään hankkeen koko aineistosta tutkimukseen valitut perheet. Laadullisessa tutkimuksessa on tärkeätä jäsenellä tutkimusaineisto selkeästi ja systemaattisesti analyysiä varten, etenkin jos aineistoa on kerätty runsaasti kustakin luonnollisesta yksiköstä (esim. perheestä) ja se on tyypiltään moninaista, kuten tässä tutkimuksessa. Aineiston esittelyn jälkeen tässä luvussa tarkastellaan (4.3) aineiston jäsentämistä, tutkimuksen analyysiyksikköä sekä analyysin menetelmiä.

4.1 Arki haltuun -hankkeessa kerätty aineisto

Tutkimuksen aineisto on kerätty Väestöliitossa vuosina 2007–2010 toteutetun Arki haltuun perhetyön -kehittämishankkeen yhteydessä. Aineistoa on kaikkiaan 30 asiakasperheestä. Hankkeen aikana kerätty aineisto sisältää äänitallenteita kotikäynneiltä, äänitallenteita neuvotteluista, jotka on käyty hankkeen työntekijöiden, asiakasperheen, työn tilaajan sekä muiden yhteistyötahojen kesken, perhetyöntekijöiden laatimat kotikäyntimuistiot, äänitetyt perhetyöntekijöiden keskinäiset tiimipalaverit, perheille laaditut sekvenssikartat työskentelyn ajalta sekä valokuvia työskentelyn eri vaiheista. Tämän lisäksi yhteydenpito sosiaalitoimen (työn tilaaja) ja perheiden eri yhteistyötahojen kanssa on dokumentoitu.

Perhetyöntekijät huolehtivat hankkeen aikana aineiston tallentamisesta ja tuottamisesta. Työskentelyyn osallistuneilta perheiltä pyydettiin kirjallinen lupa aineiston keräämiseen ja tutkimuskäyttöön Väestöliiton toimesta. Työskentelyn käynnistymisen yhteydessä perheille kerrottiin tarkemmin aineiston tutkimuskäytöstä ja tutkijan vastuusta aineiston käsittelyssä.

Hankkeessa kerätty aineisto antaa monenlaisia näkökulmia perhetyön ja kotikäyntien toiminnan tarkasteluun. Kotikäyntien äänitallenteet tuovat esiin työskentelyn etenemisen reaaliajassa. Neuvotteluissa käytiin läpi tehtyjä kotikäyntejä ja suunniteltiin alustavasti tulevaa työskentelyä yhdessä perheen ja sosiaalitoimen kanssa. Äänitallenteiden lisäksi kaikista kotikäynneistä ja neuvotteluista laadittiin jälkikäteen kotikäyntimuistiot. Ne tuovat perhetyöntekijöiden näkökulmasta esiin kotikäynnin ja neuvotteluiden keskeiset tapahtumat ja keskustelut sekä havaintoja perheiden arjen sujumisesta ja työskentelyn etenemisestä. Muistioaineistojen yhteyteen on tallennettu yhteydenpito perheiden ja yhteistyötahojen kanssa. Esimerkiksi tekstiviestit, puhelut ja sähköpostit on raportoitu muistioissa. Hankkeessa

kiinnitettiin erityistä huomiota muistioiden laadintaan. Työntekijöiden vaihtuessa uudet työntekijät perehdytettiin hankkeen käytäntöihin, jotta muistioiden luonne säilyisi mahdollisimman yhdenmukaisena eri perheiden välillä. Projektin toimijoiden keskinäiset tiimipalaverit muodostavat suuren osan koko hankkeen aikana kerätystä aineistosta. Tiimipalaverit olivat säännöllisiä tapaamisia, joissa asiakasperheiden tilannetta ja työskentelyn vaihetta käytiin läpi yhdessä muun tiimin kanssa. Kehittämishankkeen aikana pidettiin 228 tiimipalaveria. Perheen tilanteen kartoituksen lisäksi tiimipalaverit olivat merkittävässä asemassa työskentelyn keskeisiä linjauksia suunniteltaessa ja menetelmää edelleen kehitettäessä. Hankkeessa tuotetut sekvenssikartat paitsi muodostavat keskeisen aineiston uuden työmenetelmän tutkimiseen myös tuovat näkyväksi perheiden työskentelyprosessia. Lisäksi perhetyöntekijät valokuvasivat työskentelyn etenemistä hankkeen aikana perheiden suostumuksella. Kaiken kaikkiaan hankkeessa kerätyt aineistot rakensivat kuvaa kotikäyntien toiminnasta reaalityönteissä kotikäyntien äänitallenteina, takautuvasti kotikäyntimuistioina ja tiimipalavereiden äänitallenteina sekä visuaalisesti sekvenssikarttoina ja valokuvina.

4.2 Tämän tutkimuksen aineisto

Tutkimusaineiston valintaa edelsi tutkijan huolellinen perehtyminen hankkeen koko aineistoon. Tätä edellytti myös se, että tutkija ei ollut itse osallistunut aineiston tallentamiseen, jonka tekivät työntekijät kentällä perhetyössä ja kokouksissa. Koska tämän tutkimuksen tutkimusintressi ja tutkimuskysymykset kohdistuivat perheen arkeen ja sekvenssikartan käyttöön perhetyössä, aineiston tuli kattaa nämä molemmat mahdollisimman monipuolisesti. Aineistoon tutustumisen yhteydessä havaittiin, että yhteen aineistotyyppiin perustuva tarkastelu ei tuottaisi riittävää kokonaiskuvaa toiminnan rakentumisesta ja prosessien etenemisestä perheissä. Tutkimuksessa päätettiin sen vuoksi käyttää erilaisilla menetelmillä perheistä kerättyä aineistoa. Koska perhetyö ja perheen arki kohtaavat kotikäynnillä, lähtökohdaksi otettiin yksittäinen kotikäynti, jota tarkastellaan kolmen eri aineiston avulla. Kotikäyntien aineistona olivat kotikäyntien äänitallenteet, perhetyöntekijöiden kotikäyntimuistiot sekä tiimipalavereiden äänitallenteet, joissa perhetyöntekijät ja hankkeen muut jäsenet keskustelevat suoritetuista kotikäynneistä. Tähän aineistoon sisältyivät myös perheessä laaditut sekvenssikartat.

Taulukossa 1 esitetään lyhyt näyte perheen kotikäynnin tapahtumista ja keskusteluista esimerkkinä siitä, kuinka kotikäynnin sisältö ja eteneminen on tutkimuksessa koottu yhteen aineistojen avulla ja kuinka eri aineistot

Sanna Sekki

täydentävät toisiaan. Eri aineistotyypeillä on omat sarakkeensa, joihin kotikäynnin tapahtumat on sijoitettu etenemisjärjestyksessä. Kotikäyntimuisiot ja tiimipalaverit eivät kuitenkaan aina edenneet kronologisesti kotikäynnin tapahtumien mukaan, ja siksi niiden aineisto on taulukossa järjestetty ja uudelleen sijoitettu, jolloin saatiin kotikäynnistä ajassa etenevä yksityiskohtainen kokonaiskuva. Näyte on kyseisen kotikäynnin aloituksesta. Näytteestä käy ilmi, että kotikäynnin äänitys ei käynnistynyt heti kotikäynnin alkaessa vaan vasta vähän ajan kuluttua: lapsen kouluun lähtemiseen liittyviä tapahtumia ei ollut kotikäynnin tallenteessa, vaan tapahtumat tulivat aineistoon mukaan, kun ne mainittiin kotikäyntimuisiosta ja otettiin puheeksi tiimipalaverissa.

Taulukko 1. Näyte kotikäynnin sisällön kokoamisesta eri aineistojen avulla.

Kotikäyntimuisio	Äänitallenteet kotikäynneistä ja neuvotteluista	Perhettä koskeva keskustelu tiimipalaverissa
"Lapsi oli nukkunut pommiin ja teki kiireellä lähtöä kouluun. Hän oli lähdössä ilman takkia, vaikka oli kylmä ilma, joten kehoitimme häntä laittamaan takin. Takkia ei kuitenkaan löytynyt etsinnöistä huolimatta."	ei mainintaa	PT: "Lapsi oli nukkunut pommiin ja teki kiireellä lähtöä. Silloinhan oli kylmä päivä, tuuli ihan hirveesti, se oli lähdössä ilman takkia. Sit me oltiin et hei ethän sä tarkene tolla tavalla. Sitten se tuli siihen ettimään, mutta ei se löytänyt takkiansa. Sit me oltiin...äiti sano et ei sillä oo muuta takkia, se on jättänyt sen kouluun. Sit se lähti silleen, siellä sato ja hirveen kylmä, ni huppari päällä. Et ei se äiti ois kiinnittänyt siihen mitään huomiota." (Tiimipalaveri 11.4.2008.)
"Äiti kertoi taas, että sekvenssikartta auttaa häntä muistamaan asioita; hän oli kiinnittänyt edellisen kartan keittiön kaapin oveen, josta sitä on helppo katsoa."	Pt1: Sä [äiti] kerroit meille, että sä oot laittanut tonne keittiön kaappiin ton sekvenssikartan. Ä: Joo. Pt1: Se oli ennen tossa pöydällä. Silloin sä joskus puhuit, että sä unohditkin sen kartan kattoa tai. Ä: Joo. (ote jatkuu)	Pt: "Äiti on nyt laittanu sekvenssikartan sinne keittiön kaapin oveen." (Tiimipalaveri 11.4.2008.)

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Kotikäyntimuistio	Äänitallenteet kotikäynneistä ja neuvotteluista	Perhettä koskeva keskustelu tiimipalaverissa
ei mainintaa	<p>Pt1: Jos me katotaan sitten tulevaa viikkoa?</p> <p>Pt2: Katotaan ne käynnit.</p> <p>Pt1: Katotaanko ne käynnit ensin, niin voi kattoa sekvenssikartan.</p> <p>Pt2: Miltä sulla näyttää ensi viikko?</p> <p>Ä: Maanantai käy. Tiistai käy. Torstai ja perjantai. (ote jatkuu)</p>	ei mainintaa
<p>"Kävimme äidin kanssa läpi sekvenssikarttaa viikoksi eteenpäin. Merkitsimme siihen taas ruokailut, ruoanlaitot, sovitut menot ym. Mietimme, mitä ruokaa perhe söisi minäkin päivänä ja mitä ruokatarvikkeita täytyy hankkia."</p>	<p>Pt1: Tehtiinkö me siihen karttaan jo huominen päivä kanssa?</p> <p>Ä: Ei mun mielestä.</p> <p>Pt1: Tehtiin vaan tähän päivään asti?</p> <p>Ä: Niin mä muistelen. Joo, tätä on viimeinen päivä.</p> <p>Pt1: Huomenna torstaina, niin onko sulla ne aamupala-ajat edelleen?</p> <p>Ä: On.</p> <p>Pt1: Niin tässä on 6.30? Ei kun?</p> <p>Ä: 5.30.</p> <p>Pt1: Mites sitten se jatkuu siitä se päivä? Sulla on – me tullaan huomenna aamulla kanssa. Eli laitetaan tänne näin, että 9-12 Arki Haltuun. Ja sitten meillä oli se leipominen huomenna, eiks ollu.. (ote jatkuu)</p>	<p>Pt: "Me käytiin sekvenssikarttaa läpi sen äidin kanssa taas viikon ohjelma. Mietittiin kaikki just merkattiin mitä on menoja ja sitten kaikki ruokailut ja sit mietittiin mitä ruokaa minäkin päivänä ja hän kirjoitti sitten ne niinku mitä kaikkea tarvii hankkia, hän kirjoitti samalla sitten kauppalistaa. Että nyt on niinku viikoks sitten selvillä että mitä he syö. Ja sit suunniteltiin mitä me tehdään seuraavilla kerroilla kun mennään." (Tiimipalaveri 11.4.2008.)</p>

Aineistona kotikäyntimuistiot kattavat kaikki perheeseen tehdyt kotikäynnit. Ne ovat luonteeltaan tiiviitä koosteita kotikäyntien keskeisistä tapahtumista perhetyöntekijän näkökulmasta. Muistioissa kotikäyntien eri tapahtumat saavat keskenään jokseenkin samanlaisen painoarvon, vaikka ne olivat luonteeltaan hyvinkin erilaisia, kuten yksityiskohtaista keskustelua tai pitkäkestoista yhdessä tekemistä. Äänitallenteet puolestaan tuovat esiin kotikäyntien toiminnan reaalityöntehtävissä, perhetyöntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksessa. Äänitettyjen kotikäyntien määrä vaihteli perhekohtaisesti.

Työskentelyn edetessä ja hankkeen tavoitteiden täsmentyessä tallentaminen rajattiin selkeämmin sekvenssikarttaan liittyvien keskusteluiden yhteyteen ja muun kotona tapahtuvan työskentelyn tallentaminen jäi vähemmälle. Paitsi että kotikäyntiä ei välttämättä tallennettu kokonaan, myöskään kaikilta kotikäynneiltä ei tehty äänitallennetta. Tiimipalaverissa käytiin läpi aina edellisen palaverin jälkeen tehdyt kotikäynnit. Ne täydensivät kotikäyntien tapahtumia äänitallenteiden puuttuessa. Sekvenssikartat ja valokuvat olivat apuna työskentelyn kokonaisprosessin ymmärtämisessä.

Tutkimusaineisto sisältää siis äänitallenteita ja valmiiksi tekstimuotoon tuotettua aineistoa. Osa kotikäyntien ja neuvotteluiden äänitallenteista on litteroitu. Litteroinnit teetettiin ulkopuolisella litteroijalla hankkeen toimesta. Tallenteet litteroitiin sanatarkasti tulevaa tutkimuskäyttöä ajatellen. Myös tutkija on tarpeen mukaan litteroinut kotikäyntien ja tiimipalaverien äänitallenteita.

Koska aineistoa perhettä kohti oli runsaasti, perheiden määrää rajattiin ja perheet valittiin tätä tutkimusta varten. Ensimmäiseksi päätettiin keskittyä perheisiin, joissa työskentelyprosessi eteni hankkeen loppuun saakka. Arki haltuun -hankkeessa työskenneltiin 30 asiakasperheessä, joista kahdeksassa työskentely keskeytyi. Seuraavaksi valittiin loppuun saakka edenneistä perheistä tähän tutkimukseen mukaan tulevat perheet. Keskeisiä valintakriteereitä olivat perheestä kerätyn aineiston määrä ja kattavuus. Tutkimukseen haluttiin mukaan perheitä, joiden aineistot sisältäisivät mahdollisimman paljon reaaliaikaisia kotikäyntien äänitallenteita. Tutkimusperheiden valinnassa kiinnitettiin huomiota myös siihen, että työskentelystä kerätty aineisto antaisi perheiden prosesseihin noin vuoden aikajänteen. Lopullinen päätös tutkimukseen valittavista perheistä tehtiin suhteessa muihin perheisiin. Tällöin kriteerinä oli, että tutkimukseen valittujen perheiden arjen haasteet ja työskentelyn kohteet olisivat keskenään mahdollisimman moninaisia ja erilaisia, jotta tutkimus kattaisi sekvenssimenetelmän käytön erilaisia konteksteja ja toiminnasta saataisiin tutkimuksessa monipuolinen kuva. Näin syntyneiden kriteerien ja analysoitavaksi muodostuvan aineiston kokonaismäärän perusteella tutkimukseen valittiin seitsemän perhettä. Tutkimusaineisto on eritelty perhekohtaisesti taulukossa 2. Aineistotyyppien ja määrien lisäksi taulukkoon on kirjattu työskentelyn ajankohta ja kesto kuukausissa sekä hankkeen kokonaistyöaika perheen kanssa.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Taulukko 2. Tutkimusaineisto perheittäin.

Perhe työsken- telyaika vuosi	Hankkeen työskentely- aika per- heessä / tun- tia (kotikäyn- nit ja neuvot- telut)	Äänitallen- teet koti- käynneistä ja neuvotte- luista / tun- tia	Litteraatit kotikäyn- neistä ja neuvotte- luista / si- vua (Times New Ro- man 12 rivi- väli 1)	Kotikäynti- ja neuvottelu- muistio / sivua (Times New Roman 12 rivi- väli 1)	Perhettä kos- keva keskustelu tiimipalaverissa (äänital- lenne/tuntia)
Perhe 1 äiti + 2 lasta 5 kk / 2007	68 t 15 min	10 t	315	24	10 t 24 min
Perhe 2 äiti + 1 lapsi 5 kk / 2008– 2009	58 t 40 min	4 t 45 min	40	33	3 t 45 min
Perhe 3 äiti + 5 lasta 4 kk / 2009	47 t 25 min	8 t	124	39	1 t 50 min
Perhe 4 äiti + 2 lasta 7 kk / 2008	45 t 5 min	10 t	Ei litteroitu	36	2 t 40 min
Perhe 5 äiti, isä + 3 lasta 8 kk / 2008– 2009	34 t 45 min	10 t 12 min	Ei litteroitu	45	4 t 30 min
Perhe 6 *) äiti, avopuo- liso + 2 lasta 6 kk / 2007– 2008	44 t 5 min	7 t 42 min	110	26	3 t
Perhe 7 äiti, isä + 2 lasta 4 kk / 2009	62 t 55 min	4 t 42 min	Ei litteroitu	35	1 t 15 min
<i>Yhteensä</i>	<i>361 t 10 min</i>	<i>55 t 24 min</i>	<i>589 sivua</i>	<i>238 sivua</i>	<i>27 t 24 min</i>

*) perhe on esimerkkinä luvussa 5, ks. taulukko 3.

Kuten taulukosta käy ilmi, aineistojen määrät poikkeavat toisistaan suures-
tikin sekä perheiden kesken että kotikäyntien osalta perhekohtaisesti. Per-

heissä työskenneltiin keskimäärin 51 tuntia hankkeen aikana. Taulukko antaa kuvan yhtäältä aineiston kattavuudesta, mutta toisaalta myös perhetyön asiakaskohtaisesta ja tilannesidonnaisesta luonteesta.

4.3 Aineiston jäsentäminen ja analyysi

Denzin ja Lincoln (1994) viittaavat laadullisen tutkimuksen tekemiseen *bricolage*-käsitteellä. Vapaasti suomennettuna termi viittaa käsistään kätevään kodin yleismieheen, joka hyödyntää saatavilla olevia työkaluja ongelman ratkaisemiseksi (ks. Kincheloe, 2001). Denzin ja Lincoln korostavat, että tutkimus on tutkijan luoma konstruktio: prosessin aikana tutkija luo tarvittavat tekniikat ja työkalut tutkimuksessa asettamansa ongelman ratkaisemiseksi monipuolisen, eri menetelmiin ja strategioihin tutustumisensa perusteella. Tutkija myös ymmärtää, että tutkimuksen tekeminen on vuorovaikutteinen prosessi, johon vaikuttavat tutkijan henkilöhistoria, koke-mustausta, sukupuoli sekä sosiaalinen asema. (Denzin & Lincoln, 1994, s. 2–3.)

Toiminnan teoriaan pohjautuviin tutkimuksiin ei liity automaattisesti tiettyä analyysimenetelmää, vaan metodi rakennetaan kuhunkin aineistoon ja tutkimuskysymyksiin sopivaksi. Tässä tutkimuksessa analyysin lähtökohtana oli toiminnan rakentuminen perhetyöntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksessa kotikäyntien aikana. Aineistoon tutustumisen yhteydessä tutkimusperheiden keskinäinen erilaisuus tuli selvästi esille. Perheiden arki näyttäytyi moninaisena ja kompleksisena, ja työskentelyprosessit sisälsivät yllättäviä tilanteen tuomia lisätekiäjiä tai suunnan käänkösiä. Tutkimusmenetelmälle tämä asetti haasteen siitä, miten kotikäyntien toiminnan dynaamisuus ja tilanteiden kontekstuaalisuus voidaan operationalisoida kadottamatta arjen moninaisuutta eri tutkimusperheissä (ks. myös Korvela, 2003).

Toiminnan teoriaan perustuva viitekehys edellyttää tutkimuksen jäsentämistä toiminnan käsitteen avulla. Tässä tutkimuksessa tutkitaan kotona tapahtuvaa perhetyötä, jonka kohteena on paitsi asiakasperheen arki myös työntekijöiden ja perheen välisen asiakassuhteen luominen. Perhetyö muodostuu monista ja vahvasti kontekstiin sidonnaisista käytännöistä, joilla on oma historiansa ja joiden tulkinnat syntyvät tilanteen yhteydessä. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa perhetyön uuden välineen käytöstä ja sen vaikutuksista asiakasperheen arjen hallintaan. Teorian näkökulmasta kulttuurinen väline edellyttää inhimillisen välittäjän, joka antaa välineelle käytössä sen merkityksen (Kozulin, 2003, s. 19–20). Tämän tutkimuksen aineistossa inhimillinen välittäjä syntyy perheen ja perhetyöntekijän vuorovaikutuksessa ja sen tuloksena. Sekvenssikartta ei siis sellaisenaan ole

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa valmis väline, vaan se aktualisoituu välineeksi suhteessa yhteistoiminnalliseen subjettiin, joka rakentuu vuorovaikutuksessa sosiaalisten ja institutionaalisten suhteiden välityksellä (vrt. R. Engeström, 1999).

Jotta käytäntöjä voidaan havainnoida ja analysoida kontekstissaan, tutkimus edellyttää, että käytäntöjä sisältävä tutkimusaineisto jäsennetään tavalla, joka ottaa huomioon käytäntöjen ja kontekstin muotoutumisen keskinäisen dynamiikan ja ”yhtäaikaisen tuottamisen” (Koivisto, 2009). Tämän dynamiikan tutkimiseksi käytetään tässä tutkimuksessa toiminnan teorian mikroanalyyttistä lähestymistapaa, joka tarjoaa toiminnan tutkimiselle laadullisen analyysin tietynlaisen ”infrastruktuurin” (R. Engeström, 2002, s. 34). Luvussa seurataan tätä jäsenystä ja esitellään sen mukaan ensin tämän tutkimuksen toiminnan havaintoyksikkö ja empiirinen analyysiyksikkö ja lopuksi esitellään aineiston analyysimenetelmät.

4.3.1 Perhetyön havaintoyksikkö ja empiirinen analyysiyksikkö

Mikroanalyyttinen lähestymistapa korostaa prosessinäkökulmaa toimintaan. Toiminta rakentuu tällöin paikallisesti ja ajallisesti: toimijoiden enemmän tai vähemmän monimutkaisten ja erilaisten tekojen ja tulkintojen sekä välineiden ja tapahtumien ainutkertaisina tilanteina, joissa eri teot ja tulkinnat kietoutuvat toisiinsa. Lähestymistavan lähtökohtana on määritellä toiminnalle *havaintoyksikkö*, jonka tarkoituksena analyysissä on edustaa tutkimuksen kohteena olevaa toimintaa eli tässä tutkimuksessa perhetyötä, jonka tavoitteena on asiakasperheen arjen hallinnan parantaminen. Havaintoyksikkö antaa tutkimukselle systemaattisuuden, kun samaa toimintaa (perhetyö) voidaan tutkia useamman havaintoyksikön rajaamana ympäristönä analysoimalla ainutkertaisia ja usein ennakoimattomia tapahtumia omassa kontekstissaan (R. Engeström, 1999, s. 326–328).

Toiminnan havaintoyksikkö määrittyy valitun toiminnan (kohdetoiminnan) perusteella. Kun toimintaa tutkitaan prosessina, on havaintoyksikkö näytteenä tietystä toiminnasta empiirisesti aina ajallinen jakso, jolloin se alkaa jostain ja päättyy johonkin, vaikka toiminta usein käytännössä (tutkimuksesta riippumatta) jatkuu. Engeströmin mukaan (2002, s. 41) havaintoyksikön aika tulee ratkaistuksi usein jo aineistonkeruussa, jolloin ”havaintoyksikön sisällä tapahtuva toiminnan etenemisen prosessi” vastaa kohdetoiminnan ajallista, työtoiminnassa usein institutionaalista jaksottumista. Tämän tutkimuksen havaintoyksiköksi määriteltiin yhden perheen kanssa toteutettu työskentelyprosessi Arki haltuun -hankkeen aikana, aloitusneuvottelusta hankkeen päättymiseen perheen kanssa. Tällöin arjen hallintaan kohdistuvasta perhetyöstä voitiin tehdä havaintoja pidemmän aikavälin

perspektiivissä ottaen huomioon hallinnan prosessien kehkeytyvä ja dynaaminen luonne. Tutkimuksessa on valittujen perheiden lukumäärän mukaan siten seitsemän toiminnan havaintoyksikköä.

Kuten edellä on esitetty, tutkimusaineistot järjestettiin kronologisesti kotikäyntien mukaan. Tässä tutkimuksessa kuvataan *trajektorin* käsitteellä havaintoyksikön sisällä tapahtuvaa, eri aineistotyyppien avulla muodostettua työskentelyn etenemisen ajallista prosessia ja kokonaisuutta. Anselm Strauss (1993) on käyttänyt käsitettä tarkoittamaan tapahtumien kulkua, joka kehkeytyy eri osanottajien vuorovaikutuksen ja osittain ennakoimattomien tapahtumien aikaansaannoksena. Prosessi voi koskea mitä tahansa ajassa kehkeytyvää ilmiötä sekä ilmiön kehittymiseen vaikuttavia tapahtumia ja vuorovaikutusta. Trajektori-käsitettä on Straussin tutkimuksissa alun perin käytetty kroonisten sairauksien etenemisen yhteydessä. Kroonisten sairauksien näkökulmasta trajektoriin liittyy olettamus, että jokainen kohtaa sairauden yksilöllisesti, mutta prosessista on tunnistettavissa yhteisiä vaiheita esimerkiksi terveydentilan muutosten yhteydessä tai intervention tarpeessa. (Strauss, 1993.) Toiminnan teorian piirissä trajektori-käsitteen avulla on tarkasteltu esimerkiksi Aslak-kuntoutustoimintaa (Ylisassi, 2009) sekä lapsipotilaan hoitoprosessia (Saaren-Seppälä, 2004). Tässä tutkimuksessa trajektori on yhden perheen toisiaan seuraavien kotikäyntien arjen hallintaan kohdistunut prosessi, jonka ajallinen pituus määrittänyt hankkeen ehtojen mukaan.

Toiminnan tilanteinen analyysi edellyttää mikroanalyttisessä lähestymistavassa havaintoyksikön ohella luonteeltaan toisenlaista yksikköä, jonka avulla aineistosta hahmottuu pienempiä kokonaisuuksia. Tätä Engeström (2002) kutsuu toiminnan empiiriseksi analyysiyksiköksi. Sen kriteerit tutkija rakentaa aineistosta käsin tutkimuskysymysten suuntaamana sekä kehystäen ja antaen yksikölle rajat toiminnan tapahtumia koskevilla tulkinnoillaan. Pienempiä kokonaisuuksia ruvettiin tässä tutkimuksessa hahmotamaan sen mukaan, milloin perhetyöntekijät ja perheenjäsenet olivat suuntautuneina yhteiseen puheenaiheeseen tai tekemiseen kotikäynnin aikana ja milloin yhteinen kohde vaihtui. Näitä tapahtumia rajattiin yksiköiksi ja alettiin kutsua episodeiksi, jotka perustuvat perhetyöntekijöiden ja perheen vuorovaikutukseen (ks. Engeström, 1999). Episodioiden määrittämisen edessä ja yhteydessä ruvettiin vuorovaikutuksessa kiinnittämään enemmän huomiota yhteistoimintaan, ja tätä piirrettä korostettiin episodien viimeistelyssä (ks. myös Fågel ym., 2011; Korvela, Saarilahti & Sekki, 2014). Episodeiksi jaetun aineiston avulla oli mahdollista tutkia sekä arjen hallinnan kohteiden muodostumista että yhteistoimintaa eheytyvinä tai hajoavina toisiinsa kietoutuneina toiminnan prosesseina kotikäynnistä toiseen kiinnittäen erityistä huomiota perhetyön uuden välineen, sekvenssikartan, käyt-

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa töön. On syytä huomata, että toiminnan teorian viitekehyksessä vuorovaikutus on keskustelua ja ihmisten kanssakäymistä laajempi käsite, jonka ala ulottuu työnjaon muotoihin ja fyysisen ympäristön kanssa tapahtuvaan vuorovaikutukseen (R. Engeström, 1999).

4.3.2 Analyysimenetelmät

Toiminnan analyysi sisältää laadulliselle tutkimukselle tyypillisiä piirteitä, vaikka analyysin menetelmät on rakennettu tämän tutkimuksen lähtökohdista. Aineiston järjestämisen, pilkkomisen, luokittelun ja nimeämisen avulla tutkittavasta ilmiöstä pyritään tuottamaan uutta tietoa (Elo & Kyngäs, 2008; Hsieh & Shannon, 2005). Tutkimus aloitettiin jakamalla perhekohtaiset trajektorit pienemmiksi yksiköiksi, vuorovaikutuksessa rakentuviksi *episodeiksi*. Analyysin ensimmäinen vaihe oli episodien ryhmittämisestä ja ryhmien nimeämisestä (ks. esim. Kyngäs & Vanhanen, 1999, s. 6). Nimeämisessä tukeuduttiin Straussin ja Corbinin (1998) teoriaan (grounded theory) kuuluvaan jatkuvan vertailun menetelmään (constant comparison method), jonka avulla eri episodeihin yhdistettyjä sisältöjä vertailtiin keskenään jatkuvasti kunkin episodijoukon nimen määrittämiseksi ja varmistamiseksi. Tämä analyysin ensimmäinen vaihe teki mahdolliseksi paitsi perhekohtaisen tarkastelun myös eri perheiden keskinäisen vertailun.

Analyysin toisessa vaiheessa aineistoa tarkasteltiin perhekohtaisesti ja episodin sisällä tapahtuvaa toimintaa analysoitiin yksityiskohtaisesti perheen arjen kontekstissa. Tavoitteena oli saada kuva kunkin perheen keskeisistä työskentelyprosesseista ja siitä, mihin ne kohdistuivat, sekä sekvenssikartan käytöstä. Analyysin toista vaihetta voidaan kutsua arjen hallinnan analyysiksi. Koska episodien sisällöt vaihtelivat keskenään paljon laajuudeltaan ja kestoltaan, episodeista alettiin poimia pienempiä yksiköitä *otoksina* episodeista. Niiden sisältöä olivat kunkin perheen arjen hallinnan kohteet. Otosten avulla voitiin tehdä poimintoja perheen aineistosta ilman episodiin sisältyvien kaikkien yksittäisten tekojen ja tulkintojen esiin tuomista. Otos-nimityksellä ei ole tässä tutkimuksessa yhteyttä määrälliseen tutkimusperinteeseen, vaan sen käyttö oli heuristista ja sitä voidaan verrata esimerkiksi elokuvatuotannossa käytettyyn otos-termiin (ks. Pirilä & Kivi, 2005). Analyysin tavoitteena oli koota otoksia perheen eri kotikäyntien episodeista yhdistämällä niitä yhtenäisiksi prosesseiksi, joita voitiin tarkastella ja arvioida perheen arjen hallinnan näkökulmasta. Episodin ja otosten suhteita voidaan selvittää Hatchin (2002) esittämän laadullisen aineiston analyysiprosessin kuvauksen avulla. Analyysissä muodostetaan suurempia kokonaisuuksia (cover term), joihin liittyy pienempiä yksiköitä (included term). Tässä tutkimuksessa otos on analyttisesti pienempi yksikkö, joka

sisältyy suurempaan, rajattuun episodiin ja tuo sen ominaisuuksia ja sisältämää toimintaa valikoidusti esille.

Tutkimuksen analyysit muodostavat analyysitavan, joka etenee vaiheittain. Analyysitapa sisältää menetelmien kehittämistä, joka on seurausta tutkimusprosessin kuluessa esiin nousseista tutkimuskohdetta koskevista uusista löydöistä ja niiden huomioon ottamisesta (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti, 2006, s. 97). Kotikäyntien erilaisilla menetelmillä tallennetun ja rikkaan aineiston käsittelemisessä ja analysoimisessa edetään kolmessa vaiheessa: 1) aineisto jaetaan episodeiksi, 2) episodeja ryhmitellään ja nimeetään koko aineiston käsittävästi sekä 3) suoritetaan perhekohtaisen arjen hallinnan analyysi otosten avulla.

5 Aineiston jakaminen episodeiksi

Tässä luvussa esitetään tulokset siitä, kuinka perhekohtaisesti jäsenneetyt aineistokokonaisuudet (arjen hallinnan -trajektorit) jaettiin analyysiä varten pienemmiksi yksiköiksi eli episodeiksi. Luvussa tarkastellaan episodin ja sen rajojen määrittelyä sekä mitä kriteereitä aineiston jakamisessa episodeiksi alettiin noudattaa. Luvun lopussa esitetään esimerkki yhden kotikäynnin aineiston jakamisesta episodeiksi.

5.1 Episodin rajojen määrittäminen

Alustavien havaintojen mukaan kotikäyntiin kuului useita erilaisia arjen vuorovaikutus- ja toimintatilanteita, joissa asiat olivat moniselitteisiä ja yhteen kietoutuneita ja tapahtumat vaihtelivat kestoiltaan ja rytmiltään ajoittain rutiininomaisista pidemmistä jaksoista ennakoimattomiin ja yllättäviin käänteisiin. Episodin rajojen määrittämiseksi tutkijan täytyi perehtyä yksityiskohtaisesti aineiston sisältöön ja eritellä siellä esiintyviä yksittäisiä tekoja ja tulkintoja löytääkseen yhtenäisen tavan aineiston jakamiselle pienempiin osiin. Tutkimuksen teoreettisessa tarkastelussa on korostettu, että perhetyön kohteena on paitsi perheiden arki myös siihen monitahoisesti kietoutuneena asiakkuus ja asiakassuhteen luominen. Tässä kontekstissa sekvenssikarttaa ei sellaisenaan voida havainnoida välineenä, vaan se aktualisoituu välineeksi vasta perhetyöntekijöiden ja perheen yhteiskäytössä. Tällaisen toiminnan empiirinen analyysiyksikkö tulisi siten hahmottaa tilanteisina kokonaisuuksina, joita perhetyöntekijät¹⁴ ja ajoittain työskentelyn muut palveluntuottajan osapuolet sekä perheenjäsenet¹⁵ tuottivat yhdessä kotikäynnin aikana (R. Engeström, 1999, s. 149).

Episodin rajoja alettiin etsiä aineistosta aluksi tunnistamalla puheenaiheita ja toimintatilanteita, joille voitiin osoittaa alkamisen ja loppumisen rajat ja jotka sisälsivät vähintään yhden perhetyöntekijän ja perheenjäsenen

¹⁴ Pääasiassa samat perhetyöntekijät työskentelivät kussakin perheessä alusta loppuun. Henkilöt vaihtuivat vain kun työsuhte päättyi tai työntekijä sairastui. Kotikäynneille osallistui toisinaan perhetyöntekijöiden kanssa projektin johtoa. Tässä analyysissä perhetyöntekijöitä ei yksilöitynä seurattu. Työskentelyn muut osapuolet tarkoittavat työn tilaajaa eli esimerkiksi sosiaalitoimen edustajia, jotka olivat läsnä aloitus-, väli- ja lopetusneuvotte- luissa.

¹⁵ Tässä tutkimuksessa perheenjäsenillä tarkoitetaan perhe- ja kotikäyntikohtaisia jäsen- ten kokoonpanoja kussakin perheessä. Kotikäynneillä perhetyöntekijä työskenteli esimer- kiksi yhden vanhemman perheessä äidin kanssa tai kahden vanhemman perheessä mo- lempien vanhempien kanssa mahdollisuuksien mukaan. Aika ajoin kotikäynneillä työskenteltiin myös lasten kanssa tai työskentelyä eriytettiin muussa tarkoituksessa.

yhteistä toimintaa. Aika ajoin perhetyöntekijät hajauttivat työskentelyä ja keskittyivät suunnitellusti eri perheenjäsenten kanssa työskentelyyn. Esimerkiksi kahden vanhemman perheissä voitiin työskennellä äidin ja isän kanssa erikseen, kun työntekijöitä oli paikalla enemmän kuin yksi. Toisinaan työskentelyn sisällöt edellyttivät vanhemman ja lapsen tai lasten kanssa erikseen työskentelyä. Tällaisilta kotikäynneiltä ei ole olemassa rinnakkaisia äänitallenteita, vaan toiminnan kulku on rakennettu saatavilla olevan aineiston perusteella (ks. luku 4.2). Episodin määrittelyssä korostuu siis vuorovaikutus, joka on eri muodoissa läsnä vaihtuvissa toimintatilanteissa. Minimipalautte eli esimerkiksi ”joo”, ”on” ja ”kyllä”-vastaukset on tulkittu yhteiseen toimintaan osallistumiseksi.

Äänitallenteisiin perustuvassa aineistossa episodien jakoperusteena oli useimmiten puheenaiheen vaihtuminen, eli episodin erottamisessa tartuttiin keskustelunaloitteisiin, jotka selvästi vaihtoivat vuorovaikutuksen tai tekemisen kohdetta kotikäynnillä (Haavisto, 2003; Linell, 1998). Kohteen määritteli se, mihin perhetyöntekijöiden ja perheenjäsenten teot tai puhe suuntautuivat (Korvela, 2003). Episodien rajojen määrittämisessä auttoivat toimijoiden puheessa usein ilmenevät toteamukset siirtymisestä kotikäynnin seuraavaan aiheeseen. Aloitteen tekijänä uuteen toimintaan siirtymisessä saattoi olla perhetyöntekijä tai perhe. Puheessa siirtymät tunnistettiin aloitteiden lisäksi erilaisista ilmauksista, kuten ”no sitten” tai ”mutta sitten”, jotka antoivat toiselle osapuolelle merkin toiseen aiheeseen tai tehtävään siirtymisestä tai meneillään olevan toiminnan katkeamisesta. Episodi päättyi, kun tehtävä valmistui tai keskeytyi tai kun puheenaihe vaihtui.

Episodien määrittämisen yhteydessä kiinnitettiin huomiota myös vuorovaikutuksen ja toiminnan sisältöihin eli siihen, tuottiko uusi puheenaihe edelleen meneillään olevaa toimintaa vai alkoiko se muodostaa uutta puheen tai toiminnan kohdetta. Puheenaiheen vaihtuminen ei siten välttämättä tarkoittanut uuteen episodiin siirtymistä, vaan kutakin vuorovaikutus- ja toimintatilannetta tarkasteltiin tilanteisesti erikseen. Yksittäinen episodi saattoi sisältää useita puheenaiheita, jos ne kuuluivat saman toiminnallisen prosessin tilanteiseen kokonaisuuteen (ks. 5.2).

Kotikäynnillä saattoi esiintyä myös hyvin lyhytkestoisia, ikään kuin väliin tulevia aiheita, jotka alkoivat kehkeytyä meneillään olevan puheenaiheen tai toimintatilanteen pienistä aihioista ja ohjasivat keskustelua tai toimintaa hetkellisesti toiseen asiaan (Korvela, 2003, s. 61). Nämä myös tunnustettiin ja merkittiin analyysissä episodeiksi, mikäli osallistujat lähtivät hetkeksi yhdessä uuteen tilanteeseen.

Kun aineistona olivat ainoastaan perhetyöntekijöiden muistiot ilman äänitallennetta, episodien rajat määritettiin perhetyöntekijöiden kotikäynnin toimintaa ilmaisevien merkintöjen perusteella ja niihin tukeutuen. Tekstien

muotoilut viittasivat usein selvästi yhteiseen puheenaiheeseen tai tekemiseen kotikäynnin aikana: ”siirryimme sitten keittiöön valmistamaan puuroa”, ”puimme ulkovaatteet ja lähdimme koko porukka ulos” tai ”keskustelimme päiväkotihakemuksesta”. Yhteistä puheenaihetta tai tekemistä oli muistioissa usein kuvattu muutamalla lauseella, mikä vahvisti tutkijan päättelyä siirtymisestä uuteen toimintatilanteeseen tai vuorovaikutuksen aiheeseen.

Työskentelyn institutionaalinen luonne vaikutti kotikäyntien toiminnan sisältöön ja rytmittämiseen. Jokaiselle kotikäynnille oli tietty suunnitelma ja tavoite, jotka enemmän tai vähemmän vaihdellen ohjasivat toimintaa perheiden kanssa. Perhetyöntekijät olivat kotikäynnin etenemisestä ammatillisesti vastuussa, mikä välittyi aineistossa keskustelun ohjaamisena takaisin työskentelyn sisältöön, mikäli puheenaiheet ja tilanteet suuntautuivat muihin asioihin. Kotikäynnin tapahtumia rajoitti se, että kotikäynnillä oli aina tietty rajallinen kesto, johon perhetyöntekijöiden tuli sovittaa suunnitellut sisällöt.

5.2 Yhden kotikäynnin aineiston jakaminen episodeiksi

Aineiston jakamista episodeiksi havainnollistetaan esimerkin avulla, jonka muodostaa yhden kotikäynnin aineisto (kyseessä on tutkimusperhe nro 6 ja perheen 11. kotikäynti). Kotikäynnin aineisto jaettiin 16 episodiin. Esimerkki kuvataan taulukon 3 (3.1–3.5) avulla. Taulukon ensimmäisessä sarakkeessa kerrotaan aineiston tyyppi. Taulukon toinen sarake sisältää äänitallenteista episodin aloittavan ja päättävän puheenvuoron sekä mahdollisesti yksittäisiä episodiin kuuluvia puheenvuoroja selkeyttämään toiminnan etenemistä ja viitekehystä, jossa keskustelua käytiin. Kotikäyntimistion avulla rajatut episodit ovat suoria lainauksia muistiosta. Kolmannessa sarakkeessa on luonnehdittu lyhyesti tiivistäen episodin keskeinen sisältö.

Taulukon 3 kotikäynnin aloittava episodi (episodi 1) perustuu muistioaineistoon, jossa kuvataan lapsen kouluun lähtemiseen liittyviä tapahtumia ennen äänityksen aloittamista (ks. taulukko 3.1). Analyysissä tämä toimintatilanne on yksi episodi muistioaineistosta välittyvien tapahtumien ja puheenaiheiden perusteella. Tekstimuodossa oleva aineisto sisältää usein myös tilanteen kuvailua, kuten että ”lapsi oli nukkunut pommiin”. Kotikäynti jatkuu ensimmäisen episodin jälkeen perhetyöntekijän sekvenssikartan sijoitusta kotona koskevalla keskustelunaloitteella (episodi 2). Uusi episodi (episodi 3) alkaa, kun perhetyöntekijä tuo keskusteluun uuden, seuraavien kotikäyntien sopimiseen liittyvän aiheen. Episodin puheenaiheissa käsitellään sopivan ajankohdan lisäksi kotikäynnin kokoonpanoa ja suunnitellaan sen perusteella alustavasti käyntikerran sisältöä. Episodi päättyy

perhetyöntekijän yhteenvedoon sovituista aikatauluista, johon äiti vastaa minimipalautteella.

Taulukko 3.1 Aineiston jakaminen episodeiksi.

Aineisto / episodien järjestyksessä kotikäynnillä	Episodin määrittäminen	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatilanne)
1) kotikäyntimateriaali	”Lapsi oli nukkunut pommiin ja teki kii-reellä lähtöä kouluun. Hän oli lähdössä ilman takkia, vaikka oli kylmä ilma, joten kehoitimme häntä laittamaan takin. Takkia ei kuitenkaan löytynyt etsinnöistä huolimatta. Äiti totesi, että takki on ilmeisesti jäänyt kouluun, eikä muuta takkia ole. Lapsi lähti huppari päällä.”	Lapsi oli lähdössä kouluun liian vähissä vaatteissa, perhetyöntekijät puuttuivat lapsen pukeutumiseen.
2) äänitallenne	Pt1: Sä [äiti] kerroit meille, että sä oot laittanut tonne keittiön kaappiinkin tonne sekvenssikartan. Ä: Joo. - Pt1: Onko se nyt parempi ollut, kun se on ollut tuossa näkyvillä? Ä: On. Joo. Tulee useemmin vilkastua, mitä siinä minkäkin päivän kohdilla. Pt2: Kiva, kun sä muistit laittaa. Kun oli puhetta viimeksi silloin, että olis hyvä, jos se olis tuolla ovesta. Niin sit sä oot muistanut laittaa sen. Mitäs lapset, onks ne sanoneet mitään siitä? Ä: Ei, ei.	Äidin kanssa keskustellaan sekvenssikartan sijainnista päivittäisen käytön näkökulmasta.
3) äänitallenne	Pt1: Jos me katotaan sitten tulevaa viikkoa? pt2: Katotaan ne käynnit. Pt2: Miltä sulla näyttää ensi viikko? Ä: Maanantai käy. Tiistai käy. Torstai ja perjantai. - Pt1: Pitäsikö meidän ottaa sillä tavalla että näkis lapsiakin välillä? Että silleen niinku iltapäivälläkin? Jos sattuis, että pt3 pääsis. Mä en tiedä, miten se pääsee. - Pt2: Eli 15. päivä 9–12. Ja 16. päivä keskiviikko 14–16 tai ylitse, 16–17. Katotaan sitä seuraavaa viikkoa sitten ensi viikolla. Ä: Joo.	Seuraavien kotikäyntien suunnittelu eri osapuolten aikatauluja kartoittamalla.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Perhetyöntekijä siirtyy kotikäynnillä uuteen aiheeseen (episodi 4) esittämällä perheen sekvenssikartan suunnitteluun liittyvän kysymyksen: ”Tehtiinkö me siihen karttaan jo huomina päivä kanssa?” (ks. taulukko 3.2). Äiti tulee mukaan keskusteluun tuomalla esille oman näkemyksensä edellisen kotikäynnin karttatyöskentelystä. Ajankohdan selvittyä puheenaiheeksi tulee yllättäen ajan nopea kulku (episodi 5), joka tässä analyysissä erotettiin omaksi episodikseen. Perhetyöntekijä siirtää keskustelun (episodi 6) nopeasti takasisin sekvenssikarttatyöskentelyyn kysymällä äidin aamupalan ajankohdasta. Keskustelussa jäsennetään kartan avulla päivän kulua.

Taulukko 3.2. Aineiston jakaminen episodeiksi

Aineisto / episodien järjestyksessä kotikäynnillä	Episodin määrittäminen	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatilanne)
4) äänitalenne	<p>Pt2: Tehtiinkö me siihen karttaan jo huomina päivä kanssa? Ä: Ei mun mielestä. Pt2: Tehtiin vaan tähän päivään asti? Pt2: Joo, eli pistetään se huomina. Huomina on kymmenes. Pt1: Miten mä olin siinä tiistaissa koko aika? Tää on ihan positiivista, että ollaan jo keskiviikossa. - Pt1: Niin se ois. Jälkijunassa on kivempi tulla. Sitten huomaakin, että viikko meni jo nopeammin.</p>	<p>Sekvenssikarttatyöskentelyn käynnistyessä muisteltiin, mihin saakka edellinen kartta on laadittu.</p>
5) äänitalenne	<p>Ä: Mikä päivä tänään on? Keskiviikko? Mä oon ihan sekaisin. Pt1: Joo. Tänään on Mikael Agricolan päivä. Pt2: Suomen kielen päivä. - Pt1: En nähnyt yhtään lippua vielä. Tai mä en huomannut. Tosta ilmasta joutuin.</p>	<p>Keskustelu suuntautui hetkeksi kyseisen viikonpäivän jäsentämiseen.</p>

Aineisto / episodien järjestyks kotikäynnillä	Episodin määrittäminen	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatilanne)
6) äänitallenne	<p>Pt2: Huomenna torstaina, niin onko sulla ne aamupala-ajat edelleen?</p> <p>Ä: On.</p> <p>-</p> <p>Pt2:Mites sitten se jatkuu siitä se päivä? Sulla on – me tullaan huomenna aamulla kanssa. Eli laitetaan tänne näin, että 9–12 Arki Haltuun. Ja sitten meillä oli se leipominen huomenna, eiks ollut?</p> <p>-</p> <p>Ä: Pesutupa on huomenna.</p> <p>pt2: Mihis aikaan?</p> <p>-</p> <p>Pt1:Se on hyvä, niin pystytään sitten apuna siihen. Kantaa niitä.</p> <p>Ä: Taas kantaa sinne.</p>	<p>Seuraavan päivän kulun jäsentämistä kartan avulla: äidin aamutoimet ja niiden ajoitus sekä kotikäynnin suunnittelua sekvenssikartan avulla.</p>

Kotikäynnin seuraava episodi alkaa vähitellen kehkeytyä, kun perhetyöntekijä tarttuu äidin puheenvuoroon pesutuvan varauksesta seuraavalle päivälle. Uusi episodi (episodi 7) alkaa, kun perhetyöntekijä ryhtyy ideoimaan, miten pyykin kuljetusta pesutupaan voisi helpottaa (ks. taulukko 3.3). Episodi päättyy perhetyöntekijän ehdotukseen ”Ikea-kassin” hankkimisesta. Perhetyöntekijän aloitteesta keskustelussa palataan (episodi 8) takaisin sekvenssikartan pariin. Keskustelussa ryhdytään uudelleen jäsentämään äidin päivän kulkua. Äidin menojen selvittämisen yhteydessä tulee esille lapsen hammaslääkärikäynti, johon perhetyöntekijä tarttuu. Uusi puheenaihe (episodi 9) alkaa muodostua, kun keskustelu kääntyy lapsen oikomishoidon tärkeyteen.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Taulukko 3.3. Aineiston jakaminen episodeiksi

Aineisto / episodien järjestyksessä	Episodin määrittäminen	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatilanne)
7) äänitalenne	<p>Pt2: Pitäis miettiä, mikä ois hyvä. Ei kun mä mietin, kun sä sanoit siitä Ikean kassista, niin onks teillä semmoinen?</p> <p>Ä: Ei meillä oo. Ei oo. Jos kantaa niin, että pitää molemmilta puolilta kiinni.</p> <p>Pt2: Ei, kun mä vaan mietin sitä, kun sä oot yksin täällä.</p> <p>-</p> <p>Pt2: Se on hyvä. Siihen mahtuu paljon (pyykkejä).</p> <p>-</p> <p>pt2: Miehen houkutella joskus ajelulle sinne. Ja käy ostaa sen pussukan (tarkoittaa Ikean sinistä kassia) vaan, siinä ei kauan kestä...</p>	Perhetyöntekijät ideoivat, miten pyykkien kuljettamista pesutupaan saisi helpotettua, kun äiti on yksin kotona.
8) äänitalenne	<p>Pt2: Mutta sitten huomenna, kun me on lähdetty, niin mitäs sitten?</p> <p>Ä: Mä alan varmaan nukkumaan.</p> <p>Pt2: Sit sä käyt nukkumaan. Kirjoitaanko tänne, että nukkumaan?</p> <p>-</p> <p>Pt1: Oliko se xxxxx eilen?</p> <p>Ä: Joo, mutta en päässyt sinne, kun mun piti viedä lapsi hammaslääkäriin.</p>	Sekvenssikartan avulla tarkastellaan iltapäivän aikataulua, kartoitetaan äidin suunnitelmia ja menoja.
9) äänitalenne	<p>Pt1: Oliko lapsella mitään?</p> <p>Ä: Ei, kun ne ois niinku kysynyt, että se aloittaa raudat, niin semmoisen hoidon. Mutta lapsi ei ole suostunut menemään sinne...</p> <p>Pt1: Ois se hyvä kyllä hoitaa ne. Nyt saa ilmaiseksikin sen hoidon vielä.</p> <p>-</p> <p>Pt1: No, se on kuitenkin pikku vaiva sitten. Se ei oo niin pitkä (aika).</p>	Keskustelu kääntyy lapsen hammaslääkärikäyntiin. Äitiä vakuutellaan oikomishoidon tärkeydestä.

Perhetyöntekijän puheenvuoro kääntää keskustelun takaisin karttatyökentelyyn (episodi 10) (ks. taulukko 3.4). Keskustelunaloitteessa on puheen sisällön lisäksi kielellinen merkki (”no sitten”) siirtymästä. Perhetyöntekijän puheenvuorosta voi päätellä, että päivän kulun jäsentämisessä on edetty perheen ruoka-aikaan. Samalla sekvenssikartalle suunnitellaan perheen iltaruoka. Illan sujumista selvitettyä keskustelu kääntyy perheen kokoonpanoon ja erityisesti isän läsnäoloon iltaisin. Äiti tarttuu aiheeseen (episodi 11) ja suuntaa keskustelua vanhempien keskinäisiin ongelmiin. Perhetyöntekijät osallistuvat aiheeseen tarjoamalla tukensa äidille

vaikkeassa tilanteessa. Perhetyöntekijä siirtää keskustelun (episodi 12) taikaisin karttatyöskentelyyn aloittamalla puheenvuoron ”no, sitten” -ilmiasulla, mikä viittaa kesken jääneeseen suunnitteluun. Kartan avulla ryhdytään aikataulutamaan seuraavaa päivää. Puheenaiheet käsittelevät ensin aamutoimia, kuten aamupalaa ja lasten herätysaikaa. Kun suunnittelussa edetään seuraavan kotikäynnin ajankohtaan, ryhdytään suunnittelemaan kotikäynnillä valmistettavaa ruokaa ja siihen liittyviä raaka-ainehankintoja.

Taulukko 3.4. Aineiston jakaminen episodeiksi

Aineisto / episodien järjestyks kotikäynnillä	Episodin määrittäminen	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatilanne)
10) äänitalenne	<p>Pt2: No sitten... Niin, kirjoitetaanko tähän tää ruoka, että lihapullat ja muusi? Ä: Joo. Pt1: Onks teillä minkä verran sitä lihaa, muistatko? Ä: Oliko se 700 grammaa.</p> <p>-</p> <p>Pt2: Että on illalla tässä kuitenkin (tarkoittaa isän kotona olemista)? Ä: Joo. Pt2: Sehän on kiva. Näätte toisianne ja sit hän näkee lapsiakin välillä ja lapset näkee häntä.</p>	<p>Sekvenssikartan avulla tarkastellaan perheen iltarytmiä: kartalle suunnitellaan iltaruoka, iltapalan ajankohta, äidin iltalääkkeiden ajoitus, kartoitetaan perheenjäsenen aikataulut ja nukkumaanmeno aika.</p>
11) äänitalenne	<p>Ä: Siitähän me just puhuttiin siellä [poistettu] eilen, että [isä] on tullut tosi läheiseksi lasten kanssa. Ja sit se sanoi siellä, että se pelkää, että se ei enää ikinä näe niitä, niin se nyt niitten kans häslää ja tekee juttuja. Pt1: Miksi hän ei näkis? - Pt2: Asia voi muuttua hyvään suuntaan. Ja toivotaan sitä. Ajatellaan nyt positiivisesti, että se kääntyy niin.</p>	<p>Keskustelu kääntyy vanhempien parisuhteen vaikeuksiin, äiti pohtii eron mahdollisia seurauksia.</p>
12) äänitalenne	<p>pt2: No, sitten me on päästy perjantaihin. Perjantiaamuun. Pistetään taas se sun aamupala tänne. Herätäkö sä myös perjantaina lapsen silloin puol seittemältä. Ä: Joo. - Pt2: Sit me voitais suunnitella sitä, mitä me silloin tehtäis. Niin sitten voisit ostaa tarvikkeita. Ä: Mä käyn hakee ostoslistan. Pt1: Ja varmaan maanantaitakin miettiä. Ruokaa niin, jos he käy kaupassa...</p>	<p>Päivän kulun jäsentäminen perjantain ja viikonlopun osalta. Vuorokausirytmien lisäksi kartoitetaan ja suunnitellaan perheen ruokailut, viikonloppusuunnitelmat, lasten harrastukset ja seuraavan kotikäynnin sisältö.</p>

Perhetyöntekijä tuo keskusteluun uuden puheenaiheen (episodi 13), jossa käsitellään kodin puhtaanapidon sujumista (ks. taulukko 3.5). Keskustelu päättyy, kun perhetyöntekijä antaa tunnustusta äidin hyvälle ajatuksille kodin siivouksen uudelleen järjestämisestä. Perhetyöntekijän aloitteesta palataan sekvenssikarttatyöskentelyyn (episodi 14) täsmentämällä ajankohta, josta suunnittelua jatketaan: ”no sitten, me ollaan siellä maanantailla”. Episodi sisältää lukuisia puheenaiheita, mutta painottuu perheen ruokien ja tarvittavien raaka-aineiden suunnitteluun sekvenssikartan avulla. Episodin viimeisissä puheenvuoroissa päätetään sekvenssikarttatyöskentely kyseiseltä kotikäynniltä. Työskentelyn päättäminen toimii siirtymänä uuteen aiheeseen (episodi 15), jossa keskustellaan sekvenssikartan hyödyllisyydestä äidille ja sen kuvaamisesta perhetyöntekijöiden käyttöön. Seuraavaksi perhetyöntekijä tekee aloitteen ruoanvalmistukseen ryhtymisestä (episodi 16). Muistioaineiston perusteella kotikäynnillä käynnistyi ruoanvalmistus.

Taulukko 3.5. Aineiston jakaminen episodeiksi

Aineisto / episodien järjestyks järjestyks kotikäynnillä	Episodin määrittäminen	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatilanne)
13) äänitalenne	<p>Pt1: Miten teillä muuten on nuo siivoukset sujunut tai?</p> <p>Ä: Ihan... me tehtiin silleen, että jaettiin tää asunto kolmeen osaan. Ja sit mä teen niinku tästä, ja nuorempi teki ton oman huoneensa ja eteisen ja vanhempi keittiön ja oman huoneen.</p> <p>-</p> <p>Pt1: Niin, just tällä lailla. Pikkuhiljaa.</p>	<p>Perhetyöntekijä kääntää keskustelun kodin puhtaanapidon sujumiseen. Äiti saa kiitosta uudesta toteutuksesta.</p>

Aineisto / episodien järjestyksessä kotikäynnillä	Episodin määrittäminen	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatilanne)
14) äänitalenne	<p>Pt2: No sitten, me ollaan nyt siellä maanantailla. Mä oon tänne kirjoittanut tän aamupalan. Ja herätä lapsi 6.30. Onko sulla sitten sinne maanantaiaamupäivään jotakin?</p> <p>Ä: Ei oo mitään. Ei oo koko päivänä mitään.</p> <p>Pt2: Miten sä, tykkäät sä ulkoilla siinä aamupäivän aikana vai iltapäivällä mieluummin?</p> <p>Ä: Mä varmaan meen johonkin kauppakeskukseen tai jonnekin taas.</p> <p>-</p> <p>Pt2: Pitäsköhän miettiä, jos te maanantaina meette kauppaan, niin myöskin se keskiviikon ruoka?</p> <p>Ä: Miten joku lasagne sitten?</p> <p>Ä: Mitä siihen tarvii ostaa?</p> <p>Pt1: Jauhelihaa, jos halua. Tai siitä varmaan? Sitte tomaattimurskaa. Maitoa ja juustoa. Muuta teillä varmaan sit löytyykin. Jauhot ja mausteet. Sipulia tietenkin.</p> <p>-</p> <p>Pt1: Ja tosiaan, jos tulee mieleen jotain, niin sinne voi ite merkeillä...Miten nuo lapset?</p> <p>Pt1: Ne ei tarvi tommosta?</p> <p>Ä: Ei mun mielestä.</p>	Seuraavan viikon suunnittelu sekvenssikartalle. Erityishuomio perheen ruokailuissa, kartalle suunnitellaan ruoka ja samalla kartoitetaan tarvittavat raaka-aineet. Ruoat valikoituvat sen mukaan, mitä äiti haluaisi oppia valmistamaan kotikäynneillä.
15) äänitalenne	<p>Pt1: No, se on hyvä, että toi on ollu sulle avuksi sitten.</p> <p>Ä: Täytyy laittaa toi seinälle.</p> <p>Pt1: Niin vaihtaa sitten. Onko sulla kameraa...</p> <p>Pt1: Niin se näkyy meilläkin, jos joskus pitää.</p> <p>Ä: Ai tästä?</p>	Perhetyöntekijät suunnittelevat sekvenssikartan kuvaamista, jotta myös heille jäisi ajantasainen tieto perheen tulevasta viikosta.
16) äänitalenne ja kotikäyntimuistio	<p>Pt1: Niin. Sitten voidaankin alkaa kohta tekeen ruokaa.</p> <p>”Teimme yhdessä ruokaa; tälle päivälle oli suunniteltu jo edellisellä viikolla lihapullien ja muusin valmistus, joten ainekset oli ostettu. Äiti oli välillä mukana, mutta joutui käymään lepäämässä pari kertaa. Hän sai jopa vähän nukuttua.”</p>	Perhetyöntekijä tekee aloitteen kotikäynnille suunnitellun ruoanvalmistuksen. Lihapullien valmistusta perhetyöntekijävetoisesti.

Edellä esitetyssä episodin rajojen ja sisällön tarkastelussa tulee näkyväksi, kuinka edellisten kotikäyntien tapahtumat vaikuttavat puheenaiheiden (episodi 11) ja toimintojen (episodi 16) muodostumiseen, ja vastaavasti kotikäynnin episodeissa rakennetaan jatkotyöskentelyä (episodi 12). Jatkotyöskentelyä käsittelevä episodi (episodi 12) on tyypillinen vuorovaikutustilanne hankkeen työskentelyssä ja kuvaa myös, kuinka perhetyöntekijä on kotikäyntien vuorovaikutuksessa usein aloitteentekijänä. Kotikäynnin 16 episodista 14 oli perhetyöntekijöiden aloittamia. Äiti toimi aloitteen tekijänä kahdessa episodissa, mutta osallistui usein minimipalautetta aktiivisemmin kotikäynnin vuorovaikutus- ja toimintatilanteisiin. Uuteen episodiin siirtymiset olivat esimerkissä suhteellisen selvärajaisia, ja työskentelyllä näytti olevan muutamia keskeisiä tehtäviä, joihin perhetyöntekijät pyrkivät palaamaan, kun keskustelu haarautui eri aiheisiin. Niistä hallitsevin oli päivän kulun jäsentäminen sekvenssikartan avulla. Karttatyöskentelystä siirryttiin hetkellisesti muihin puheenaiheisiin, mutta karttaan palattiin yhteensä viisi kertaa.

Vaikka tällä kotikäynnillä aloitteiden esittäjinä ja siten keskustelua ja toimintaa ohjaavina ja suuntaavina olivat lähes kokonaan perhetyöntekijät, kotikäynnistä välittyi työntekijöiden ja perheen keskinäinen ymmärrys. Siitä on osoituksena esimerkiksi episodi 16, jossa äiti siirtyi lepäämään perhetyöntekijöiden huolehtiessa sillä aikaa ruoanvalmistuksesta. Kotikäynnin ohjelmassa oli lihapullien valmistus äidin toivomuksesta, jotta hän oppisi kyseisen ruokalajin valmistuksen, mutta tilanteessa edettiin äidin senhetkisen jaksamisen mukaan.

5.3 Episodien määrä koko aineistossa

Tutkimusaineisto jaettiin episodeiksi, jotka toimivat empiirisinä analyysiyksikköinä, kun tutkimuksessa edettiin kotikäyntien toiminnan analyysiin. Kuten edellä on esitetty, episodit rajasivat tilanteittain syntyviä toiminnan ja vuorovaikutuksen kokonaisuuksia, joita perhetyötä tekevät ja perheenjäsenet tuottivat yhdessä kotikäynnin aikana. Taulukkoon 4 on koottu seitsemän tutkimusperheen kotikäyntien ja episodien lukumäärät ja episodien kotikäyntikohtaiset keskiarvot. Seitsemän tutkimusperheen episodien kokonaismäärä oli 1846 episodina.

Taulukko 4. Kotikäyntien ja episodien määrät tutkimusperheissä.

	Perhe 1	Perhe 2	Perhe 3	Perhe 4	Perhe 5	Perhe 6	Perhe 7
Kotikäyntien määrä (153)	24	22	23	23	17	20	24
Episodien määrä (1846)	339	245	255	297	177	195	338
Episodien kotikäyn- tikohtainen ka.	14	11	11	12	10	10	14

Taulukkoa 4 lukiessa täytyy ottaa huomioon, että sen antama informaatio on ainoastaan viitteellinen. Ensinnäkin siksi, että kotikäynnit olivat kestoltaan hyvin vaihtelevia ja sisällöltään erilaisia. Kuten taulukosta 4 käy ilmi, kotikäyntien perhekohtaisten kokonaismäärien erot perheiden välillä ovat suhteellisen pieniä, vaikka perhekohtainen kokonaistyöaika vaihteli hankkeessa 34 tunnista 68 tuntiin. Tämä tarkoittaa perhekohtaisessa työskentelyssä eripituisia kotikäyntejä, mikä johtui paljolti siitä, että kotikäyntien toimintatilanteisiin sisältyi eri määrä kotitöiden tekemistä. Myös aineiston tyyppi vaikutti episodien määrään. Kotikäyntimuistiot eivät anna vuorovaihtuksen etenemisestä ja sen ajoittain polveilevasta luonteesta niin yksityiskohtaista kuvaa kuin äänitallenteet, vaikka työskentelyn keskeiset sisällöt käyvätkin niistä selville. Luvun yhteenvedona taulukko kuitenkin antaa yksityiskohtaista tietoa tutkimusprosessista eli siitä, kuinka monta episodista eli analyysiyksikköä tutkimuksessa oli ja miten ne olivat perheiden kesken jakautuneet.

6 Episodien ryhmittely: asiakassuhteen materiaalisuus

Aineiston jakaminen episodeiksi edellytti alustavaa kotikäyntien sisällön erittelyä (ks. luku 5). Tässä havaittiin, että vaikka perheiden arki poikkesi toisistaan paljon ja kotikäyntien tapahtumat olivat erilaisia, kotikäyntien vuorovaikutus- ja toimintatilanteissa ilmeni toisiaan muistuttavia piirteitä, jotka toistui eri perheissä. Tämä havainto johti ensin episodien kokeilemaan ryhmittelyyn, kunnes kävi ilmi, että episodin tiettyyn ryhmään kuulumisen taustalla ei vaikuttanut niinkään arjen sisältö vaan arjen käytäntö- ja toimintalähtöisessä prosessissa vaikuttava asiakkuus ja perhetyöntekijän ja asiakkaan kohtaaminen. Episodien ryhmittelyä alettiin suorittaa systemaattisesti ja tavoitteeksi asetettiin ryhmien nimeäminen kohtaamisen ja konkreettisen toiminnan yhteenkietoutumisen näkökulmasta mahdollisimman kuvaavasti. Tässä luvussa esitetään tulokseksi saatu ryhmittely, joka tarjoaa yksittäisistä vuorovaikutus- ja toimintatilanteista käsin hahmottuvan kokonaiskuvan Arki haltuun -hankkeen asiakkuuden rakentumisesta ja perheen kohtaamisesta sekä sekvenssikartan käytön osuudesta materiaalis-sosiaalisena artefaktina (ks. luku 1.2) tässä kokonaisuudessa.

6.1 Episodien ryhmittely ja ryhmien nimeäminen

Episodiryhmien muodostamisessa käytiin episodien sisällöt yksityiskohtaisesti läpi. Ryhmittelyssä pyrittiin siihen, että ryhmien yhteisenä tekijänä oli työntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksessa rakentuva kohtaaminen. Episodien määrittelyssä oli jo teorian informoimana otettu huomioon vuorovaikutuksessa rakentuva asiakkuus, jonka nähtiin olevan vaikuttamassa vaihtuvien toimintatilanteiden syntymiseen – tavallaan niiden liikkeelle panevana voimana. Ryhmien eroja etsittiin jatkuvan vertailun avulla, jolloin eri episodien sisältöjä vertailtiin keskenään ja episodien kullekin ryhmälle pyrittiin löytämään oma luonnehdinta ja vastaava nimi. Esimerkiksi kotikäynneillä ruoanvalmistukseen, vaatehuoltoon ja kodin puhtaanapitoon liittyvä konkreettinen toiminta nimettiin ”kotitöiden tukemiseksi”, jolloin korostettiin inhimillisen välittäjän ja asiakassuhteen rakentumisen ulottuvuutta konkreettisessa toimintatilanteessa.

Episodien ryhmittelyn tuloksena syntyi kaikkiaan 11 ryhmää, jotka nimettiin seuraavasti: (1) perheeseen tutustuminen, (2) sekvenssikarttatyöskentely, (3) työskentelyn moniääninen tulkinta, (4) neuvotteluprosessi, (5)

kotitöiden tukeminen, (6) arjen tunteiden jakaminen, (7) tilanteinen väliintulo, (8) muutoksen käsittely, (9) työskentelyn seuranta, (10) kotikäyntien aikataulutus sekä (11) hankkeen työskentelyn lopettaminen perheessä.

Seuraavassa kuvataan ryhmiä aineistoon pohjautuvien tiivistysten avulla. Tässä luvussa ei käytetä aineistosta otteita tiivistelmien kuvittamiseen (vrt. luku 7) vaan tarkastelun lopuksi palataan luvussa 5 esitetyn kotikäynnin aineistoon ja havainnollistetaan sen avulla ryhmiä ja kuinka episodit jakautuivat ryhmien kesken kyseisen kotikäynnin analyysissä. Vaikka ryhmien sisältämillä episodeilla ja siten ryhmillä ei ollut tiettyä järjestystä vaan työskentelyssä edettiin perheen tilanteen ja avuntarpeen ehdoilla, niin käytännössä esimerkiksi tutustumisella ja hankkeeseen kuuluvan yhteisen työskentelyn lopettamisella on ollut omat paikkansa kotikäyntien kulussa.

(1) Perheeseen tutustuminen

Perheeseen tutustuminen toi mukanaan työskentelyn alkuvaiheeseen liittyviä puheenaiheita, tekoja ja toimintoja, joiden avulla rakennettiin perustaa jatkotyöskentelylle. Alkuvaiheen työskentelyssä puheenaiheet olivat eri perheissä samanlaisia, mutta merkitykset saivat perhekohtaisen sisällön. Perheeseen tutustumisessa selvitettiin tausta ja lähtötilanne, käytiin läpi hankkeen toimintatavat, tehtiin asiakassopimukset sekä alustavasti suunniteltiin tulevaa työskentelyjaksoa yhdessä perheen kanssa. Tässä yhteydessä perhetyöntekijät ja perheen jäsenet myös tutustuivat toisiinsa henkilökohtaisesti. Aloituseuvottelu orientoi osallistujia luontevasti perheen olosuhteisiin ja toisiinsa tutustumiseen. Tämä jatkui ensimmäisillä kotikäynneillä, kun muut toiminnalliset prosessit käynnistyivät tutustumisen rinnalla. Tutustumiselle annettiin aikaa, jotta perhetyöntekijöiden ja perheen välille rakentuisi luottamuksellinen suhde.

(2) Sekvenssikarttatyöskentely

Sekvenssikartan avulla jäsenettiin yksityiskohtaisesti perheen päivän kulua heräämisestä nukkumaan laittautumiseen. Puheenaiheina olivat arjen rytmittäminen sekä sen sujuvuuteen liittyvät ongelmat, kuten nukkumaanmenon pitkittyminen, heräämisvaikeudet, lapsen päiväunien tai ulkoilun rytmittämisen haasteet tai kotitöiden laiminlyöminen. Ongelmakohtiin pyrittiin löytämään vaihtoehtoisia toimintatapoja yhdessä keskustellen. Uudet toimintatavat kirjattiin sekvenssikarttaan, eli kartan avulla pyrittiin paitsi kehittämään toimintaa säännöllisemmäksi ja suunnitelmallisemmaksi myös antamaan toiminnalle uusia sisältöjä ja luomaan uusia rutiineja. Sekvenssikarttatyöskentelyn edellytyksenä oli perheen aktiivinen osallistuminen samoin kuin perhetyöntekijöiden aktiivinen toimintatapojen ja rutiinien ideointi kartan. Työskentelyssä hyödynnettiin karttaa sekä materiaalisena ja käytännöllisenä että psykologisena artefaktina.

(3) Työskentelyn moniääninen tulkinta

Työskentelyn moniääninen tulkinta rakentui omaksi vuorovaikutuksen ja toiminnan prosessiksi silloin, kun työskentelyn eri osapuolilla (perhetyöntekijät, työn tilaaja, perhe) ilmeni erilaisia intressejä, näkökulmia ja tulkintoja perheen elämäntilanteesta ja perheen kanssa työskentelystä. Keskustelussa tehtiin ehdotuksia, kehiteltiin ideoita ja esitettiin toiveita siitä, mitä kotikäynneillä voisi tehdä. Ehdotukset liittyivät seuraavien kotikäyntien konkreettisiin sisältöihin, samoin kuin koko työskentelyjakson laajempiin tavoitteisiin. Esimerkiksi perhe saattoi kokea tarvitsevansa vain kertaluontoista siivousapua, kun perhetyöntekijät tulkitsivat perheen muutokseen tähtäävän avuntarpeen olevan moninaisempi. Ehdotukset ja ideat realisoituvat kotikäynneillä konkreettisen toiminnan prosesseissa. Moniäänisyys synnytti myös kysymyksen, voidaanko Arki haltuun -hankkeessa tapahtuvassa työskentelyssä käsitellä ja hoitaa sosiaalitoimen ulkopuolelle hallinnossa luokiteltuja perheen esille tuomia huolia (kuten maahanmuuttoon liittyviä epäselvyyksiä). Tätä rajojen kohtaamista ratkottiin perhekohtaisesti. Jos perhe oli aloitteellinen itselleen tärkeässä asiassa, kotikäynneillä pyrittiin viemään eteenpäin perheen toiveiden mukaisia asioita ja vähitellen suuntaamaan työskentelyn kohdetta takaisin perhetyön toimintakentälle.

(4) Neuvotteluprosessi

Neuvotteluprosessi sai alkunsa, kun kotikäynneillä havaittiin, että perhe oli haluton pyrkimään aiemmin yhdessä suunniteltuihin tavoitteisiin tai vastusti niitä. Neuvottelun aikana työskentelyn eteneminen keskeytyi tai hidastui joillakin osa-alueilla. Neuvotteluprosessi oli hankkeen työskentelyn näkökulmasta eräänlainen välitila, jossa pyrittiin saavuttamaan uudelleen yhteisymmärrys perheen kanssa ongelmaksi koetun asian hoitamisessa. Yhteisymmärryksen rakentaminen saattoi synnyttää kotikäynneillä uudenlaisia tekoja ja toimintatapoja, joiden avulla asiaa lähestyttiin uudella tavalla. Neuvotteluprosessi ei estänyt työskentelyn jatkumista muilla osa-alueilla suunnitelman mukaan.

(5) Kotitöiden tukeminen

Kotitöiden tukemisella oli suuri osuus perheiden arjessa. Se tarkoitti perheille annettua käytännön apua sekä kotitöihin liittyvien neuvojen ja ohjeiden antamista esimerkiksi vaatehuollossa, kodin puhtaanapidossa, ruoanvalmistuksessa tai ostosten tekemisessä. Työskentelyn sisällöt vaihtelivat perhekohtaisesti. Työskentely oli pääasiassa perhetyöntekijöiden ja perheen yhdessä tekemistä, mutta perheen voimavaroista riippuen toisinaan perheen puolesta tekemistä. Käytännön työskentely sai kotikäynneillä erilaisia merkityksiä. Esimerkiksi kodin puhtaanapitoon liittyvien kaaostilanteiden selvittäminen ja purkaminen teki mahdolliseksi arjen uudelleen

suunnittelun ja turvasi arjen käytännön työskentelyn jatkuvuuden. Käytännön työskentely yhdessä perheen kanssa tarjosi mahdollisuuden vahvistaa ja kehittää perheen arkirutiineita toiston avulla. Perheille voitiin myös opettaa uusia taitoja ja toimintatapoja työskentelyn yhteydessä. Kotitöiden tukeminen sai usein alkunsa muista toiminnallisista prosesseista, kuten sekvenssikarttatyöskentelystä tai työskentelyn moniäänisessä tulkinnassa esitetyn ajatuksen kokeilemisesta.

(6) Arjen tunteiden jakaminen

Arjen tunteiden jakaminen tarkoitti perhetyöntekijöiden ja perheen välisiä vuorovaikutustilanteita, jotka liittyivät sekä perheiden emotionaaliseen tukemiseen, että neuvojen ja ohjeiden antamiseen esimerkiksi lasten kasvatuksessa, läheissuhteissa, taloudenhoidossa tai tulevaisuuden työ- ja opintopolkujen suunnittelussa. Keskustelut syntyivät usein, kun vanhemmat kertoivat lapsia koskevista huolenaiheistaan tai perheessä tapahtuneista muutoksista aikuisten kesken. Ne antoivat tärkeää tietoa työskentelyn tueksi sekä tukivat luottamuksellisen asiakassuhteen rakentumista. Kotikäynti käynnistyi usein spontaanilla keskustelulla, jossa perheen kuulumisten läpikäyminen toimi siirtymänä varsinaiseen työskentelyyn. Arjen tunteiden jakaminen oli keskeinen toiminnallinen prosessi sekvenssikarttatyöskentelyn ja kotitöiden tukemisen rinnalla. Se saattoi myös kehkeytyä muun toiminnallisen prosessin yhteydessä ja keskeyttää muun toiminnan hetkellisesti.

(7) Tilanteinen väliintulo

Tilanteinen väliintulo tapahtui, kun perhetyöntekijä puuttui perheen arjen sujumiseen kotikäynnin aikana, minkä seurauksena työskentely muuttui ainakin hetkellisesti. Kotikäynneillä ilmeni esimerkiksi lapsiin liittyviä asioita, joiden laiminlyöminen herätti perhetyöntekijöiden huolen. Väliintuloon johti esimerkiksi, jos lapset eivät pukeutuneet säänmukaisiin vaatteisiin ulos lähtiessään tai jos he katsoivat ikätasoonsa nähden väkivaltaisia sarjoja ja elokuvia. Perhetyöntekijöiden väliintulon tavoitteena oli muuttaa asioiden ja tapahtumien kulkua lasten hyvinvointia edistäväksi ja auttaa vanhempia jatkossa käsittelemään vastaavanlaisia tilanteita. Väliintulo saattoi myös synnyttää laajemmin tarpeen jatkotyöskentelylle.

(8) Muutoksen käsittely

Tutkimusperheiden arki oli osittain ennakoimatonta, mikä ilmeni kotikäynneillä jatkuvasti muuttuvina tilanteina. Perhetyöntekijät tunnistivat kotikäynneillä taantumajaksoja sekä erilaisia käännekohtia, jotka vaikuttivat työskentelyyn perheen kanssa. Taantumajaksot ilmenivät, kun perheenjäsenten voimavarat olivat muutoksen tuottaman pettymyksen, surun tai

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa epätietoisuuden takia koetuksella. Tällöin palattiin helposti vanhoihin totumuksiin, joita oli jo ehditty yhdessä kyseenalaistaa perheen arjessa. Käännekohtat taas liittyivät perheiden uuteen elämäntilanteeseen, esimerkiksi perheen kokoonpanossa tapahtuneisiin muutoksiin. Muutoksen käsittely oli työntekijän ja perheen kohtaaminen, jossa arvioitiin uudelleen työtapoja perheen kanssa ja räätälöitiin niitä uutta tilannetta vastaaviksi. Muutoksen käsittelyssä edettiin aluksi perheen tilanteen ja jaksamisen mukaan, ja uusia tavoitteita asetettiin perheen tilanteen vakiinnuttua.

(9) Työskentelyn seuranta

Työskentelyn seurannalla pyrittiin saamaan tietoa perheen edistymisestä ja hankkeen työtavan toimivuudesta sekä perhetyön että perheen näkökulmasta. Aktiivinen seuranta kuului perhetyöntekijöiden tehtäviin kotikäynneillä paitsi yhdessä perheen kanssa ottamalla puheeksi työskentelyn kohteena olevien asioiden sujumisen ja hoitamisen myös havainnoimalla kotia sekä laatimalla kotikäyntimuistioita. Seurannan avulla saatua tietoa hyödynnettiin jatkuvasti työskentelyn suunnittelussa, eli sen tuloksena saattoi olla uudenlaisia puheenaiheita ja toiminnan kohteita. Hankkeen työskentelyyn kuuluvat väli- ja lopetusneuvottelut liittyivät pääasiassa työskentelyn seurantaan, koska niissä käytiin läpi aiempien kotikäyntien työskentelyä ja perheen edistymistä.

(10) Kotikäyntien aikataulut

Kotikäyntien aikataulutamisella oli ennen kaikkea työskentelyprosessien etenemistä säätelevä merkitys. Sen tavoitteena oli sopia seuraavat kotikäynnit eri osapuolten aikatauluja yhteen sovittamalla. Aikataulutamisen yhteydessä sivuttiin seuraavan kotikäynnin sisältöjä sekä kartoitettiin perheenjäsenten aikatauluja, henkilökohtaisia menoja, harrastuksia tai perheen yhteisiä suunnitelmia, jotta kotikäynnillä olisi paikalla sopiva kokoonpano perheenjäseniä. Perheille kotikäyntien aikataulutaminen merkitsi konkreettisten tapaamisten lisäksi myös arjen jäsentymistä ja rytmittymistä kotikäyntien välisellä ajanjaksolla.

(11) Hankkeen työskentelyn lopettaminen perheessä

Työskentelyn lopettamiseen liittyvä toiminta valmisti perheitä intensiivisen työskentelyjakson päättymiseen sekä mahdolliseen jatkotyöskentelyyn. Kotikäynneillä keskusteltiin työskentelyn päättymiseen liittyvistä käytännön asioista sekä perheiden tuntemuksista ja kokemuksista. Perheiltä pyydettiin myös palautetta ja kehitysideoita sekvenssikarttatyöskentelystä. Perhetyöntekijät alkoivat käydä läpi työskentelyn lopettamiseen liittyviä asioita kotikäynneillä hyvissä ajoin ennen lopetusneuvottelua, jotta perheillä oli aikaa prosessoida työskentelyn päättymistä rauhassa.

6.2 Esimerkki episodien ryhmittelystä

Luvussa 5 esitettiin esimerkki siitä, kuinka yhden kotikäynnin aineisto jaettiin episodeiksi. Tässä luvussa taulukko 5 pohjautuu kyseiseen esimerkkiin ja sen avulla luonnehditaan tarkastelussa olleen kotikäynnin episodeja (ks. taulukko 3) edellä esitetyn ryhmittelyn mukaan. Taulukon 5 ensimmäisessä sarakkeessa on numeroitu kotikäynnin episodit, joita oli kaikkiaan 16; episodin toinen sarake ”sisällöllinen tulkinta episodista” on vastaava kuin kyseisen esimerkin taulukossa; kolmanteen sarakkeeseen on merkitty ryhmän nimi, johon episodi on luokiteltu.

Taulukko 5. Yhteenveto episodiryhmistä.

Episodien järjestys	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatila)	Episodien ryhmittely
1	Lapsi oli lähdössä kouluun liian vähissä vaatteissa, perhetyöntekijät puuttuivat lapsen pukeutumiseen.	TILANTEINEN VÄLIINTULO
2	Äidin kanssa keskustellaan sekvenssikartan uudesta sijoituspaikasta päivittäisen käytön näkökulmasta.	TYÖSKENTELYN SEURANTA
3	Seuraavien kotikäyntien suunnittelua eri osapuolten aikatauluja kartoittamalla.	KOTIKÄYNTIEN AIKATAULUTUS
4	Sekvenssikarttatyöskentelyn käynnistyessä muisteltiin, mihin saakka edellinen kartta on laadittu.	SEKVENSSIKARTTATYÖSKENTELY
5	Keskustelu suuntautui hetkeksi kyseisen viikonpäivän jäsentämiseen.	ARJEN TUNTEIDEN JAKAMINEN
6	Seuraavan päivän kulun jäsentämistä kartan avulla: äidin aamutoimet ja niiden ajoitus sekä kotikäynnin suunnittelua sekvenssikartan avulla.	SEKVENSSIKARTTATYÖSKENTELY
7	Perhetyöntekijät ideoivat, miten pyykkien kuljettamista pesutupaan saisi helpotettua, kun äiti on yksin kotona.	KOTITÖIDEN TUKEMINEN
8	Sekvenssikartan avulla tarkastellaan iltapäivän aikataulua, kartoitetaan äidin suunnitelmia ja menoja.	SEKVENSSIKARTTATYÖSKENTELY
9	Keskustelu kääntyy lapsen hammaslääkärikäyntiin. Äitiä vakuutellaan oikomishoidon tärkeydestä.	ARJEN TUNTEIDEN JAKAMINEN
10	Sekvenssikartan avulla tarkastellaan perheen iltarytmiä: kartalle suunnitellaan iltaruoka, iltapalan ajankohta, äidin iltalääkkeiden ajoitus, kartoitetaan perheenjäsenten aikataulut ja nukkumaanmeno aika.	SEKVENSSIKARTTATYÖSKENTELY
11	Keskustelu kääntyy vanhempien parisuhteen vaikeuksiin, äiti pohtii eron mahdollisia seurauksia.	ARJEN TUNTEIDEN JAKAMINEN
12	Päivän kulun jäsentäminen perjantain ja viikonlopun osalta. Vuorokausirytmien lisäksi kartoitetaan ja suunnitellaan perheen ruokailut, viikonloppusuunnitelmat, lasten harrastukset ja seuraavan kotikäynnin sisältö.	SEKVENSSIKARTTATYÖSKENTELY
13	Perhetyöntekijä kääntää keskustelun kodin puhtaanapidon sujumiseen. Äiti saa kiitosta uudesta toteutuksesta.	TYÖSKENTELYN SEURANTA

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Episodien järjestys	Sisällöllinen tulkinta episodista (puheenaihe, toimintatila)	Episodien ryhmittely
14	Seuraavan viikon suunnittelu sekvenssikartalle. Erityishuomio perheen ruokailuissa, kartalle suunnitellaan ruoka ja samalla kartoitetaan tarvittavat raaka-aineet. Ruoat valikoituvat sen mukaan, mitä äiti haluaisi oppia valmistamaan kotikäynneillä.	SEKVENSSIKARTTA-TYÖSKENTELY
15	Perhetyöntekijät suunnittelevat sekvenssikartan kuvaamista, jotta myös heille jäisi ajantasainen tieto perheen tulevasta viikosta.	TYÖSKENTELYN SEURANTA
16	Perhetyöntekijä tekee aloitteen kotikäynnille suunnitellun ruoanvalmistuksen aloittamisesta. Lihapullien valmistusta perhetyöntekijävetoisesti.	KOTITÖIDEN TUKEMINEN

Taulukosta 5 käy ilmi, että tarkastelussa olevan kotikäynnin episodit sijoituivat kuuteen eri ryhmään (kun kaikkiaan ryhmiä oli 11). Episodeissa oli eniten sekvenssikarttatyöskentelyä. Seuraavina olivat kotitöiden tukeminen, arjen tunteiden jakaminen, työskentelyn seuranta sekä kotikäyntien aikataulutusta ja tilanteista väliintuloa. Perheen sekvenssikarttatyöskentelyssä jäsenettiin arjen kulkua ja suunniteltiin ruokailuja. Kyseisellä kotikäynnillä tuettiin kotitöitä pyykinlaitossa ja ruoanvalmistuksessa; jälkimmäisen muodostaessa kestoltaan myös kotikäynnin pisimmän episodin (epi- sodi 16). Arjen tunteiden jakamisessa käsiteltiin spontaanisti perheen arjen ajankohtaisia aiheita. Liitteessä 2 on luvun yhteenvedona taulukko koko aineiston episodien sijoittumisesta episodiryhmiin tutkimusperheitäin.

6.3 Yhteenvedo

Episodien ryhmittely muodostui tutkimusprosessin itsenäiseksi vaiheeksi, vaikka se alun perin kehkeytyi avustamaan aineiston jakamista empiirisiksi analyysiyksiköiksi. Ryhmittely palveli toiminnan välittyneisyyden edelleen käsitteellistämistä osoittamalla, kuinka arjen konkreettisten kohteiden parissa työskentely ja vuorovaikutuksessa rakentuva asiakassuhde sekä edellyttivät toinen toisiaan, olivat toisistaan riippuvaisia, että esiintyvät ajoittain toisistaan irrallisina tapahtumina. Sekvenssikartan käytön osuudesta ja näkökulmasta voidaan yhteenvedona todeta, että kartalla ilmeni sekä välitön että välillinen rooli perhetyössä. Yhtäältä sekvenssikarttatyöskentely tuli näkyväksi välittömänä vuorovaikutus- ja toimintatapahtumana, jolloin karttaan merkittiin konkreettisia arkeen liittyviä kirjauksia, sen visuaalista ilmettä pohdittiin ja kartalle etsittiin sopivia paikkoja kodin fyysisessä ympäristössä. Tämä välitön tapahtuma oli kriteerinä episodien sijoittamisessa ryhmään 'sekvenssikarttatyöskentely'. Toisaalta kartan rooli

ilmeni alustavasti myös välillisenä, jolloin se toimi asiakkaan osallistamisessa pohtimaan ja suunnittelemaan omaa arkeaan ja myös auttoi moniäänisyyden käsittelemisessä sekä antoi vuorovaikutuksellista tilaa perhetyöntekijän ja asiakkaan kanssakäymiseen. Tätä havaintoa sekvenssikartan kahdenlaisesta osuudesta perhetyössä syvennetään lisäämällä perhekohtaisten työskentelyprosessien analyysin avulla empiiristä tietoa erityisesti sen välillisestä merkityksestä (ks. luku 7).

Episodien ryhmittelyssä oli mahdollista käsitteellisellä tasolla pohtia kohtaamisen erilaisia ulottuvuuksia ja tehdä konkreettisemmaksi yhteistoinnallisen subjektin (ks. luku 4.3) rakentumista käytännössä.

7 Arjen hallinnan prosessit perhetyössä

Tässä luvussa siirrytään arjen hallinnan analyysiin, jonka tavoitteena on tunnistaa kussakin yksittäisessä perheessä niitä tekijöitä, joilla arjen hallintaa pyritään perheen kontekstissa kehittämään. Arjen hallinta tarkoittaa tässä tutkimuksessa työskentelyprosesseja, jotka ovat työntekijöiden ja perheen aikaansaamia ja siten sisältyvät aineistoon. Ne eivät kuitenkaan ole valmiiksi suunniteltuja prosesseja, jotka pannaan täytäntöön, vaan tutkija rakentaa niiden kulun aineistolähtöisesti. Myöskään ne eivät sellaisenaan takaa, että arki on hallinnassa – vaan ne ovat prosesseja, joiden tavoitteena on saada arki haltuun. Analyysissa huomio kohdistuu erityisesti sekvenssikartan käyttöön ja sen rooliin arjen hallintaa tavoittelevassa perhetyössä. Luvussa edetään siten, että ensin tarkastellaan tapaa, jolla tutkija muodosti arjen hallinnan prosessien kulun aineistosta (7.1), ja sen jälkeen esitetään erikseen kunkin seitsemän perheen analyysi (7.2). Lopuksi perhekohtaisten analyysien havainnoista kootaan arjen hallinnan työskentelyprosesseja koskeva yhteenveto.

7.1 Arjen hallinnan prosessien muodostaminen

Arjen hallinnan analyysi aloitettiin tarkastelemalla, minkälaisen arjen kohteiden parissa perheissä työskenneltiin kotikäyntien aikana ja missä vaiheessa ja miten sekvenssikartta tuli mukaan työskentelyyn. Analyysia jatkettiin siten, että merkittiin episodeista tekoja ja tapahtumia, joita voitiin kohteen perusteella tunnistaa kotikäynnistä toiseen ja joilla oli siten keskeinen osuus työskentelyssä. Koska episodit vaihtelivat paljon laajuudeltaan ja kestoaltaan, episodeista alettiin poimia pienempiä yksiköitä otoksina episodeista (ks. luku 4.3.2). Kotikäynneittäin etenevän toiminnan sisältöjä koskevan tarkastelun avulla voitiin kullekin perheelle hahmottaa oma, arjen jollekin osa-alueelle sijoittuva työskentelyprosessi, jota otosten avulla kyettiin edelleen tutkimaan arjen hallinnan näkökulmasta.

Taulukkoon 6 on koottu kullekin tutkitulle perheelle¹⁶ analyysin yllä kuvatun vaiheen tuloksena aikaansaatu tulkinta arjen kohteesta, jota alettiin tarkastella muutoksen mahdollisena kriittisenä tekijänä arjen hallinnan näkökulmasta. Taulukko kertoo kunkin perheen keskeisen arjen hallinnan kohteen ja sen yhteydessä etenevän prosessin, jota analyysissa lähdettiin

¹⁶ Analyysin yhteydessä tutkimusperheille annettiin peitenimet eli pseudonyymit. Lukijaa helpottavilla nimivalinnoilla viitataan perheen taustaan, ongelmakenttään tai työskentelyprosessin luonteeseen.

seuraamaan. Perhekohtaisten prosessien analyysit perustuvat eri episodeista koottuihin lukuisiin yksityiskohtaisiin puheenaiheisiin ja tilanteisiin.

Taulukko 6. Arjen kohteet ja arjen hallinnan prosessit.

Perhe	Arjen kohde	Arjen hallinnan prosessi
Saarioinen	kodin ruokahuolto	kodin ruokakäytäntöjen kehittäminen
Raikas	kaaoksen kasautuminen ja taltuttaminen	kodin puhtaanapito
Eronen	aamujen sujumattomuus	päivän kulun jäsentäminen
Koulukas	koulunkäyntivaikkeudet	lasten koulunkäynnin tukeminen
Katras	lapsen käytösongelmat	vanhemmuuden tukeminen
Yang	perheen vuorovaikutusongelmat	perhedynamiikan vahvistaminen
Vastaranta	kotitöiden satunnaisuus	säännöllinen kodinhoito

Seuraavissa luvuissa edetään perheittäin taulukon esittämässä järjestyksessä. Jokainen tarkastelu alkaa taustatiedoilla perheen historiasta sosiaalipalveluiden asiakkaana ja tarkentaa sitä, milloin sekvenssikarttatyöskentely perheen kanssa käynnistyi kotikäyntien aineistossa. Arjen hallinnan prosessien kuvaukset päättyvät perheen seurantaan, joissa tuodaan lyhyesti esille perheen tilanteen kehittyminen työskentelyn päättymisen jälkeen seurantaan perustuvan aineiston avulla. Toimijoiden omalle äänelle on pyritty antamaan runsaasti tilaa aineisto-otteina.

7.2 Saarioisen perhe: kodin ruokakäytäntöjen kehittäminen

Saarioisen perheeseen kuuluivat Arki haltuun -työskentelyn käynnistyessä äiti, isäpuoli (jatkossa tässä tutkimuksessa käytetään isä-nimitystä, kuten perheessä tehtiin) sekä 9- ja 13-vuotiaat lapset. Perheen vanhin lapsi (17-vuotias) oli muuttanut lastensuojelun järjestämään tukiasuntoon. Perheen äiti oli sairauseläkkeellä ja isä kävi töissä. Äidillä oli diagnosoituna erilaisia mielenterveysongelmia ja niihin liittyviä hoitokontakteja terveydenhuoltoon sekä kuntouttavaa toimintaa. Äidin sairaus vaati aika ajoin sairaalajaksoja. Saarioisen perheellä oli ennen Arki haltuun -hankkeen käynnistymistä takanaan vuosien sosiaalitoimen asiakkuus. Kotipalvelu oli käynyt perheessä kahdeksan vuotta, tilanteen mukaan 2–5 kertaa viikossa, ja huolehtinut pääasiassa perheen ruokahuollosta sekä tarvittaessa myös muista arjen sujumiseen liittyvistä asioista. Toisella lapsella oli kontakti perheneuvolaan, mutta sen jatkoa mietittiin. Arki haltuun -työskentelyn käynnistymisen taustalla oli sosiaalityöntekijän huoli perheen arjen sujumisesta ja

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa vastuun jakautumisesta, kun perheen kokoonpanossa oli tapahtunut muutoksia.

Työskentelyn käynnistäminen perheessä

Perheen kanssa pidetyssä aloitusneuvottelussa perheen lähtötilannetta karotoitettiin monipuolisesti. Työskentelyn eri osapuolet eli sosiaalityöntekijä, kotipalvelun kodinhoitaja, hankkeen perhetyöntekijät sekä vanhemmat toivat esiin näkemyksiään perheen tilanteesta ja avuntarpeesta. Perheen tilanne oli pysynyt vuosia ennallaan, joten hankkeen työskentelyn avulla arkeen toivottiin konkreettisia muutoksia. Sosiaalityöntekijän tavoitteena työskentelylle oli, että perhe löytäisi voimavaroja itsenäisempään elämään. *Sosiaalityöntekijä: ”Teille oikeesti tulis voimavaroja, teidän perheelle pärjätä. Mahollisesti ehkä vähemmällä kotipalvelun tuella. Mutta että semmoista, niinku oikeeta muutosta saatas aikaan. Niin ne on mulla varmaan ne toiveet, toiveet mitä mä oon aatellu.”* (Aloitusneuvottelu.) Sosiaalityössä oli koettu, että äidillä oli halu takertua pitkään jatkuneeseen auttamissuhteeseen ja sen työntekijöihin. Kotipalvelua yritettiin välillä lopettaa, mutta äidin jaksaminen heikkeni huomattavasti kokeilun yhteydessä. Kotipalvelun näkemyksen mukaan perheellä oli arjen sujuvuuden lisäksi lasten kasvatukseen liittyviä ongelmia. Lapsilta vaadittiin ikätasoon nähden paljon itsenäisyyttä ja omatoimisuutta. *Kotipalvelun kodinhoitaja: ”Tämmöiset jotkut tavalliset asiat, mitä niinku jos ajattelis, että perheessä hoidettais. Pitäs mennä hammaslääkäriin, niin lapsi ei pääse sinne jollain tavalla.”* (Aloitusneuvottelu.) Äidin huolenaiheena oli oma jaksamattomuus arjessa. *Äiti: ”Mä oon aina väsynyt ja tuntuu, että mä en jaksa tarpeeksi ja se on jatkunut niin pitkään, et siihen on tottunut, ettei osaa enää erottaa sitä.”* (Aloitusneuvottelu.) Äiti toivoi hankkeen työskentelyltä apua ja neuvoja arjen ruoanvalmistukseen. Isän mukaan perheessä pärjättäisiin vähemmällä tuella. *Isä: ”No, kyl mulla semmoinen olo oikeestaan, että kyl se homma sujuu. Ei se niinku siitä oo kiinni.”* (Aloitusneuvottelu.) Hän oli huolissaan lasten kasvatukseen liittyvistä erimielisyyksistä ja toivoi niihin puuttumista työskentelyn aikana.

Perhetyöntekijät tunnistivatkin ensimmäisillä kotikäynneillä kotitöiden jakamiseen liittyviä jännitteitä vanhempien välillä. Perheellä oli käytössä isän laatima kotityölista, jossa oli tarkkaan määritelty jokaiselle perheenjäsenelle kuuluvat vastualueet ja eritelty kotityöt. Isän mukaan lista auttoi kotitöiden tekemisessä, koska tarvittavat työt tulivat listan avulla ja sitä noudattaen tehtyä. Äidin mielestä työnjako oli liian tiukka lapsille eikä lista sen vuoksi palvellut lasten kasvatusta.

Sekvenssikartta saatiin työskentelyssä käyttöön hitaasti. Vanhempien parisuhteessa ilmeni vakava kriisi, ja perheen lähtötilannetta jouduttiin pian

arvioimaan uudelleen. Perhetyöntekijöiden arvion mukaan äidin jaksaminen ei ollut riittävää intensiiviseen ja asiakkaan aktiivisuutta edellyttävään työtapaan, jolloin sekvenssikartan kanssa työskentelyn aloittamista siirrettiin myöhemmäksi. Kotikäynneillä toimittiin tilannesidonnaisesti ja äidin voimavarojen mukaan. *Kotikäyntimuistio: ”Hetken aikaa keskusteltuamme kyselimme missä äiti toivoisi apuamme. Äiti kertoi, että jääkaapissa on jauhelihaa, että voisiko siitä tehdä jotain ruokaa. Pyysimme häntä näyttämään missä kaikki tarvittavat tarvikkeet olivat ja aloimme valmistaa ruokaa. Äiti ei jaksanut olla ruuanlaitossa mukana.”* (5. kotikäynti.) Hankkeen työskentely perheessä vaikutti hyvin samankaltaiselta kuin kotipalvelun aiemmin tekemä työ. Työskentelyllä tuettiin perheen nykyistä tilannetta, mutta ei päästy työskentelemään keskeisten arjen hallinnan kohteiden parissa.

Viidennen kotikäynnin jälkeen perheessä oltiin perhetyöntekijöiden mukaan edelleen lähtötilanteessa, minkä vuoksi päätettiin järjestää työskentelyyn kuuluva välineuvottelu tilanteen selkeyttämiseksi. Välineuvottelun tarkoituksena oli kartoittaa eri osapuolten mielipiteitä työskentelyn jatkamisesta sekä syitä työskentelyn käynnistymisen hitauteen. *Sosiaalityöntekijä: ”Jos te jatkaisitte, niin oisko nyt se hetki, että te voisitte oikeesti niinku keskittyä näihin tän tyyppisiin asioihin, mitä nyt varmaan linjataan jatkossa enemmän? Tai ehkä yksinkertaisemmin semmoinen kysymys, että kun nää on niitä samoja asioita, mistä me ollaan puhuttu silloin aikaisemmin, niin miksi siihen ei olla vielä kunnolla pystytty pureutumaan? Onko se niinku, että se vaatii tutustumisaikaa vai onko tässä ollut niin paljon muuta?”* (Välineuvottelu.) Vanhemmat olivat halukkaita jatkamaan. Työskentely oli ollut suureksi osaksi kotipalvelutyypistä, mutta vanhemmat olivat kokeneet keskustelut parisuhteesta ja lasten kasvatuksesta hyödyllisinä. Myös sosiaalityöntekijä ja kotipalvelun työntekijä toivoivat hankkeen työskentelyn jatkumista. Perheen muuttuneessa tilanteessa pidettiin tärkeänä uusien tavoitteiden asettamista. *Sosiaalityöntekijä: ”Jos me nyt ruvetaan miettimään, mitä niitä tavoitteita vois olla tuossa jatkolle, niin yks vois hyvinkin olla se teidän omien perheen työnjakorakenteiden kehittäminen vielä, tai jotenkin niinku vahvistaminen. Se että minkälaisia työnjakoja teillä on ja voiko niitä vielä parantaa johonkin suuntaan. Miten ne saadaan niinku luonnolliseksi osaksi sitä perheen arkea, ettei tarvi vääntää niistä joka kerran.”* (Välineuvottelu.) Arki haltuun -hankkeen näkökulmasta jatkotyöskentelyssä olisi tärkeää vahvistaa arjen rutiineita. *Perhetyöntekijä: ”Se on just tällainen niin kun huushollin tää ylläpito ja rutiini, niin se on tää rytmä. Se on just se meidän osa tässä, mitä me voidaan tukea.”* (Välineuvottelu.) Äiti ja kotipalvelun työntekijät toivat keskusteluun lisäksi lapsiin liittyviä huolenaiheita. Lasten kasvatukseen ja rajojen asettamiseen liittyvien asioiden käsittely olisi jatkossa tärkeää. *Äiti: ”Niin, mun mielestä [9*

v. lapsi] on vielä se pikkunen lapsi. Ei sen niin paljon pitäis joutua tekemään. Silleen avustavasti, muttei niinku imuroida sadan neliön asuntoa. Ja pestä lattioita sadan neliön asunnossa, niin musta se on vähän liikaa.” (Välineuvottelu.) Äidillä oli myös akuutti huoli yhdestä perheen lapsista, koska tämä oli joutunut koulussa vaikeuksiin. Isä toivoi hankkeen jatko-työskentelylle selkeää tavoitteiden asettelua, koska työskentely oli jatkunut vuosia samankaltaisena ja perheen tilanne oli säilynyt lähes ennallaan. Isän toiveissa oli asteittainen luopuminen kotipalvelun tuesta ja itsenäinen arki. Moninaisten tarpeiden ja haasteiden näkökulmasta työskentelyn tavoitteeksi kiteytyi arjen sujuminen.

Kodin ruokakäytäntöjen kehittäminen työskentelyn kohteeksi

Välineuvottelun jälkeen työskentelyn luonne muuttui perheen tilanteen ylläpitämisestä aktiiviseen, tavoitteelliseen työskentelyyn, jossa sekvenssikarttaa hyödynnettiin perheen arjessa. Työskentelyn käynnistyessä äiti oli esittänyt toiveen ruoanvalmistuksesta kotikäynneillä. Perheen arkiruoka oli pääasiassa eineksiä äidin väsymyksen takia mutta myös epävarmuuden takia, jota äiti koki ruoanvalmistuksessa. Äiti toivoi voimaantuvansa niin paljon, että jaksaisi valmistaa perheen arkiruokat. Perhetyöntekijät tarttuivat äidin toiveeseen: jatkossa kotikäynneillä keskityttiin monipuolisesti kodin ruokakäytäntöjen kehittämiseen, äitiä tuettiin ja opastettiin ruokien suunnittelussa, raaka-aineiden hankinnassa sekä käytännön toteutuksessa.

Työskentely ruokakäytäntöjen kehittämiseksi käynnistyi kartoittamalla arkiruokia, jotka maistuisivat koko perheelle ja olisivat helppoja valmistaa. *Perhetyöntekijä: ”Mitäs ruokia sulla tulis mieleen? Minkälaisesta te tykkäätte?”* (6. kotikäynti.) Perhetyöntekijän aloitteesta laadittiin lista, johon merkittiin äidin nimeämiä ruokia. Perheen arkiruokien ideoimiseen liittyvässä keskustelussa perhetyöntekijät ohjeistivat äitiä eri ruokalajien valmistukseen, jotta äidille syntyisi selkeämpi kuva kyseisestä ruoasta. *Perhetyöntekijä: ”Siinä vaan keittää ne makaronit ensin ja jauheliha ruskistetaan ja sit pistetään kerroksittain ja sipulia. Tietysti mielimausteita. Sitten laitetaan vaan kerroksittain ne siihen vuokaan ja maito ja kanamuna, semmoinen seos siihen päälle.”* (6. kotikäynti.) Perhetyöntekijöille syntyi tämän keskustelun yhteydessä uusi ajatus hyödyntää sekvenssikarttaa ruoanvalmistuksen tukena. *Perhetyöntekijä: ”Sitähän voi tuohon karttaan, sekvenssikarttaan, kun me tässä käydään, että me ollaan tehty sillä tavallakin perheessä, että on mietitty se tämä viikko ja sitten aina niin kun viikko kerrallaan. Niin kun tehty aina uus sitten. Merkattu siihen niitä suunnitelmia.”* *Perhetyöntekijä 2 jatkaa: ”Niin, voisko siihen merkata sulle just, että mitä ruokaa sä minäkin päivänä? Esimerkiksi tällä viikolla tekisit?”* (6. kotikäynti.)

Uuden oivalluksen jälkeen perhetyöntekijät kartoittivat perheen ruokailuun liittyviä asioita monipuolisesti sekvenssikarttatyöskentelyn yhteydessä. *Perhetyöntekijä(t): "Mihin aikaan sä teet sen ruuan sitten? Syöttekö te silloin joskus tossa illansuussa? Mikä päivä te käytte kaupassa? Ostatteko te aina niinku viikoksi ruuat, vai?"* (6. kotikäynti.) Arkiruokien aika-auluttamisen ja suunnittelun lisäksi laadittiin ostoslista helpottamaan kaupassa käymistä. Sekvenssikarttatyöskentelyyn liittyi kiinteästi eri ruokalajien keskeisimpien valmistusvaiheiden läpikäyminen. Äiti halusi opetella ensimmäisenä kinkkukiusauksen valmistuksen, joten siihen paneuduttiin koko prosessin näkökulmasta huomioiden kaupasta tarvittavat raaka-aineet, valmistuksen aloitusajankohta sekä eri työvaiheet. *Perhetyöntekijä: "Se ruokakerma kannattaa tosiaan maustaa ennen kuin sen kaataa sit siihen (kinkkukiusauksen päälle). Laittaa suolaa ja mustapippuria siihen vähän. Ja sit, kun sen kaataa, niin sit se leviää joka paikkaan ne mausteetkin. Jos siihen päälle vaan ripottelee, niin se ei mee sinne alle."* (6. kotikäynti.)

Perheen arkiruokien suunnittelu sekvenssikartalle loi ruokaan liittyviä yhdessä tekemisen mahdollisuuksia kotikäynneille sekä yhteistä tekemistä perheelle. Seuraavan kotikäynnin ajankohtaan oli suunniteltu intialaisen ruoan valmistus, jonka toteutus mietitytti äitiä. *Äiti: "Mä just sitä tuumin, että te tuutte silloin perjantaina, että voinko mä silloin tehdä sitä intialaista ruokaa vai?"* (6. kotikäynti.) Perhetyöntekijät ehdottivat, että seuraavalla kotikäynnillä voitaisiin tehdä yhdessä karttaan merkittyä ruokaa. Ruoanvalmistuksesta äidin kanssa tuli tärkeä osa kotikäyntien yhteistoimintaa. Ruonvalmistuksessa äitiä pyrittiin osallistamaan ja ohjaamaan monipuolisesti eri työvaiheisiin jaksamisen mukaan. *Perhetyöntekijä: "Teimme yhdessä ruokaa; tälle päivälle oli suunniteltu edellisellä viikolla lihapullien ja muusin valmistus, joten ainekset oli ostettu. Äiti oli välillä mukana, mutta joutui käymään lepäämässä pari kertaa."* (11. kotikäynti.) Sekvenssikartan avulla tuettiin myös lasten osallistumista ruoanvalmistukseen, esimerkiksi äidin ja lasten kanssa valmistettiin pitsaa kotikäynnillä.

Aiemmillä kotikäynneillä oli käynyt ilmi, että äidin oma ruokailurytmi oli epäsäännöllinen ja hän unohti välillä syödä. Perhetyöntekijät ehdottivat äidin omien ruokailujen kirjaamista sekvenssikartalle, jotta säännöllinen ruokailu edistäisi arjessa jaksamista. *Perhetyöntekijä: "Sitä ruokailua mä vaan mietin, että mitä sä söisit vaikka? Ja monelta? Tulis enemmän rutiniä se sun syöminenkin. Että nyt se voi kuulostaa hassulta, että laittais tonne ihan aikoja. Ja mitä sä söisit."* (6. kotikäynti.) Karttaan luonnosteltiin ruokailurytmi sekä ideoitiin eri aterioiden sisällöt, jotta ruokailu olisi mahdollisimman helppo toteuttaa arjessa. Äidin kanssa keskusteltiin myös sopivasta annoskoosta ja ruokavaliion monipuolistamisesta kasvien ja hedelmien käyttöä lisäämällä. Ruoan määrää pyrittiin lisäämään pienillä muutoksilla. *Perhetyöntekijä: "Kannattas pikkuhiljaa ruveta lisäämään,*

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

että laittaisit vähän jotakin siihen leivän päälle. Siihen ois hyvä laittaa vaikka juustoo. Ja vähitellen kasvattaa sit niitä annoksia, että saa sit ravintoa riittävästi.” (10. kotikäynti.)

Ruokakäytäntöihin liittyvässä työskentelyssä pyrittiin huomioimaan laajemmin arjen sujuvuus sekä perheen tarpeet. Sekvenssikartalle suunnitellut ruokalajit olivat raaka-ainekustannuksiltaan edullisia ja työskentelyn näkökulmasta nopeasti valmistuvia. Perhetyöntekijät antoivat myös käytännön neuvoja ruokakustannusten pienentämiseen. *Perhetyöntekijä: ”Esimerkiksi tossakin on, kun te käytte siinä S-marketissa, niin siellä on niitä omia niitten. Ne on tietysti edullisempia, ne niitten omat, ne Rainbow-merkkiset.*” (10. kotikäynti.) Arki helpottuu ja ruokakustannukset pienenevät, jos ruokaa tekee suuremman annoksen kerralla ja lämmittää sitä seuraavana päivänä. *Perhetyöntekijä: ”Joo, mä laitan vaikka tämmöisen nuolen tonne (sekvenssikartalla), että sen vaan sitten lämmitätte. Sehän on kätevä siinä kattilassa. Keitto on niin näppärä lämmitää, kun pistää vaan kattilan helalle.*” (15. kotikäynti.)

Sekvenssikarttatyöskentelyllä tuettiin perheen arkiruokien suunnittelua ja toteutusta koko työskentelyjakson ajan. Äidin aktiivisuuden ja omaaloitteisuuden toivottiin lisääntyvän työskentelyn edetessä, vaikka tukea ja ohjausta päätöksille oli edelleen saatavilla. *Perhetyöntekijä: ”Mites sitten, ootkos sä suunnitellut sinne sunnuntaille? Sä lauantaina teet munakkaan, niin entäs sunnuntaina? Sun täytyy varmaan tänään se mieltä, jos te tänään meette sinne kauppaan.*” (10. kotikäynti.)

Perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan äiti oli aloitteellisempi ja reippaampi hankkeen edetessä ja innokas oppimaan uutta ruoanvalmistuksesta. Perheen yhteisissä ruokailuissa alkoi tapahtua toivottuja muutoksia, vaikka äidin voimavarat vaikuttivatkin tekemiseen päiväkohtaisesti. Äiti otti sekvenssikartan arjessa melko nopeasti käyttöön. *Äiti: ”Me tehtiin lapsen kanssa se kinkkukiusaus eilen. Se oli hyvää. Mustapippuria vähän lorahti, mutta ei se haitannu.*” (7. kotikäynti.) Työskentelyn edetessä äidin ruokaan liittyvä tietoisuus lisääntyi, esimerkiksi taloudellisuus ja suunnitelmallisuus välittyivät äidin toiminnasta. *Äiti: ”Niin, mä teen sitä intialaista ruokaa sit, kun mulla on ne kanat jo valmiina, kanafileet valmiina siihen.*” (10. kotikäynti.) *Äiti: ”Mä katon vielä ne päivämäärät, että kumpi niistä menee ensin umpeen. Se pekoni on vasta 25. päivä.*” (15. kotikäynti.) Vanhempien havaintojen mukaan ruokien suunnittelu etukäteen pienensi ruokakustannuksia. Perhe teki ruokaostokset koko työskentelyn ajan sekvenssikartan yhteydessä laaditun ostoslistan mukaan. *Isä: ”Ja sit jopa kaupassakin kun on käyty, niin aika useasti on just, että [äiti] puhuu, tosta ota ruokaa ja. Tuntuu, että on niinku tiedossa, mitä tavallaan tekee ruuaksi.*” (16. kotikäynti.) Äidin ateriarvot muuttui säännöllisemmäksi työskentelyjaksolla.

Sanna Sekki

Sekvenssikartta muistutti äitiä syömään tasaisin väliajoin. Hankkeen intensiivinen työskentely herätti myönteisiä ajatuksia äidissä. *Kotikäyntimuitio: ”Äiti totesi ruoanlaiton lomassa olleensa projektiin hyvin tyytyväinen. Hän kertoi voimaantuneensa projektin aikana ja kokeneensa, että kynns esim. ruoanlaiton suhteen on madaltunut.”* (16. kotikäynti.)

Sekvenssikarttatyöskentely

Saarioisen perheessä sekvenssikarttatyöskentely käynnistyi poikkeuksellisen myöhään, vasta kuudennella kotikäynnillä, työskentelyn alkuvaiheeseen kasaantuneiden perhetilanteessa tapahtuneiden haasteiden vuoksi. Hitaan käynnistymisen jälkeen kartan käytöstä tuli keskeinen osa kotikäyntien toimintaa. Perheessä sekvenssikartan ensisijainen käyttötarkoitus oli toimia ruoanvalmistuksen aikataulutuksen, suunnittelun ja toteutuksen tukena. Kartan avulla hahmotettiin yksityiskohtaisesti koko ruoanvalmistusprosessi.

Paitsi ruokakäytäntöjen kehittämiseen sekvenssikarttaa käytettiin myös muun arjen rytmittämisen tukena laatimalla äidille päivä- ja viikkokohtainen aikataulu. Karttaan kirjattiin äidin heräämisajankohta, nukkumaanmeno-aika sekä sairauden hoitoon liittyvät käynnit terveydenhuollossa. Näiden lisäksi karttaan merkittiin äidin päivittäiset ruokailut, lääkkeiden ottaminen sekä lasten arkeen liittyviä muistutuksia. Äitiä aktivoitiin kartan avulla myös liikunnan harrastamiseen merkitsemällä tavoitekarttaan ulkoilua. Sekvenssikarttatyöskentelyllä pyrittiin edistämään erityisesti äidin arjen hallintaa, mutta välillisesti karttatyöskentelyllä tavoiteltiin koko perheen hyvinvoinnin lisääntymistä. Sekvenssikarttatyöskentelyn voidaan katsoa nivoutuneen kiinteäksi osaksi kotikäyntien muuta toimintaa, jossa toteutettiin karttaan merkittyjä päiväkohtaisia tavoitteita, kuten valmistettiin ruokaa tai ulkoiltiin yhdessä äidin kanssa.

Seuranta Arki haltuun -hankkeen jälkeen

Hankkeen työskentelyn päättymisen jälkeen perheen arki sujui lyhyen aikaa ilman kotipalvelun apua. Kahden kuukauden kuluttua perheeseen tehtiin seurantakäynti, jossa kävi ilmi, että vanhempien parisuhde oli kriisiytynyt uudelleen. Äidin voimavarat olivat heikenneet eivätkä riittäneet kodin ruokahuollosta huolehtimiseen. Sekvenssikartta ei ollut perheessä enää aktiivisessa käytössä, ja perheessä oli palattu arkeen ennen kartan avulla tapahtuvaa arjen hallinnan interventiota.

7.3 Raikkaan perhe: kodin puhtaanapito

Raikkaan perheeseen kuuluivat Arki haltuun -työskentelyn käynnistyessä äiti sekä 10- ja 15-vuotiaat lapset. Nuorempi lapsista oli muuttanut hiljat-

tain isän luo asumaan, mutta hän vieraili äidin luona säännöllisesti. Työskentelyn käynnistyessä äiti oli työtön, mutta oli osallistunut työllistymistä aktivoivalle kurssille. Useat eri tahot olivat tukeneet Raikkaan perhettä vuosien ajan. Äidillä oli taustalla masennusjaksoja ja päihteiden käyttöä, joihin hän oli saanut tukea ja apua terveydenhuollosta. Lapsilla oli kontaktit perheneuvolaan ja nuorisoasemalle, mutta hankkeen käynnistyessä työskentely oli tauolla. Myös perhetyötä oli perheessä tehty usean vuoden ajan epäsäännöllisin välein. Useat eri tahot olivat tukeneet Raikkaan perhettä vuosien ajan, mutta kokonaistilanne ei ollut muuttunut paremmaksi. Perheestä tehdyn lastensuojeluilmoituksen takia sosiaaliviranomaiset ryhtyivät järjestämään perheelle intensiivisempää tukea.

Työskentelyn käynnistäminen

Arki haltuun -hankkeen käynnistyessä työskentelyn eri osapuolet eli lastensuojelun sosiaalityöntekijä, vastaava perhetyöntekijä, hankkeen työntekijät sekä äiti kartoittivat perheen lähtötilannetta tulevaa työskentelyjaksoa varten. Sosiaalityöntekijällä (työn tilaaja) oli herännyt huoli perheen tilanteesta lastensuojeluilmoituksen takia tehdyn kotikäynnin aikana. *Sosiaalityöntekijä: ”Se on vähän se huoli ollu koko ajan. Jotenki sillon ku mä oon kaks vuotta sitten käyny ja se oli se muutto, että kaikki oli niinku kauheen hyvin. Siis sillälaila niin kun siinä oli paljon asioita mitä äiti oli saanu järjestyksee. Ja nyt ku mä sitte tuln, tuln tässä keväällä sen ilmoituksen johdosta. Et se kaks vuotta mä kysyin että mitä on niiku tapahtunu.”* (Aloitusneuvottelu.) Aloitusneuvottelussa tunnistettiin monenlaisia arjen sujumiseen liittyviä ongelmia. Sosiaalityöntekijän toiveena oli, että hankkeen työskentelyn avulla äiti saisi arkeen lisää voimavaroja, jaksamista ja suunnitelmallisuutta. *Sosiaalityöntekijä: ”Et mun mielest just tää että – voisko tää nyt olla semmone niin kun ponnahduslauta – sillä lailla et vois niin kun suunnitella jotenkin. Mä en ajattele et se ois pelkästään perhetyö se, se mikä sua auttas niinku jaksamaan.”* (Aloitusneuvottelu.) Sosiaalityöntekijän mukaan kodin siisteyden ja viihtyisyyden parantaminen voisi piristää äitiä. Myös äiti toi aloitusneuvottelussa esiin kotitöiden tekemiseen liittyviä haasteita. Omaa jaksamista ei ollut riittävästi, eivätkä lapset osallistuneet kotitöihin pyynnöistä huolimatta. *Äiti: ”Välillä tuntuu, että kaikki on niin kun omilla harteilla. Kaikki nää kotihommat ja nää – niin ne on yksin mun. Lapset ei tottele mua niinku semmosissa asioissa.”* (Aloitusneuvottelu.) Myös äidin työllistymisestä ja siihen liittyvistä toimista puhuttiin aloitusneuvottelussa. Äiti oli osallistunut pitkän työttömyysjakson jälkeen työllistymistä aktivoivalle kurssille ja siitä voimia saaneena toivoi löytävänsä työpaikan syksyyn mennessä. *Äiti: ”Mut sekin että mun täytyy suht koht nopeesti päästä, että mää - yleensäkin oon vielä tämmönen niinku pirtee ja*

menossa. Et en mää sitte masennu taas ja jää sinne mökkiytymään.” (Aloitusneuvottelu.)

Hankkeen perhetyöntekijät jatkoivat perheeseen tutustumista ensimmäisillä kotikäynneillä. Aloitusneuvottelussa tunnistetut kodin puhtaanapitoon liittyvät huolenaiheet konkretisoituivat perhetyöntekijöille heti ensimmäisellä kotikäynnillä. Perhetyöntekijöiden mukaan koti vaatisi perusteellisen suursiivouksen, jotta perheen asuminen voisi jatkua turvallisesti ja tulevaisuudessa paremman siisteyden ylläpitäminen helpottuisi. *Perhetyöntekijä: ”Se on hyvin siivoamaton huusholli. Sen huomaa, että siellä ei ole siivottu pitkään aikaan. Se eteinen on hyvin sellanen hiekkanen ja roskanen, sit siellä on huoneissa kaikki sikin sokin, purkamattomia laatikoita pitkin, lehtikasoja, vaatekasoja. Keittiössä on tasot täynnä tavaraa. Ja sitten se tiskipöytä oli aivan kamala, täynnä pinttyneitä, homeisia, likaisia astioita. Se wc on sitten ihan oma lukunsa.”* (Tiimipalaveri.) Kodin likaisuudesta ja sekaisuudesta huolimatta äiti vaikutti melko tyytyväiseltä nykyiseen tilanteeseen. Hän antoi perheen tilanteelle arvosanaksi yhdeksän. Muutostoi-veet liittyivät kodin somistamiseen ja sisustamiseen, kuten taulujen kiinnittämiseen ja uuden kirjahyllyn hankintaan. *Äiti: ”Mutta ku mä saisin tän huushollin kuntoon nii se ois varmaan semmone ja saan noi vihdoinkin noi taulut seinälle ja kaikkee semmosta muuta. Meiän täytyy tota kellaria vähä kattoo mitä kaikkea sielä on.”* (1. kotikäynti.) Perhetyöntekijät pohtivat tiimipalaverissa sopivia työtapoja työskentelyn käynnistämiseksi, koska äidin näkemykset ja perhetyöntekijöiden havainnot kodin siisteydestä poikkesivat toisistaan. Konkreettisen siivoamisen lisäksi perhetyöntekijät arvelivat tarpeelliseksi työskennellä äidin siisteyskäsityksen parissa. *Perhetyöntekijä: ”Tää on varmaan hyvin normaali tilanne hänelle. Mutta pitää myös tuoda sitä, että tää ei oo ollenkaan riittävää tää siisteys.”* (Tiimipalaveri 20.6.2007.)

Kodin puhtaanapito työskentelyn kohteeksi

Raikkaan perheen työskentelyprosessi kodin puhtaanapidon organisoinniseksi käynnistyi perheessä toisella kotikäynnillä. Äidin kanssa keskusteltiin kotikäynnin aluksi kriittisimmistä työskentelyn kohteista. Perhetyöntekijän kysymys johdatteli tiskikaaoksen purkamiseen. *Perhetyöntekijä: ”Haluaaksä, että mä rupeen tiskivuorta pienentämään? Vai mikä on numero yksi nyt?”* (2. kotikäynti.) Äiti oli tähän suostuvainen, vaikka vastauksessa oli havaittavissa epärointiä. *Äiti: ”Tuota, ehkä, ehkä ne tiskit on, ehkä. Kyllä mä niitä yritin jo eilen. Mä pikkasen niitä onnistuin.”* (2. kotikäynti.) Keittiössä oli videotallenteen mukaan edelleen valtava, lähes keittiön yläkaappien tasolle ulottuva tiskivuori. Äiti oli kotikäynnillä aloitteellinen ja aktiivinen, vaikka ei osallistunutkaan tiskaamiseen. Hän ehdotti keittiön alakaappien järjestelyä tiskaamisen yhteydessä, jotta puhtaat astiat

mahtuisivat paremmin kaappiin. Perhetyöntekijät tiskasivat vuorotellen likaiset astiat. Äidin mukaan astiahuolto ei toiminut arjessa. *Äiti: ”Siis toi on se mun ongelmatapaus (puhuu tiskaamisesta), pahin ongelma, et mä en saa sitä.”* (2. kotikäynti.) Äiti tiskasi astioita tarpeen mukaan, jolloin tiskivuori kasvoi kaiken aikaa. Esimerkiksi perheen iltaruoaan jälkeen ruokailu- ja ruoanvalmistusastiat jäivät tähteineen pesemättöminä tiskipöydälle. Seuraavana päivänä tiskipaljoutta pienennettiin vain tarvittavien astioiden verran. *Äiti: ”Kun sitä tiskiä alkaa kertyä niin sitä kertyy ja kertyy ja kertyy. Sitten mä niinku tiskaan sen verran että pikkasen niinku yks lautanen. Tai sit ku tulee joskus telkkarissa mainoskatko ni mä käyn muutaman astian tiskaamassa.”* (2. kotikäynti.) Astioiden kasautumisen lisäksi perhetyöntekijät havaitsivat äidin tiskaamiseen liittyvissä käytännöissä kehitettävää. Äiti tiskasi juoksevan veden alla ja annosteli astianpesuainetta suoraan likaisille astioille. *Perhetyöntekijä: ”Onks sulla ollu tähän alle tuota (tulppaa)?”* *Äiti: ”On se varmaan jossain, mutta tota anna laskee vaan (tarkoittaa vettä).”* (2. kotikäynti.) Perhetyöntekijät kiinnittivät huomiota myös hygieniaan liittyviin asioihin. Lemmikkien astioita ei eroteltu tiskaamisen yhteydessä perheen käytössä olevista astioista.

Astiahuollon parissa työskenneltiin lähes jokaisella kotikäynnillä monin eri tavoin. Perhetyöntekijät kokivat sopivien toimintatapojen löytämisen tärkeäksi, ja työskentelyä suunniteltiin tiimipalavereissa. *Perhetyöntekijä: ”Mutta kuinka sä opetat niitä tiskejä esimerkiks? Et äiti tiskaa ilman pesuainetta ja kuulema tiskaa aina juoksevan veden alla. Ihan niinku tommoset perusjutut.”* (Tiimipalaveri 17.8.2007.) Astiahuoltoon pyrittiin saamaan säännöllisyyttä sekvenssikartan avulla. Astioiden tiskaaminen ajoitettiin perheen viikkorytmiin muiden kodin puhtaanapidon tehtävien kanssa. Sekvenssikarttatyöskentelyn myötä lapsille merkittiin tiskivuoroja, koska äiti oli aiemmin kantanut pääasiallisen vastuun kotitöistä. Kotikäynneillä perhetyöntekijät antoivat äidille konkreettisia neuvoja, kuinka likaisten astioiden kasautumiseen liittyvää ongelmaa voisi helpottaa. Äitiä kehoitettiin huuhtelemaan astiat ruokailun jälkeen ja tyhjentämään ruoanvalmistusastiat, jolloin astioiden tiskaamisen aloittaminen olisi helpompaa. Astioiden tiskaaminen samana päivänä estäisi parhaiten kaaoksen syntymisen. Myös lasten olisi helpompi auttaa, kun astiamäärät pysyisivät kohtuullisina. Työskentelyssä kiinnitettiin huomiota myös tarvittavien välineiden ja aineiden olemassaoloon sekä keittiön säilytystiloihin ja niiden järjestykseen, jotta astiahuolto saataisiin toimimaan.

Työskentelyn alkuvaiheessa jääkaapin puhdistus aikataulutettiin sekvenssikartalle muiden kodin siivouskohteiden tavoin. Äidin aloitteesta sitä siirrettiin kotikäynneillä useita kertoja. Vastaavasti perhetyöntekijät kiirehtivät jääkaapin puhdistusta. Rikkoutuneessa jääkaapissa oli liian korkea lämpötila, mikä aiheutti ruokien pilaantumista ja oli perheelle terveystriski.

Jääkaapin puhdistus oli suunniteltu aluksi kolmannelle kotikäynnille, mutta kotikäynnin suunnitelma muuttui perheen aikataulumuutosten vuoksi. Äiti totesi jääkaapin puhdistuksen siirtyvän seuraavalle viikolle. *Äiti: ”Joo niin ens viikolla tosiaan se jääkaappi otetaan.”* (3. kotikäynti.) Perhetyöntekijät ehdottivat, että äiti voisi aloittaa jääkaapin puhdistuksen oma-aloitteisesti jo aiemmin. Äiti oli myöntäväinen ehdotukseen. *Äiti: ”Pystyn kyllä. Mä en paljoo ostakkaan sinne nytte, kun itteeni varten vaan.”* (3. kotikäynti.)

Seuraavalla kotikäynnillä siirryttiin kylpyhuoneen siivoukseen, koska äiti oli luvannut hoitaa jääkaapin puhdistuksen itsenäisesti. Jääkaapin puhdistukseen palattiin uudelleen kuudennella kotikäynnillä. Äiti ei ollut edennyt sen kanssa lupauksista huolimatta. Kun perhetyöntekijä ehdotti jääkaappia siivouskohteeksi, äiti ei ollut suostuvainen. *Äiti: ”Siel on nii paljo tavaraa nyt juhlien jälkee niin tota tuskin se kannattais nyt ottaa.”* (6. kotikäynti.) Äidin ehdotuksesta kotikäynnillä ryhdyttiin parvekkeen siivoukseen. Seitsemännellä kotikäynnillä, seuraavan viikon sekvenssikarttaa suunniteltaessa, äiti otti jääkaapin puhdistuksen jälleen itse esille. *Äiti: ”Tuota ens viikon aikana mä hoidan ton jääkaapin puhtaaks.”* (7. kotikäynti.) Jääkaapin puhdistus esiintyi usein äidin puheissa ja aikeissa, mutta jostain syystä hän ei tarttunut perhetyöntekijöiden tarjoamaan mahdollisuuteen puhdistaa se kotikäynnin aikana yhdessä. Yhdeksännellä kotikäynnillä äiti aikataulutti jälleen jääkaapin puhdistuksen loppuviikolle. *Äiti: ”Ai niin tällä viikolla mulla on tuokin jääkaapin siivous, millekkähän päivälle mä sen ottasin? Mä taidan laittaa sen ittelleni torstaille.”* (9. kotikäynti.)

Koska hankkeen työskentelyn alkuvaiheessa äiti oli työtön, arkirytmi muodostui lähinnä lasten kouluun ja harrastuksiin liittyvien aikataulujen sekä televisio-ohjelmien mukaan. Likaisia astioita alkoi kasautua, koska iltaruokailu ajoittui juuri ennen kiinnostavien ohjelmien alkamista. Astiahuolto ei tuntunut tärkeältä siinä hetkessä, ja sen saattoi siirtää seuraavalle päivälle, koska ulkopuoliset rytmittäjät ja sidokset puuttuivat. *Äiti: ”Aktivoidun tossa ennen puoltapäivää. Se vähän niiku vaihtelee sitte mitä mä teen. Jos o jotain tekemistä ni mä teen, ja joskus vaik ois tekemistä nii en tee. Mut sitte ku alkaa Päivien viemää, nii siitä lähtien en tee enää mitään muuta kun kattelen televisioo ja teen sitte iltapalaa ja tämmöstä näi. Se alkaa kuustoista neljäkymmentä.”* (1. kotikäynti.)

Työskentely kodin puhtaanapidon kehittämiseksi ei edennyt perheessä suoraviivaisesti, vaikka äiti oli mukana kotikäyntien suunnittelussa. Äiti yritti muuttaa aiemmin tehtyjä suunnitelmia erilaisiin syihin vedoten. Perhetyöntekijöiden kanssa keskusteleminen ja työskentelyn suunnittelu oli äidille usein käytännön tekemistä mieluisampaa. *Äiti: ”Ei sitä nyt nii hirveesti huomenna tehdä – herranen aika.”* (6. kotikäynti.) Lisäksi äidillä ja perhetyöntekijöillä oli näkemyseroja joidenkin kodin puhtaanapidon tehtä-

vien tarpeellisuudesta ja niiden tekemisestä kotikäynneillä. Yhteisymmärryksen saavuttaminen jääkaapin puhdistuksessa ja kellarikomeron siivouksessa osoittautui vaikeaksi. Työskentelyn eri osapuolet olivat yhtä mieltä näiden kohteiden puhtaanapidon tarpeellisuudesta, mutta siitä huolimatta työskentelyssä ei edetty yhdessä laadittujen suunnitelmien mukaan.

Työskentelyn kesätauon jälkeen jääkaapin perusteellisempi puhdistus oli edelleen tekemättä, vaikka äiti oli edistänyt itsenäisesti monia muita kodin puhtaanapitoon liittyviä asioita. Tiimipalaverissa keskusteltiin työskentelyn käynnistämisestä perheessä kesätauon jälkeen. *Perhetyöntekijä: "Jos se ois mun päätöksen alla mä ehdottaisin et se jääkaappi on ensimmäinen koska ei voi semmosessa hygieniatasossa säilyttää lasten ruokia."* (Tiimipalaveri 17.8.2007.) Yhdennellätoista kotikäynnillä ryhdyttiin jääkaapin puhdistukseen. Kotikäyntimuistiosta välittyi yksimielisyys kotikäynnin työskentelyn kohteesta. *Kotikäyntimuistio: "Totesimme yhdessä, että tänään siivoamme jääkaapin."* (11. kotikäynti.) Äiti oli tekemisessä aktiivisesti mukana, ja tilanteessa käytiin konkreettisia neuvotteluja monien tuotteiden käyttökelpoisuudesta. Äidin ja perhetyöntekijöiden käsitykset pois heitettävistä elintarvikkeista poikkesivat toisistaan. Huonokuntoisten tuotteiden määrää jääkaapissa kuvaa se, että pois heitettäviä elintarvikkeita lajiteltiin suuriin jätessäkkeihin. Jääkaapin puhdistuksen lisäksi Raikkaan perheessä käytiin neuvotteluprosessi kellarikomeron siivouksesta. Kellarikomeron siivous oli esillä ensimmäisestä kotikäynnistä alkaen, mutta sen täytäntöönpanoon ei ryhdytty hankkeen aikana.

Työskentelyn edetessä kodin yleisilme muuttui perusteellisen siivouksen ansiosta vähitellen viihtyisämmäksi. Äiti aktivoitui kotikäyntien välillä ja toteutti pieniä muutoksia, esimerkiksi verhojen vaihtamisen ja lastenhuoneiden uudelleen sisustamisen. Kodin siistiytymisellä oli vaikutusta koko perheen hyvinvointiin niin perhetyöntekijöiden havaintojen kuin äidin kokemuksen mukaan. *Äiti: "Tää piristi mua tää kun on kaikki siivottu täällä ja on suht koht niinku kaikki. Niin se on vaikuttanu muhun tosi paljon."* (11. kotikäynti.) Kotikäynnillä äiti toi lisäksi esille, että lapsi reagoi kodin siistiytymiseen kutsumalla pitkästä aikaa kavereita kotiin. Positiivisten muutosten rinnalla kehitys oli kuitenkin epätasaista, ja työskentelyprosessissa esiintyi useita taantumajaksoja, jotka vaikuttivat työskentelyn eteneemiseen. Taantumaman merkkejä ilmaantui erityisesti kesätauon jälkeen. Taantumajaksot lisääntyivät myös äidin työllistymisen jälkeen. Äiti oli innostunut uudesta työpaikasta, mutta voimavarat eivät riittäneet muuttuneessa elämäntilanteessa kotitöiden tekemiseen. *Perhetyöntekijä: "Mulla ainakin pisti heti silmään kun menttiin sisälle että täällä näyttää aika sotkuselta ja likaselta ja täällä haisee kissan astia aika pahalle. Ei se ollu ihan sen näkönen ku sillon ensimmäistä kertaa menttiin, mutta se ylläpito ei ollu sujunu ollenkaan."* (Tiimipalaveri 22.8.2007.) Pesemättömät astiat kasautuivat

keittiön pöydille, ja kylpyhuoneen siivous jäi toistuvasti tekemättä. Äidin suhtautuminen hankkeen työskentelyyn muuttui työskentelyn edetessä torjuvammaksi. Työn aiheuttama stressi ja huolenaiheet muilla elämänalueilla vaikuttivat kotitöiden tekemiseen. *Äiti: ”Mulla on töissä vaihtunu hommat ni niistä on kasaantunu sit paineita ja ne on purkautunu sit sillä lailla et mä en oo jaksanu tehdä täällä. Ja sitten lapsi on lintsannu koulusta, lapsi on lintsannu harkoista, ni kaikki nää kaikki tulee yhtäikaa ja uudet työtehtävät töissä, uus työympäristö töissä.”* (19. kotikäynti.) Kotona olevasta kaaoksesta huolimatta äiti koki tilanteensa positiivisempänä kuin aiemmin. Työllistymisen tuoma uudenlainen rytmi tuntui hyvältä, vaikka arjessa voimavarat olivat vähissä.

Sekvenssikarttatyöskentely

Raikkaan perheessä sekvenssikarttatyöskentely käynnistyi ensimmäisellä kotikäynnillä tilanekartan laatimisella. Sekvenssikarttaa käytettiin työskentelyn alkuvaiheessa pääasiallisesti siivouslistana, johon suunniteltiin yhdessä äidin kanssa kodin puhtaanapidon tehtäviä kotikäyntikohtaisesti. Sekvenssikartan käyttötarkoitus muuttui työskentelyn edetessä monipuolisemmaksi. Alkuraivauksen jälkeen sekvenssikartan avulla pyrittiin rakentamaan säännöllisiä kodinhoidon rutiineja sovittamalla aiemmin haasteita aiheuttaneet kotityöt perheen arkirytmiiin. Äidin toiveesta kotityöt jaettiin tasaisesti eri päiville, jotta niihin tarttuminen olisi helpompaa. Äidille ja lapsille laadittiin päiväkohtainen suunnitelma heräämisestä nukkumaanmenoon, eli sekvenssikartta otettiin perheessä arjen aikatauluttamiseen ja rytmittämiseen liittyvään käyttöön. Työskentelyn aikana perheen muuttuvat tarpeet huomioitiin sekvenssikarttatyöskentelyssä: esimerkiksi äidin työllistymisen yhteydessä perhetyöntekijät tehostivat karttatyöskentelyä, jotta arjen hallinta helpottuisi uudessa elämäntilanteessa. Sekvenssikarttatyöskentelyn yhteydessä äidin kanssa keskusteltiin karttaan merkittyjen kodin puhtaanapidon tehtävien toteuttamisesta. Uuden menetelmän toimivuudesta havaittiin ensimmäisiä merkkejä melko pian työskentelyn käynnistymisen jälkeen.

Lukuisista taantumajaksoista huolimatta äiti koki sekvenssikartan helpottavan kotitöiden suunnittelussa. *Äiti: ”Tää on jotenki tullu meille jo tavaks, sillai että mä oon nytkin tällä viikolla jo laittanu tähän kaikkee. Tää on tavallaan meidän semmonen vähän niinku almanakka että mitä tapahtuu tänään. Kun maanantaina menin töihin laitoin lapsille tänne tiskit, roskat, kukkien kastelu, petaus. Ja sitten oon merkannu tähän kun niillä on harkkoja ja tämmösiä.”* (10. kotikäynti.) Äidin mukaan sekvenssikartta myös muistutti kotitöiden tekemisestä ja velvoitti siihen. Kotitöihin ryhtyminen oli helpompaa sekvenssikartan avulla. Perhetyöntekijöiden kotikäynneillä

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

tekemät havainnot eivät kuitenkaan aina tukeneet äidin antamaa kuvaa perheen todellisuudesta. *Perhetyöntekijä*: ”*Sit hän tuottaa sitä kun haastatellaan, että kartta auttaa paljon ja tulee tehtyä, se on tietysti sitä tahtotilaa.*” (Tiimipalaveri 31.8.2007.) Pesemättömät astiat, vaihtamaton kissanhiekka tai likainen kylpyhuone olivat perhetyöntekijöille merkkejä saavutetun siisteyden ylläpidon heikkenemisestä, toisinaan taantumaa ajautumisesta. Työskentelyn loppuvaiheessa äiti arvioi itse, että kotityöt eivät ole välttämättä toteutuneet niille varattuna ajankohtana, mutta sekvenssikartta toimi välineenä säännöllisen kotityörutiinin opettelussa. *Äiti*: ”*Kyllä toi kartta on auttanut ja jäsentänyt vähän tätä hommaa täällä että vaikka välillä vähän lipsunutkin mutta tuota, silti se on niinku mielessä koko ajan ja et kyllä siitä hyötyä on.*” (19. kotikäynti.) Taantumajaksojen yhteydessä sekvenssikarttatyöskentelyä tehostettiin, jotta perhe saisi kartan avulla otteen arkirytmien noudattamisesta. Äiti käytti sekvenssikarttaa lisäksi kalenterina merkitsemällä siihen juoksevia asioita.

Seuranta Arki haltuun -hankkeen jälkeen

Raikkaan perheeseen tehtiin kaksi seurantakäyntiä, ensimmäinen noin kolme kuukautta ja toinen noin vuosi työskentelyn päättymisen jälkeen. Seurantakäynneillä äiti kertoi astiahuollossa olevan edelleen ongelmia, mutta työskentelyn myötä tietoisuus asiasta on lisääntynyt ja huolto muuttunut aiempaa säännöllisemmäksi. Kotityöt tulevat nykyisin aiempaa paremmin tehtyä, vaikkakin välillä pienellä viiveellä. Sekvenssikarttatyöskentely auttoi äitiä hahmottamaan kodinhoitoa, vaikka perheellä ei ollut enää karttaa käytössä. Toisella seurantakäynnillä kotitöiden tekemistä rytmitti myös äidin opiskelu, ja siivouspäivä määräytyi koulun päättymisen mukaan. Perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan äiti vaikutti pirteältä ja hyvinvoivalta.

7.4 Erosen perhe: päivän kulun jäsentäminen

Erosen perheeseen kuuluivat Arki haltuun -työskentelyn käynnistyessä äiti, noin 1,5-vuotias lapsi sekä äidin avopuoliso. Lapsi tapasi isäänsä melko säännöllisesti. Äiti oli lapsen kanssa kotona kotihoidontuella, puoliso kävi töissä. Äidillä oli rikkonainen ja vaikea lapsuus (lastensuojelutausta) ja hankkeen käynnistyessä edelleen kontakti aikuispsykiatriaan. Lisäksi äiti ja lapsi olivat osallistuneet vuoden ajan kolme kertaa viikossa perheryhmän toimintaan. Tuen tavoitteena oli aktivoida äitiä ja lasta kodin ulkopuoliseen toimintaan, luoda arkeen säännöllistä rytmiä sekä tarjota vertaistukea ja ohjausta lapsiperheen arkeen ja vanhemmuuteen. Perhe ei ollut kuitenkaan sitoutunut riittävästi perheryhmän toimintaan tuen tarjoajan näkökulmasta,

ja työskentelyn jatkoa pohdittiin. Hankkeen työskentely käynnistyi perheryhmän aloitteesta, koska ryhmässä tehtyjen havaintojen mukaan perhe tarvitsisi intensiivisempää tukea myös kotona.

Työskentelyn käynnistyminen

Erosen perheen työskentely käynnistyi eri osapuolten yhteisellä aloitusneuvottelulla. Perheohjaajat perheryhmästä, sosiaalityöntekijä, hankkeen työntekijät sekä äiti keskustelivat perheen tilanteesta ja avun tarpeesta. Perheohjaajat toivoivat hankkeen työskentelyltä tukea perheen aamuihin, jotta perhe olisi ajoissa paikalla ja saisi ryhmän toiminnasta suuremman hyödyn. Aamuisin herääminen pitkittyi ja kotoa lähteminen aikataulussa oli haastavaa, minkä seurauksena perhe myöhästyi ryhmästä. *Perheohjaaja: ”Mutta, että miksi sitten lähetettiin tähän Arki Haltuun, niin on huomattu, että se jatkuva vaikeus mikä on, niin on edelleen teiltä se ehkä kotoa lähteminen ja se semmoinen kodin oma muodostuminen. Että ei oikein tiedetä, mitä se on.”* (Aloitusneuvottelu.) Aikatauluttamiseen liittyvien haasteiden lisäksi perheohjaajat olivat havainneet äidissä epävarmuutta lapsen kanssa. *Perheohjaaja: ”Kun lapsi on ensimmäinen lapsi, niin myös semmoista epävarmuutta siinä äitiydessä. Se luottamus omiin taitoihin on niinku [äidillä] ollut sitä, että tekeekö? Hän tietää, mutta hän halua niin kun sen varmistuksen aina.”* (Aloitusneuvottelu.) Apua tarvittiin konkreettisesti arjen rakentamisessa: eri tekojen ja toimintojen yhteensovittaminen oli arjessa haastavaa. *Sosiaalityöntekijä: ”Kun tulee se tilanne, että on paljon semmoista, mitä pitäis nyt tehdä vähän niin kun yhtä aikaa eli limittäin. Niin tulee se fiilis, että sitten ei pysty tekeen yhtään mitään.”* (Aloitusneuvottelu.) Samaan aikaan äiti vaati itseltään paljon arjessa. Kotona kaiken tuli olla järjestyksessä ennen nukkumaan menoa, minkä vuoksi illat venyivät ja herääminen oli aamulla vaikeaa. Myös äiti tunnisti arjessa rytmittämiseen liittyviä haasteita. *Äiti: ”Jotenkin, kun on kotipäivä, niin tuntuu, että se päivä vaan venyy ja venyy ja sä et loppujen lopuksi pääse mihinkään liikkeelle sieltä.”* (Aloitusneuvottelu.) Iltaisin oma aika television äärellä tuntui tärkeältä, minkä vuoksi nukkumaan meneminen pitkittyi.

Päivän kulun jäsentäminen työskentelyn kohteeksi

Erosen perheen keskeiseksi työskentelyprosessiksi tuli päivän kulun jäsentäminen, joka tarkoitti arjen rytmittämistä sekä eri toimintojen aikataulutamista ottamalla lapsen tarpeet huomioon. Työskentelyä räätälöitiin hankkeen aikana perheen muuttuvien tarpeiden mukaan.

Työskentelyn alkuvaiheessa keskityttiin tukemaan aamujen sujuvuutta perheryhmän toiveiden mukaan. Aloitusneuvottelussa tunnistetut tarpeet vahvistuivat äidin kanssa keskustellessa ja kotikäynneillä perheen toimintaa seuratessa. Perheen aamutoimet veivät paljon aikaa. Huomio kiinnittyi myös äidin päättämättömyyteen ja epävarmuuteen. Äidillä oli mielikuva,

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

mitä asioita aamuissa tulisi tehdä, mutta tekeminen suuntautui epäolennaiseen. *Kotikäyntimuistio: ”Ensin oli puuron valinta. Äidillä oli kuutta eri puurolajia kaapissa. Hänellä meni aikaa siihen, kun hän pohti, mitähän niistä kannattaa laittaa. Vaikutti siltä, että hänen oli hyvin vaikea tehdä päätös ja hän kysyi meiltäkin, että mitä näistä olisi kannattavinta laittaa.”* (5. kotikäynti.)

Perheen aamujen sujuvuutta tuettiin useilla menetelmillä. Kotikäynnit ajoitettiin aamuihin, jotta perhe ennättäisi ryhmän toimintaan mukaan alusta saakka. Tarvittaessa nukkuvaa perhettä heräteltiin ja äitiä autettiin aamutoimissa. Aamuun sijoittuvien kotikäyntien lisäksi perheessä käynnistettiin pian sekvenssikarttatyoäskentely. Aamujen sujuvuuteen ja kotoa lähtemiseen liittyvät ongelmat tulivat näkyviksi myös karttatyoäskentelyssä. Aamujen kulku käytiin äidin kanssa yksityiskohtaisesti läpi. Äiti tiesi tarkalleen, kuinka arki lapsen kanssa tulisi aikatauluttaa, mutta hän ei saanut haluamiaan asioita arjessa tapahtumaan. *Äiti: ”Mä tiijän sen, miten se pitäis mennä, se päivä. Niin kun mullakin on päässä, että miten pitäis tehdä se päivä periaatteessa, mutta sit ei taas ikinä saa sitä oikein toteutumaan. Jos mä saisin sen toteutuu, niin se ois ainakin, että ryhmäpäivänä herättäs seittemältä, ja vaikka vapaapäivänä kaheksalta. Ja sit niinku just sen takia pitäis seittemältä herätä silloin ryhmäpäivänä, että ennättää justiin nää pottalla käymiset ja puurot ja kaikki. Ne vie niin pirun kauan, niinku tänään näitte. Että kyllä se kesti kaks tuntia, se valmistautuminen uloslähtöön.”* (4. kotikäynti.) Aamulla kiireen syntymiseen vaikutti myös äidin tapa siirtää herätystä kellon soidessa. Äiti halusi tavoitekartalle aamuihin runsaasti aikaa, jotta voisi keskittyä aamutoimiin rauhassa lapsen kanssa. *Äiti: ”Mun pitäis silloin seittemältä, viimeistään puol kaheksalta, että sit ainakin ennättäis. Kun me herätään joskus yleensä kaheksan jälkeen, niin sit me ollaan myöhässä.”* (2. kotikäynti.) Sekvenssikartalla äidin nukkumaanmeno-aikaa aikaistettiin useilla tunneilla, jotta herääminen helpottuisi. Iltoihin suunniteltiin kotitöiden sijasta äidin omaa aikaa iltatilanteiden rauhoittamiseksi. Perheryhmään lähtemistä edistettiin myös merkitsemällä sekvenssikarttaan sopivien aamubussien aikataulut.

Päivän kulun jäsentämisessä sekvenssikartan avulla otettiin huomioon myös lapsen tarpeet. Kotipäivien ongelmana oli aikatauluttomuus, jolloin perheen toimintojen rytmistä oli tullut iltapainotteinen. Kartan avulla kotipäivien ja perheryhmäpäivien päivärytmiä pyrittiin yhtenäistämään. Lapsella oli kotona säännölliset ruoka- ja päiväuniajat, mutta lapsi ei ulkoillut päivittäin säännöllisesti kotipäivinä. Sekvenssikartalle suunniteltiin ulkoilua kotipäiville ja kartoitettiin lähialueen asukaspuistojen ulkoilumahdollisuuksia.

Intensiivisestä työskentelystä huolimatta perheen aamut sujuivat vaihtelevasti. Hankkeen työskentelyyn kuuluvassa välineuvottelussa tarkasteltiin

toteutuneita kotikäyntejä sekä pohdittiin jatkotyöskentelyä. Ensimmäisillä kotikäynneillä työskenneltiin aloitusneuvottelussa tunnistettujen haasteiden parissa. *Perhetyöntekijä:* ”Pääosa käynneillä on sijoittunut silleen, että just on ollut tavoitteena, että sinne ryhmään pääsy. Ja sitten just ne aamutoimet ja kaikki tällaiset. Sitten sitä sekvenssikarttaa on lähetty heti tekemään.” (1. välineuvottelu.) Äiti toivoi edelleen tukea aamujen sujumiseen ja kotoa lähtemiseen. *Äiti:* ”Siis noi, mihin mä tarviin apua on ne mun aamuheräämiset, lähtemiset. En mä oikein sit tiedä. En mä tiedä, miten. Ja just, jos ollaan kotona, niin just se ulos lähteminen.” (1. välineuvottelu.) Perheryhmän työntekijät näkivät jatkotyöskentelyssä tärkeänä vahvistaa laajemmin arjen rakenteita ja tukea säännöllistä rytmiä. *Ryhmäohjaaja:* ”Varmaan kans nään hirveen tärkeänä sen rytmin säilymisen myös ei-ryhmäpäivinä. Ja ne ulkoilut ja ne ruokailut. Ja miten sitä iltaa pystyy suunnittelemaan, että menis ajoissa sitten nukkumaan. Ja se, että varmaan vahvistusta sille, että [äiti] itse kokee ja näkee sen, että on hyvä, että kun mä aamulla aikaisin nousen, että miten se päivä sujuu.” (1. välineuvottelu.) Perhetyöntekijät ehdottivat aamuisista kotikäynneistä luopumista kokonaan ja niiden sijaan kokonaisvaltaisempaa työskentelyä äidin kanssa arjen rytmin rakentamiseksi ja vakiinnuttamiseksi. Kotikäyntien uudenlainen ajoitus antaisi mahdollisuuden työskennellä muiden haasteiden parissa. *Perhetyöntekijä:* ”Se on ollut nyt, että ollaan oltu aika paljon näinä perheryhmäpäivinä siellä seittemältä aamulla, mutta oisko se hyvä alkaa poistua siitä, että sä pääset itse sinne perheryhmään?” (1. välineuvottelu.) Samalla äidille siirrettäisiin suurempaa vastuuta päivän rytmittämisestä. Hankkeen työntekijöiden näkemyksen mukaan äidillä oli hyvät valmiudet pärjätä itsenäisesti, mutta hän takertui työntekijöihin, kun apua ja tukea oli saatavilla eri tahoilta. Äidin tulisi saada itseluottamusta omaan pärjäämiseen. *Perhetyöntekijä:* ”Sun pitäs löytää se itseluottamus sieltä, että sä osaat toimia. Sä teet. Ja sä osaat priorisoida, että nyt lähetään ulos ja nyt lähetään perheryhmään. Ton ehtii hoitaa myöhemmin ja ton ehtii suunnitella.” (1. välineuvottelu.) Välineuvottelussa päätettiin keskittyä sekvenssikarttatyöskentelyyn, koska säännöllisen rytmin opettelu tukisi aamujen sujumista sekä arkea työskentelyn päättymisen jälkeen.

Välineuvottelun jälkeen perheen arjessa tapahtui pian käännekohta, äiti ja avopuoliso erosivat. Työskentelyssä ei voitu edetä aiempien suunnitelmien mukaan, koska äkillinen ero vei äidin voimavarat. Eron seurauksena arki lapsen kanssa kahdestaan vaikeutui monella osa-alueella. Uudessa tilanteessa sovittiin aluksi perheryhmän kanssa työnjaosta, jotta välttyttäisiin päällekkäiseltä työskentelyltä. Perheryhmässä kiinnitettäisiin huomioita esimerkiksi lapsen pukemiseen ja syömiseen liittyviin asioihin. Hankkeen vastuulle jäi huolehtia perheen arjen sujumisesta kotona. Kotikäynneillä

perhetyöntekijät ottivat äidin kanssa puheeksi perheessä eron jälkeen havaitsemansa muutokset äidin päivittäisissä toimissa. Äiti tunnisti muutoksen myös itse. *Äiti: ”Mä oon oikeesti huomannut sen, että mulle on oikeesti lähtenyt menee ihan alamäkeä, taas tää homma. Just nää kaikki mun lähtemiset, niin mennyt vielä vaikeammaksi. Tai siis kaikki nukkumiset on vielä vaikeampaa. Entistä vaikeampaa.”* (12. kotikäynti 18.12.2008.) Tiimipalaverissa päätettiin, että perheen arjen sujumista yritetään tukea käyttämällä sekvenssikarttaa uudella tavalla. Sekvenssikartta toimisi äidille päiväkohtaisena tehtävälistanana, eli karttaan merkitään joka päivälle välttämättömät arjen sujumiseen ja lapsenhoitoon liittyvät tehtävät. Äidin kanssa käytiin yksityiskohtaisesti läpi, mitä seuraavana päivänä tulisi tehdä, ja perhetyöntekijä merkitsi asiat karttaan. *Kotikäyntimuistio: ”Selitimme, että karttaan pitää merkitä joka päivälle ne asiat, jotka on välttämättömät tehdä. Joka illalle merkitsimme: vaatteet valmiiksi seuraavaa päivää varten.”* (12. kotikäynti.) Työskentelyn yksityiskohtaisuutta kuvaa, se että karttaan kirjattiin myös puhelinnumeroita, jotta äidin asioiden hoitaminen helpottuisi. Ajatuksena oli, että äiti ryhtyisi kartan avulla suunnittelemaan perheen arkea. *Kotikäyntimuistio: ”Annoimme äidille tehtäväksi täyttää karttoja ja ruksata ne asiat, jotka on tullut hoidettua.”* (12. kotikäynti.) Seuraavalla kotikäynnillä ilmeni, että äiti ei ollut ottanut sekvenssikarttaa aktiiviseen käyttöön. *Kotikäyntimuistio: ”Kävimme uudelleen läpi sitä, kuinka karttaa voi käyttää kalenterinomaisesti ja keskustelimme siitä, kuinka suunnitellut asiat tulevat todennäköisemmin hoidettua.”* (13. kotikäynti.) Sekvenssikartan kalenterinomainen käyttö jatkui kotikäynneillä perhetyöntekijävetoisesti. Äitiä kannustettiin ottamaan enemmän vastuuta arjen suunnittelusta sekvenssikartan avulla. Eron jälkeen kotikäynneillä keskusteltiin paljon. Äidille annettiin aikaa eron liittyvien tuntemusten läpikäymiseen, koska lähipiirissä ei ollut tähän mahdollisuutta. Sekvenssikarttatyöskentelyn ja keskustelun lisäksi äitiä autettiin arkisissa asioissa, kuten siivouksessa ja ruoanvalmistuksessa.

Eron aiheuttaman taantuman jälkeen äiti alkoi vähitellen saada arkeaan paremmin hallintaan. Äidin aktiivisuus ja aloitteellisuus lisääntyivät arjen eri osa-alueilla. Perheryhmällä ja perhetyöntekijöillä oli edelleen ristiriitainen näkemys perheen tuen tarpeesta. Perhetyöntekijöiden tiimipalaverissa pohdittiin jopa perheryhmän lopettamista, koska perhetyöntekijöiden mukaan äiti pärjäisi vähemmällä tuella. Perhetyöntekijöiden näkemyksen mukaan äidillä oli hyvät valmiudet huolehtia itsenäisesti lapsesta ja kodista. Perheryhmän toiminta oli suunniteltu lyhytaikaiseksi tukimuodoksi pienten lasten vanhemmille. Erosen perhe oli käynyt ryhmässä jo noin vuoden ajan. *Perhetyöntekijä: ”Pitäsö hänen lopettaa se perheryhmä? Jos toista vuotta käy sitä samaa asiaa, sehän jää se oravanpyörä pyörimään päin sisään.”*

Sit tulee uusia lapsia, uusia aikuisia ryhmään, ne alottaa taas samasta asiasta, mitkä hän on käyny jo viis kuus kertaa läpi.” (Tiimipalaveri 16.12.2008.) Perheryhmä päätyi myös ehdottamaan lopettamista, mutta katsoi jatkotyöskentelyään äidin kanssa toisenlaisesta näkökulmasta kuin perhetyöntekijät. Heidän mielestään jatkuvat myöhästelyt aamulla osoittivat, että äiti ei ollut riittävästi sitoutunut kyseiseen toimintaan. Äidin huoli perheen tulevaisuudesta lisääntyi, koska myös hankkeen työskentely oli vähitellen päättymässä. Äiti: ”Oikeesti mua pelottaa, että mä vaan jään kotiin. Mä en osaa vaan jäädä niinku kotia. Se, että mä käyn pari kertaa ulkoilemassa lapsen kanssa päivässä, mulla pitää olla jotain niinku, että mä meen johonkin muualle, että mä nään vaikka jotain muita aikuisiakin.” (16. kotikäynti.)

Hankkeen työskentelyssä otettiin huomioon perheryhmän tuen päättymisen, ja työskentely suuntautui päivän kulun jäsentämisen ohella äidin tulevaisuuden suunnitteluun. Perhetyöntekijät kartoittivat lähialueen lapsiperheille suunnattuja palveluita, ja kotikäynneillä tutustuttiin yhdessä avoimen päiväkodin toimintaan. Perheen tulevaisuutta suunniteltiin konkreettisesti, mietittiin lapsen päiväkodin aloitusajankohtaa ja äidin työllistymismahdollisuuksia. Perhetyöntekijät auttoivat äitiä päiväkotihakemuksen täyttämässä ja opastivat avointen työpaikkojen etsimiseen. Tiimipalaverissa päätettiin, että työskentelyn loppuvaiheessa äitiä tulisi kaikin tavoin rohkaista ottamaan vastuu oman perheensä arjesta. Perhetyöntekijä: ”Meidän täytyy se lopputyöskentely kääntää silleen päin että me tehdään karhunpalvelus jos me työskennellään liian pitkään, koska hän osaa ottaa vastuuta ja hän kykenee.” (Tiimipalaveri 8.1.2009.)

Äidin itsenäistyminen eteni, ja konkreettisia muutoksia oli havaittavissa kotikäynneillä, vaikka arjen hallinta eron jälkeen oli jonkin aikaa ollut vaikeampaa. Perhetyöntekijä: ”Kun mä olin tässä pari viikkoa muualla ja nyt tällä viikolla kävin ja mä olin kyllä niin supertyytyväinen siihen, mitä on mun mielestä tapahtunut. Äiti klaaraa tosi hyvin. On tullut potkua. On tullut sitä, mitä on koko ajan nähnyt, mitä äidissä on.” (Lopetusneuvottelu.)

Sekvenssikarttatyöskentely

Sekvenssikarttatyöskentely käynnistyi jo ensimmäisellä kotikäynnillä, kun perheen aikatauluja käytiin alustavasti läpi. Työskentelyn painottuessa aamuihin ja kotoa lähtemiseen sekvenssikarttatyöskentelyä jatkettiin neljänellä kotikäynnillä. Äiti oli innokkaasti mukana sekvenssikartan laatimisessa, mutta karttaan kirjattujen tavoitteiden noudattaminen osoittautui arjessa vaikeaksi, esimerkiksi aamuhämmäiset kotipäivinä tuottivat ongelmia. Aika ajoin äiti toimi arjessa karttaan merkityn aikataulun mukaisesti. Hän noudatti sekvenssikarttaan suunniteltua päivärytmiä lähes kirjaimelli-

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

sesti myös huonosti nukutun yön jälkeen, mutta toisinaan perhe nukkui perhetyöntekijöiden tullessa kotikäynnille. Kartan käyttötapaa muutettiin perheessä äidin ja avopuolison eron jälkeen. Perhetyöntekijöiden ajatuksena oli, että äiti ryhtyisi jäsentämään päivän kulkua yksityiskohtaisemmin uudessa tilanteessa ja tällä tavoin tuettaisiin äitiä voimavaroja koetelleen eroprosessin jälkeen. Äiti ei motivoitunut kartan uudelleen käyttöön, mutta perheen arjessa alkoi samaan aikaan tapahtua positiivisia muutoksia. Sekvenssikartan arjen aikatauluttamiseen ja rytmittämiseen perustuvasta ajattelutavasta tuli perheelle merkityksellinen vasta, kun sidokset yhteiskuntaan lisääntyivät.

Seuranta Arki haltuun -hankkeen jälkeen

Perheeseen tehtiin kaksi seurantakäyntiä: ensimmäinen kolme kuukautta ja toinen vuosi hankkeen päättymisen jälkeen. Ensimmäisellä seurantakäynnillä kävi ilmi, että äiti oli aloittanut keikkatyöt. Perheen aamut sujuivat aiempaa paremmin. Aamut helpottuivat, kun lapsi oli aloittanut päiväkodin. Lapsi sai päiväkodissa aamupalan, joten sen syömisestä ei tarvinnut huolehtia kotona. Myös muut aamutoimet sujuivat rutiinilla ja kotoa lähdettiin aikataulussa. Toisella seurantakäynnillä perheen arki oli edelleen muuttunut äidin aloitettua opinnot keikkatöiden lisäksi. Lapsen päiväkodin aikataulujen, keikkatöiden ja opiskeluiden yhdistämisen myötä äiti ryhtyi suunnittelemaan ja aikatauluttamaan perheen viikkorytmiä kirjaamalla menoja ja aikatauluja muistiin joko sekvenssikartalle tai viikkokohtaisesti erilliselle paperille. Sekvenssikartta otettiin perheessä aktiiviseen käyttöön hankkeen päättymisen jälkeen, ja se oli toisella seurantakäynnillä esillä jääkaapin ovelta. Toisella seurantakäynnillä kävi myös ilmi, että perhe ei tarvinnut enää ulkopuolista tukea arkeen.

7.5 Koulukkaan perhe: lasten koulunkäynnin tukeminen

Koulukkaan perheeseen kuuluivat hankkeen työskentelyn käynnistyessä äiti sekä 15-vuotiaat lapset. Työskentelyn aikana perheen kokoonpano muuttui, kun vanhin lapsi muutti takaisin kotiin. Vanhemmat olivat eronneet vuosia sitten. Lasten ja isän suhde etääntyi eron jälkeen, mutta suhdetta on yritetty aktivoida sosiaalitoimen avustuksella. Perheen äiti kävi töissä. Haastava tilanne töissä vaikutti äidin arjessa jaksamiseen. Äidillä oli taustalla masennus ja uupumus, joihin hän oli saanut keskusteluapua kodin ulkopuolelta. Lapsilla oli nuorisopsykiatrian kontakti koulunkäyntivaikeuksien vuoksi. Koulukkaan perheellä oli takana noin puolentoista vuoden asiakkuus sosiaalitoimen kanssa ennen Arki haltuun -hankkeen käynnistymistä. Perheen ongelmat olivat vähitellen kasautuneet, ja äiti toivoi intensiivisempää työskentelyä perheensä kanssa.

Työskentelyn käynnistäminen

Aloitusneuvottelussa äiti, lapsi, sosiaalityöntekijä sekä hankkeen työntekijät keskustelivat perheen tilanteesta ja avun tarpeesta varsinaisen työskentelyn käynnistämiseksi. Sosiaalityöntekijä ja äiti nimesivät lukuisia perheen arkeen liittyviä ongelmia. Sosiaalityöntekijän mukaan keskeisimmät niistä liittyivät lasten koulusta poissaoloihin ilman syytä ja epäsäännölliseen vuorokausirytmiiin. *Sosiaalityöntekijä: ”On ollu tämmöstä koulunkäynnin hankaluutta siinä ja toisaalta sitten se mikä on vaikuttanu sen koulunkäynnin hankaluuteen on ollu se että lapsilla on se päivärytmi ja vuorokausirytmii ollu välillä vähän sekasin.”* (Aloitusneuvottelu.) Iltaisin lasten nukkumaanmeno pitkittyi television katselun tai tietokoneen takia. Äiti tiedosti ongelman, mutta ei pystynyt puuttumaan asiaan. Työn aikaisen aamuherätyksen vuoksi hän meni usein ennen lapsia nukkumaan. Aamulla lapset lähtivät kouluun keskenään. Aloitusneuvottelussa suunniteltiin, että lasten kanssa voitaisiin tarkastella ja käydä läpi sitä, miten koulusta poissaolojen takia keskeneräiset kurssit saataisiin päätökseen. Lasten koulunkäynnin tukeminen ja vuorokausirytmien parantaminen olivat myös äidille tärkeitä tavoitteita. Lisäksi hän oli huolissaan siitä, miten lapset koettelivat perheessä asetettuja rajoja. Äiti toivoi työskentelyn myötä perheelle yhteisiä ruokailuhetkiä ja lasten osallistumista kotitöihin. Hän toivoi myös apua omaan jaksamiseensa, koska kuormittava työtilanne vaikutti kodin arkeen. Perheen yhteisenä toiveena oli, että isän ja lasten tapaamisista tulisi säännöllisiä.

Aloitusneuvottelussa tunnistetut lasten koulunkäyntiin liittyvät haasteet tulivat näkyviksi ensimmäisillä kotikäynneillä. Toisella kotikäynnillä toinen lapsi oli yllättäen kotona. *Kotikäyntimuistio: ”Lapsi oli viikonloppuna urheillessaan kipeyttänyt lihaksensa. Tämän vuoksi hän ei ollut mennyt tänään kouluun vaan jäänyt kotiin venyttelemään.”* (2. kotikäynti.) Samassa yhteydessä lapsi kertoi perhetyöntekijöille nukkumaanmenon pitkittymiseen liittyvistä syistä. *Kotikäyntimuistio: ”Lapsella on nukkumaanmeno vaikeuksia, joko tietokoneella pelaamisesta tai siitä, että hän pohdiskelee ja murehtii liikaa asioita nukkumaan mennessä.”* (2. kotikäynti.) Perhetyöntekijät tunnistivat myös lukuisia muita haasteita ensimmäisten kotikäyntien yhteydessä. Kotiin oli kasautunut paljon ylimääräistä tavaraa ja likaa. Lisäksi lasten ruokailurytmi oli epäsäännöllinen, he lähtivät kouluun ilman aamupalaa ja illalla ateriovälit pitkittyivät harrastusten vuoksi. Perhetyöntekijöiden lapsia koskevat havainnot olivat ristiriidassa äidin antaman kuvan kanssa. Äiti toi lasten käyttäytymisestä esiin paljon negatiivisia asioita, mutta perhetyöntekijöiden mukaan lapset vaikuttivat ”kilteiltä”.

Lasten koulunkäynnin tukeminen

Hankkeen aikana lasten koulunkäyntiä tuettiin ja edistettiin eri tavoin. Seksenssikartan avulla kiinnitettiin huomiota arkirytmiin, erityisesti nukku- maanmeno- ja heräämisaikoihin. Kotikäynneillä lasten kanssa keskusteltiin paljon koulunkäymiseen liittyvistä asioista. Näin myös mahdollisiin pois- saoloihin olisi helpompi puuttua välittömästi.

Tiimipalaverissa tehtiin työskentelyn alkuvaiheessa päätös, että jokai- sella kotikäynnillä otetaan puheeksi koulunkäynnin sujuminen. *Kotikäyn- timuistio: ”Kysyimme koulun käynnistä. Toinen lapsi oli ollut koulussa, mutta toinen oli jäänyt kotiin. Syyksi kotiin jäämiseen lapsi sanoi, ettei jak- sanut mennä kouluun. Lapsi on kotona auttavainen ja puuhakas, hänen ha- luttomuutensa liittyy nimenomaan koulun käymiseen.”* (4. kotikäynti.) Ko- tikäynneillä keskusteltiin myös kouluun menemisen vaikeudesta sekä kou- lussa käymättömyyden vaikutuksista lasten tulevaisuuteen. Keskusteluiden tarkoituksena oli rohkaista ja kannustaa säännölliseen koulunkäymiseen.

Työskentelyn edetessä kävi ilmi, että lasten kanssa keskusteleminen ei ollut riittävä interventio koulunkäynnin tukemiseen. Koulunkäyntiin liitty- vät ongelmat lisääntyivät hankkeen edetessä. Lasten kokemat koulukiusaa- miset ja rauhattomat luokkatilanteet vähensivät entisestään lasten halua mennä kouluun. Poissaolot lisääntyivät lasten antamista koulunkäyntilu- pauksista huolimatta. Kotiin jäätiin vähäpätöisiltä tuntuvien syiden var- jolla. *Kotikäyntimuistio: ”Lapset eivät olleet tänään koulussa, koska olivat nukkuneet pommiin. Lapsi kertoi aamutoimiin menevän niin kauan aikaa, etteivät he olleet lähteneet kouluun sitten ollenkaan kun olisivat olleet niin paljon myöhässä.”* (8. kotikäynti.) Kevätlukukauden päättyessä todistukset kertoivat koulunkäynnin haasteista: osa arvosanoista oli laskenut jopa kah- della numerolla.

Ennen hankkeen siirtymistä kesätauolle järjestettiin välineuvottelu, jossa työskentelyn tavoitteita tarkennettiin syksyä varten. Koulunkäynnin aloituksen tukeminen oli syksyn tärkeimpiä tavoitteita. Työskentely käyn- nistettiin hyvissä ajoin ennen koulun alkua, jotta lasten rytmi saatiin sään- nölliseksi kesän jälkeen. Hankkeen tavoitteena oli, että lapset ottaisivat vastuun koulunkäynnin sujumisesta. *Perhetyöntekijä: ”Mulla on se toi- veena, että sit kun syksy alkaa ja koulut taas, sitten se asennoituminen sii- hen että se on se teidän työ se koulunkäynti. Ja ette kuormita äitiänne sillä, että hän on huolissaan siitä että mites se koulu sujuu ja paljonko on pois- saoloja.”* (Välineuvottelu.) Myös sosiaalityöntekijän mukaan keskeinen työskentelyn tavoite oli koulunkäynnin tukeminen lukuvuoden alkaessa. Lasten koulunkäyntiin oli kohdistettu monenlaisia tavoitteita jo aiempina vuosina, joten tuen suuntaaminen aloitukseen nähtiin tärkeäksi. *Sosiaali- työntekijä: ”Toiveena ois mulla se että te saisitte nyt syksyllä sellasen hy- vän, puhtaana alun sinne koulunkäyntiin, niin siitä ois sitten hyvä ponnistaa*

sinne koko vuodelle. Ettei mee heti alussa syksyllä sitten tämä poissaolokierre ja muut tällaset lähe käyntiin, että saisitte siihen kohtaan hyvän kokemuksen.” (Välineuvottelu.) Lapset tiedostivat tilanteen vakavuuden ja olivat valmiita sitoutumaan uuteen alkuun. *Lapsi: ”Jos mä jään ens vuonna pois koulusta, ni mä en pääse ens vuonna ollenkaan läpi. Opettajakin sano sen että mun pitää käydä joka päivä siellä.”* (Välineuvottelu.)

Syksyllä koulun alkaessa perhetyöntekijät kyselivät perheeltä puuttuvista kurssisuorituksista, jotta viimeisen kouluvuoden työmäärästä muodostuisi realistinen kuva. Äidillä ja lapsilla ei ollut puuttuvista suorituksista selkeää kuvaa. *Lapsi: ”Se opettaja selittää nää ihmeellisesti, se sano esimerkiksi että liikunnasta ei tartte tehdä mitään. Mut mä oon saanu niin paljon huonoja numeroita kun mä en oo ollu paikalla.”* (12. kotikäynti.) Perhetyöntekijä pyysi perheeltä lupaa ottaa yhteyttä opettajaan tilanteen selvittämiseksi, koska heidän mielestään puuttuvien suoritusten tekemiseen tarvittaisiin erillinen suunnitelma. *Perhetyöntekijä: ”Teillä pitäis olla se suunnitelma siihen, niinku opiskelusuunnitelma, nyt yhdessä opettajan kanssa tehdä, se must nyt uupuu tästä kokonaan.”* (12. kotikäynti.) Äidin mukaan opettajan kanssa on keskusteltu lasten koulun sujumisesta, mutta konkreettinen suunnitelma opintojen etenemisestä puuttuu. Kotikäynnillä sovittiin, että asiaan tartutaan välittömästi, jotta suoritukset etenisivät aika-
taulussa.

Perhetyöntekijän yhteydenotto opettajaan paljasti lasten koulutilanteen vakavuuden. Lapsilla oli paljon selittämättömiä poissaoloja ja puuttuvia suorituksia. Opettaja oli aika ajoin jättänyt sosiaalityöntekijälle yhteydenottopyyntöjä, mutta asiat eivät olleet edenneet sitä kautta. Yhteydenotto opettajaan oli käännekohta työskentelyprosessissa. Tiimipalaverissa pohdittiin, miksi tilanteen vakavuus paljastui vasta, kun perhetyöntekijä oli yhteydessä lasten opettajaan. Kotikäynneillä tilanne vaikutti olevan hallinnassa, mutta koulun viesti oli päinvastainen. Perhetyöntekijät jopa kyseenalaistivat aiempaa työskentelyään perheessä kysymällä, olisiko äidin vastuuseen alaikäisten lasten koulunkäynnistä pitänyt kiinnittää enemmän huomiota. *Perhetyöntekijä: ”Musta tuntuu, ett me ollaan luultu ihan väärin asioita. Tai me ei olla saatu sitä huolta sillä tavalla, me ollaan luultu koko ajan että siellä on kaikki ihan ok, että ainoa sit ku saa ne kouluun.”* (Tiimipalaveri 15.8.2008.) Vaikka äiti oli työskentelyssä hyvin vastaanottavainen, äidin lapsiin liittyvien asioiden hoitamisessa ilmeni puutteita. Äiti vaikutti myös väsyneeltä lasten koulutilanteeseen. *Perhetyöntekijä: ”Se äiti on tosi väsynyt kyllä, et huomaa siitä ja sit hän kerto kuinka hän on niinku taistellu näiden lasten puolesta, ne on aina ollu melkein väärässä luokassa ja aina on ollu jotain hankaluuksia.”* (Tiimipalaveri 22.8.2008.) Tiimipalaverissa päätettiin lasten koulunkäynnin ohella kiinnittää enemmän huomiota myös äidin osuuteen lasten huoltajana ja kasvattajana.

Perhetyöntekijät ottivat asian esille seuraavalla kotikäynnillä ja samalla rohkaisivat äitiä lasten kouluun liittyvien asioiden hoitamisessa. *Perhetyöntekijä: ”Kannattaa kysyä opettajalta, äiti, sun. Sä ite ymmärrät ainakin, sit vähän, tiiät missä kysellä lapsia ja muistuttaa asioista.”* (13. kotikäynti.) Äiti kirjasi muistiin keskustelun aikana useita asioita, joista opettajan kanssa tulisi keskustella.

Tiimipalavereissa pohdittiin edelleen lasten haastavaa koulutilannetta ja äidin toimintaa. Äiti ei ollut lupauksista huolimatta aktivoitunut lasten kouluasioissa. *Perhetyöntekijä: ”Hänen tulee nyt ottaa se rooli jatkossa, mikä me nyt otetaan täs koulunkäynnin suhteen, huoltajana ja vanhempana.”* (Tiimipalaveri 27.8.2008.) Perhetyöntekijät näkivät äidin toiminnan risti-riitaisena, koska kotikäynneillä tehtyjen havaintojen mukaan moni muu asia toimi perheessä moitteettomasti ja kuitenkin lasten koulunkäyntiin liittyvät asiat jäivät toistuvasti hoitamatta. *Perhetyöntekijä: ”Mä en pääse kiinni siihen et mikä siinä on et häneltä jää hoitamatta näitä. Hän pitää niitä (lapsia) ehkä kavereinaan.”* (Tiimipalaveri 19.9.2008.) Koulunkäynnin ohella perhetyöntekijöiden huolenaiheet liittyivät työskentelyn loppuvaiheessa laajemmin lasten arkeen, ja äidin kanssa työskentely nähtiin tärkeänä. *Perhetyöntekijä: ”Lasten koulunkäynti, tietenkkin, on niinku ihan yksösasia ja mua ainakin jäi huolettaa se kun ne ei pääse menemään, vaik niillä ois kuinka vaarallinen juttu niin ne ei pääse lääkäriin ja se äiti ei saa niinku niitä menemään sinne.”* (Tiimipalaveri 19.9.2008.) Lasten koulunkäynnin tukemiseksi järjestettiin nuorisopsykiatrian aloitteesta verkostopalaveri, johon myös hankkeen työntekijät osallistuivat. Tarkoituksena oli suunnitella koulunkäyntiä edistäviä toimia lasten ja heille tärkeiden aikuisten ja sidosryhmien kesken. Perheen tilanteen kartoituksen jälkeen sovittiin toimintatavoista ja työnjaosta eri osapuolten kesken. Esimerkiksi jos poissaolot jatkuvat, opettajat ottavat yhteyttä Arki haltuun -tiimiin. Lastensuojelutoimet ovat myös mahdollisia, jos tilanne ei muutu. Työskentelyn eri osapuolet korostivat äidin vastuuta niin koulunkäynnin tukemisessa kuin lasten arkeen liittyvien käytännön asioiden hoitamisessa. Konkreettisena toimenpiteenä äidin vastuulle annettiin ajanvaraus nuorisopsykiatrian poliklinikalle lasten koulunkäyntiä tukevien palveluiden uudelleen käynnistämiseksi. Hankkeen lopputyöskentely perheessä painottui konkreettisiin, koulunkäyntiä edistäviin asioihin. Esimerkiksi lapsia ohjattiin valmistautumaan kouluunlähtöön jo edellisenä iltana tarkistamalla bussikortit ja varamalla koulutarvikkeet ja vaatteet valmiiksi lähtemisen helpottamiseksi.

Lasten koulutilanne jatkui huolestuttavana lasten kanssa työskentelystä huolimatta ja vaikka kodin arkirytmii muuttui säännöllisemmäksi. *Kotikäyntimuistio: ”Keskustelimme pitkään siitä, miksi lasta ei huvita mennä kouluun. Syyksi hän kertoi häirikköoppilaat, jotka eivät anna opiskelurau-*

haa.” (17. kotikäynti.) Opettajan kanssa oli tehty sopimus puuttuvien kursien suorittamisesta. *Kotikäyntimuistio: ”Sopimus opiskeluistakin on yksinkertainen: He saavat kurssisuoritukset tehtyä, kun vain menevät kouluun.”* (15. kotikäynti.) Lukukauden loppua kohden ja työskentelyn edetessä lapset kuitenkin motivoituivat koulun loppuun saattamiseen. Toinen lapsista pyysi esimerkiksi ylimääräisiä läksyjä opettajalta, jotta saisi puuttuvat kurssit nopeammin suoritettua. *Lapsi: ”Että päästään sitten ammattikouluun ens vuonna ja sitten töitä. Ni se että päästään yläasteelta pois ettei jäää sinne lilluun. Tai ettei jäää ylimääräisik vuosiks. Se tuntuis varmaan turhauttavalta jos jäis ylimääräisiks vuosiks.”* (Lopetusneuvottelu.)

Sekvenssikarttatyöskentely

Sekvenssikarttatyöskentely käynnistettiin Koulukkaan perheessä heti työskentelyn alkuvaiheessa laatimalla molemmille lapsille sekvenssikartat tukemaan koulunkäyntiä ja itsenäistymistä. Lasten vuorokausirytmä oli epä-säännöllinen, varsinkin viikonloppuisin nukkumaan meneminen venyi lähes aamuun. Karttatyöskentelyn yhteydessä kartoitettiin monipuolisesti lasten päivärytmä, harrastukset ja vapaa-ajanvietto sekä kotitöihin osallistuminen. *Perhetyöntekijä: ”Mä aattelin, että jos tehään ihan semmonen vaan tää viikko. Semmonen kokeiluviikko. Et mitä aikoja ois et millon sä heräisit, vähän niinku semmosta tavoitetta yritettäis saada, et menisit kouluun ja menisit nukkumaan ajoissa. Sitten voidaan jutella ens viikolla et miten se on menny ja miltä se on tuntunu.”* (2. kotikäynti.) Keskustelun perusteella perhetyöntekijät kirjasivat sekvenssikarttaan tavoiteaikataulun tukemaan säännöllistä rytmiä ja koulunkäyntiä. Karttatyöskentelyn yhteydessä perhetyöntekijät kannustivat lapsia pohtimaan, kuinka riittävä yöni toteutuu ja paljonko aamutoimiin kuluu aikaa. Kotikäynneillä havaittiin melko pian sekvenssikarttojen laatimisen jälkeen merkkejä lasten vuorokausirytmän paranemisesta. Lapset kertoivat noudattaneensa karttaan merkittyjä aiempia nukkumaanmenoajoja. *Perhetyöntekijä: ”Tämä oli ollut hänen (tarkoittaa lasta) mielestään ihan hyvä asia, hän oli herännyt aamulla aikaisemmin ja pirteämpänä.”* (4. kotikäynti.) Lasten sekvenssikarttojen lisäksi koko perheelle laadittiin yhteinen kartta kesän ajalle. Kartan ensisijaisena tavoitteena oli jäsentää lasten kesäaikatauluja ja perheen kotitöitä. Sekvenssikarttatyöskentely oli kotikäyneillä melko pienessä osassa karttojen laatimisen jälkeen. Lasten aikatauluja seurattiin kuitenkin jokaisella kotikäynnillä, vaikka kartta ei ollut työskentelyssä fyysisesti mukana.

Seuranta Arki haltuun -hankkeen jälkeen

Perheeseen tehtiin kaksi seurantakäyntiä: ensimmäinen noin kolme kuukautta ja toinen noin vuosi hankkeen päättymisen jälkeen. Ensimmäisellä seurantakäynnillä selvisi, että lasten nukkumaanmeno oli aikaistunut huomattavasti. Lapset kävivät myös säännöllisesti koulussa, vaikka kokivat

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa koulun edelleen ”*rauhattomaksi*”. Toisella seurantakäynnillä kävi ilmi, että toinen lapsista oli saanut peruskoulun päästötodistuksen aikataulussa ja aloittanut jatko-opinnot. Toinen lapsista oli piakkoin saamassa päästötodistuksen. Äiti koki edelleen ongelmia jaksamisessaan lasten rajoja koettelevan käyttäytymisen takia. Perhetyö jatkoi perheessä jonkin aikaa hankkeen työskentelyn jälkeen.

7.6 Katraan perhe: vanhemmuuden tukeminen

Katraan perheeseen kuuluivat Arki haltuun -työskentelyn käynnistyessä äiti sekä viisi 2–10-vuotiasta lasta. Äiti hoiti kahta nuorinta lasta kotona, vanhemmat lapset olivat päiväkodissa ja koulussa. Äidillä oli työpaikka, mutta hän oli jäänyt kotiin hoitamaan lapsia eikä ollut aikeissa palata vanhaan työpaikkaansa. Vanhemmat olivat eronneet hiljattain. Lapset olivat isän luona satunnaisesti. Perheen ongelmat alkoivat kasautua vanhempien eron ja isän kotoa muuton seurauksena. Katraan perheellä ei ollut aiempaa asiakassuhdetta sosiaalityöhön. Ennen hankkeen työskentelyä äiti oli hakenut itse perheneuvolasta apua erityisesti yhden lapsen tottelemattomuuteen sekä neuvoja kasvatustasioiden. Perheen tilanne ja avuntarve oli tunnistettu myös neuvolassa. Lapsiin liittyvien huolenaiheiden lisäksi äidin väsymys teki arjesta vaativaa. Väsymyksen taustalla oli lasten syntymästä käynnistynyt masennus, johon äiti oli saanut apua. Perheneuvolan työskentely oli vasta käynnistymässä hankkeen aloitusneuvottelun aikaan.

Työskentelyn käynnistäminen

Aloitusneuvottelussa työskentelyn eri osapuolet eli hankkeen työntekijät, perheneuvolan sosiaalityöntekijä sekä äiti kartoittivat perheen tilannetta ja avun tarvetta. Perheneuvolan sosiaalityöntekijän mukaan perhe tarvitsisi nyt konkreettista apua arjen toimivuuteen, vaikka päivät näyttivät olevan ainakin osittain aikataulutettuja ja täynnä tekemistä. *Sosiaalityöntekijä: ”On puhuttu siitä konkreettisesta työstä ja avusta ihan siellä arjessa. Niin varmaan sen selkiyttäminen ja suunnitelmallisuus siihen ja myös se, että sulle tulee se tunne, että sä oot riittävä. Että jotenkin niinku, että sä oot vaativa ja vaadit paljon itseltäsi.”* (Aloitusneuvottelu.) Äiti kertoi neuvottelussa avoimesti perheen tilanteesta. Isän kotoa muuton jälkeen moni asia oli muuttunut ja samalla tutut rutiinit olivat unohtuneet. Lapset oireilivat eri tavoin uudessa tilanteessa. Arjen pyörittäminen viiden lapsen kanssa oli yksin äidin vastuulla. Kotitöiden suorittaminen vaati äidin mukaan voimia, ja päivät tuntuivat valuvan ohi ja asioihin tarttuminen oli vaikeaa. *Äiti: ”Mutta tuntuu, et kun mä aamullakin tuun kotia (viemästä lapsia kouluun/päiväkotiin), niin mä huushollaan ja sit mä lähden hakee sitä lasta (päiväkodista) ja sit mä hoidan sitä ruokaa ja me ollaan koko loppupäivä.*

Ja sit se päivä on jo niinku mennyt, niinku ohi.” (Aloitusneuvottelu.) Myös perheen iltarutiinit oli äidin mukaan toimimattomia. *Äiti: ”Niin kun tuntui, että mulla oli semmoista, niinku että mä koko päivän touhusin lasten kanssa ja sit mulle tulee, että nyt riitti! Nyt kaikki tavallaan pois silmistä. Pois tästä läheisyydestä.*” (Aloitusneuvottelu.) Äidin toiveena oli saada lempeämpi siirtymä nukkumaanmenoon. Toimimattomat nukkumisjärjestelyt hankaloittivat perheen öitä. Esimerkiksi lasten nukkuminen samassa sängyssä aiheutti levottomuutta öihin. Eri tavoin ilmenevät erityisesti yhden lapsen käytösongelmat tekivät arjesta haastavaa. *Äiti: ”Nyt meillä on ollut muutamaa semmosii, et kumpikin huutaa ja musta tuntuu, että mä oon seittemänvuotias, kun mä rääyn siellä.*” (Aloitusneuvottelu.) Hankalia tilanteita syntyi, kun lapsi ei saanut tahtoaan läpi tai suunnitelmat muuttuivat yllättäen. *Äiti: ”Mä haluaisin semmoisii toimintamallei niinku. Että silloin, kun se lapsi käyttäytyy näin, niin mun kuuluu itse toimia näin. Et sit ei tulis semmosii konfliktei tai semmosii– tai että mä en edes auttas sitä tilannetta. Vaan että mä saisin jollakin lailla sen rauhoittumaan ja laukeen. Sen sijaan, että mä sitten pahentaisin sitä.*” (Aloitusneuvottelu.) Hankkeen työntekijöiden tulkinnan mukaan perheen tilanne vaatisi selkeyttämistä ja arkeen tulisi luoda uudet rutiinit isän muutettua kotoa. *Perhetyöntekijä: ”Mä luulen, että me tehdään niin, että sä saat kertoa kaikki, mitä sun mielestä pitäis tehdä. Tehdään ranskalaisilla viivoilla, ihan mitä kaikkea ajatuksia, ilman mitään suodattamista. Sitten tarkastellaan, että hetkinen, tarviiks tää tehdä tänään? Vai voiks tän jättää veke ja sit suunnitella sitä ajankäyttöä.*” (Aloitusneuvottelu 15.1.2009.)

Ensimmäisillä kotikäynneillä perheeseen tutustumisen yhteydessä perhetyöntekijät kiinnittivät huomiota lasten välipalatyypin syömiseen kotikäynnin aikana. He pitivät tärkeänä, että äidin kanssa keskustellaan säännöllisestä ateriaritmistä ja terveellisen ruokavalion merkityksestä. *Kotikäyntimuistio: ”Perhe ei syönyt käyntimme aikana yhdessä ollenkaan. Lapset söivät aamiaista, kun tulimme sisään, kaikki lapset nakertelivat pitkän käyntiä sokerikorppuja ja toinen lapsi sai vielä jogurtin äidin tullessa kaupasta.*” (4. kotikäynti.) Äiti esitti ensimmäisillä kotikäynneillä konkreettisia toiveita työskentelylle. Viisilapsisessa perheessä vaatehuolto vei paljon aikaa, likapyykit kasautuivat eikä puhtaille vaatteille ollut riittävästi säilytystilaa. *Kotikäyntimuistio: ”Äiti pyysi, että auttaisimme häntä joku kerta valtavan pyykkivuoren selvittelyssä. Hän sanoi, että vuori on päässyt jo niin valtavaksi, että hän ei yksin kykene ryhtymään sen selvittelyyn.*” (2. kotikäynti.) Vaatehuoltoon tartuttiin heti seuraavalla kotikäynneillä, äidin kanssa pestiin ja viikattiin useita koneellisia pyykkejä.

Vanhemmuuden tukeminen työskentelyn kohteena

Kotitöiden tukemisen rinnalla perheessä käynnistyi vanhemmuuden tukemiseen liittyvä työskentelyprosessi, jossa äidille annettiin monipuolisesti neuvoja ja toimintaohjeita lasten kanssa yhdessä olemiseen ja tekemiseen. Sekvenssikarttatyöskentely nivoutui osittain vanhemmuuden tukemiseen liittyvään työskentelyyn siten, että arkea tehtiin lapsille ja lasten kanssa ottamalla äidin ja lasten yhteinen aika työskentelyn kohteeksi kartan avulla.

Vanhemmuuden tukemiseen liittyvä työskentely käynnistyi kolmannella kotikäynnillä, kun äiti purki tunteitaan perhetyöntekijöille lasten ollessa isän luona. Äidin väsymys yhdistettynä ongelmallisiin tilanteisiin lasten kanssa aiheutti perheessä konflikteja. *Kotikäyntimuistio: "Äiti sanoi, että hänestä tulee väsyneenä vihainen, omin sanoin 'aika paska'. Valvo-neena hän ei jaksakaan olla lapsille samalla tavalla läsnä."* (3. kotikäynti.) Lisäksi äiti kertoi syyllisyydentunteistaan ja lapsiin liittyvistä huolenaiheista. Aiemmin haastavassa parisuhteessa äidin voimavarat olivat ääri rajoilla ja lapset jäivät vähemmälle huomiolle. Eron jälkeen äiti yritti hyvittää aiempaa käytöstä lapsia kohtaan, mutta lapset oireilivat monella tavalla. *Kotikäyntimuistio: "Hän vain pelkää, että toimii koko ajan jotenkin väärin vaikka yrittää parhaansa. Äiti sanoi, että haluaa rakentaa lapsille turvallisen kodin ja hyvittää menneitä."* (3. kotikäynti.) Seuraavilla kotikäynneillä äiti jatkoi vanhemmuuteen liittyvien ongelmien kuvailua perhetyöntekijöille. Esimerkiksi yhteiset leikit ja ulkoilut eivät toteutuneet äidin toivomalla tavalla. Hän pelkäsi menettävänsä kontrollin tunteen lasten kanssa, minkä vuoksi hän jättäytyi tilanteista mieluummin pois. *Äiti: "Kun mä niin huonosti lähen niinku noitten kans leikkimään sisällä tai ulkona. Mä en niinku jotenkin – en mä tiedä, miksi se on niin kauheen ongelmalista."* (5. kotikäynti.) Myös perhetyöntekijät tunnistivat kotikäynneillä vanhemmuuteen liittyviä työskentelyn kohteita perheen arkisessa toiminnassa. Perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan äiti oli hyvin vaativa itseään ja lapsiaan kohtaan. *Perhetyöntekijä: "Sit yks semmonen tavote, mikä mulla on siellä, et sille äidille jotenkin lisää armeliaisuutta itelleen ja lapsille."* (Tiimipalaveri 27.2.2009.)

Työskentely vanhemmuuden tukemiseksi oli paljolti keskustelua. Lähes jokaisella kotikäynnillä äiti kertoi lapsen viimeaikaisesta käyttäytymisestä sekä omasta toiminnasta näissä tilanteissa. Äiti toi kotikäynneillä esiin myös äitiyden kiellettyjä tunteita varsin avoimesti. Omien ajatusten ja kokemusten reflektointi perhetyöntekijöiden kanssa oli äidille tärkeää, koska lähipiirissä ei ollut tähän mahdollisuutta. Keskustelutuen lisäksi perhetyöntekijät antoivat neuvoja, kuinka kiukuttelevan lapsen kanssa kannattaa toimia tai miten äiti voisi osallistua lasten leikkeihin aktiivisemmin. *Perhetyöntekijä: "Voishan tietysti koittaa sellaista, että on siinä aluksi*

ihan vaan ja kattoo, kun lapset leikkii ja sitten, kun lapset on ruvennut leikkimään, niin sit menee pois. Taikka lukee vaikka kirjaa siinä, että on kuitenkin koko ajan läsnä.” (5. kotikäynti.) Perhetyöntekijät toivat äidille kasvatusaiheista kirjallisuutta tukemaan kotikäyntien keskusteluja. Kirjat sisälsivät tietoa lasten erilaisista temperamenteista, aggression kehityksestä sekä keinoja kiukun kohtaamiseen. Kirjallisuuteen perehtyminen innosti äitiä kirjoittamaan muistiin omia lapsiin liittyviä havaintoja. Muistiinpanot toimivat jatkossa keskusteluiden pohjana kotikäynneillä.

Vanhemmuuden tukeminen tarkoitti toisinaan myös konkreettista puutumista kotikäyntien tilanteisiin ja tapahtumiin. Katraan perheessä lasten elokuvien katselu keskeytettiin useaan kertaan. Perheessä katsottiin toistuvasti kotikäyntien aikana alle 15-vuotiailta kiellettyjä elokuvia, vaikka vanhin lapsi oli 10-vuotias. *Perhetyöntekijä: ”Tää äiti näytti aika huoletta mitä vaan elokuvia näille ihan pienimillekin lapsille. Kun ne lapset oli alkamassa kattoo sitä elokuvaa ja tää äiti edes kattonu mitä elokuvaa ne lapset alkaa kattomaan. Sit mä sanoin siinä, et toi on tosi pelottava elokuva.”* (Tiimipalaveri 27.2.2009.) Perhetyöntekijöiden näkemyksen mukaan äiti ei pitänyt lasten elokuvien katselua ongelmana, muuten hän olisi puuttunut siihen. Äidin kanssa keskusteltiin ikäsuositusten noudattamisesta ja elokuvien vaikutuksista lapsiin. Äitiä kannustettiin laatimaan selkeät rajat elokuvien katseluun, kielletyt elokuvat tulisi poistaa kokonaan lasten ulottuvilta.

Äiti oli työskentelyssä vastaanottavainen. Hänellä oli tapana pohtia analyttisesti omaa toimintaansa ja reflektoida sitä perhetyöntekijöiden kanssa. Kotikäynneillä keskustelun kohteena olleet asiat siirtyivät nopeasti arkeen. Äiti opetteli toimimaan lapsen kiukkukohtauksissa rauhallisemmin ja vei tilanteet järjestelmällisesti loppuun. Tilanteen rauhoituttua äiti pyrki käymään tapahtumat lapsen kanssa läpi. Kasvatusaiheinen kirjallisuus osoittautui äidille merkittäväksi tueksi vanhemmuudessa. Hän koki saavansa vertaistukea lukemalla ja ymmärtämällä, että myös muut perheet kohtaavat samanlaisia ongelmia. Perspektiivi omiin huolenaiheisiin muuttui, ja ymmärrys lapsen käyttäytymistä kohtaan lisääntyi. *Äiti: ”Mutta noi toi mulle semmoisen ’Kiukku-kirjan’, niinku. Ja se oli semmoinen valaistuminen. Tässä on lapsi! Että tässä on ihan oikeesti! Että miksei kukaan oo mulle ikinä sanonut, et tämmösii lapsii on olemassa. Se on, se oli ihan oikeesti, se tuntui niin semmoiselta, tavallaan huojentavalle niinku.”* (Väli-neuvottelu.) Työskentelyjaksolla äiti teki myös tärkeitä huomioita omista toimintatavoistaan, jotka kantoivat arjen vaativissa tilanteissa. Äiti oli havainnut, että yhden lapsen kiukutellessa hän automaattisesti suuttui kaikille. Tilanteet menivät helpommin ohi, kun ne käsiteltiin vain asianosaisen kanssa. Työskentelyn edetessä äiti koki hallitsevansa kiukkukohtaukset paremmin.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

Ongelmana koetun lapsen käyttäytymisessä oli havaittavissa pieniä muutoksia työskentelyjaksolla. Lapsi uskalsi puhua äidille enemmän omista tuntemuksistaan. Lopetusneuvottelussa äiti toi esiin, että lapsi oli pyytänyt ensimmäisen kerran anteeksi kiukkukohtauksen jälkeen. *Äiti: ”Mutta siinä sitten, oiskohan siinä joku kaksnyt minuuttii sitten (kiukku-kohtauksen jälkeen), niin musta se oli hassu, kun mä sain sit tekstiviestin. Niin se oli lapselta tekstiviesti. Sieltä omasta huoneestaan laittoi, että täällä (lapsen nimi), että anteeksi äskeinen.”* (Lopetusneuvottelu.) Lapsen kiukkukohtaukset muuttuivat uudelleen voimakkaammiksi työskentelyjakson loppupuolella. Kotona pienetkin asiat laukaisivat tilanteen, esimerkiksi lelun katoaminen.

Sekvenssikarttatyöskentelyllä oli keskeinen rooli vanhemmuuden tukemisessa. Äitiä aktivoitiin lasten ulkoiluun ja leikkeihin sekvenssikartan avulla. Sekvenssikartalle, osaksi perheen viikkorytmiä, äidille ja lapsille ideoitiin yhteistä tekemistä. Kotikäynneillä pyrittiin toteuttamaan sekvenssikartalle suunniteltuja kotitöitä.

Äidillä oli sekvenssikarttatyöskentelystä suuret odotukset, ja hän toivoi karttatyöskentelyn pikaista käynnistämistä. Sekvenssikarttatyöskentelyyn päästiin vasta viidennellä kotikäynnillä, koska ensimmäisillä kotikäynneillä tutustumisen lomassa äitiä tuettiin kotitöissä. Sekvenssikarttatyöskentely käynnistyi tilanekartan laatimisella, eli perheen päivän kulku hahmotettiin äidin kanssa yksityiskohtaisesti. Perheen aamutoimet äiti oli jo suunnitellut lähes minuuttiaikataululla, eikä perheellä ollut ongelmia aamutoimien aikatauluttamisessa tai järjestyksessä. Päiväkodin ja koulun aikataulut rytmittivät arkipäivien kulkua. *Äiti: ”No, sitten niinku mä komen- nan ne pukemaan vaatteensa, että ne ois ennen seittemää mieluusti vaatteissa. Ja sit ne saa ottaa muroja tai leipää, niinku siinä se aamupala. Että ne syö niinku samalla ja katsovat yhden lasten ohjelman. Että sillai, että 7.20 pitää olla valmiina. Pukee ulkovaatteet. Joo, että siinä kumminkin kestää, että me ollaan vasta 7.40, yleensä ollaan vasta ulkona.”* (5. kotikäynti.) Äidillä oli tapana viedä lapset aamulla kouluun ja päiväkotiin sekä hakea heidät iltapäivällä kotiin. Lasten päiväkodin ja koulun alkamis- ja päättymisajankohdat vaihtelivat, mikä teki kotona olevien lasten ja äidin päivästä rikkonaisen. Aamupala viivästy, lounas jäi usein syömättä, aamupäivän ulkoilut eivät toteutuneet ja päiväunet keskeytyivät. Aamupäivän kotitöille sekä äidin ja lasten yhteiselle tekemiselle varattu aika kului usein televisiota katsellen *Äiti: ”Mutta se on niinku, me jäädään niinku siihen, me touhutaan tavallaan niiden koulukkaiden ehdoilla, jolloin moni asia meiltä jää.”* (5. kotikäynti.) Tilanekartan laatimisen yhteydessä tunnistettiin siis monia, äidin tiedossa olevia arjen rytmittämiseen liittyviä haasteita.

Äidin mukaan suurimmat haasteet olivat perheen iltapäivissä ja illoissa. Koulun jälkeen lasten aika kului televisiota katsellen, eikä äidillä ollut keinoja tai voimavaroja puuttua asiaan. Äiti: *”Yhdessä vaiheessa mulla oli, että noi sai kattoa vaan siinä viiden ja kuuden pintaan. Mutta sitten, kato, kun meillä on ollut noita maksullisia kanavia, sit se on vähän riistäytynyt käsistä, se telkkarin kattominen.”* (5. kotikäynti.) Kotitöiden sijoittaminen perheen iltoihin oli vaikeaa. Äiti ei saanut haluamiaan asioita tehtyä, mikä näkyi kodin epäjärjestyksenä. Lisäksi lasten nukkumisjärjestelyt hankaloittivat öiden sujumista.

Tavoitekartalla kiinnitettiin huomiota tilannekartan laatimisen yhteydessä tunnistettuihin haasteisiin. Huomio kohdistui ensimmäisenä lapsen heräämisajankohtaan ja päiväunien ajoitukseen. Pidemmät päiväunet voisivat ratkaista monta haastetta. *Perhetyöntekijä: ”Eli jos sen saa sieltä päästä niin kun, et päivällä nukkuis sen kaksi tuntii. Niin sit varmaan helpommin heräiskin aamulla ja jaksais syödä sen aamupalan.”* (6. kotikäynti.) Muutos mahdollistaisi aamupäivän ulkoilun, koska aikaisemman herätyksen vuoksi koko perhe ennättäisi syödä aamupalan ennen isompien lasten kouluun saattamista. Saattomatkalta ei tarvitsisi kiirehtiä aamupalalle. Pidemmät päiväunet puolestaan toteutuisivat siten, että äiti ja lapset jäisivät ulkoilemaan iltapäivällä, koulusta kotiin tullessa. Lapsi nukkui hyvin rattaissa, mutta unet keskeytyivät heti sisälle siirryttäessä. Perhetyöntekijä näkee tilanteen kokonaisuuden selkeämmin ulkopuolisena ja löytää erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja, joita perhe voi arjessa kokeilla. Päiväunien ajoituksen lisäksi perheen iltoihin lisättiin suunnitelmallisuutta. Koululaisille varattiin aika välipalalle ja läksyille. Perheen iltaruokailu aikataulutettiin alkuiltaan. Äidin ja lasten ruutu-aikaa vähennettiin. Iltaan suunniteltiin lasten ulkoilua, päivän leikkien siivoamista sekä valmistautumista seuraavaan päivään varaamalla vaatteet aamua varten valmiiksi. Perheen yhteisen sekvenssikartan lisäksi lapsille laadittiin henkilökohtaiset kartat.

Sekvenssikarttatyöskentely

Äiti oli toivonut sekvenssikartan laatimista jo ensimmäisestä kotikäynnistä lähtien. Tavoitekartta oli suunniteltu yhdessä äidin kanssa, ja hän oli innostunut perheen arkeen suunnitelluista muutoksista. Perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan perheessä ei kuitenkaan ryhdytty noudattamaan kartalle laadittua suunnitelmaa. *Kotikäyntimuistio: ”Karttaa läpikäytäessä kävi ilmi, että oltiin vasta teoria-asteella, sillä esim. yhteiset ruokailut ja ulkoilut eivät ole vielä toteutuneet.”* (9. kotikäynti.) Äidillä oli kotikäynneillä useita ehdotuksia muutoksiksi karttaan. Esimerkiksi siivouspäivä, pyykinpesun järjestäminen, ruokailut ja viikonlopulle suunnitellut perheen yhteiset harrastukset hakivat omaa paikkaansa. Äidillä oli myös kartan ulko-

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

asuun parannusehdotuksia, hän toivoi korostuksia ja erilaisia fontteja selkeyttämään karttaa. Perhetyöntekijät pohtivat tiimipalaverissa, miksi äiti ei ollut ottanut karttaa vielä käyttöön. *Perhetyöntekijä: ”Äiti on pilkun tarkka siitä sekvenssikartasta, mut nyt sitten kun kysyy niistä, millä lailla se menee se päivä. No ei heillä vielä suju, että sitten kun niitä ruetaan toteuttamaan, ni katotaan sitten. Elikkä onks tässä nyt joku semmonen homma että hän niinku odottaa et se sekvenssikartta tulee niinku täydelliseksi ennen kun hän rupee toteuttamaan sitä.”* (Tiimipalaveri 3.3.2009.)

Äiti sai hankkeen työskentelystä kaipaamansa alkusysäyksen asioiden toteutukseen, vaikka sekvenssikartta otettiin käyttöön hitaasti. *Äiti: ”Että itsessäkin on sitä muutosta tapahtunut, että on aivotkin ruvennut pikkuhiljaa rullaa. Niin siinä saa kaikkii hyviä ideoita. Joka kerta, kun noi tuli meillä käymään, niin vitsi! Kun tapahtuu tuolla aivoissa. Niillä oli hyviä ideoita, ja sit niitä piti päästä toteuttaan heti.”* (Välineuvottelu.) Kartta auttoi äitiä keskittymään arjen sujumisen kannalta oleellisiin asioihin. Sekvenssikartan avulla perheen arkeen palautettiin eron myötä unohtuneita käytäntöjä. *Äiti: ”Tavallaan tää on toiminut sellaisena muistutuksena, että tämmöistä se oli (tarkoittaa arkea ennen eroa) ja tähän on hyvä päästä takaisin.”* (12. kotikäynti.)

Kartta vähensi perheessä tarvetta käydä neuvotteluja esimerkiksi läksyjen tekemisestä ja nukkumaanmenoajoista. Äiti oli havainnut lasten omakseen sekvenssikartan käytön. *Äiti: ”Tossa oli yks päivä just niin hyvä. Mä en muista ihan, mistä asiasta, oliko se hampaiden pesusta vai mistä. Mutta lapsi kysyi, että höh, miks? Niin toinen vaan sanoi: ’Mut sehän lukee tuolla!’”* (12. kotikäynti.) Kartan toimivuuteen liittyvät havainnot lisäntyivät työskentelyn loppupuolella. Esimerkiksi kotona olevat lapset ja äiti söivät lounasta säännöllisemmin. Äiti sai vaatehuollon toimimaan, likapyykki ei enää kasautunut. Ruutu aika väheni merkittävästi. Televisio oli auki iltaisin vain tiettyyn aikaan. Ulkoilu tuotti edelleen haasteita. *Kotikäyntimuistio: ”Ulkoilu ei ole lähtenyt sujumaan niin kuin se on merkattu. Äiti kyllä ulkoilee lasten kanssa kävelyn merkeissä, mutta yhteinen leikki ulkona on toteutunut vain hyvin harvoin.”* (14. kotikäynti.) Työskentelyn loppupuolella rutiinit alkoivat vähitellen muodostua, eikä perheessä tarvittu yksityiskohtaista karttaa. Perheellä oli käytössä viikkokartta, johon voitiin tarvittaessa tehdä merkintöjä tärkeistä asioista.

Seuranta Arki haltuun -hankkeen jälkeen

Perheeseen tehtiin kaksi seurantakäyntiä: ensimmäinen noin kaksi kuukautta ja toinen kuusi kuukautta hankkeen työskentelyn päättymisen jälkeen. Ensimmäisellä seurantakäynnillä äiti oli huolissaan perheen tilanteesta. Moni asia tuntui äidin mielestä olevan menossa huonompaan suun-

taan, ja yhden lapsen kiukkukohtaukset toistuivat viikoittain. Äiti tunsi kuitenkin toimivansa lapsen kanssa aiempaa johdonmukaisemmin. Myös muilla lapsilla oli ikävaiheeseen tai kaverisuhteisiin liittyviä ongelmia, jotka vaivasivat äitiä. Sekvenssikartta oli perheessä aktiivisessa käytössä, ja äiti sovelsi sitä monipuolisesti perheen arjessa. Äiti kehitti sekvenssikartalle lapsille hyvään käytökseen kannustavan Puhu kauniisti -teemaviikon. Toisella seurantakäynnillä perheen tilanne vaikutti positiivisemmalta. Lapset näyttivät voivan hyvin ja koti oli aiempaa siistimpi. Äiti oli tehnyt lasten kanssa yhdessä pieniä retkiä ja viettänyt yhteistä aikaa ajoittaisesta väsymyksestä huolimatta. Sekvenssikartta oli edelleen aktiivisessa käytössä. Perheneuvolan asiakkuus jatkui hankkeen päättymisen jälkeen.

7.7 Yangin perhe: perhedynamiikan vahvistaminen

Yangin perheeseen kuuluivat Arki haltuun -työskentelyn käynnistyessä äiti, isä sekä 2-, 5- ja 9-vuotiaat lapset. Perhe oli tullut pakolaisena Suomeen useita vuosia sitten. Isä on osallistunut useille työllistymiskursseille ja työharjoitteluihin, mutta ei ole onnistunut työllistymään vakituisesti. Äiti oli kielikurssilla työskentelyn käynnistyessä. Nuorimmat lapset olivat päiväkodissa ja vanhin lapsi kävi koulua. Perheessä oli vuorovaikutusongelmia niin vanhempien kuin vanhempien ja lasten välillä. Perheestä oli tehty useita lastensuojeluilmoituksia. Ennen Arki haltuun -hankkeen käynnistymistä perhe oli saanut apua ja tukea eri tahoilta Suomessa vietettyjen vuosien aikana. Perhetyö tuki arjen sujumista kotona, ja perheneuvolan kanssa käsiteltiin lasten kasvatukseen liittyviä asioita. Yangin perheessä työskenneltiin pääasiassa tulkin kanssa, koska vanhempien kielitaito ei vielä mahdollistanut työskentelyä suomen kielellä.

Työskentelyn käynnistäminen

Aloitusneuvottelussa kartoitettiin perheen tilannetta yhdessä työskentelyn eri osapuolten eli perhe- ja sosiaaliaseman perheohjaajien, sosiaalityöntekijän, hankkeen työntekijöiden sekä äidin ja isän kanssa. Tapaaminen eteni tulkin välityksellä. Vanhemmat kertoivat perheen haasteista ja avuntarpeesta avoimesti. He kokivat menettäneensä auktoriteettiaan lastensa edessä, minkä seurauksena kiellot ja rangaistukset eivät tehonneet lapsiin. *Äiti: ”Kaikkein vaikeinta meidän arjessa on tämä kasvatus ja auktoriteetti, jotenkin tuntuu että se on vähän välillä kadoksissa. Se vaikeuttaa aika lailla meidän arkea. Tuntuu, että tavat mitä olemme käyttäneet eivät tehoa.”* (Aloitusneuvottelu.) Lapset hallitsivat paremmin suomen kielen ja olivat vanhempiaan paremmin perillä sallituista kurinpitomenetelmistä suomalaisessa yhteiskunnassa. *Isä: ”Lasten taholta tulee niin voimakkaasti se että uskallakkin koskea meihin liian usein tai uskallakkin sanoa liian kovaan*

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

ääneen, niin me teemme valituksen tästä. Se on eräänlainen kiristys tai jotenkin niin että he pitävät otteen yllä.” (Aloitusneuvottelu.) Vanhemmat pyrkivät opettelemaan suomalaiseseen yhteiskunnan hyväksymiä ja suosittelemia käytäntöjä, mutta tarvitsivat uusia kasvatustekniikoita tilanteen rauhoittamiseksi kotona. Perheohjaajan näkemyksen mukaan vanhemmilta puuttui myös keskenään yhteinen linja lasten kasvatuksessa. Vanhemmat eivät tukenneet toisiaan lapsiin liittyvissä päätöksissään, vaan isä kumosi äidin asettamat säännöt ja rajoitukset, mikä antoi lapsille ristiriitaisia viestejä. *Perhetyöntekijä: ”Äidin mielestä lapsi ei saa huijata ja et valehtelu on väärin ja isä on sitä mieltä et lapset saa vähän huijata et valkoset valheet on sallittuja. Sit ku lapsi on valehdellu ni äiti on tietenkin vihanen ja pistää lapsen nurkkaan. Isä on sitä mieltä että miksi se rankasee lasta ilman syytä ja sit isä menee kuiskaamaan äidin selän takana sille lapselle et tuu pois sieltä nurkasta.”* (Tiimipalaveri 13.2.2009.) Isä toivoi aloitusneuvottelussa myös, että hankkeen työskentelyllä voitaisiin kasvatustekniikoiden lisäksi edistää lapsen koulunkäyntiä ja käynnistää kodin ja koulun välinen yhteistyö.

Aloitusneuvottelussa tunnistetuista kasvatustekniikoista huolimatta Yangin perheen työskentely käynnistyi viranomaisasioiden hoitamisella, koska vanhemmat toivat heti ensimmäisellä kotikäynnillä esiin lukuisia perhettä kuormittavia asioita. Ensimmäisillä kotikäynneillä vanhempien kanssa selvitettiin toimeentulotukihakemuksen epäämiseen liittyviä syitä, käytiin läpi koulusta tullutta tietoa, opetettiin Wilma-järjestelmän käyttöä sekä täytettiin ja laadittiin tukihakemuksia. Lisäksi isä esitti kansalaisuuden hakemiseen liittyvän avunpyynnön perhetyöntekijöille. Hankkeessa päätettiin auttaa isää kansalaisuuden hakemista koskevissa asioissa, koska perhetyöntekijät katsoivat, että sitä ei voitu sivuuttaa. Isä piti kansalaisuuden saamista elämänsä tärkeimpänä asiana. Hän oli ollut jo vuosia maassa, mutta koki, ettei kuulu suomalaiseen yhteiskuntaan. Hän toivoi, että kansalaisuus auttaisi integroitumaan yhteiskuntaan ja hän löytäisi voimavaroja perheelle ja työnhakuun. Isä tarvitsi asiaan liittyvää perustietoa sekä käytännön apua kansalaisuushakemuksen tekemiseen. Perhetyöntekijät lupasivat selvittää asioita isän puolesta seuraavalle kotikäynnille. He tekivät kansalaisuusasiassa paljon taustatyötä kotikäyntien välisellä ajanjaksolla, jotta kotikäynneillä työskentely etenisi sujuvasti. Kansalaisuusasiaan palattiin heti toisella kotikäynnillä. *Kotikäyntimuistio: ”Kerroimme isälle kuinka, mistä ja miten kansalaisuutta haetaan, ja että se maksaa 400 euroa. Keskustelimme kielitodistuksesta, mikä pitää laittaa liitteeksi.”* (2. kotikäynti.) Perhetyöntekijät antoivat isälle aiheeseen liittyvää lukemista ja hakemukseen tarvittavat lomakkeet. Isä täytti lomakkeet seuraavalle kotikäynnille, jotta epäselviä kohtia voitiin katsoa yhdessä perhetyöntekijöiden kanssa. Kolmannen kotikäynnin toiminta liittyi enimmäkseen kansalaisuusasian edistämiseen. *Kotikäyntimuistio: ”Yhdeksänsivuuisessa hakemuksessa oli monia*

epäselviä kohtia, joita hän halusi tulkin ja perhetyöntekijöiden kanssa selvittää. Sen parissa kului runsaasti aikaa.” (3. kotikäynti.)

Kansalaisuusasian sekä perheen muiden asioiden hoitaminen vei hankkeen alkuvaiheessa runsaasti aikaa varsinaiselta perhetyöltä. Tiimipalaverissa keskusteltiin työskentelyn kohteiden rajaamisesta. *Perhetyöntekijä: ”Se voi olla monissa noissa maahanmuuttajaperheissä, täytyy selkeyttää sitten välineuvottelussa työnjakoo tai etukäteenkin et raha-asioiden hoito on ihan suoraan jossain niinku aikuissosiaalityössä.”* (Tiimipalaveri 23.1.2009.) Välineuvottelussa eri osapuolten kanssa keskusteltiin siitä, miksi työskentely ei ollut käynnistynyt aloitusneuvottelussa nimetyissä asioissa. *Perhetyöntekijä: ”Kun me ollaan tultu tänne, on ollu ehkä ajatuksissa tehdä jotakin muuta kun mitä me sit ollaan tehty. Ja on ollu tämmösiä paperiasioita ja muuta tämmöstä, mutta ne on ollu tosi tärkeitä.”* (Välineuvottelu.) Sosiaalityöntekijä piti tärkeänä asioita, joita kotikäynneillä oli edistetty. *Sosiaalityöntekijä: ”Tokihan nää on just niinku semmosia asioita mitä me ei olla sit keritty kautta pystytty puuttumaan.”* (Välineuvottelu.) Perhetyöntekijä toi esiin, että työskentely auttoi samalla myös lapsia. Kun vanhempia autettiin perheelle tärkeissä asioissa, niin huolenaiheet vähentyivät ja aikaa jäi enemmän lapsille. Aiempaan työskentelyyn verrattuna perhe koki tulleen kuulluksi. *Isä: ”Huomasin esimerkiks tämmösen asian kun sanoin tästä mitä suomen kansalaisuus merkitsee, te jätite kuuntelemaan. Monesti meidät olisi jo siinä vaiheessa torjuttu, että miten se nyt liittyy lasten kasvatukseen.”* (Välineuvottelu.) Välineuvottelussa päätettiin, että työskentelyssä suuntaudutaan jatkossa perhedynamiikan vahvistamiseen sekä lasten kasvatukseen liittyviin asioihin.

Perhedynamiikan vahvistaminen

Työskentelyn alkuvaiheessa tilannesidonnaisesti kohteeksi otetut asiat edesauttoivat vanhempien ja lasten suhteen kehittymistä. Esimerkiksi sekvenssikarttatyöskentely vaihtui tuota pikaa lasten koulutilanteen selvittämiseksi, kun lapsella havaittiin mustelma silmäkulmassa koulusta tullessa. Äiti ja perhetyöntekijät tarkistivat koulun ja kodin yhteydenpitoon tarkoitettua reissuvihon saadakseen asiasta lisätietoa. Ilmeni, että reissuvihko oli täynnä opettajan viestejä, jotka äiti oli allekirjoittanut ymmärtämättä niiden sisältöä. *Kotikäyntimuistio: ”Reissuvihkossa oli huomautuksia myöhästylystä, läksyjen tekemättömydestä ym.”* (2. kotikäynti.) Viimeisimpänä reissuvihossa oli merkintä päivän tappelusta ja asiattomasta kielenkäytöstä. Äiti halusi tehdä reissuvihon välityksellä aloitteen opettajalle asioiden selvittämiseksi. *Perhetyöntekijä: ”Äiti halus, että tämmönen asia korjataan. Me tehtiin niin, että äiti saneli, tulkki käänsi ja mä kirjoitin. Semmonen viesti tehtiin reissuvihkoon, siit tuli yli sivun mittanen kun äiti halus kaikkia näitä asioita, pyys anteeks väärinkäsityksiä ja sano et lapsen kans on nyt*

puhuttu tästä asiasta.” (Tiimipalaveri 16.1.2009.) Vastineen laatimisen lisäksi äiti toivoi perhetyöntekijöiden jatkavan työskentelyä lapsen kouluasiassa. Perheen toiveena oli ollut jo ennen hankkeen työskentelyn käynnistymistä yhteistyöpalaveri koulun kanssa, johon myös tulkki osallistuisi. Lapsen koulunkäyntiin puuttuminen liittyi myös välillisesti vanhemman auktoriteetin vahvistamiseen perheessä.

Lasten käyttäytyminen, kuten kiukkukohtaukset, käytösongelmat ja kiroilu sekä vanhempien ja vanhempien ja lasten väliset vuorovaikutusongelmat hankaloittivat perheen arkea. Aluksi perhetyöntekijät ryhtyivät selvittämään perusteellisemmin, millaisissa tilanteissa lasten käytösongelmia esiintyi, jotta vanhemmille voitaisiin antaa konkreettisia neuvoja ja toimintaohjeita. *Perhetyöntekijä: ”Mut sitä mä aattelin et ens kerralla vois ihan puhuu sitäkin tai kysellä, et onks niissä tilanteissa, kun tää aggressiivisuus iskee päälle, onks niissä jotain yhteistä. Et onks se joku ärsyke mikä tekee sen, mitä he tekee siin tilanteessa, onks he huomannu et se tulee semmissä tilanteissa ku laps ei oo esimerkiks syöny vähään aikaan.*” (Tiimipalaveri 23.1.2009.) Kiukkukohtaukset alkoivat hyvin pienistä asioista ja suuntautuivat perheenjäsenten lisäksi ulkopuolisiin henkilöihin. *Kotikäyntimuistio: ”Äiti kertoi, että kaupassa, kun lapsi ei saa mitä tahtoo, hän alkaa huutaa, potkia, raivota. Useimmiten raivokohtaukset tuntuvat liittyvän johonkin asiaan, jonka hän haluaa tai sitten hän raivoo tai käyttäytyy huonosti saadakseen huomiota.*” (5. kotikäynti.) Äiti kertoi käyttämistään keinoista kiukun laannuttamiseksi. Hän oli opetellut sosiaalityöntekijöiden kehotuksesta vähitellen käyttämään lempeämpiä keinoja fyysisten rangaistusten sijaan. Kiukuttelusta seurasi esimerkiksi lapsen laittaminen jäähyenkille. Perhetyöntekijä ehdotti leikkimielistä kirjanpitoa lasten käytöksen seuraamiseksi. *Kotikäyntimuistio: ”Pt ehdotti, että vanhemmat voisivat kokeilla listaa, johon merkitään viikottain lasten mahdolliset ”tuhmuudet” ja esim. lauantaina katsotaan, miten viikko on mennyt. Jos merkintöjä on paljon, evätään karkkipäivä, viikkoraha tms., jos viikko on mennyt hyvin, voi antaa bonusta.*” (4. kotikäynti.) Perhetyöntekijät lupasivat tukensa asialle: hyvin sujuneen viikon jälkeen lasten kanssa voidaan tehdä yhdessä heille mieluisia asioita. Seuraavilla kotikäynneillä ilmeni, että vanhemmat olivat ottaneet listan käyttöön. Vanhemmat puuttuivat lasten kiroiluun ja käytösongelmiin heti tilanteen jälkeen esimerkiksi keskustelemalla lasten kanssa tapahtuneesta. Kiroilua ilmeni erityisesti lasten ja isän vuorovaikutuksessa sekä lasten kesken.

Kotikäynneillä vanhempien kanssa keskusteltiin paljon lasten kasvatuksesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Vanhemmille tarjoutui samalla mahdollisuus keskustella lasten kasvatuksesta aikuisten kanssa, koska omassa lähipiirissä ei ollut mahdollisuutta tällaiseen vertaistukeen. Vertaistuen lisäksi perheelle annettiin neuvoja ja konkreettisia toimintaohjeita erilaisiin

tilanteisiin lasten kanssa. Kotikäynneillä käsiteltiin myös vanhempien näkemyseroja lasten kasvatuksessa ja rankaisemisessa. Työskentelyn edessä vanhempien näkemykset ja toimintatavat olivat isän mukaan vähitellen lähentymässä. Rangaistuksiin liittyvät asiat olivat kuitenkin edelleen huolenaiheena. Työskentelyn loppuvaiheessa alettiin kiinnittää vielä enemmän huomiota vanhempien ja lasten suhteiden vahvistamiseen. Isän ja vanhimman lapsen suhde oli monella tavalla ongelmallinen, ja isä yritti korjata suhdetta antamalla lapselle erivapauksia. Perhetyöntekijät kehottivat isää viettämään lapsen kanssa kahdenkeskistä aikaa. Isän ja lapsen suhteen vahvistamiseksi suunniteltiin harrastustoimintaa. Kotikäynneillä selviteltiin internetistä lähialueen harrastusmahdollisuuksia ja tarvittavien välineiden hankintaa. Perhetyöntekijät selvittelivät harrastuksen taloudellista tukeamista perheen sosiaalityöntekijän kanssa. Harrastuksen aloittamisen myötä isän ja lapsen yhteinen tekeminen lisääntyi. Lisäksi kotikäynnillä laadittiin kesäleirihakemus, jotta koko perhe pääsisi yhdessä irrottautumaan arjen rutiineista ja tutustumaan muihin perheisiin.

Perhe oli työskentelyssä vastaanottavainen ja ryhtyi toteuttamaan perhetyöntekijöiden antamia neuvoja ja ohjeita. Äiti toi välineuvottelussa esiin tyytyväisyyttä perheen saamaan tukeen. Isän mukaan lapset kuuntelivat työskentelyn alettua vanhempia paremmin. Vanhemmat tunsivat saaneensa auktoriteettia takaisin. Auktoriteetin lisääntyminen näkyi esimerkiksi lapsen kouluun liittyvien asioiden hoitamisessa. Äiti rohkaistui itse ottamaan yhteyttä opettajaan. *Perhetyöntekijä: ”Opettaja oli ollut erityisen iloinen siitä, että äiti oli soittanut ja kertonut lapsen olevan sairas.”* (Välineuvottelu.) Äiti osallistui lapsen vanhempainiltaan tulkin kanssa, minkä seurauksena opettaja pyrki lisäämään vanhempien uskallusta yhteydenpidossa koulun kanssa. Opettaja oli huomannut lapsen koulunkäynnissä positiivisia muutoksia hankkeen työskentelyn aikana. *Kotikäyntimuistio: ”Lapsi vaikuttaa paljon iloisemmalta, hän tekee läksyt huolellisemmin ja pukeutuminenkin on kohentunut.”* (Yhteydenpito opettajan kanssa.) Vanhemmat toivat toistuvasti esiin kiitollisuuttaan hankkeen työskentelystä. Perheen tilanne kohentui huomattavasti hankkeen työskentelyn aikana, vaikka lapset aiheuttivat edelleen arjessa ongelmia. *Isä: ”Se mitä perhetyöntekijät ovat täällä tehneet, niin he ovat tehneet sellaista mitä tulee näkymään jatkossa vielä vahvemmin aivan varmasti. Ongelmat on edelleen olemassa, mutta ne ovat enemmän hallinnassa ja sen takia ne ovat niin korvaamattomia apuja, mitä tässä on ollut.”* (Lopetusneuvottelu.)

Sekvenssikarttatyöskentely

Sekvenssikarttatyöskentely käynnistettiin ensimmäisillä kotikäyneillä muiden työskentelyprosessien rinnalla. Työskentely käynnistyi lasten karttojen laatimisella. Päivän kulku käytiin tarkasti läpi perhetyöntekijän ja lapsen

välisessä keskustelussa. Perheen aamut osoittautuivat haasteellisiksi. Aamujen ongelmakohtiin paneuduttiin perusteellisemmin äidin kanssa koko perheen sekvenssikartan laatimisen yhteydessä. Aamuja rytmittivät päiväkodin, koulun sekä äidin kielikurssin alkamisajankohdat. Äiti oli yksin vastuussa aamutoimista ja kotoa lähtemisestä. Koululaiselle tämä tarkoitti esimerkiksi sitä, että lapsi lähti kouluun ilman aamupalaa. Äiti antoi joka aamu lapselle kolme euroa rahaa aamupalan ostamista varten. Myös äidin oma aamupala jäi kiireessä syömättä. Perhetyöntekijät ehdottivat, että äiti ryhtyisi tekemään lapsen aamupalan edellisenä iltana jääkaappiin valmiiksi. Samalla äidin kanssa otettiin puheeksi rahan antaminen lapselle, koska rahasumma kului usein aamupalan sijaan makeisiin.

Vanhemmilla oli kulttuuritaustan vuoksi erilainen näkemys miehen ja naisen osallistumisesta kotitöihin kuin suomalaisessa yhteiskunnassa. Sekvenssikartan avulla tehtiin näkyväksi isän roolia ja osallisuutta perheen arkisissa toiminnoissa. Perheelle laadittiin sekvenssikartta, jossa huomioitiin tasavertaisesti vanhempien välinen työnjako. *Isä: ”Kun oli puhetta siitä, että osallistuisin enemmän kotitöihin, niin minä olen tiskannut, minä olen pessyt lattian, imuroinu ja pessyt pyykkiä. Minä olen yrittänyt kaikkea mahdollista mitä vaan on, niin tehdä.”* (Keskustelu isän kanssa.) Isän osallistuminen muutti arkea sujuvammaksi, ja moni asia helpottui erityisesti äidin näkökulmasta. Myös äidin jaksaminen parantui merkittävästi kotitöiden jaksamisen ansiosta. Sekvenssikarttatyöskentely kytkeytyi myös perheen sisäisen dynamiikan vahvistamiseen. Kartta tuki vanhempia ongelmatilanteissa lasten kanssa. Lapsella oli tapana kutsua kavereita kotiin ilman vanhempien lupaa. Sekvenssikartan avulla oli luontevaa tarkastella lapsen kanssa yhdessä perheen viikkorytmiä ja mahdollisuuksia kavereiden tapamiseen. Sekvenssikarttatyöskentely jäi varsinkin hankkeen loppupuolella pieneen osaan, mutta työtapa osoittautui perheessä toimivaksi.

Seuranta Arki haltuun -hankkeen jälkeen

Perheeseen tehtiin yksi seurantakäynti noin puoli vuotta hankkeen päättymisen jälkeen. Isän mukaan lapsiin liittyvät huolenaiheet olivat vähentyneet, vaikka ongelmia oli edelleen jokaisen lapsen kanssa. Perheen arki oli nykyisin hallitumpaa, ja vanhemmat olivat oppineet olemaan yhdessä lasten kanssa. Äidin mukaan perheessä vallitsi nyt ”hallittu rauha”: vanhemmilla oli uusia työvälineitä asioiden käsittelyyn lasten kanssa. Isä pohti työskentelyjaksolla, miten voisi löytää ”sanallisen piiskan”, ja nyt näytti siltä, että se oli löytymässä. Perhe oli nauttinut kesäleiristä, ja lapset olivat saaneet uusia kavereita leiriltä. Arkea kuormittivat rahojen riittävyys sekä työllistymisvaikeudet. Lasten kanssa tiukka taloudellinen tilanne aiheutti ajoittain ongelmia. Lapset vaativat kauppareissuilla uusia leluja ja vaatteita, joihin vanhemmilla ei ollut varaa. Vanhemmat kokivat tämän takia

riittämättömyyden tunteita. Perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan perhe vaikutti hyvinvoivalta ja koti oli siisti.

7.8 Vastarannan perhe: säännöllinen kodinhoito

Vastarannan perheeseen kuuluivat äiti, isä sekä 3- ja 5-vuotiaat lapset. Työskentelyn käynnistyessä äiti oli molempien lasten kanssa kotona, kotihoidon tuki oli päättymässä. Isä etsi töitä. Vanhempi lapsi aloitti hankkeen käynnistyessä päiväkodissa, nuorempi jatkoi edelleen kotihoidossa. Äidillä oli taustalla masennusta, mutta tilanne ei ollut enää ajankohtainen. Toisella lapsista oli hoitokontakti erilaisten kehitysviivästymien vuoksi. Sosiaalitoimen asiakkuus oli alkanut lasta hoitavan tahon tekemän lastensuojeluilmoituksen vuoksi. Sosiaalitoimen perhetyö oli työskennellyt Vastarannan perheessä vuoden verran ennen Arki haltuun -hanketta. Perhetyön keskustelupainotteisessa työskentelyssä vanhempien kanssa käsiteltiin esimerkiksi kotitöiden rytmittämiseen ja säännöllisyyteen, vuorokausirytmiiin ja perheen vuorovaikutukseen liittyviä asioita. Sosiaalitoimen perhetyöntekijöiden mukaan huolenaiheet olivat pysyneet samoina perheen saamasta tuesta huolimatta.

Työskentelyn käynnistäminen

Työskentelyn eri osapuolet eli sosiaaliohjaaja, hankkeen työntekijät sekä vanhemmat keskustelivat aloitusneuvottelussa perheen tilanteesta ja avun tarpeesta Arki haltuun -työskentelyn käynnistämiseksi. Aloitusneuvottelua leimasi sosiaaliohjaajan ja vanhempien välinen näkemusero perheen tilanteesta. Sosiaaliohjaajan mukaan perheessä tarvittiin apua useilla arjen eri osa-alueilla, kuten kodin puhtaanapidossa, arjen rytmittämässä, vanhempien keskinäisessä vuorovaikutuksessa sekä lapsen kehityksen tukemiseen liittyvien harjoitteiden tekemisessä. Vanhempien mukaan suurin osa sosiaaliohjaajan esittämistä huolenaiheista ei ollut enää ajankohtaisia, vaan perheellä oli arjessa selkeä rytmi ja kotityöt hoituvat tarpeen mukaan. Vanhemmat olivat pahoillaan, että sosiaalitoimen työskentelyssä ei tunnistettu perheen muuttunutta tilannetta. *Äiti: ”Mä oon yrittäny sun kans jutella tästä, sä oot monta kertaa sanonu ite vaan, et kyl se siitä. Sä et kuuntele, sulla on huono se ku sä et välillä kuuntele. Välil tuntuu et pitäs käydä rautakaupasta ostaa sulle sieltä rautalanka, et sä kuuntelisit.”* (Aloitusneuvottelu.) Tilanne neuvottelussa kärjistyi entisestään, kun sosiaaliohjaaja kertoi lasta hoitavan tahon ottaneen yhteyttä sosiaaliohjaajaan lapsen hoitokäynnin jälkeen. Hänen mukaansa perheessä oli samoja huolenaiheita kuin aiemmin, esimerkiksi epäily epähygienisestä kodista. Perhe ihmetteli, että heille ei puhuttu asiasta edellisellä hoitokäynnillä. *Äiti: ”Miten se on huolissaan? Miten se ei mulle puhunu? Mua niinku alkaa jo ottaa päähän se,*

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

että kaikki puuttuu vaan meidän asioihin eikä meille puhuta mitään.” (Aloitusneuvottelu.) Vanhempien mukaan perheen saama tuki ja apu kuluttivat voimavaroja sen sijaan, että tukisivat perheen arkea. Arjesta oli kadonnut mielekkyys eri tukimuotojen ristipaineessa.

Uuden tukimuodon käynnistäminen tuntui vanhemmista kuormittavalta aiempaan työskentelyyn liittyvien pettymysten vuoksi. Lisäksi perheeseen oli tulossa suuri muutos lapsen päiväkodin aloituksen takia ja vanhemmat halusivat keskittyä siirtymävaiheeseen rauhassa. Vanhemmat olivat melko tyytyväisiä perheen arkeen jo nykyisin. Isä: *”Mun mielestä ei sillai hullummin mene, ainahan on asioita, joita voi parantaa.”* (Aloitusneuvottelu.) Isä toi esiin, että perhe tarvitsee apua, mutta ei osannut eritellä avuntarvetta yksityiskohtaisemmin. Aloitusneuvottelussa perhe teki kaikesta huolimatta päätöksen työskentelyn käynnistämisestä, vaikka sitoutuminen hankkeeseen mietitytti. Ensimmäisten kotikäyntien työskentely oli keskustelupainotteista. Vanhemmilla oli tarve käydä läpi kokemuksia sosiaalitoimen työskentelystä, esimerkiksi väärinkäsityksistä ja syyllistämisen tunteesta. Lisäksi perhetyöntekijät kiinnittivät huomiota isän vahvoihin ja ehdotomiin mielipiteisiin kotikäynneillä, mikä voi jatkossa vaikeuttaa työskentelyä perheen kanssa. Tiimipalaverissa pohdittiin työskentelyn hidasta käynnistymistä ja perheen halukkuutta sitoutua hankkeeseen ja tarjottuun apuun. Perhetyöntekijät pohtivat työskentelyn jatkumista perheessä. *Perhetyöntekijä: ”Ja ton Vastarannan (nimi muutettu) osalta varmaankin todetaan, et se saattaa loppua. Meil ei oo paljon havaintoja siitä perheestä kertoo.”* (Tiimipalaveri 28.8.2009.)

Vastarannan perheen välineuvottelu järjestettiin poikkeuksellisesti jo kolmannen kotikäynnin jälkeen. Tarkoituksena oli kartoittaa eri osapuolten näkemyksiä työskentelyn jatkamisesta perheessä. Vastoin perhetyöntekijöiden odotuksia vanhemmat antoivat hyvää palautetta työskentelystä ja olivat halukkaita jatkamaan hankkeessa. Vanhempien mukaan perhetyöntekijöiden antama positiivinen palaute oli heille merkityksellistä, minkä vuoksi Arki haltuun -työskentelyyn oli helpompi lähteä mukaan kuin aiemmin sosiaalitoimen kanssa. Työskentelyn jatkumisen myötä jatkotyöskentelylle asetettiin tavoitteet. Aiemmin aloitusneuvottelussa tavoitteiden asetelu jäi työskentelyn eri osapuolten perheen nykyistä tilannetta koskevan keskustelun varjoon. Sosiaalitoimen perhetyöntekijä piti tärkeänä vanhempien ja lasten välisen vuorovaikutuksen ja yhdessä tekemisen edistämistä kotikäynneillä. Arki haltuun -perhetyöntekijä toi esiin, että jatkotyöskentelyssä kiinnitettäisiin huomiota esimerkiksi kodin puhtaanapitoon, vanhempien työnjakoon, lasten ulkoiluun ja lapsen kehitystä tukevien harjoitteiden tekemiseen. Vanhemmat olivat saaneet paljon ohjeita ja harjoitteita lapsen kanssa tehtäväksi, mutta jostain syystä kokivat tilanteen vanhemmuutta

syyllystävänä. Sekvenssikartta kytketään mukaan työskentelyyn lapsen harjoitteiden osalta. *Perhetyöntekijä: ”Tuossa on paljon semmosia kun me aikataulutetaan teidän arkea, että missä on se paikka, missä lapsen kanssa voitte tehdä näitä. Kumpi tekee ja rauhoittaa se tilanne. Rauhoittaa se tilanne, että tekee näistä hetkistä hänelle (tarkoittaa lasta) mukavia.”* (Välineuvottelu.) Kotikäynneillä voidaan lisäksi miettiä yhdessä perheelle sopivia harjoitteita. Osa harjoitteista herätti vanhemmissa heti vastustusta tai heillä oli jokin syy, miksi kyseinen harjoite ei sopinut perheessä toteutettavaksi. Esimerkiksi uimahallissa käyminen tuntui vanhemmista vaikealta ihmispaljouden ja altaassa käytettävän kloorin vuoksi.

Perhetyöntekijän mukaan välineuvottelun jälkeisellä kotikäynnillä oltiin edelleen tutustumisvaiheessa, mutta yhteinen työtapana oli löytymässä. *Perhetyöntekijä: ”Siin oli aluksi vähän semmosta vielä keskustelua ja tutustelua ja sellasta. Mut se mikä välitty koko ajan oli, et perhe oli hirmu vastaanottavainen, mikä oli niinku isoin käänne siihen alotusneuvotteluun.”* (Tiimipalaveri 10.9.2009.) Perhe ei kokenut Arki haltuun -työskentelyä samalla tavalla uhkana kuin oli kokenut sosiaalitoimen työskentelyn. Perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan tilanne kotona oli rentoutunut huomattavasti. Vanhemmat olivat valmiita tiiviimpään työskentelyyn, vaikka aloitusneuvottelussa sovittiin rauhallisesta etenemisestä, koska perhe ei halunnut sitoutua intensiiviseen työskentelyyn aiempien kokemustensa vuoksi. Kotikäynneillä perheelle oli annettu aikaa ja vanhempien tarpeita oli kuunneltu, minkä vuoksi työskentely eteni myönteisessä ilmapiirissä.

Säännöllinen kodinhoito työskentelyn kohteeksi

Vastarannan perheessä yritettiin tukea kodinhoidon säännöllisyyttä ja sujuvuutta heti ensimmäisillä kotikäynneillä, mutta perhe ei ollut vielä vastaanottavainen käytännön avulle. Kun perhetyöntekijät tarjoutuivat auttamaan kotitöissä, vanhemmat ohjasivat tekemisen toisaalle. *Kotikäyntimuistio: ”Tarjouduin tekemään jotain konkreettista. Vanhemmat sanoivat, että voisinkin pitää lapset pois jaloista sen aikaa, että he saavat tehtyä ruuan ja laitettua pyykkiä.”* (2. kotikäynti.) Konkreettinen yhdessä tekeminen käynnistyi pienistä teoista: perhetyöntekijät auttoivat vanhempia aluksi pyykkien lajittelussa ja roskien viemisessä. Työskentelyn edetessä kodinhoidon säännöllisyyttä tuettiin vanhempien kanssa keskustelemalla, yhdessä tekemällä sekä sekvenssikartan avulla.

Välineuvottelun jälkeen perheessä käynnistyi vähitellen useita eri työskentelyprosesseja, mutta kodinhoidon käytäntöjä työstettiin kotikäynneillä säännöllisimmin. Aluksi vanhempien kanssa keskusteltiin paljon, jotta perhetyöntekijät pääsisivät selville perheen nykyisistä kodin puhtaanapidon käytännöistä. Äidin mukaan kotona on aina ollut tietty siisteys- ja puh-

taustaso vastoin sosiaalitoimen näkemystä. Molemmat vanhemmat osallistuivat kodinhoitoon huolehtien omista vastuualueistaan. Perheellä ei ollut varsinaista siivouspäivää, vaan kotona siivottiin tarpeen mukaan. Kotitöiden jakaminen usealle päivälle toimi vanhempien mielestä viikkosiivousta paremmin. Keskusteluiden avulla pyrittiin myös lisäämään vanhempien kodinhoitoon liittyvää tietoisuutta. *Kotikäyntimuistio: ”Keskustelimme siitä, mitä siisteys lapsiperheessä tarkoittaa. Ettei ole likaista ja että esim. saksia tai lääkkeitä ym. lapsille sopimatonta ei ole heidän ulottuvillaan.”* (4. kotikäynti.)

Hankkeen edetessä perhetyöntekijöiden havainnot vanhempien kodinhoidon käytännöistä lisääntyivät ja työskentelyä suunniteltiin niiden mukaan. Kotitöillä oli perheessä taipumus kasaantua, minkä vuoksi kodin yleisilme oli perhetyöntekijöiden mukaan toisinaan epäsiisti. Kotikäynneillä keskusteltiin usein sekvenssikartan hyödyntämisestä kotitöiden suunnittelussa. Perhetyöntekijöiden mukaan siivouspäivän merkitseminen sekvenssikarttaan voisi auttaa kodin puhtaanapidossa. Vanhemmat vastustivat tarkkoja suunnitelmia ja muistiin kirjaamista. *Kotikäyntimuistio: ”Jos jostain asiasta tehdään liian pakko, niin se ei toimi ja saa aikaan vastustusta. Isä sanoi, että he siivoavat joka päivä jotakin, yhtä erillistä siivouspäivää ei voi nimetä, se ei heillä toimi.”* (8. kotikäynti.) Työskentelyn edetessä vanhemmat alkoivat myöntyä ajatukseen kodinhoidon tehtävien merkitsemisestä sekvenssikartalle. Aluksi sekvenssikartalle merkittiin lasten lelujen kerääminen, koska vanhemmat halusivat opettaa lapsia viemään lelut paikoilleen leikin jälkeen. Myöhemmin vanhemmat myöntyivät myös siivouspäivän merkitsemiseen sekvenssikartalle. *Kotikäyntimuistio: ”Puhuttiin, että jatkossa siivouspäivä on tärkeä merkata heille. Isäkin jo vähän myöntyi, että kaipa se sellainen pitää sitten laittaa, että kerralla hoitaa sitten enemmän.”* (9. kotikäynti.) Vanhemmat toivat kuitenkin esiin, että nykyinen käytäntö tuntui edelleen toimivalta, eikä välttämätöntä muutostarvetta heidän mielestään ollut.

Kodinhoitoa edistettiin pääasiassa yhdessä tekemällä. Työskentelyn edetessä vanhemmat olivat aloitteellisia kodin puhtaanapitoon liittyvissä asioissa. He ehdottivat esimerkiksi kylpyhuoneen peruspuhdistuksen tekemistä kotikäynnillä. Suunnitelman kokonaisvaltaisuutta kuvasti se, että vanhemmat kysyivät perhetyöntekijöiltä mahdollisuutta nokkakärryjen hankkimiseen, jotta kylpyhuoneen lattia saataisiin siivottua kunnolla myös pyykkikoneiden alta. Perhetyöntekijä lupasi järjestää nokkakärryt kotikäynnille. Perheen kanssa sovittiin koko päivän siivouspaineitteisesta kotikäynnistä. Molemmat vanhemmat osallistuivat kylpyhuoneen peruspuhdistukseen yhdessä perhetyöntekijöiden kanssa. *Kotikäyntimuistio: ”Isä siirsi pesukoneet nokkakärryillä. Me hinkkasimme nurkkia, seiniiä ja lattiaa kar-*

hunkielellä ja patapadalla äidin kanssa. Laitoimme koneiden takaa löytyneitä roskia ja likaa jättesäkkiin. Isä kaatoi pesuainetta suoraan lattiaan ja kylpyhuoneen lattia sai hetken liota. Kovan kuuraamisen lopputuloksena vessasta tuli melko puhdas. Kun isä katsoi tapahtumasta otettuja kuvia, hän kysyi naurahtaen puhtaan kuvan kohdalla: ”Onko tämä tosiaan otettu meidän kylpyhuoneesta?” (12. kotikäynti.) Työskentelyn loppupuolella perheeseen tehtiin useita siivouspainotteisia kotikäyntejä kodin eri osa-alueita läpikäymällä.

Perhe oppi työskentelyn aikana pyytämään apua ja ottamaan sitä vastaan. Vanhemmat vakuutuivat hankkeen työskentelystä, että asioita tehdään perheen parhaaksi. Perhetyöntekijöiden likaan tarttumisen kotikäynnillä oli työskentelyssä käännekohta. *Perhetyöntekijä: ”Isä sanoi, et kyl me ollaan se jo huomattu ku sä oot tuolla meidän pöydän alla kontannu, ni kyllä me ollaan se jo ihan oikeesti huomattu.”* (Tiimipalaveri 20.9.2009.) Perhe oli työskentelyn loppupuolella aktiivinen kotikäyntien siivouskohteiden suunnittelussa sekä toteutti itsenäisesti monia pitkään suunnitteilla olleita asioita. Työskentely auttoi vanhempia huomaamaan itse monia epäkohtia, jotka he halusivat laittaa kotona kuntoon. Kun säännöllisen kodinhoidon rytmi löytyi, arjen eri osa-alueiden yhteen kietoutuneisuus tuli perheelle näkyväksi. Äidin kotitöiden tekeminen helpottui, kun isä lähti aktiivisesti ulkoilemaan lapsen kanssa. *Kotikäyntimuistio: ”Äiti sanoi, että nyt on ollut jopa niin, että hän oli voinut tulla sisään hoitamaan tiskikonetta ja ruoanlaittoa kun isä ulkoili lapsen kanssa puolitoista tuntia.”* (9. kotikäynti.) Myös perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan vanhemmat aktivoituivat kotitöiden tekemisessä hankkeen edetessä. *Perhetyöntekijä: ”Tää kodin siivous on ollu musta ihan, te ootte tehny tässä välissä kaikkee, pyykikoneet hurrannu ja huomaa ku eteisessä oli yks kerta ku lähettiin hirveen iso pyykivuori ja seuraavalla kerralla sitä ei enää ollu. Te ootte niinku löytäny sellasen tekemisen täällä.”* (Lopetusneuvottelu.) Lopetusneuvottelussa vanhemmat toivat esiin rutiinien merkityksen muuttumisen työskentelyn aikana. *Äiti: ”Nyt ainakin tietää sanan rutiini.”* (Lopetusneuvottelu.) Isän mukaan rutiineista on keskusteltu kotikäynneillä paljon ja vanhempia on autettu näkemään niiden hyvät puolet kahlitsevuuden sijaan. Työskentelyjaksolla vanhemmat kokivat merkityksellisenä perhetyöntekijöiltä saamansa tuen ja kannustuksen. Asioita ei esitetty perheelle pakkona, vaan niistä keskusteltiin esimerkiksi lasten hyvinvoinnin näkökulmasta, mikä motivoi perhettä tekemään muutoksia toimintaansa. Vanhemmilla oli tunne, että heitä kuunneltiin ja mielipiteet huomioitiin työskentelyssä. *Äiti: ”Se (tarkoittaa perhetyöntekijää) kysy kerrankin mitä mieltä minä tai me olemme meidän ajesta.”* (Lopetusneuvottelu.)

Sekvenssikarttatyöskentely

Vastarannan perheessä sekvenssikarttatyöskentely käynnistettiin perheessä toisella kotikäynnillä. Aluksi perheen kanssa tarkasteltiin esimerkkikarttaa ja käytiin läpi sen toimintaperiaatetta. Vanhemmille syntyi saman tien vastustus karttaa kohtaan. *Perhetyöntekijä: ”Elikkä kun ne asiat luki kartassa, perhe koki et, niistä tulee liian pakko, niitä ei tuu hoidettua.”* (Välineuvottelu.) Vanhemmat kokivat, että heillä ei ollut tarvetta muuttaa nykykäytäntöjä. He olivat tyytyväisiä perheen päiväjärjestykseen ja kodinhoidon sujumiseen. Tästä huolimatta kartan avulla päästiin keskustelemaan perheen arjesta. Perheen kanssa käytiin läpi päivän kulku heräämisestä nukkumaanmenoon sekä päivän ruokailut, ulkoilut ja kotityöt. Perhetyöntekijöille tuli tunne, että perhe halusi tilanteesta mahdollisimman nopeasti eroon kuvailemalla lapsiperheelle sopivan rytmin. *Perhetyöntekijä: ”Niil oli hirveä kiire päästä musta jollain tavalla eroon. Ja kun siellä tuli se päivärytmi aivan täydellisenä. Aamulla herätään ajoissa ja sitten syödään aamupala ja sitten viedään lapsi päiväkotiin ja sit mennään pienemmän kanssa puistoon..Siis se meni niinku ihan kirjasta.”* (Tiimipalaveri 28.8.2009.)

Lasten hyvinvointiin liittyvässä sekvenssikarttatyöskentelyssä edistettiin perheen ulkoilutottumuksia sekä tuettiin vanhempia lapsen harjoitteiden säännölliseen tekemiseen. Työskentelyn alkuvaiheessa kävi ilmi, että lasten kanssa ei juurikaan ulkoiltu, koska vanhemmat eivät pitäneet ulkoilusta. Kartan avulla perheen päivärytmiin aikataulutettiin ulkoiluja. Kotikäynneillä ulkoiltiin yhdessä perhetyöntekijöiden kanssa. Tällä tavoin vanhemmille voitiin samalla antaa konkreettisia ideoita lasten kanssa yhteiseen tekemiseen pihalla tai leikkipuistossa. Sekvenssikarttaan liittyvän työskentelyn lisäksi ulkoiluasiaa työstettiin myös muilla tavoin. Sekvenssikartan avulla lapsen harjoitteet aikataulutettiin osaksi perheen arkea. Harjoitusten tarkka nimeäminen kartalle aiheutti vanhemmissa vastustusta. Karttatyöskentelyssä päädyttiin kompromissiin, että sekvenssikarttaan merkittiin harjoitteen tekeminen, mutta vanhemmille jäi vastuu harjoitteen valinnasta. *Perhetyöntekijä: ”Me tehtiin se niin, että joka päivällä lukee se lapsen harjoitus, mut he saa ite päättää, et mikä se on. Et kunhan joka päivä tulee joku tehtyä.”* (Tiimipalaveri 25.9.2009.)

Työskentelyn aikana lapsille laadittiin omat sekvenssikartat. Perheen lapset olivat pieniä, joten molemmille tehtiin kuvalliset kartat, eli arjen toiminnot merkittiin karttaan erilaisten kuvien avulla. Perhetyöntekijät kävivät lasten kanssa huolellisesti läpi kuvien merkitykset helpottaakseen lasten sekvenssikartan käyttöä.

Seuranta Arki haltuun -hankkeen jälkeen

Perheeseen tehtiin seurantakäynti noin kaksi kuukautta hankkeen päättämisen jälkeen. Vanhemmat olivat edistäneet kodinhoitoon liittyviä asioita

työskentelyn päättymisen jälkeen toteuttamalla pieniä projekteja kodin viihtyisyyden ja toimivuuden parantamiseksi. Esimerkiksi vanhemmat olivat hankkineet jouluksi rikkaimurin helpottamaan päivittäistä kodinhoitoa. Seurantakäynnillä kävi ilmi, että perheellä ei ollut erikseen nimettyä siivouspäivää, vaan asioita edistettiin tarpeen mukaan. Perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan koti vaikutti siistiltä. Hankkeen työtapaa osoittautui perheessä toimivaksi, vaikka kotitöiden rytmittäminen sekvenssikartalle ei toiminutkaan perheessä. Vanhemmat ulkoilivat lasten kanssa säännöllisemmin. Arki haltuun -työskentelyn jälkeen sosiaalitoimen perhetyö jatkoi perheessä. Työskentely oli aiempaa avoimempaa. Vanhemmat kokivat, että heitä kuunneltiin paremmin ja mahdolliset väärinkäsitykset otettiin heti puheeksi. Työskentely toteutettiin pidempinä kotikäynteinä, mikä mahdollisti myös käytännön tekemisen.

7.9 Yhteenveto

Perhekohtaisten arjen hallinnan prosessien tavoitteena oli sekvenssikartan avulla saada perheen ajelehtivaan arkeen säännöllisyyttä ja perheen hyvinvointia lisääviä toimivia rutiineja. Analyysit osoittavat, että jokaisella perheellä oli oma erityinen ongelmakenttänsä, josta käsin työskentelyä ryhdyttiin rakentamaan. Myös arjen eri osa-alueiden yhteen kietoutuminen tuli näkyväksi tutkituissa arjen hallinnan prosesseissa. Perheiden tilanteen kompleksisuus aiheutti sen, että ongelmakenttä ei ollut välttämättä heti tunnistettavissa tai että työskentelyn eri osapuolet tulkitsivat tilannetta eri tavoin. Perheiden kokemukset ja näkemykset omasta tilanteesta ja avuntarpeesta muodostuivat sekvenssikartan avulla keskeiseksi resurssiksi työskentelyn suunnittelussa.

Tutkimuskirjallisuudessa rutiinien nähdään helpottavan arkea, kun niiden avulla hallitaan ja koordinoidaan arjen toimintoja (ks. esim. Fiese, ym., 2002). Voidaan ajatella, että arki jäsentyy ja pysyy koossa rutiinien avulla. Analyysit osoittavat kuitenkin, että rutiinit voivat toimia sekä arjen hallinnan resursseina että hallintaa heikentävinä tekijöinä. Ajelehtiva arki sisälsi rutiineita, jotka vaikeuttivat arjen hallintaa ja aiheuttivat jopa kaaostilanteita. Esimerkiksi Raikkaan perheessä syntyi astiakaaos, kun äiti tiskasi television katselun mainostauoilla muutamia astioita kerrallaan. Katraan perheessä avattiin televisio, kun saavuttiin kotiin, mikä passivoi perheen yhteistä aikaa iltaisin, ja osa iltatoimista jäi tekemättä. Erosen perheessä kotitöiden sijoittuminen iltamyöhään tuotti ongelmia kodin ulkopuolisten sidosten hoitamisessa, koska aamuhämmäskäykset olivat epäsäännöllisiä. Ajelehtiva arki saattoi myös olla kaavamaisista ja joustamatonta, jolloin uusien elementtien tuominen arkeen osoittautui vaikeaksi.

Ajelehtivan arjen ja arjen hallintaa heikentävien rutiinien kehittyminen liittyi perheiden elämäntilanteissa tapahtuneisiin muutoksiin ja siihen, että sidokset lähiyhteisöön ja yhteiskuntaan heikkenivät, jolloin velvoitteet tai aikataulut eivät rytmittäneet arkea. Eron yhteydessä perheen kokoonpanossa ja vastuissa tapahtuneet muutokset vaikuttivat melko vakiintuneisiinkin toimintatapoihin (ks. myös Bakker, Karsten & Mulder, 2015), vaikka usein rutiinien avulla turvataan arjen jatkuvuus olosuhteiden muuttuessa (Ilmonen, 1998, s. 96). Kun perheet elävät yhteiskunnasta erillään, on helpompi astua ulos tietyistä normeista ja sallia itselleen toisin tekeminen (ks. Berg, 1992). Perheissä tämä tarkoitti esimerkiksi kotitöissä toiston vähentämistä ja vuorokausirytmien hämärtymistä. Tällöin perheiden arki ei enää koordinoitunut rutiinien avulla eikä rutinoituneen toiminnan avulla pysytty ratkaisemaan arjen haasteita (Zuccermaglio & Alby, 2014).

Rutiineihin liittyvässä työskentelyssä perheiden käytäntöjen muuttaminen osoittautui aika ajoin vaikeaksi, kun työskentelyssä jouduttiin kyseenalaistamaan totuttuja tapoja toimia. Inhimillinen välittyneisyys eli perhe-työntekijöiden työskentely rutiinien näkyväksi tekemisen ja niistä neuvottelemisen yhteydessä ja välityksellä nousi työskentelyssä keskeiseen osaan. Rutiinien muutostilanteissa perheiden nykyisiä toimintatapoja tarkasteltiin monipuolisesti arjen eri konteksteissa ja eri osapuolten näkökulmasta ja käytettiin erilaisia työtapoja niiden kehittämiseksi. Perheissä toimimattomiin käytäntöihin oli harvoin olemassa yhtä syytä, siksi myös työntekijöiden toimintatavat olivat monipuolisia. Esimerkiksi lasten ulkoilun laiminlyömiseen liittyvät syyt saattoivat johtua perheen jäsentymättömästä päivärhythmistä, jolloin ulkoilemaan ei ehditty, tai vanhemmilla ei ollut sopivia ulkoiluvaatteita viileälle säälle. Säännöllistä ulkoilua ei näin ollen voitu asettaa työskentelyn tavoitteeksi ennen kuin edellytykset siihen olivat ajan tasalla. Rutiinien kokonaisuutta rakennettiin toisinaan hyvinkin pienistä palasista, jolloin myös perheiden oli helpompi tehdä muutoksia toimintaansa vähän kerrallaan. Rutiinien muodostuminen on myös ajallisesti pitkäkestoinen prosessi, kun rutiinit sulautuvat ajan saatossa ruumiin eleiksi (Ilmonen, 1998, s. 96).

Työskentelyssä sekvenssikartta osoittautui tärkeäksi välineeksi rutiinien kehittämisen näkökulmasta. Se tarjosi mahdollisuuden tarkastella uusien toimintojen sijoittumista ja suhdetta muihin toimintoihin hyvin yksityiskohtaisesti. Vastaavasti kotikäynneillä, työntekijöiden ja perheen yhdessä tekemisen yhteydessä oli uusiin toimintatapoihin ohjaaminen luonnollista, kun toiminto saatiin sovitettua käytännössä perheen arkeen. Perheissä aiempaan, yhdessä toimimattomaksi todettuun toimintatapaan palaaminen oli lähes väistämätöntä silloin, kun arjessa esiintyi useita haasteita samanaikaisesti. Kehitymässä olevat uudet rutiinit olivat äärimmäisen herkkiä, ja niiden säännölliseksi kehittyminen vaatii tietoisuutta ja toistoa arkisessa

tekemisessä. Myös tutkimuskirjallisuudessa arkeen tehtävien muutosten yhteydessä tuodaan usein esille uusien (elämän)tapojen opetteluun vaikeus (ks. esim. Lally, van Jaarsveld, Potts & Wardle, 2009). Lallyn ym. (2009) tutkimuksessa uusien tapojen luominen (veden juominen tai hedelmien syöminen aterian yhteydessä, pieni lenkki ennen ateriaa) osoittautui arjessa vaikeaksi. Vaikka osallistujat saivat kyseisessä tutkimuksessa itse valita tavan, jonka ottivat osaksi arkista toimintaansa, ja vaikka henkilöt olivat motivoituneita muutoksen tekemiseen, niin lähes puolet epäonnistui säännöllisen tavan kehittämisessä. Rutiinien luominen ja muuttaminen on vaikeaa, mutta tätä prosessia voidaan tukea ja edistää monin tavoin niin materiaalisten kuin psykologisten välineiden avulla, kuten tämä tutkimus osoittaa.

8 Arjen hallinta kehitysprosessina lähikehityksen vyöhykkeen viitekehyksessä

Tässä luvussa arjen hallintaa tarkastellaan kehitysprosessin näkökulmasta, jossa kehitys käsitteellistyy teoreettisesti lähikehityksen vyöhykkeen (”the zone of proximal development”) avulla. Luvussa tarkastellaan ensin lähikehityksen vyöhykkeen määritelmiä ja tulkintaa tässä tutkimuksessa (luku 8.1). Tämän jälkeen esitetään lukujen 6–7 analyysien pohjalta tulkinta arjen hallinnan uudelleen välittymisen prosesseista sekvenssikartan käytön yhteydessä, joka korostaa, kuten aiemmissa luvuissa on tuotu esille, sosiaalisten suhteiden välityksellä rakentuvaa toiminnan subjektia. Luvussa tarkastellaan sekä hallintaa edistäviä (luku 8.2) että ristiriitoja synnyttäviä välittymisen elementtejä (luku 8.3).

8.1 Lähikehityksen vyöhykkeen käsite ja tulkinta tässä tutkimuksessa

Lähikehityksen vyöhykkeen käsite (LKV) on Vygotskin keskeisimpiä teoreettisia oivalluksia. Käsitteeseen liittyy ajatus inhimillisten kykyjen sosiohistoriallisesta muodostumisesta. (Silvonen, 2004, s. 50.) Koska käsite on peräisin Vygotskin myöhäistuotannosta, sen määrittelyn katsotaan jääneen Vygotskin tuotannossa kesken (Silvonen, 2004, s. 53). Myöhemmissä tutkimuksissa on pyritty tarkentamaan käsitteen sisältöä, ja osittain tarkkojen määritelmien puuttuessa käsitettä on tulkittu monella tavalla ja eri konteksteissa. Esimerkiksi Silvonen (2004, s. 35) kuvaa lähikehityksen vyöhykettä ”yleisenä horisonttina kehityksen luonteen ymmärtämiselle”. Tudgen (1999, s. 197) mukaan lähikehityksen vyöhyke luodaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, eikä se siten pyrikään olemaan määrittelyltään tarkkarajainen. Wells (1999, s. 330–331) korostaa vyöhykkeellä tapahtuvaa vuorovaikutusta, joka voidaan ymmärtää kahden henkilön välistä vuorovaikutusta laajemmin ja siten eri osallistujien välisenä yhteistoimintana.

Alun perin käsite on syntynyt lapsen kehitystä ja oppimista tutkivassa kontekstissa. Vyöhykkeen kannalta keskeiset havainnot liittyivät samanikäisten lasten eritasoiseen kykyyn oppia opettajan ohjauksessa, eli lasten henkisen iän vaihtelun vuoksi oppiminen olisi erilaista. Vygotskin tutkimusryhmän kiinnostus suuntautui lapsen aktuaalisen kehitystason määrittämisen sijasta lapsen potentiaalisiin kehitysmahdollisuuksiin. Oletuksena oli, että lapsi pystyy ratkaisemaan yhteistyössä aikuisen tai kokeneemman vertaisen kanssa vaikeampia tehtäviä kuin mihin hän pystyy itsenäisesti.

Oletuksen taustalla oli havainto, että lähellä omaa kehitystasoa olevien oppimistehtävien ratkaiseminen sujuu lapselta helpommin, kun taas silloin, kun siirrytään kauemmas omasta kehitystasosta, ratkaisujen tekeminen vaikeutuu. Lähikehityksen vyöhyke on aktuaalisen ja potentiaalisen kehitystason välissä: ”se, minkä lapsi tänään osaa tehdä yhteistyössä, sen hän huomenna osaa tehdä itsenäisesti”. (Vygotski, 1982, s. 184–185.) Perusajatukseksi syntyi, että lähikehityksen vyöhyke luodaan vuorovaikutuksessa oppilaan ja muiden osallistujien (opettaja tai ikätoverit) kanssa. Lapsen kehityksessä olevia taitoja harjoitetaan ensin vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa, minkä jälkeen yksilö sisäistää taidon ja voi sen myötä ohjata omaa toimintaansa (sosiogeneettinen laki). Lähikehityksen vyöhykkeellä tapahtuvaa toimintaa on siten luonnehdittu formatiiviseksi ja kehittäväksi toiminnan prosessiksi, joka saadaan aikaan sosiaalisen intervention avulla.

Kozulin (2003, s. 24–26) nostaa lähikehityksen vyöhykkeen yhteydessä esiin erityisesti inhimillisen välittyneisyyden ja psykologisten välineiden merkityksen ja näiden välisen suhteen (ks. myös luku 3). Hänen mukaansa Vygotskin tutkimuksissa inhimillisen välittäjän merkitystä oppimisprosessissa ei käsitelty yksityiskohtaisemmin, vaan sen merkitys nähtiin melko suppeassa muodossa, jolloin kokeneempi aikuinen toimi lähinnä merkkien, symbolien ja merkitysten kantajana ja lapsen kehitystä edistävien välineiden tarjoajana (Kozulin, 1998, s. 4, 64). Kozulin kiinnittää huomiota ja korostaa inhimillisen tekijän keskeistä roolia lähikehityksen vyöhykkeellä merkitysten välittäjänä. Prosessissa nousee tällöin tärkeäksi se, miten inhimillinen välittäjä välittää välineiden merkityksen toimintaan osallistujille. Jos inhimillinen välittäjä ei onnistu merkitysten välittämisessä, välineiden potentiaali voi jäädä saavuttamatta eikä kehitysprosessi etene. (Kozulin 2003, s. 24–26.) Myös Silvonen (2015) tuo esiin inhimillisen välittäjän roolin kehitysprosessissa. Hänen mukaansa (2015, s. 8) yksilön toimijuus rakentuu lähikehityksen sosiaalisten suhteiden alueella erityisesti psykologisten välineiden ja niiden sisäistämisen yhteydessä. Kehitys ja muutos tulevat vyöhykkeellä mahdollisiksi, kun toiminnassa käytettävät välineet tulevat toimijalle merkityksellisiksi (Silvonen, 2015).

Lähikehityksen vyöhykkeen käytön erilaisia konteksteja edustaa kehittävä työntutkimus. Engeström tutkijaryhmineen (1995, s. 93–96) on siirtänyt käsitteen lapsen oppimisen kontekstista työelämän kehittämisen kontekstiin, jolloin työn kohde asettuu kollektiivisen kehittämisen kohteeksi. Tarkastelu suuntautuu tällöin työyhteisön toimintaan, mikä tarkoittaa samalla yksilökehityksen sijaan käsitteen kollektiivista tulkintaa. ”Osavampi” aikuinen ei ohjaa samalla tavalla toimintaa kuin alkuperäisessä Vygotskin ajatuksessa, vaan käsite tarkoittaa työyhteisön ekspansiivisen

oppimisen sykliä. Kollektiivisen toimintajärjestelmän tasolla lähikehityksen vyöhyke määritellään välimatkaksi vallitsevan, epätydyttävän toimintatavan ja historiallisesti mahdollisen uuden toimintatavan välillä (Engeström, 1987). Uutta toimintatapaa ei voida määritellä etukäteen, vaan se muotoutuu toiminnan ristiriitoihin ratkaisuja kehittävien prosessien yhteydessä. Kehittävän työntutkimuksen hankkeissa lähikehityksen vyöhykkeen ainekset rakennetaan tapauskohtaisesti. Toiminnan historian ja uusien toimintamallien (ainesten) kohdatessa syntyy epävarmuuden ja mahdollisuuksien vyöhyke, jota konstruoidaan ja hahmotetaan samalla kun etene miselle luodaan konkreettisia ratkaisuja. Lähikehityksen vyöhyke voidaan tässä yhteydessä tulkita eräänlaisena muutoksen jäsentäjänä: se kuvaa mahdollisen muutoksen vaihtoehtoisia kehityssuuntia. Vyöhyke edustaa toisenlaista ymmärrystä kehityksen dynamiikasta kuin yksittäinen toiminnalle asetettu tavoite. Toimintajärjestelmän tasolla lähikehityksen vyöhykkeellä tapahtuvan toiminnan horisontti on mahdollista tehdä näkyväksi ja siten saavutettavissa olevaksi. (Engeström, 1995, s. 9–96; Engeström & Virkkunen, 2007, s. 69.)

Kehitellessään ymmärrystä uudentyyppisestä yhteistoiminnasta ja sen rakentumisesta Edwards ja D’Arcy (2004) ovat ehdottaneet toiminnalle käsitettä ”suhdetoimijuus” (relational agency), jota he tarkastelevat myös lähikehityksen vyöhykkeenä. Se tarkoittaa kykyä tunnistaa toisten toimijoiden motiivit ja resurssit toiminnassa ja käyttää niitä hyväksi suhteuttamalla omaa toimintaa uusiin tulkintoihin ja tilanteisiin. Tällöin yhteiseen toimintaan orientoidutaan tavalla, jossa muiden ihmisten osaamista haetaan avuksi, mutta pyritään myös vastaamaan muiden tuen tarpeeseen. Tässä prosessissa yhteisestä toiminnasta saadusta kokemuksesta tulee toimijalle merkityksellinen ja se vaikuttaa eri osapuolten toimijuuden rakentumiseen. Suhdetoimijuuden käsite perustuu lähikehityksen vyöhykkeen joustavaan ja avoimeen tulkintaan: vyöhykettä käytetään eräänlaisena toimijuuden mekanismina. Käsite on kehitetty alun perin opetuksen ja kasvatuksen kontekstissa. Se vastaa Engeströmin tulkintaa toimintajärjestelmästä avoimena oppimisvyöhykkeenä, mutta suhdetoimijuudessa korostuvat eri toimijoiden suhteet mikrotasolla. (Edwards & D’Arcy, 2004, s. 149–150.) Suhdetoimijuus on kuitenkin eri osapuolten välistä yhteistyötä laajempi käsite. Siinä muodostettu uusi tieto toimii toiminnan välittäjänä, jolloin myös toiminnan kohde laajenee. Käsitteellisesti suhdetoimijuus operoi sekä yksilöiden että järjestelmien tasolla parantaen yksilön ymmärrystä yhteisistä ongelmista ja tuoden samalla esiin järjestelmien tasolla tapahtuvaa toiminnan muutosta (Edwards, 2009, s. 209). Suhdetoimijuuden käsitettä on käytetty sekä sosiaalityön kontekstissa että samankaltaisten (kompleksisten) ongelmien parissa nopeasti kehittyvillä aloilla, kuten ohjelmistotekniikassa.

Tämän tutkimuksen kohteena olevaa arjen hallintaa voidaan tarkastella kehitysprosessina, jossa kietoutuvat yhteen Vygotskin (1982) alkuperäinen idea ”osaavamman henkilön” roolista prosessissa, Edwardsin (2004) näkemykset lähikehityksen vyöhykkeen relationaalisista ulottuvuuksista sekä Engeströmin (1995) tulkinta toiminnan kehitysprosessista eräänlaisena mahdollisuuksien horisonttina, jossa toiminnan sisäisten ristiriitojen ratkaiseminen nousee tärkeään osaan kehitysprosessia tavoittelevassa toiminnassa. Työntekijöiden ja perheiden kohtaamisesta tulee tässä prosessissa avaintekijä. Osaavamman henkilön roolissa perhetyöntekijät tuovat työskentelyyn uuden välineen, sekvenssikartan, lisäksi ammatillisen näkemyksensä perheen tilanteen kehittämistä ja käyttävät ammatillisia välineitään ja muista perheistä hankittua kokemusta eri työtapojen toimivuudesta. Työntekijöiden roolina voidaan nähdä perheiden toimijuutta edistävien ratkaisujen luominen ohjaustyön tavoin, joka auttaa parhaimmillaan selkeyttämään kompleksisia elämäntilanteita ja tunnistamaan voimavaroja ja mahdollisuuksia tarjoamalla asiakkaalle aikaa, tilaa ja arvostusta (ks. lisää Vanhalakka-Ruoho, Silvonen & Kauppila, 2015).

Relationaalisesta näkökulmasta on tärkeää, että sekä työntekijät että perhe tuovat kehitysprosessiin oman panoksensa. Esimerkiksi perhetyöntekijöillä ei ole pääsyä perheen arjen tilanteisiin ilman perheen halua tuoda asioita aidosti ja rehellisesti työskentelyn piiriin. Jos perheen tilanne ei avaudu työntekijöille, vaarana on, että toimitaan yleisten odotusten mukaisesti eikä kehitysprosessille merkityksellisiä tapahtumia saada aikaan. Vastaavasti työntekijä on perheelle resurssi, joka on tärkeä merkitysten välittämisessä sekä toiminnan uusien mahdollisuuksien havaitsemisessa ja löytämisessä sekvenssikartan käytön yhteydessä, samoin kuin muiden perinteisten välineiden ja uusien välineiden löytämisen yhteydessä.

Mahdollisuuksien horisonttia tehtiin näkyväksi työntekijöiden ja perheen yhteisessä toiminnassa kotikäynneillä, jolloin perheille välittyi kokemus uudenlaisesta toiminnasta arjessa ja sen mahdollisuudesta. Arjen hallinta tulee ymmärtää kaiken aikaa muuttuvana ja tilanteisesti rakentuvana toimintana: esimerkiksi perheen taantumajaksojen tai edistymisen yhteydessä työskentelyn prosessit näyttäytyivät hyvinkin erilaisina. Kehitysprosessin ajoittain vaativaa luonnetta kuvaa se, että perheiden kanssa rakennettiin samanaikaisesti asiakkuutta (luku 6) ja työskenneltiin kompleksisten arjen kohteiden parissa (luku 7). Lähikehityksen vyöhykkeellä ovat siten samanaikaisesti läsnä potentiaaliset kehitysmahdollisuudet sekä toiminnan sisäiset ristiriidat, jotka tulee ratkaista osana kehitysprosessin etenemistä (ks. Engeström, 1995, s. 144).

8.2 Arjen hallinnan uudelleen välittyminen

Lähikehityksen vyöhykkeen rakentumisessa keskeiset havainnot tässä tutkimuksessa liittyvät arjen hallinnan uudelleen välittymisen prosesseihin, kun työskentelyssä käytettiin sekvenssikarttaa joko välittömästi toiminnan välineenä tai välillisesti, välittävänä resurssina työntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksessa. Kuten tutkimuksen teoreettisissa lähtökohdissa on esitetty (ks. luku 3), kartalla on toiminnan artefaktina materiaalis-sosiaalinen luonne. Esineellinen kartta aktualisoitui vuorovaikutuksessa välineeksi, jolla oli vaikutuksia arjen hallintaan.

Tässä luvussa kootaan lukujen 6 ja 7 analyysien perusteella tunnistettavissa olevia välittäviä prosesseja, joiden katsotaan luoneen arjen hallinnalle uusia mahdollisuuksia. Toimintaa uudelleen välittävissä prosesseissa oli oleellista asiakkaan osallistumisessa syntyvä kokemus. Työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksessa tapahtuva kohtaaminen ei ollut riittävä interventio kehitysprosessin käynnistymiselle, vaan työskentelyssä oli tärkeätä synnyttää asiakkaan omaan toimijuuteen liittyviä kokemuksia, jotka motivoivat jatkamaan arjen hallintaa perhetyöntekijöiden kanssa yhteisiksi välittävien arjen kohteiden parissa.

Osallistumisen prosesseja tarkastellaan seuraavassa havainnollistamalla kyseistä prosessia aina yhden, aineiston analyyseista poimitun esimerkin avulla. Yksittäisten prosessien tarkastelun yhteydessä on kuitenkin otettava huomioon, että selvien syy-seuraussuhteiden osoittaminen on vaikeata, koska kehityksen kehkeytyminen oli työskentelyn myötävaikutuksesta perheessä käynnistyneen monen erilaisen prosessin yhteinen aikaansaannos. Sekvenssikartan avulla toimintaa uudelleen välittävät prosessit on otsikoitu seuraavasti: sekvenssikartta aitoa vuorovaikutusta rakentamassa, perhetyöntekijöiden muutosehdotusten kokeminen merkityksellisenä, tietoinen toisin tekeminen arjessa, oman muutostarpeen tunnistaminen sekä perheen vastuun kasvattaminen työskentelyn edetessä.

(1) *Sekvenssikartta tukemassa aidon vuorovaikutuksen rakentumista:* Sekvenssikartta osoittautui välineeksi, jonka avulla voitiin edistää työntekijöiden ja perheen aidon vuorovaikutuksen syntymistä ja luottamuksellisen suhteen rakentumista. Kun asiakas kokee vuorovaikutustilanteen aidoksi, se herättää samalla luottamuksen työntekijää kohtaan, jolloin omaan arkeen liittyviä asioita tuodaan työskentelyssä avoimemmin esille. Kun vuorovaikutteisessa karttatyöskentelyssä tarkasteltiin perheen päivän kulkua eri toimintojen toteutumisen ja rytmittymisen näkökulmasta, arjen eri osa-alueilta saatiin runsaasti tietoa työskentelyä varten: perheen ongelmakenttä hahmottui yksityiskohtaisesti.

Perheessä työntekijöiden ja äidin välille kehittyi luottamuksellinen suhde sekvenssikartan käytön yhteydessä, kun työntekijät ja äiti pohtivat, miten lapsi saataisiin illalla omaan sänkyyn nukkumaan. Esimerkissä äiti

päästi työntekijät perheen arkeen kuvaamalla kartan äärellä arjen sujumiseen liittyviä tuntemuksia ja toiveita yksityiskohtia vähättelemättä tai peittelemättä. Äiti nukutti edelleen hieman alle 2-vuotiasta lasta sitterissä, koska koska hän ei ollut löytänyt sopivaa keinoa saada lasta suoraan sänkyyn yöunille muuten kuin maitopullon kanssa. Perhetyöntekijä ehdotti iltamaidon antamista iltapalan yhteydessä sekä lapsen totuttamista nukkumaan sitterissä lempilelun kanssa, jonka voisi myöhemmin ottaa helposti sänkyyn. Äiti: ”Mäkin oon miettinyt sitä kyllä, että minkälainen sit se aika – tai niinku tapa olis. Kun mä en haluais ruveta siihen, että ojennan sen nokkiksen. Mä en haluais opettaa siihen iltanokkikseen, koska sit se on taas oma asiansa saada se pois.” Perhetyöntekijät: ”Mut siis, jos sen (maidon) antais iltapalan yhteydessä, että hän juo siinä sen. Joku lelu tai joku, joka ois sit se. Se mukaan ja sit nukkumaan. Mä mietin sitä, että oisko siihen mitään ideaa, että tavallaan nyt, kun sä vielä nukutat tossa. Että opettaisit nyt hänet jo, että se on joku juttu, minkä nyt ottaa sit tohon jo sitteriin. Tottuu siihen ja sit pikkuhiljaa, sen nallen tai mikä se sit onkin, niin sen kanssa sit sinne omaan sänkyyn vähitellen.”

Esimerkistä käy ilmi, että ilman äidin avointa ja tarkkaa kuvausta perheen arjessa syntyneistä toimintatavoista perhetyöntekijä ei olisi pystynyt tekemään tilanteeseen sopivaa ehdotusta. Ulkopuolinen toimija näkee perheen tilanteen usein selkeämmin ja muutosehdotusten tekeminen on hänelle helpompaa, mutta se vaatii toiselta osapuolelta avoimuutta. Äiti siirsi vähitellen perhetyöntekijän neuvot arkiseen toimintaansa, ja ennen työskentelyn päättymistä lapsi nukkui omassa sängyssään. Aidossa vuorovaihtuksessa osapuolet ilmasevat kiinnostuksensa toistensa asiaan ja tuovat yhteiseen toimintaan oman osuutensa. Asiantuntijatyön yhteydessä puhutaan niin kutsutusta dialogisesta työotteesta (Mönkkönen, 2007, s. 95), jossa ovat tärkeässä osassa asiakkaan tieto ja sen hyödyntäminen työskentelyn aikana. Työskentelyn molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa: tavoitteena on jaetun asiantuntijuuden kehittyminen. Dialoginen työote eroaa keskustelusta tai erilaisten näkökulmien kartoittamisesta korostamalla niiden sijaan tasavertaista ja vastavuoroista kommunikaatiota ja suhdetta, jossa rakennetaan uudenlaista, yhteistä ymmärrystä.

(2) *Perhetyöntekijöiden muutosehdotusten kokeminen merkityksellisenä*: Perhetyöntekijöillä oli keskeinen rooli merkityksellisyyden kokemuksen välittämisessä ja sen myötä perheiden omien oivallusten synnyttämisessä työskentelyn aikana. Käytännön työskentelyssä perhetyöntekijöiden oli tärkeätä miettiä muutosehdotusten esittäminen huolellisesti, koska ehdotukset saivat perheissä ajoittain aikaan myös vastareaktion. Ehdotukset tuli käsitellä sellaisella tavalla, että perheiden oli helppo voittaa niihin mahdollisesti liittyvä vastentahtoisuus ja ottaa ne osaksi arkista toimintaa.

Perheessä vanhemmille syntyi merkityksellisyyden kokemus lasten ulkoiluun liittyvässä työskentelyssä, kun perhetyöntekijät käsittelivät asiaa moniselitteisen ja –äänisen toiminnan näkökulmasta. Esimerkin perheessä ei ulkoiltu säännöllisesti, koska vanhemmat eivät pitäneet ulkoilusta. Perhetyöntekijöiden ensimmäiset ehdotukset ulkoilun lisäämisestä perheen päiväohjelmaan aiheuttivat vastustusta. Työskentelyssä perhetyöntekijät kuitenkin loivat erilaisia tilaisuuksia saada vanhempia näkemään ulkoiluun liittyviä merkityksiä lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta. Kotikäynneillä asiaa työstettiin monin tavoin: vanhempien kanssa paitsi keskusteltiin ulkoilun merkityksestä lapselle, heidän kanssaan myös ulkoiltiin yhdessä tutustuen erilaisiin puistoihin ja leikkipaikkoihin, tarkastettiin koko perheen säänmukaisten ulkoiluvaatteiden tilanne sekä sekvenssikartan avulla pohdittiin arjen ulkoilumahdollisuuksien sijoittamista muiden toimintojen yhteyteen. Ulkoilusta pyrittiin tekemään vanhemmille pakon sijaan arjessa helposti toteutettava yhteinen hetki lapsen kanssa. Merkityksellisyyden kokemiseen vaikuttivat perhetyöntekijöiden työtapojen lisäksi vanhempien havainnot ulkoilutilanteista ja ulkoilun vaikutuksesta lapseen ja koko perheeseen. *Kotikäyntimuistio: ”Äiti sanoi, että kun he ovat huomanneet miten lapsi nauttii ulkoilusta, niin siitä nauttii silloin itsekin.”* Aluksi lapseen liittyvät havainnot ja tieto ulkoilun tärkeydestä lapselle motivoivat vanhempia lähtemään ulos säännöllisesti, mutta työskentelyn edetessä vanhemmat oppivat itse nauttimaan yhteisistä ulkoiluhetkistä lasten kanssa. Työskentelyjakson aikana ulkoilusta kehittyi vähitellen koko perheen yhteinen asia.

(3) *Perheiden tietoiseen toisin tekemiseen arjessa* liittyi kokemus siitä, että työskentely vahvisti omaa toimijuutta, mikä sai kyseenalaistamaan ja kehittämään omia käytäntöjä. Karttatyöskentely näytti toimivan perheelle eräänlaisena peilinä ja rutiinien kyseenalaistamisen välineenä uuden toiminnan kehittämiseksi. Työskentelyn aikana perheet kehittivät uusia välineitä esimerkiksi perheen työnjakoon, kotitöihin, toimintatapoihin tai dynamiikkaan. Työskentelyssä ei voitu puuttua kaikkiin arjen epäkohtiin, mutta kotikäynneillä tietoinen toisin tekeminen lisäsi perheiden tietoisuutta muista ongelmista, jolloin oma-aloitteisuus ja aktiivisuus lisääntyivät näillä osa-alueilla ja arkeen tehtiin muutoksia. Toisin tekeminen toi näkyväksi perheiden toimijuudessa tapahtuneita muutoksia sekä pyrkimyksiä kehittää omaa toimijuutta työskentelyn edetessä.

Useampien tutkimusperheiden arkeen kuului lasten runsas ruutu-aika. Esimerkin perheen kotikäynneillä asiaa oli ryhdytty työstämään keskustelemalla vanhempien kanssa television katselusta ja sen vaikutuksista esimerkiksi lapsen kehitykseen. Kotikäyntien välisellä ajanjaksolla vanhemmat olivat ryhtyneet oma-aloitteisesti uudistamaan lasten television katseiluun liittyviä rutiineita. Vanhemmat rajoittivat elokuvien saatavuutta lapsilta muuttamalla lastenhuoneessa sijaitsevan elokuvahyllyn paikkaa sekä

rajoittamalla lasten ruutuaikaa. *Kotikäyntimuistio*: ”Äiti kertoi, että lastenhuoneesta on nyt kaikki videot poistettu. Ihmettelin ääneen, että miten vanhemmat tähän päätyivät. Vanhemmat kertoivat, että huomasivat, että lapsi katselee liikaa elokuvia ja nyt heidän perheessään ei vähään aikaan katsella elokuvia vaan tehdään muita asioita. En voinut kuin ihmetellä, että olivatpa vanhemmat hoksanneet hyvin ja kysyin mitä lapset sitten tekevät tv:n sijasta. He kuulemma piirtävät, tekevät palapeliä ja leikkivät.” Samassa yhteydessä vanhemmat vähensivät myös omaa elokuvien katseluun, vaikka se oli vanhemmille tärkeä yhteinen harrastus lasten mentyä nukkumaan. Ruutuaajan vähentäminen muutti koko perheen toimintoja aktiivisemmaksi. Tietoiseen toisiin tekemiseen ihminen tarvitsee erilaatuisia välittäjiä, jotka vahvistavat omaa toimintaa, tahtoa ja harkintakykyä. Näistä välittäjistä tulee muutosta ohjaavia merkkejä, kun ihminen antaa niille toimintansa muutoksen kannalta keskeisen sisällön ja merkityksen. (Engeström & Virkkunen, 2007, s. 68–69.)

(4) *Oman muutostarpeen tunnistaminen*: Hankkeen työskentely käynnisti monissa perheissä joko tietoisia tai osin tiedostamattomia muutokseen liittyviä pohdintoja, jotka osoittautuivat avaintekijäksi arjen hallinnan käynnistymiselle. Oman muutostarpeen tunnistamisen myötä perhe oli usein avoin hankkeen työskentelylle ja uudentyyppisille toimintatavoille sekä halusi aidosti kehittää arkea toimivammaksi. Esimerkissä vanhempien eron seurauksena lapsiperheen arjen hallinta heikkeni. Perheen äiti pohti poikkeuksellisen perusteellisesti perheen arjen sujumista ja muutostarpeita ja tiedosti olevansa avaintekijä muutosten tekemisessä. Hän toivoi hankkeelta välineitä tähän prosessiin. Äiti: ”Moni asia on niin kun musta kiinni. Että mulla pitää saada sitä ajatusmallia ja sitä käytösmallia muuttumaan.” Äidin reflektioiva tapa käydä perheen asioita työntekijöiden kanssa läpi tuki työskentelyprosessia, kun perhetyöntekijät saivat perheestä tietoa, jota voitiin hyödyntää työskentelyssä. Vehviläisen ja Lindforsin (2005, s. 192) mukaan vuorovaikutuksessa syntyvän itsereflektion avulla voidaan eritellä omia kokemuksia, toimintaa tai tietoa, mikä toimii usein myös muutoksen käynnistäjänä.

(5) Arki haltuun -hankkeen edetessä *perheen vastuuta omasta arjesta pyrittiin lisäämään perhetyöntekijöiden harkinnan perusteella*. Perheen arkeen tehtävien muutosten tarkoituksena oli samalla myös vahvistaa perheen kokemusta omasta toimijuudesta ja arjen sujumisesta. Sekvenssikartalle ja käytännön työskentelyyn tehtiin muutoksia perheen etenemisen mukaan. Lähikehityksen vyöhykkeen viitekehityksessä perheiden mahdollisuuksien horisonttia pystyttiin laajentamaan, kun perheen kehitysprosessi eteni. Välineenä sekvenssikartta rakentui siten, että perheiden arjen hallinnan edetessä muuttuvat tarpeet otettiin karttatyöskentelyn lähtökohdaksi.

Asiakkaan vastuuta kasvatettiin tekemällä konkreettisia muutoksia perhetyöntekijöiden ja perheen työnjakoon. Perheen esimerkissä äiti tukeutui kotikäynneillä perhetyöntekijöihin, vaikka hänellä oli perhetyöntekijöiden havaintojen mukaan riittävästi tietoa ja taitoa päätöksentekoon ja muista riippumattomaan toimintaan arjessa. Perhetyöntekijät päättivät lopettaa kotikäynneillä äidin tukemisen yksittäisissä arjen toiminnoissa ja siirtää vastuuta arjen sujumisesta äidille itselleen. Perheen näkökulmasta muutos olisi suuri, koska perhetyöntekijät eivät olisi enää varmistamassa aamutoimia. *Perhetyöntekijä [äidille]: ”Eliikkä mä oon sitä mieltä, että pikkuhiljaa niistä maanantaiamuista pitää astua syrjään. Sun täytyy ottaa itte se vastuuta niistä. Että nyt vähän pusketaan, mutta sitten tietoisesti lopetaan se. Että [äiti] alat itte ne maanantaiamut sitten. Koska muuten tää työskentely ylläpitää sitä tilannetta, mihin täytyy tulla muutos.”* Perhetyöntekijöiden toimintatavat perheen vastuun kasvattamiseksi saattoivat tuntua perheen näkökulmasta haastavilta ja voimallisilta, mutta ratkaisut perustuivat työntekijöiden harkintaan, perheen tuntemukseen ja luottamukseen perustuvaan asiakassuhteen antamaan turvaan, kun kokeiltiin uutta.

8.3 Välittymisen prosessien ristiriidat

Lähikehityksen vyöhykkeellä toimiminen edellyttää samanaikaisesti kykyä tunnistaa uuteen toimintaan liittyviä ja siinä kehkeytyvä ristiriitoja, jotka antavat suuntaa toiminnan edelleen kehittämiseksi (Engeström, 1995, s. 144). Edellä esitettyjen uudelleen välittymisen prosessien yhteydessä tässä tutkimuksessa tunnistettiin alustavasti kolmenlaisia ristiriitoja, joita tarkastellaan seuraavassa aineistosta poimitun esimerkin avulla.

Ensimmäinen ristiriita syntyy perhetyölle ja myös yleisemmin institutionaaliseen toiminnalle ominaisen tavoiteorientoituneen työskentelyn ja sekvenssimenetelmälle ominaisen tilanteen mukaisen joustavuuden välillä. Perinteisesti auttamistyö nähdään tavoiteorientoituneena: työskentelyn käynnistyessä tavoitteiden asettamista pidetään tärkeänä ei vain institutionaalisen työtavan näkökulmasta vaan usein myös asiakkaan odotusten näkökulmasta. Arki haltuun -työskentelyssä perheille laadittiin tavoitteet työskentelyn eri osapuolten yhteisessä aloitusneuvottelussa, kuten luvun 7 arjen hallinnan prosessit tuovat esille. Tavoitteiden asettaminen työskentelyn alkuvaiheessa helpotti työskentelyn käynnistymistä: siitä muodostui toimijoille yhteinen kohde, jonka parissa ryhdyttiin työskentelemään. Sekvenssikartta oli keskeinen väline tavoitteiden asettamisessa, kun kartalle suunniteltiin ja rytmitettiin työntekijöiden ja perheen yhteisessä keskustelussa tulevien kotikäyntien sisältöjä sekä perheiden arjen hallintaa edistäviä toimintoja. Esineellisessä muodossa oleva kartta teki näkyväksi asetetut ta-

voitteet. Kartan käyttö edellytti kuitenkin samaan aikaan joustavuutta työntekijöiltä; perheen arjen kontekstit muuttuivat kotikäyntien välillä ja toisinaan niiden aikanakin. Ennalta arvaamattomat ja suunnittelemattomat elementit edellyttivät karttaan merkittyjen tehtävien uudelleen arviointia.

Raikkaan perheen esimerkki kuvaa ristiriitaa aiemmin asetettujen tavoitteiden ja kotikäynnillä vallitsevan tilanteen välillä sekä perhetyöntekijöiden toimintaa uuden tilannekohtaisen tavoitteen asettamisessa. Kotikäynnille oli suunniteltu aiemmin kellarikomeron siivous, mutta äidillä oli ollut raskas viikko: erimielisyydet lasten kanssa, vastoinkäymiset töissä sekä omaan terveyteen liittyvät huolenaiheet muuttivat äidin suhtautumista aiemmin yhdessä asetettuun tavoitteeseen. Kuormittava tilanne ilmeni kotikäynnillä siten, että äiti kieltäytyi kellarikomeron siivouksesta eikä halunnut myöskään perhetyöntekijöiden ryhtyvän siihen. *Kotikäyntimuistio: ”Kysyimme, voisimmeko mennä kahdestaan kellariin ja ottaa sieltä vaatteita pestäväksi. Äiti kielsi sen jyrkästi. Ehdotimme sitten, että pesisimme vaatehuoneessa olevia likaisia vaatteita. Siihenkin tuli jyrkkä ja vihainen ei: ’Te ette tee mitään!’ Aloimme sitten jutella muista asioista. Äidillä oli asiaa kauppaan ja hän suostui siihen, että me käymme kaupassa ja alkoi luetella kauppalistaa. Kaupasta palattuamme äiti oli saanut levätä ja rentoutua TV:n ääressä ja oli jo vähän leppoisampi. Toinen pt täytti äidin kanssa sekvenssikarttaa seuraavan viikon osalta ja toinen sai tiskaamisluvan.”*

Työntekijöiden toiminnassa joustavuus ja vaihteleviin tilanteisiin reagoiminen osoittautui tärkeäksi. Ammatillisen ja työskentelyssä ”osaavamman” osapuolen roolina oli tunnistaa perheen muuttuvat tilanteet. Kehitysprosessille muodostui oma dynamiikka, joka eteni, kun perhetyöntekijöiden arkitoimintaan tuomat välineet ja yhdessä asetetut tavoitteet tuli merkityksellistää uudelleen. Tällöin perhetyöntekijöiden keskeinen tehtävä oli toimia uudelleen arvioinnin käynnistäjänä ja toimintaan liittyvien merkitysten välittäjänä, kun tilanteisesti rakentuvan arjen kontekstit muuttuivat.

Toinen sekvenssikartan käytön yhteydessä syntyvä ristiriita on tunnistettavissa sekvenssimenetelmän edellyttämän moniäänisyyden rakentamisen ja sen huomioon ottamisen sekä moniäänisyyden esiintuomien ja osaltaan aikaansaamien erilaisten näkemysten ja niiden potentiaalisten konfliktien välillä. Eri toimijoiden näkemysten ja asiantuntemuksen hyödyntäminen työskentelyssä lisäsi vastavuoroisuutta ja sen tuomaa ymmärrystä, mutta toi samalla mahdollisuuden sille, että sekä työntekijöiden ja perheen että työntekijöiden ja työn tilaajan välillä syntyi erimielisyyksiä ja konflikteja. Kotikäyntien konfliktitilanteet liittyivät esimerkiksi eri osapuolten erilaisiin näkemyksiin työskentelyn kohteesta tai siihen liittyvistä toimintata-

voista. Kodin puhtaanapitoon liittyvien kohteiden parissa työskentely tarkoitti usein perheen henkilökohtaiselle alueelle menemistä ja siellä oleviin asioihin puuttumista, mikä synnytti myös konfliktitilanteita.

Esimerkiksi Raikkaan perheessä kissanhiekan vaihtaminen aiheutti konflikteja työntekijöiden ja perheen välille. Kotikäyntimuistio: *”Pientä kädenvääntöä oli kissanhiekka-astiasta, kun pt tarjoutui vaihtamaan sen, koska se haisi voimakkaasti, mutta äiti ei siihen suostunut.”* Työskentelyn edetessä työntekijöille selvisi, että kissanhiekan vaihtamattomuuteen liittyi sekä äidin erilainen käsitys vaihdon tarpeellisuudesta että perheen heikko taloudellinen tilanne. Myös työntekijöiden ja äidin erilaiset puhtauskäsitkset kohtasivat usein Raikkaan perheen työskentelyssä. Äiti: *”Mutta sitä mä en sulata sitä kylpyhuonejuttua, kun sä sanoit että täällähän on melkeen samanlaista ku sillon ku me tultiin [hanketyöskentely alkoi]. Eikä todellakaan ollu.”* Arjen hallinnan kehitysprosessille oli tärkeätä, että työntekijät olivat sensitiivisiä erilaisille äänille ja toimivat konfliktitilanteissa ja niiden jälkeen siten, että asiakkaat eivät menettäneet kasvojaan. Paitsi perheen tuntemus, myös ammatillinen herkkyys perheen arjen taustalla olevien syiden moninaisuudelle nousivat merkittävään osaan erimielisyyksien käsitteilyssä.

Kolmas ristiriita voi syntyä suhteessa muihin ammatillisiin toimijoihin silloin, kun ongelmanratkaisun kompleksisuus tuo mukanaan ratkaisujen erilaisia vaihtoehtoja, jolloin myös asiantuntijoiden välillä erimielisyyksien mahdollisuudet lisääntyvät (R. Engeström, 2014, s. 53). Esimerkiksi Erosen perheessä hankkeen työntekijöiden ja sosiaalitoimen perheryhmän näkemykset perheen tilanteesta ja avuntarpeesta poikkesivat toisistaan. Hankkeen työntekijöiden mukaan perheessä pärjättäisiin vähemmällä tuella ja työskentelyssä tulisi keskittyä äidin itseluottamuksen vahvistamiseen. Perheryhmän mukaan kodin arjen eri osa-alueilla tarvittiin edelleen intensiivistä tukea. *Perhetyöntekijä hankkeen tiimipalaverissa: ”Tässä on tärkeätä että tota noin se, et ku me nähdään niin äkkiä et hänessä on sellasta potkua kuitenkin. Mut et perheryhmän viesti on se, että siellä ei tapahdu oikein mitään.”* Esimerkki kertoo erilaisesta tiedonmuodostuksesta. Perhetyöntekijöiden kohdalla oli kyse tilanteenmukaisen informaation ja asiakkaan toimijuuden arvioinnista arjen kontekstissa, kun taas perheryhmä arvioi asiakkaan avun tarvetta ja toimijuutta tästä kontekstista irrallaan.

Arjen hallinnan kehitysprosessi ei kulje lineaarisesti tai selvärajaisesti vaan se vaati perhetyöntekijöiltä reflektiivisyyttä suhteessa omiin aiemman työtavan mukaan rakentuneisiin ennako-odotuksiin, niiden tunnistamista ja kyseenalaistamista. Myös heidän työn arjen hallinnalle on tärkeätä luoda yhdessä asiakkaan kanssa lähikehityksen vyöhykkeelle ominainen sosiaalinen tila, jossa uuden oppiminen ja kehittyminen tapahtuvat.

9 Tulosten yhteenveto

Tämän tutkimuksen taustalla oli Väestöliitossa vuosina 2007–2010 toteutettu Arki haltuun -perhetyön kehittämishanke, jossa kokeiltiin ja kehitettiin perhetyön uutta välinettä, sekvenssikarttaa. Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä käytettiin kulttuurihistoriallista toiminnan teoriaa ja tutkimuksen empiirisessä toteutuksessa tukeuduttiin teorian informoimaan mikroanalyttiseen lähestymistapaan. Toiminnan teorian antamassa viitekehysessä sekvenssikartan käyttöönotto perhetyössä tulkittiin mahdollisuudeksi, jossa toiminnan uudenlainen välittyminen tuo tilaisuuden synnyttää uudenlaista perhetyötä. Näistä lähtökohdista tutkimuksen keskeiseksi tavoitteeksi tuli selvittää, millaista toimintaa työntekijöiden ja perheen kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa syntyy sekvenssikartan käytön yhteydessä. Kartan avulla arkea lähestyttiin rutiinien, rytmittämisen ja suunnittelun kontekstissa. Tutkimukselle asetettiin seuraavat tutkimuskysymykset: 1) Millaista toimintaa perhetyössä syntyy, kun työskentelyssä käytetään uutta välinettä, joka on sekvenssikartta? 2) Mitä arjen käytäntöjä valikoituu työskentelyn kohteeksi ja miten kohteiden kanssa työskennellään sekvenssikartan käyttöön perustuvan intervention yhteydessä? 3) Miten perhetyön mahdollista uutta työskentelyprosessia voidaan edelleen käsitteellistää arjen hallinnan näkökulmasta?

Tutkimus toteutettiin seitsemän tutkimukseen valitun perheen aineiston avulla. Aineisto koostui kotikäyntien äänitallenteista ja niiden litteraateista, perhetyöntekijöiden kotikäyntimuistioista sekä tiimipalaverien äänitallenteista. Aineisto järjestettiin kotikäynneittäin ja jaettiin pienempiin osiin episodeiksi, jotka sisälsivät vuorovaikutukseen perustuvia toimintatilanteita. Analyysi eteni kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa toimintatilanteita analysoitiin perhetyöntekijän ja asiakasperheen vuorovaikutuksessa tuotetun kohtaamisen ja asiakkuuden näkökulmasta. Toisessa vaiheessa analysoitiin perhekohtaisia arjen hallinnan kohteita ja niihin liittyviä työskentelyprosesseja episodeihin sisältyvien otosten avulla.

Kuvio 4 tiivistää tutkimuksen etenemisen ja tuloslukujen ydinsisällöt keskeisten käsitteiden avulla. Uuden välineen käyttöönoton yhteydessä tarkastelu suuntautui asiakkuuden rakentumiseen, työskentelyn kohteisiin arjessa sekä tämän prosessin käsitteellistämiseen lähikehityksen vyöhykkeen viitekehysessä.

Kuvio 4. Tuloslukujen keskeinen sisältö.

Tulosten yhteenvedossa vastataan tutkimuskysymyksiin, ja siinä edetään kysymysten mukaisessa järjestyksessä.

1) Millaista toimintaa perhetyössä syntyy, kun työskentelyssä käytetään uutta välinettä, joka on sekvenssikartta?

Ensimmäinen tutkimuskysymys suuntasi analyysin kotikäyntien vuorovaikutuksessa tuotettuihin tilanteisiin, joissa sekvenssikartta oli käytössä. Kun perheen ongelmakenttää ei tulkittu valmiina olevan palveluvalikon näkökulmasta (Poikela, 2010), kartta antoi mahdollisuuden hyödyntää asiakkaan omia tarpeita ja omaa tilannetta koskevaa asiantuntemusta ja räätälöidä työskentelyn kohteet asiakkaan tarpeiden mukaisesti. Työtapana sekvenssikarttatyöskentely tuleekin erottaa valmiiksi strukturoiduista arjen jäsentämisen malleista, vaikka materiaalisessa muodossa oleva kartta saataisi ohjata helposti kaavamaiseen ajatteluun arjen rytmittymisestä. Lukujärjestymäinen ulkoasu ei kuitenkaan johtanut siihen, että perheen arkea olisi rakennettu aina samalla tavalla, vaikka siihen sisältyivät tietyt perustoiminnot lasten ja koko perheen hyvinvoinnin näkökulmasta.

Sekvenssikartan käyttö jäseni työntekijöiden ja perheen vuorovaikutuksen etenemistä kotikäynneillä, mutta samaan aikaan karttatyöskentely suuntasi keskustelua ja huomiota perheen arjen yksityiskohtiin. Analyysissä tunnistettiin 11 erilaista vuorovaikutukseen perustuvaa prosessia, joissa asiakkuuden rakentuminen integroitui työskentelyyn arjen kohteiden parissa. Prosessit toistuivat kotikäynneillä ja esiintyivät eri perheissä ja nii-

den rakentumisessa sekvenssikartan käytöllä oli keskeinen merkitys. Näiden prosessien määrittelyn avulla saatiin tarkempi ja yksityiskohtaisempi kokonaiskuva kartan käytön synnyttämästä ja tukemasta perhetyöntekijän ja asiakasperheen välisestä vuorovaikutuksesta. Siten tutkimuksen keskeisimmät ensimmäistä tutkimuskysymystä koskevat havainnot liittyivät sekvenssikartan sosiomateriaalisten ominaisuuksien realisoitumiseen työntekijöiden ja perheen kohtaamisessa ja asiakkuuden rakentumisessa. Sekvenssikartta sai sekä välittömän että välillisen merkityksen: se toimi väli-teenä, kun arkea rytmitettiin tekemällä karttaan merkintöjä, ja se ohjasi välillisesti käytännön työskentelyä ja työn kohteiden valikoitumista. Käytännön työskentelyssä sekvenssikartta osoittautui siten artefaktina moniulotteiseksi ja antoi mahdollisuuden suuntautua karttatyöskentelyssä perheen arkeen ilman ennako-olettamuksia ja joustavasti hankkeen eri vaiheissa sekä perheiden arjen muuttuvissa ja toisinaan ennakoimattomissa tilanteissa. Kartan avulla voitiin esimerkiksi sekä tunnistaa ja tukea taantumajaksoja, että soveltaa sen käyttöä hyvinkin erilaisilla arjen osa-alueilla.

Sekvenssikarttatyöskentelyssä asiakkaan aktiivinen rooli nousi esiin ja merkitykselliseksi työskentelyn eri vaiheissa. Työskentely edellytti asiakkaan aktiivista osallistumista, jolloin asiakkaan omia huolia, tulkintoja ja omaa arkea koskevaa tietämystä hyödynnettiin samalla, kun karttaa täytettiin merkinnöillä. Työskentelyyn sisältyi vahvana ulottuvuus, joka tuki perheiden sosiaalista toimijuutta ja aktiivista roolia omassa arjessa ja suhteessa yhteiskuntaan. Materiaalisosiaalisena artefaktina kartalla oli siten keskeinen merkitys uuden tiedon ja yhteisen ymmärryksen tuottamisessa työskentelyä varten, jolloin oli helpompi saavuttaa myös uudenlainen ymmärrys perhetyön toiminnan kohteesta kyseisessä perheessä. Karttatyöskentelyn yhteydessä muodostettu yhteinen tieto perheestä oli jatkossa keskeinen kotikäytien toiminnan välittäjä, joka rakentui aina uudelleen käytännössä ja sitä käyttävien ihmisten tulkinnoissa. Tämä teki välittyneisyyden prosesseista kontekstisidonnaisia ja käytännön työskentelystä perheen tarpeen mukaan rakentuvaa työssä, jossa perheillä on ajoittain erittäin kompleksinen ja tilannesidonnainen arki ja avuntarve.

Teoreettisesta näkökulmasta kiinnostavaksi nousi inhimillisen välittäjän keskeinen merkitys artefaktin käytön yhteydessä. Kuten teorialuvussa (luku 3) on todettu, toiminnan teoriassa on artefaktien tarkastelun yhteydessä korostettu yhtäältä artefaktien materiaalista luonnetta ja toisaalta semioottista luonnetta, mutta inhimillinen välittäjä ja sen rooli on jäänyt tarkasteluissa taka-alalle (Kozulin, 2003). Inhimillinen välittäjä, joka toteutui työntekijän ja asiakkaan kohtaamisena, oli kuitenkin oleellinen sekvenssikartan käytön yhteydessä. Kohtaamisessa paitsi tutkittiin, tulkittiin ja annettiin merkityksiä tapahtumille ja toimintatilanteille myös jaettiin tunteita,

osoitettiin myötätuntoa ja rakennettiin asiakkaan ja työntekijän välistä luottamusta. Asiakastyön aiemmissa tutkimuksissa työhön sisältyvä vuorovaikutus ymmärretään usein välittömänä, ihmisten välillä ja kesken tapahtuvana vuorovaikutuksena, kuten vastavuoroisuutena, kohtaamisena, kuuluksi tulemisena, luottamuksen rakentamisena jne. (Jokinen, 2016). Teoreettisesti vuorovaikutukseen eivät tällöin kuulu välittävät välineet – sosiomateriaaliset artefaktit –, joilla voi sekvenssikartan tapaan olla merkittävä osuus ja vaikutus vuorovaikutuksen uusien mahdollisuuksien ja laadun tuottamisessa.

2) Mitä arjen käytäntöjä valikoituu työskentelyn kohteeksi ja miten niiden kanssa työskennellään sekvenssikartan käyttöön perustuvan intervention yhteydessä?

Toinen tutkimuskysymys suuntasi analyysin perhekohtaisiin työskentelyprosesseihin, jotka nimettiin arjen hallinnan prosesseiksi. Jokaisen perheen aineistosta tunnistettiin aluksi arjen hallintaan vaikuttava keskeinen kohde monien ja samanaikaisten kohteiden joukosta. Analyysi toteutettiin episodeihin sisältyvien otosten avulla, mikä mahdollisti perheen arjen hienoisemmän tarkastelun, jossa työskentelyä kohteen parissa voitiin seurata perheen kotikäyntien eri toimintatilanteissa ja perheen arjen eri konteksteissa. Ensimmäisenä havaintona oli, että työskentelyn kohteet sekvenssikartan käytön interventiossa sijoittuivat perheen arjen monille eri osa-alueille, kuten kodin ruokakäytäntöjen ja puhtaanapidon kehittämiseen, lasten hoitoon ja koulunkäynnin tukemiseen, perheen vuorovaikutuksen edistämiseen ja vanhemmuudessa ohjaamiseen.

Sekvenssikartta osoittautui tärkeäksi välineeksi arjen rutiineihin liittyvien prosessien näkyväksi tekemisessä. Perheiden totutut toimintatavat tunnistettiin luontevasti sekvenssikartan äärellä. Karttatyöskentelyssä toimintojen pilkkominen teki näkyväksi toimivan arjen suunnittelua ja arjen käytäntöjä heikentävät rutiinit, jotka saattoivat arjen moninaisessa kokonaisuudessa tuntua aluksi vaikutukseltaan vähäpätöisiltäkin. Tutkimus osoittaa, kuinka ajelehtiva arki ei tarkoittanut arkea ilman rutiineita, vaan pikemminkin että arkea ohjasivat totut tavat, jotka veivät aikaa kodinhoitola ja vanhemmuuteen liittyviltä velvollisuuksilta. Kartan avulla voitiin suunnitella ja aikatauluttaa arjen sisään uusia toimintatapoja arjen säännönmukaisuuden ja toiminnan rutinoitumisen tukemiseksi. Toiminnan muuttamiseksi tarvittiin uusia toimintatapoja, joiden vaikutukset ulottuivat myös arjen muiden kohteiden alueille. Työskentelyssä pyrittiin rakentamaan perheen arjen rytmiin sovitettuja toimintatapoja tekemällä niitä aluksi yhdessä, jolloin kynnyksen niiden käyttöönottoon olisi mahdollisimman matala.

Tutkimus vahvistaa kehittämishankkeen alkuperäisen ajatuksen sekvenssikartan käytöstä arjen rytmittämistä tukevana välineenä. Työntekijöiden ja perheen yhteistoiminnassa kartalle laadittu rytmi tuki arjen toimeenpanoa. Rytmittämisen näkökulmasta kartan käyttötarkoitus osoittautui alkuperäistä kohdetta laajemmaksi. Sen lisäksi että kartta mahdollisti päivän kulun rytmittämisen kokonaisuudessaan heräämisestä nukkumaan laittautumiseen, antoi se mahdollisuuden keskittyä arjessa toisinaan ongelmallisiin siirtymävaiheisiin (esimerkiksi aamulla kodista ajoissa lähtemiseen) tai yksinomaan tiettyihin arjen toimintoihin (ruoanvalmistus ja kodin puhtaanapito), jolloin niiden rytmittämistä voitiin tukea pilkkomalla ongelmia aiheuttavat osa-alueet yksittäisten toimintojen kokonaisuuksiksi.

Sekvenssikarttatyöskentelyn yhteydessä tapahtuvan suunnittelun ja perheen arkeen tehtävien muutosten lähtökohtana oli arjen kokonaisuuden huomioiminen ja joustavuus. Perheen osallistumisella oli keskeinen merkitys suunnitteluprosessissa ja työskentelyä vaativien kohteiden valikoitumisessa sekvenssikartalle. Käytännön tasolla suunnittelu sisälsi perheiden nykyisen tilanteen ja tarpeiden selvittämistä, yhteensovittamista ja aikataulutamista, joiden perusteella kartta sai konkreettisen sisällön. Suunnittelun yhteydessä kartalle voitiin sisällyttää arjen toimintojen ja rytmin lisäksi perheenjäsenten työnjakoon ja laajemmin vastuualueisiin liittyvää informaatiota. Perheet toivat kartalle arjen sujumista tukevaa sisältöä kirjaimalla sinne tärkeitä menoja ja muistettavia asioita. Perheet loivat kartalle myös täysin omia käyttötarkoituksia, kuten erilaiset perheen arkeen liittyvät teemaviikot.

Rutiinien, rytmittämisen ja suunnittelun tarkastelu karttatyöskentelyn kontekstissa paljasti hankkeen työskentelyyn liittyvän strategisen ulottuvuuden sen suhteen, mitä työskentelyn kohteiden valikoitumisessa pidettiin tärkeänä. Tutkimus osoittaa, että kohde muodostui kriittiseksi perhekohtaisessa työskentelyssä silloin, kun sillä oli yhteys arjen muille osa-alueille ja laajemmin perheiden hyvinvointiin.

Yleisemmällä tasolla tutkimus tuo esiin rutiinien kahdenlaisen merkityksen perheen arjessa: ne ovat välttämättömiä, kun ne tukevat ja edistävät arjen yksittäisistä tehtävistä suoriutumista ja säästävät inhimillisiä voimavaroja, mutta ne voivat olla vaikutukseltaan myös päinvastaisia, kun ne ohjaavat toimintaa kohteisiin, jotka tuottavat ristiriitoja arjen sujumisen ja rytmin hallinnan kanssa. Työskentelyssä keskeiseksi näkökulmaksi tuli eri tavalla toimivien rutiinien hallinta. Totutuista tavoista poisoppiminen edellytti työntekijöiltä niiden kyseenalaistamista sekä sitä, että uusia toimintatapoja kohtaan synnytettiin merkityksellisyyden kokemus.

3) Miten perhetyön mahdollista uutta työskentelyprosessia voidaan edelleen käsitteellistää arjen hallinnan näkökulmasta?

Kolmannen tutkimuskysymyksen tarkoituksena oli käsitteellistää edelleen Arki haltuun -hankkeen työskentelyssä rakentunutta arjen haltuunottoa. Empiiristen lukujen 6 ja 7 tulosten perusteella arjen hallintaa ryhdyttiin tarkastelemaan kehitysprosessina lähikehityksen vyöhykkeen avulla. Se tulkittiin sosiaalisten suhteiden alueeksi, jossa kehitys ja uuden oppiminen tapahtuvat (Silvonen, 2015). Lukujen tulokset osoittivat, että sekvenssikarttatyöskentely synnytti erilaisia uudelleen välittymisen prosesseja, joissa kohteen laajeneminen merkitsi asiakkaiden sosiaalisen toimijuuden rakentumista. Tutkimus viittaa myös siihen, että sosiaalisen toimijuuden rakentumisen edellytyksiä olivat asiakkaan voimavarojen lisääntyminen ja voimaantumisen kokemus. Perheiden toiminnassa voimavarojen lisääntyminen näkyi siten, että perheet olivat valmiita vastaanottamaan ja käyttämään perhetyöntekijöiden työskentelyyn tuomia uusia tietoja ja taitoja arkisessa toiminnassaan. Arjen hallinnan prosesseja, joissa tapahtui toisiinsa yhteenkietoutuneina toiminnan uudelleen välittymistä ja asiakkaan sosiaalisen toimijuuden rakentumista, sanoitettiin tutkimuksessa seuraavasti: sekvenssikartta aitoa vuorovaikutusta rakentamassa, perhetyöntekijöiden muutosehdotusten kokeminen merkityksellisenä, tietoinen toisin tekeminen arjessa, oman muutostarpeen tunnistaminen sekä perheen vastuun kasvattaminen työskentelyn edetessä.

Lähikehityksen vyöhykkeen näkökulmasta toiminnan uudelleen välittymisessä osoittautui tärkeäksi rakentaa aito ja luottamuksellinen suhde työntekijöiden ja perheen välille. Perheen kokemus auttamistilanteen aitoudesta synnytti työskentelyssä asiakassuhteen, mikä antoi mahdollisuuden vaikuttaa perheen toimijuuden kehittymiseen. Yhteiseen toimintaan orientoiduttiin siten, että toisen osapuolen asiantuntemukselle annettiin tilaa ja mahdollisuus tulla esille, jolloin eri osapuolten esittämien näkemysten ja ajatusten ansiosta saavutettiin laajempi ymmärrys yhteisestä kohteesta. Kohteeseen liittyvän ymmärryksen lisääntyessä perheelle oli mahdollista räätälöidä täsmällisiä ehdotuksia ja toimintatapoja, joilla tuettiin arjesta selviytymistä. Perhetyöntekijät ja heidän käyttämänsä välineet ja työtavat perheen yksilöllisessä ohjaamisessa olivat tärkeitä merkityksellisyyden kokemuksen synnyttämisessä perheelle ja siten arjen hallinnan kehitysprosessin etenemisessä. Inhimillisen välittyneisyyden eri muotojen syntyminen kannalta oli olennaista, millaista tietoa perhe tuotti työskentelyprosessissa ja sitä varten vuorovaikutuksessa työntekijöiden kanssa. Perheiden tietoiseen toisin tekemiseen ja oman muutostarpeen tunnistamiseen liittyi kokemus oman toimijuuden vahvistumisesta. Perheen vastuun kasvattaminen oli osa ”osaavamman” työntekijän ammattitaitoa. Lähikehityksen vyöhykkeellä

tapahtuvaa kehitysprosessia ei voi suunnitella toiminnasta irrallaan ja etukäteen, vaan vyöhykkeellä oli keskeistä tunnistaa perheiden potentiaalisia kehitysmahdollisuuksia, joita kohti perheitä voitiin ohjata eri tavoin ja erilaisten välineiden avulla. Jos perheen kokemus ja työntekijöiden havainnot perheen tilanteesta eivät vastanneet toisiaan, oli tärkeää kunnioittaa perheen kokemusta omasta toimijuudesta.

Käsitteellistämällä arjen hallintaa lähikehityksen vyöhykkeen avulla tutkimus nostaa esille sen, miten asiakkaan sosiaalinen toimijuus kehittyy. Se tuottaa tällöin tärkeää tietoa myös työntekijöille asiakkaan toimijuuteen vaikuttamisesta ja toimijuuden kokemuksen syntymisestä. Tutkimuksessa todettiin kuitenkin myös, että lähikehityksen vyöhykkeellä toimiminen edellyttää samanaikaisesti kykyä tunnistaa uuteen toimintaan liittyviä ja siinä kehkeytyvä ristiriitoja. Alustavasti tutkimuksessa tunnistettiin kolmenlaisia ristiriitoja: (1) ristiriita perhetyölle ja myös yleisemmin institutionaaliselle toiminnalle ominaisen tavoiteorientoituneen työskentelyn ja sekvenssimenetelmälle ominaisen tilanteen mukaisen joustavuuden välillä; (2) ristiriita sekvenssimenetelmän edellyttämän moniäänisyyden rakentamisen ja sen huomioon ottamisen sekä moniäänisyyden esiintuomien ja osaltaan aikaansaamien erilaisten näkemysten ja niiden potentiaalisten konfliktien välillä; sekä (3) ristiriita, joka voi syntyä etenkin suhteessa muihin ammatillisiin toimijoihin ongelmanratkaisun kohteen monimutkaistuksessa ja ratkaisujen erilaisten vaihtoehtojen lisääntyessä, kun tällöin myös erimielisyyksien mahdollisuudet asiantuntijoiden välillä lisääntyvät. Kehittävän työntutkimuksen traditiossa ristiriitojen katsotaan antavan suuntaa toiminnan edelleen kehittämiseksi ja aiheita toimintaan kohdistuvalle jatkotutkimukselle.

10 Tutkimuksen arviointi

Tässä luvussa arvioidaan tutkimusprosessin eri vaiheiden luotettavuutta, tutkijan positiota sekä tutkimuksen eettisiä ratkaisuja.

Tutkimuskirjallisuudessa esitetään kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioimiseen erilaisia käytäntöjä ja kriteereitä, jotka voivat tutkijan näkökulmasta erilaisuudessaan olla hämmentäviäkin (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 140–141; ks. myös Creswell & Miller, 2000). Erialaisuuden taustalla on, että kvalitatiivinen tutkimus sisältää kuitenkin erilaisia lähestymistapoja ja tekniikoita, joiden yhtenäinen arviointi ei ole osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi, vaan tutkijoiden näkemykset validiteetin ja reliabiliteetin arvioimisesta vaihtelevat (Tynjälä, 1991, s. 388–389). Laadullisen tutkimuksen arvioinnissa korostuvat tutkijaan ja tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät seikat sekä eri osapuolten tutkimukseen kohdistamat arvioinnit (Creswell & Miller, 2000, s. 125). Mäkelä (1990) esittää laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioimisen perusteiksi aineiston yhteiskunnallisen merkittävyyden ja riittävyuden, analyysin kattavuuden sekä analyysin arvioitavuuden ja toistettavuuden tarkastelua. Hän korostaa tutkijan tekemien havaintojen riippumattomuutta satunnaisista tekijöistä. Aineiston käsittelyn tulee perustua systemaattisuuteen ja johdonmukaiseen eikä mielivaltaan ja satunnaisiin poimintoihin aineistosta. Kvalen (1995) mukaan laadullisen tutkimuksen validiteetti kietoutuu tutkimuksen eri vaiheisiin ja tutkijan tekemiin valintoihin ja ratkaisuihin tutkimuksen edetessä. Hän nostaa esiin tutkijan taidokkuuden (validity as quality of craftsmanship) laadullisen tutkimuksen keskeisenä arviointiperusteena. Myös tässä tutkimuksessa tutkijan taidokkuus tulee keskeiseksi tutkimuksen validiteettia arvioitaessa. Tutkijan käsityötaidot tulevat näkyviksi tutkimusprosessin edetessä esimerkiksi analyysimenetelmään liittyvien ratkaisujen yhteydessä.

Tutkimusprosessin arviointi

Tämän tutkimuksen arvioinnissa on korostettu tutkimuksen raportointia, jossa on pyritty siihen, että lukijalle annetaan riittävästi tietoa tutkimusprosessiin liittyvistä vaiheista, jolloin lukijan on mahdollista tehdä luotettavuutta koskevia päätelmiä (ks. esim. Strauss & Corbin, 1990). Tutkimuksessa hyödynnettiin Arki haltuun -hankkeen aikana perhetyöntekijöiden kotikäynnillä tallentamaa aineistoa, työntekijöiden laatimia kotikäyntimuistioita sekä työntekijöiden tiimipalavereita. Aineisto oli siis valmiiksi kerätty, eivätkä tutkijan kiinnostuksen kohteet vaikuttaneet aineiston keräämiseen perheissä, vaan aineiston tallentamiseen liittyvät linjaukset on tehty hankkeen toimesta. Tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta voidaan pohtia kotikäyntien äänittämisen vaikutusta työntekijöiden ja perheen

vuorovaikutukseen ja yhteistoimintaan kotikäynneillä. Muuttuiko vuorovaikutus tallentamisen yhteydessä esimerkiksi sensitiivisten aiheiden käsittelyn yhteydessä, vai tottuivatko työntekijät ja perhe sanelimen käyttöön? Aineistoon tutustumisen ja eri aineistojen tarkastelun perusteella voidaan sanoa, että tallentamisella näyttäisi olleen melko vähän vaikutusta kotikäyntien vuorovaikutukseen. Kotikäynneillä sanelimen käyttöön varmasti osittain totuttiin, koska se oli osa kotikäyntejä noin kolmen kuukauden ajan. Työntekijöiden ja perheen vuorovaikutus vaikutti luontevalta, kun huomioidaan kotikäynnin lähtökohdat julkisen ja yksityisen rajapinnalla. Sen sijaan tutkimuksen luotettavuutta heikentävänä tekijänä voidaan pitää työskentelyn edetessä tapahtuneita muutoksia aineiston tallentamisessa. Aineiston tallentaminen rajattiin kattamaan kotikäynneillä tapahtuva sekvenssikarttatyöskentely, mikä jätti yleensä muun toiminnan ulkopuolelle. Samalla hankkeen edetessä tehdyt rajaukset synnyttivät eroja tutkimusperheiden välille aineiston kattavuudessa.

Tutkimuksessa edellä kuvattuja kysymyksiä ratkaistiin eri tavoin; huomio kiinnitettiin tutkimusperheiden valintaan sekä aineiston käsittelyyn ennen varsinaista analyysiä toiminnan analyysin mahdollistamiseksi. Tutkimukseen valittiin perheitä, joista oli saatavilla eniten reaaliaikaisia äänitallenteita. Samalla huolehdittiin kuitenkin siitä, että analyysiin valikoitui erilaisia perheitä niin perhetyypin kuin perheiden elämäntilanteiden moninaisuuden näkökulmasta. Tällä tavoin voitiin myös saada sekvenssikartan käytöstä monipuolisempi kuva. Perheiden välisiä aineistoeroja pyrittiin kompensoimaan aineistotriangulaation avulla (ks. esim. Patton, 2002), eli tutkimuksessa päätettiin hyödyntää kotikäyntien äänitallenteiden lisäksi perhetyöntekijöiden kotikäyntimuistioita sekä tiimipalavereita täydentämään kokonaiskuvaa kotikäyntien toiminnasta. Lisäksi tutkimusperheiden aineisto järjestettiin perhekohtaisiksi trajektoreiksi ($n = 7$) eri aineistojen avulla, jolloin työskentelyn kronologia ja eteneminen hahmottui selkeämmin, vaikka käytössä ei ollutkaan kattavia äänitallenteita. Aineiston jäsentämiseen ja käsittelyyn liittyvät vaiheet on pyritty raportoimaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti, selkeästi ja perustellen.

Analyysimenetelmän näkökulmasta perhekohtaisen työskentelyn jäsentäminen trajektoriksi antoi mahdollisuuden tunnistaa työntekijöiden ja perheen välisiä vuorovaikutus- ja toimintatilanteita jakamalla tämä kokonaisuus pienempiin osiin säilyttäen osat kuitenkin kotikäyntien jatkuvuuden perhetyön kontekstissa (ks. luku 5). Episodit nimettiin alustavasti niiden määrittämisen yhteydessä työntekijöiden ja perheen yhteistä toimintaa kuvaavalla termillä. Analyysin edetessä havaittiin, että eri perheissä oli toiminnan näkökulmasta toisiaan muistuttavia tekoja ja tapahtumia, vaikka niistä tulikin yksilöllisiä eri perheiden konteksteissa. Tämä havainto oli myös luotettavuuden kannalta keskeinen, koska perhekohtaiset aineistot

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

vaihtelivat, jolloin huomiot toisesta perheestä tukivat toimintaan liittyviä havaintoja. Työntekijöiden ja perheen yhteistoiminnan lisäksi tutkimus kohdistui perusteellisemmin episodien sisältöihin. Näistä episodien sisällöistä käytettiin termiä otos. Tutkimuksessa luodun metodin puitteissa oli mahdollista poimia episodiin liittyviä yksittäisiä tekoja tai puheenaiheita. Otoksiin perustuva tarkastelu oli salliva mahdolliselle puuttuvalle tiedolle, mutta samaan aikaan se heikensi otoksiin perustuvaa arjen hallinnan prosessien kuvausten tarkkuutta. Yksityiskohtaista tietoa oli kuitenkin saatavilla sekvenssikarttatyöskentelyn osuudesta kyseiseen prosessiin, mikä oli uuden välineen käyttöönnoton kannalta keskeisintä.

Tutkimuksessa arvioitiin aineiston riittävyttä analyysin edetessä. Suurin osa työntekijöiden ja perheen yhteistoimintaa kuvaavista toiminnallisista prosesseista syntyi jo muutaman ensimmäisen perheen analyysin jälkeen. Tällöin voidaan puhua aineiston kylläntymisestä eli saturaatiosta (Eskola & Suoranta, 2000) tutkimuksen luotettavuutta parantavana tekijänä. Analyysiin päätettiin kuitenkin sisällyttää vielä muutamia erilaisia perheitä sekä sekvenssimenetelmän käytön monipuolisuuden että tutkimusmetodin käytännön koeteltavuuden näkökulmasta. Tutkimusperheiden lukumäärä päätettiin lopulta rajata seitsemään; viimeisen perheen analyysissä ei enää tunnistettu uusia yhteistoiminnan muotoja. Myös käytännölliset tekijät pakottivat aineiston rajaamiseen: koko hankkeessa kerätyn aineiston käyminen yhtä tarkasti läpi ei olisi ollut mahdollista tutkijan käytämällä työvälineillä.

Tutkimuksen raportoinnin yhteydessä on käytetty runsaasti aineistosi-taatteja tuomaan esiin tutkijan päättelyä. Samalla lukijalle tarjoutuu mahdollisuus tutkimusta koskevien tulkintojen tekemiseen. Sitaattien avulla tutkittavien ääni pääsee eri tavoin esille kuin tutkijan tekemien luokitusten ja kategorisoinnin kautta. Laadullisessa, aineistolähtöisessä tutkimuksessa tulokset jäävät helposti kuvailun tasolle, mutta koko tutkimuksen perusteellinen raportointi auttaa lukijaa liittämään tulkinnat laajempaan teoreettiseen kehykseen. Tutkimuksessa luotettavuutta pyrittiin lisäksi parantamaan antamalla tutkimus kehittämishankkeen toteuttaneen tahon luettavaksi (ks. Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 142–143). Dialogi tutkittavien kanssa ei ollut tässä tutkimuksessa mahdollista.

Tutkimusprosessin luotettavuuden arvioimisessa voidaan vielä kiinnittää huomiota aineiston analyysivaiheeseen. Analyysiprosessi oli vaativa, koska siinä kietoutuivat yhteen asiakkuuden rakentumiseen ja arjen kohteisiin liittyvä työskentely sekä tilanteittain muuttuvan kontekstin samanai-kainen erittely. Monimutkainen asetelma on saattanut aiheuttaa sen, että analyysivaiheessa joitakin aineiston yksityiskohtia on jätetty vähemmälle huomiolle.

Tutkijan positio

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuuden arvioiminen kietoutuu vahvasti tutkijan toimintaan (Eskola & Suoranta, 2000, s. 210). Berger (2015, s. 219) tuo esiin, että tutkijan refleksiivisyydellä on suuri vaikutus tutkimuksen laatuun koko tutkimusprosessin ja tulosten näkökulmasta. Toisin sanoen tutkijan on oltava tietoinen omista lähtökohdistaan eli siitä, millainen vaikutus esimerkiksi tutkijan taustalla, kokemuksella ja ammatillisella pätevyydellä on tutkimusprosessiin. Tutkijan tulee myös pohtia omaa suhdetta tutkittaviin eri lähtötilanteissa. Tutkija voi jakaa saman kokemuksen tutkittavien kanssa tai lähestyä aihetta ulkopuolelta. Tutkimusprosessi on tutkijan näkökulmasta jatkuvaa sisäistä dialogia ja kriittistä itsearviointia. Laadullisen tutkijan tulee keskittyä yhä enemmän itsetuntemukseen ja herkkyyteen tutkimuskohdetta kohtaan sekä ymmärtää selkeämmin oma roolinsa tiedon tuottamisessa. Myös Eskola ja Suoranta (2000) korostavat tutkijan roolia ”tutkimuksensa keskeisenä tutkimusvälineenä”.

Tässä tutkimuksessa tutkija tarkastelee tutkimuskohdetta (kompleksinen arki) etupäässä ulkopuolisin silmin, ilman yhteistä kokemuspohjaa tutkittavien kanssa. Bergerin (2015, s. 227) mukaan tuntemattomalle alueelle astuminen tarjoaa tutkijalle lukuisia hyötyjä: esimerkiksi tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön voidaan löytää tuoreita ja erilaisia näkökulmia. Mutta samaan aikaan arki on ongelmallinen tutkimuskohde, koska kaikilla on omakohtaisia kokemuksia ja näkemyksiä (ks. esim. Felski, 1999/2000) siitä, kuinka arkea tulisi elää. Tällöin vaarana on perheiden tilanteiden normatiivinen tulkinta niin käytännön perhetyössä kuin tutkimuksen teon yhteydessä. Perhetyön välineenä sekvenssikartan keskeisenä ajatuksena oli normatiivisten tulkintojen sijaan rakentaa arkea perheen lähtökohdista ja ”perheen näköiseksi”. Myös monitieteinen tutkimusasetelma synnyttää tarpeen tutkijan position määrittelylle. Sosiaalityön kontekstiin sijoittuvaa aihetta tarkasteltiin kotitaloustieteen näkökulmasta, mikä suuntasi tarkastelun perheiden arkiseen toimintaan.

Tässä tutkimuksessa tutkijan ja tutkimusperheiden välille ei muodostunut vuorovaikutukseen perustuvaa suhdetta (ks. lisää Dickson-Swift, James, Kippen & Liamputtong, 2006). Tutkijalla oli pääsy tutkittavien maailmaan valmiiksi kerätyn aineiston välityksellä, mikä mahdollisti aineiston objektiivisen tarkastelun ilman tutustumisessa mahdollisesti muodostuvia tunnesiteitä. Toisaalta lisätietojen hankkiminen tai tiedon varmistaminen ei myöskään ollut mahdollista vuorovaikutussuhteen puuttuessa. Kun tutkija ei ollut mukana aineiston keräämisessä, perheisiin tutustumiseen piti varata runsaasti aikaa. Käytännössä se tapahtui laajasti hankkeen aikana kerättyä aineistoa hyödyntäen.

Tutkimuksen eettiset ratkaisut

Perheaiheisiin liittyvissä tutkimuksissa tutkimuksen eettiset ratkaisut korostuvat. Sensitiivisyydestään huolimatta niiden tutkiminen on tärkeää. (Ks. Hämäläinen, Pirskanen & Rautio, 2011; 2014.) Granfeltin (2004) mukaan sosiaalityön tutkimuksella tulee olla välitön yhteys ihmisten kokemusmaailmaan: ilman sitä tutkimus kuihtuu (ks. myös Hämäläinen ym., 2014, s. 65).

Eettiset ratkaisut ovat yhteydessä tutkimuksen luotettavuuteen. Tässä tutkimuksessa eettisiä ratkaisuja on mietitty erityisen huolellisesti tutkimusperheiden näkökulmasta. Sensitiivisten tutkimusaiheiden yhteydessä tutkimukseen osallistuminen voi aiheuttaa tutkittaville vahinkoa (Johnson & Clarke, 2003, s. 422). Kotikäynneillä perheen kanssa vietetty aika mahdollisti työntekijöiden ja perheen tutustumisen ja elämäkokemusten jakamisen, minkä seurauksena arkaluonteisia asioita tuli työskentelyn edetessä helpommin esille (ks. myös Gabb, 2010) ja ne saattoivat päätyä äänitallenteille.

Tutkija joutuu ratkaisemaan lukuisia eettisiä kysymyksiä tutkimusprosessin aikana (Eskola & Suoranta, 2000). Tutkittavien informoiminen ja tutkimuslupaan liittyvien asioiden hoitaminen on tärkeä vaihe tutkimusaineiston elinkaareissa (Aineistonhallinnan käsikirja, 2016). Tässä tutkimuksessa valmiiksi kerätyn aineiston tutkimuslupaan liittyvät asiat oli hoitanut Väestöliitto ennen tutkimuksen käynnistymistä. Jokainen perhe allekirjoitti työskentelyn käynnistyessä tutkimuslupan, mikä mahdollisti kotikäyntien taltioimisen ja aineiston käytön tutkimustarkoituksessa. Lisäksi perheiden kanssa käytiin läpi, mitä tutkimukseen osallistuminen tarkoitti käytännössä. Perheillä oli koko työskentelyn ajan mahdollisuus kysyä aineiston tallentamisesta tai hankkeeseen liittyvästä tutkimuksesta. Perheillä oli myös mahdollisuus vetäytyä työskentelystä, jos aineiston tallentaminen ja sen jatkokäyttö huolestuttivat.

Aineiston taltioiminen kotikäynnin aikana ei anna perheille samanlaista mahdollisuutta säädellä osallistumistaan kuin esimerkiksi haastattelutilanteet. Gabb (2010, s. 471) tuo esiin, että tutkimukseen osallistuvilla on haastattelutilanteissa mahdollisuus rajata kertomaansa ja ohjata keskustelun kulkua pois henkilökohtaisista aiheista. Hankkeen työskentelyssä perheille tarjottiin mahdollisuus keskeyttää tallennus kotikäynnin aikana, jos perhe koki joidenkin aiheiden käsittelyn liian arkaluonteisena. Kotikäyntien äänitallenteet paljastavat, että tätä mahdollisuutta hyödynnettiin jonkin verran.

Kotikäynneillä tallennettu aineisto sisälsi monenlaisia tunnistetietoja. Aineistonhallinnan käsikirjan mukaan tunnistetietojen poistaminen suunnitellaan aineistokohtaisesti. Tässä tutkimuksessa perheisiin liittyvät suorat tunnistetiedot on poistettu tai hävytetty. Keskeisimpänä on perheiden

asuinpaikkaan liittyvien tietojen poistaminen: pääkaupunkiseutu kattaa alueellisesti useita kuntia ja on väestömäärältään runsaslukuinen. Niin kutsutut epäsuorat tunnisteet, kuten perheenjäsenten terveydentila, perheen etninen alkuperä tai sosiaalihuollon tukitoimet on tuotu tutkimuksessa esille pääosin epäsuorasti, taustoittamassa perheen tilannetta lukijalle. Aineiston anonymisoinnin yhteydessä perheille annettiin sukunimiksi pseudonyymit eli peitenimet. Nimivalintojen tavoitteena oli auttaa lukijaa perheiden tunnistamisessa, koska tutkimusperheiden määrä oli melko suuri. Perheenjäsenten etunimet on korvattu yleisnimillä, esimerkiksi äiti, isä, lapsi tai puoliso. Lasten sukupuoli on häivytetty. Eettisestä näkökulmasta yksittäisen henkilön tunnistamista tutkimusaineistosta ei katsota vahingolliseksi, ellei tietoa käytetä väärin (Aineistonhallinnan käsikirja, 2016). On hyvin todennäköistä, että perheet tunnistavat itsensä tutkimusraportista, samoin kuin perhetyöntekijät tunnistavat itsensä ja perheet. Hankkeen työskentelestä kulunut aika, lähes kymmenen vuotta, voidaan katsoa perheiden tunnistettavuuden kannalta suojaavaksi tekijäksi. Perhevaiheet ja elämäntilanteet ovat muuttuneet ajan kuluessa. Myös kehittämishankkeiden suuri määrä edistää perheiden yksityisyyden säilymistä: Arki haltuun -hankkeen aikana (vuosien 2000 ja 2010 välisenä ajanjaksona) maassamme toteutettiin kaikkiaan 310 perheitä tukevaa hanketta (ks. lisää Sihvonen, 2016b).

Tutkimuksessa pohdittiin myös perhetyöntekijöiden ja laajemmin kehittämishankkeeseen liittyvien henkilöiden sekä äänitallenteilla esiintyvien yhteistyökumppaneiden anonymisointia. Perhetyöntekijät ovat perheen ohella tutkimusaineistossa tärkeässä osassa, koska aineistoa tarkasteltiin kotikäyntien yhteistoiminnan näkökulmasta. Raportissa hankkeen työntekijöitä ei ole yksilöity, vaan kaikista kehittämishankkeeseen liittyvistä henkilöistä käytetään aineisto-otteissa nimitystä perhetyöntekijä. Perhetyöntekijöiden persoonan häivyttämisellä ei ollut merkitystä tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta. Yhteistyökumppaneista käytetään sitaateissa ammattinimikkeitä (esimerkiksi sosiaalityöntekijä).

Kvalitatiivinen tutkimusraportti sisältää usein runsaasti aineisto-otteita. Sitaattien käyttö tulee arvioida huolella perheiden tunnistamisen kannalta. Tutkijan tulee ratkaista, jätetäänkö jotain kokonaan pois vai karkeista taanko ilmaisuja perheiden suojaamiseksi (Aineistonhallinnan käsikirja, 2016.) Tässä tutkimuksessa sitaatit ovat keskeisessä osassa perhekohtaisten arjen hallinnan prosessien kuvauksissa. Ne kuljettavat raportissa prosessien kuvauksia eteenpäin. On syytä huomata, että perheiden arjessa yksittäiset, esimerkiksi perheen ruokahuoltoon tai kodin puhtaanapitoon liittyvät kysymykset, eivät tule yhtä selvästi näkyville kuin arjen hallinnan prosessikuvaukset antavat ymmärtää. Perheiden arjessa asiat kietoutuvat yhteen: tässä tutkimuksessa arjen hallinnan kriittiset kohteet on tehty näkyviksi tutkimuksen keinoin, jotta saataisiin selville niiden kehittämiseen liittyvä

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa työskentelyprosessi. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ollut yksittäisten perheiden elämäntilanteiden esille nostaminen. Raporttiin päätyvät sitaatit viimeisteltiin perheiden sensitiivisyyttä kunnioittaen. Sitaateista häivytettiin henkilön puhetapaan liittyvät ominaispiirteet ja kotikäynnin tunnistetiedoista poistettiin tarkat päivämäärät, koska ne voivat vaikuttaa tutkimusperheiden tunnistamiseen.

11 Päätelmiä

Tämä kotitaloustieteen alaan kuuluva tutkimus sisälsi monitieteisen tutkimusasetelman ja samalla uudenlaisen avauksen kotitaloustieteen ja sosiaalityön tietoperustan vuorovaikutukselle perheiden arkeen suuntautuvassa tutkimuksessa. Tutkimuksen lähtökohtana oli perheiden arkitoiminnan tutkiminen sekvenssikartan käytön yhteydessä perhetyön keskeisessä toimintaympäristössä, joka oli kotikäynti. Tässä luvussa tehdään päätelmiä tutkimuksen toteutuksesta ja tuloksista palaamalla tutkimuksen alussa tarkasteltuun kotitaloustieteen moniulotteiseen luonteeseen, jonka taustalla ovat holistisuus, monitieteisyys, käytännönläheisyys sekä vastuu kotitalousopettajien koulutuksesta (ks. luku 1.2). Lopuksi luonnostellaan aiheita jatkotutkimukselle.

11.1 Monitieteisyys tutkimuksen lähtökohtana

Monitieteisenä tieteenalana kotitaloustieteen identiteetti rakentuu eri tieteenalojen tuottaman tiedon kokoamisessa ja soveltamisessa esimerkiksi arjen moniulotteisten ilmiöiden tutkimuksessa (ks. IFHE, 2008). Tässä tutkimuksessa arjen ilmiömaailmaa lähestyttiin kotitaloustieteen ja sosiaalityön näkökulmasta, tavoitteena perheiden hyvinvoinnin kehittäminen.

Kotitaloustieteen tutkimuksissa on pyritty ymmärtämään ja määrittelemään kotitalous käyttämällä toiminnan ja arjen hallinnan -käsitteitä (Tuomi-Gröhn & Palojoki, 1992; Haverinen, 1996; Korvela, 2003). Tällöin tutkimuksen haasteena on ollut kodin ja arjen erilaisten toimintojen samanaikaisuuden tavoittaminen soveltamalla holistisuuden periaatetta. Tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että periaatteen soveltaminen on metodologisesti haasteellista (ks. Haverinen, 1992). Tavoitteena tässä tutkimuksessa oli jatkaa kotitaloustieteen toiminnan tutkimuksen perinnettä ja lähestyä holistisuutta kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian tarjoamien käsitteiden avulla, jotka suuntasivat tutkimuksen huomion arjen kohteisiin ja toimintaa välittäviin välineisiin. Samanaikaisuutta voitiin tällöin lähestyä dynaamisesti: välittyneisyyden erilaisten muotojen ja suhteiden ja niiden välityksellä rakentuvan toiminnan kohteen tilanteisesti muuttuvan kokonaisuuden näkökulmasta. Tämä tuli sitäkin tärkeämmäksi, kun kodin arkea tutkittiin perhetyön kontekstissa, jossa samanaikaisuus käsitti paitsi kodin arjen yhteenkietoutuvat kohteet myös institutionaalisen asiakkuuden rakentumisen ammatillisen työntekijän ja perheen vuorovaikutuksessa.

Kotitalouden toiminnan keskeisenä tavoitteena on pidetty arjen hallinnan saavuttamista (Haverinen, 1996), joka edustaa eräänlaista toimintaan

liittyvää ihannetta. Haverisen teoreettisessa ja filosofisessa tutkimuksessa arjen hallinnalla on laadullinen sisältö, jota kuvataan arjen hallinnan erilaisilla tasoilla (osaava-taitava-ymmärtävä). Tasot tuovat esille hallintataidoissa tapahtuvaa kehittymistä ja kotitalouden yksilöllisessä työskentelyssä tapahtuneita muutoksia (ks. myös Haverinen & Saarilahti, 2009). Tässä tutkimuksessa tunnistettu ajelehtiva arki sen sijaan sisälsi erilaisia arkielämään vaikuttavia elementtejä, jotka liittyivät perheessä syntyneisiin käytäntöihin ja merkityksiin, joilla oli kollektiivinen perusta. Kotia tarkasteltiin lasten ja aikuisten yhteisenä toiminta- ja kasvuympäristönä, jonka tutkimuksessa tuli tärkeäksi tunnistaa kodin yksittäisten tehtävien rooli ja potentiaalinen merkitys perheen arjen rakentumisen ja hallinnan resurssina.

Arjen moniulotteisen ilmiömaailman tutkimuksessa nojaututtiin myös sen sosiologisessa tutkimuksessa esiin nostettuun metodologiseen lähestymistapaan, jossa arkielämä asettuu tutkimuksen lähtökohdaksi ja kontekstiksi ja tutkimus käynnistyy arjesta eli sieltä, missä ihmiset ovat (Salmi, 1991b). Arki haltuun -hankkeessa kerätty aineisto tarjosi mahdollisuuden tutkia perheitä omassa arjessaan. Arkielämä ei tällöin ollut kehys sille, mitä ihmiset tekevät, vaan arkielämän tutkimuksen keskiöön asettui arkielämää tuottavan prosessin tunnistaminen ja analysointi: arkea hahmotettiin käytäntö- ja toimintalähtöisenä prosessina, joka tuotettiin yhteistoiminnallisesti. Tämä tutkimus tuo siten uutta kokemusta holistisuudesta ja metodologiseksi haasteeksi asetetusta lähestymistavasta niin kotitaloustieteen alalla (Korvela, 2003; Tuomi-Gröhn, 2008; Janhonen-Abreuquah, 2010) kuin sosiaalityön tutkimuksen kentällä (Törrönen, 2012). Arjen hallintaan kohdistuva kotitaloustieteen tutkimus luo siten lisää edellytyksiä tieteiden väliselle vuorovaikutukselle ja uuden tiedon tuottamiselle arjen tutkimuksen kentällä.

11.2 Tutkimuksen tulosten sovellusalueet

Kotaloustieteen tutkimuksessa vahvistunut arkielämän lähestymistapa (ks. Korvela & Rönkä, 2009) on laajentanut tieteenalan sovellusmahdollisuuksia tieteeseen perinteisesti liitetyn kotitalousopetuksen ja koulukontekstin ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa kodeissa ja perheissä läsnä oleva arkielämän ulottuvuus oli tiiviissä vuoropuhelussa kotitalouden yhteiskunnallisen ulottuvuuden kanssa ja laajensi kotitaloustieteen sovellusalaa perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten kentälle. Sosiaalityöntekijöiden keskeinen tietoperusta rakentuu Sipilän (2011, s. 137) mukaan yhteiskunnallisesta tiedosta, ihmisen psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen liittyvästä tiedosta, psykososiaalisesta tiedosta sekä oikeudellisesta- ja kunnallispoliittisesta tiedosta. Tämä tutkimus tuo edellä mainittujen osa-alueiden rinnalle kotitaloustieteen tietoperustaa ja tutkimusta perheiden arjesta, joka

tulee merkitykselliseksi erityisesti perheiden arjen hallintaa ja hyvinvoinnin kehittämistä koskevan tutkimusintressin yhteydessä. Tutkimus käsitteellistää perhetyön uuden välineen kokeiluun liittyvän arkilähtöisen työskentelyprosessin kehitysprosessina, joka tekee näkyväksi kotikäyntien konkreettisia työskentelyn sisältöjä sekä perhetyön prosessin etenemisen.

Arki haltuun -hankkeen arkilähtöinen orientaatio suuntasi työskentelyprosessia syvemmälle arjen yksityiskohtiin ja rakenteisiin tulkitsemalla niitä arjen jatkuvasti liikkeessä olevan kokonaisuuden näkökulmasta. Työskentelyssä perheistä muodostettu tieto osoittautui arjen hallintaan liittyvän muutosprosessin tärkeäksi välineeksi. Avaintekijäksi muodostui myös perhetyöntekijän ammattitaito prosessissa, jossa työskentelyn kohteita tulkittiin ja niihin tartuttiin kotikäynneillä. Kuten tutkimuksessa kävi ilmi, inhimillisen välittyneisyyden eri muodoilla oli tärkeä merkitys uusien toimintatapojen luomisessa ja käyttöönotossa. Hankkeen työskentelyssä perhetyöntekijöillä ilmeni avarakatseisuutta ja ammattitaitoa, joka ulottui myös kodinhoidon rutiinien käytännössä tekemiseen ja opettamiseen.

Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää myös kotitalousopetuksen kehittämisessä. Kotitalousopetus on perinteisesti kotitaloustieteen viitekehyksessä toteutetun tutkimuksen keskeisimpiä sovellusalueita. Kotitalous -oppiaineella on vahva sidos oppilaiden arkielämään ja siellä tarvittavien taitojen kehittymiseen. Arjen tiedonmuodostus on pääasiassa tapahtunut kotitalousopetuksen ja -neuvonnan yhteydessä, jolloin toimintaan liittyvien uusien mahdollisuuksien tai taitojen opettelu tapahtuu irrallaan niiden käytön kontekstista. Tutkimuksen viitekehyksessä Arki Haltuun -hanketta voidaan tulkita ”arjessa tapahtuvaksi kotitalousopetuksiksi”, jossa kodinhoidollisia toimintatapoja sovitettiin perhekohtaisesti arjen kokonaisuuteen, ja siten arjen muiden toimintojen yhteyteen. Hankkeessa perhetyöntekijät tavallaan vastasivat ”kotitalousopetuksesta”, sisältöalueiden liityessä sekä kodinhoidon rutiineihin että laajemmin perheiden ihmishuone- ja vuorovaikutustaitoihin sekä muille arjen osa-alueille. Perheissä työskentely kattoi siten kotitalousopetuksen keskeiset sisältöalueet. Tutkimus herättää pohtimaan, miten kotitalousopetuksessa tietoa voitaisiin tuoda lähemmäksi oppilaiden arjen toimintaympäristöä. Kotitaloustieteessä kysymykseen kiinnostuu yksilöiden ja perheiden hyvinvointiin liittyvät kysymykset. Tämän tutkimuksen perusteella arjessa korostuvat toimintojen kokonaisuuden hallintaan (ks. myös Turkki, 1992) ja sen suunnitteluun liittyvät taidot. Myös arjen eri osa-alueiden yhteensovittaminen, joustavuus ja luova ongelmanratkaisutaito on nostettu merkityksellisiksi kotitalousopetuksessa. Heinilän (2007) tutkimuksessa kotitaloustaidon keskeisiksi ulottuvuuksiksi muodostuivat uudelleen tekeminen, emotionaalinen kokeminen, yhteensovittaminen sekä emansipaatio. Tuomi-Gröhnin (2009) mukaan arjessa tarvitta-

viin taitoihin liittyvät kognitiivinen, sosiaalinen ja materiaallinen ulottuvuus. Uuden opetussuunnitelman ¹⁷(POPS 2014) taustalla onkin käsitys oppilaasta aktiivisena toimijana, johon myös ”itsestä huolehtiminen ja arjen taidot” kuuluvat.

Kaiken kaikkiaan tutkimus osaltaan osoittaa, että kotitaloustieteellisellä tutkimuksella on sovellusalueita, joissa työskennellään perheiden moninaisuuden ja muuttuvien tarpeiden sekä laajemmin yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän muutoksen tuomien haasteiden parissa. Kotitaloustieteen vahvuutena voidaan pitää kodin ja perheiden käytännön toiminnan tuntemusta sekä siihen liittyvää kykyä hahmottaa toiminnan sidonnaisuuksia suhteessa lähiyhteisöön ja yhteiskuntaan.

11.3 Jatkotutkimusaiheiden luonnostelua

Tässä tutkimuksessa keskityttiin sekvenssikartan käyttöön perhetyössä. Laajemman aineiston avulla, joka olisi kerätty institutionaalisessa kontekstissa hanketoiminnan sijaan, saataisiin lisää näyttöä sekvenssikartan käytömahdollisuuksista. Sillä olisi myös suurempi vaikutus työtavan leviämässä ja sovellusmahdollisuuksien ideoinnissa. Sosiaalityön kentällä kokonaisvaltainen työote tuodaan tavoitteiden tasolla voimakkaasti esille, mutta näyttää siltä, että käytännön työskentelyssä olisi tarve asiakkaiden kokonaisvaltaista kohtaamista edistäville välineille. Perhetyön kentällä tarvitaan myös menetelmiin ja välineisiin liittyvää perustutkimusta ja niiden vakautamista työntekijöiden käyttöön.

Tutkimus herätti myös laajemmin kysymyksen arjen sujumisesta ja perheissä/kotitalouksissa tällä hetkellä tarvittavista taidoista. Yhteiskunnan muuttuessa myös arjen kompleksisuus on lisääntynyt ja sen seurauksena arjessa tarvitaan uudenlaisia taitoja. Esimerkiksi Arki Haltuun -hankkeesta tallennettu aineisto tuo esiin monissa perheissä ensimmäisen oman tietokoneen hankinnan ja sen myötä siirtymisen sähköisen yhteydenpidon ja asiointin aikakauteen. Tämä ilmeni perheissä uudentyyppisenä avuntarpeena ja muodostui monissa perheissä yhdeksi työskentelyn kohteeksi. Perhetyöntekijöiden näkemyksen mukaan oli tärkeä tukea perhettä esimerkiksi lapsen kouluun liittyvässä yhteydenpidossa. Samaan aikaan perheissä tarvittiin käytännön apua arjen sujumiseen eri osa-alueilla. Nämä havainnot luovat jännitteisen kuvan arjessa tarvittavista taidoista. Olisi tärkeä saada

¹⁷ Perusopetuksen uuden opetussuunnitelman mukaan kotitalouden opetuksen tavoitteet liittyvät seuraaville osa-alueille: käytännön toimintataidot, yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot sekä tiedonhallintataidot. Ruokaosaaminen ja ruokakulttuuri, asuminen ja yhdessä eläminen sekä kuluttaja- ja talousosaaminen kodissa muodostavat tavoitteisiin liittyvät keskeiset sisältöalueet. (POPS, 2014).

tietoa (esimerkiksi kotitalousopetuksen kehittämiseksi sekä yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi) siitä, miten yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet erilaisiin perheisiin ja kotitalouksiin sekä millaisia tietoja ja taitoja arjessa tarvitaan tällä hetkellä.

Tutkimus osoittaa monitieteisen tutkimusasetelman tärkeyden perheiden arkeen ja hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä. Kotitaloustieteen ja sosiaalityön tietoperustan hyödyntäminen on myös jatkossa tärkeää perheiden arjen kehittämisen ja tukemisen yhteydessä. Monitieteisen tutkimusasetelman jälkeen seuraava askel voisi olla yhteistoiminnallinen työskentely perheiden arjen hallinnan edistämiseksi.

Lähteet

- Aalto, K. & Varjonen, J. (2012). Ajankäytön rytmit arjen kuvaajina. Teoksessa M. Lammi, M. Panzar & T. Koivunen (toim.), *Arjen kartat ja rytmit* (s. 35–63). Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirjoja 7. Tampere: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Aalto, K. & Varjonen, J. (2014). Arjen kollektiiviset rytmit tutkimuksen kohteena. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohdissa* (s. 32–45). Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 9. Tampere: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Aineistonhallinnan käsikirja. [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskunnallinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Haettu 20.9.2016 osoitteesta <http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi/tunnisteellisuus-ja-anonymisointi.html>
- Al, C.M., Stams, G.J., Bek, M. S., Damen, E.M., Asscher, J.J. & Van der Laan, P.H. (2012). A meta-analysis of intensive family preservation programs: Placement prevention and improvement of family functioning. *Children and Youth Services Review*, 34, 1472–1478.
- Alatalo, M., Lappi, K. & Petrelius, P. (2017). *Lapsikeskeinen suojeleminen ja perheen toimijuuden tukeminen lastensuojelun perhetyössä ja perhekuntoutuksessa. Kohti monitoimijaista, yhteistä perhetyötä*. Työpaperi 21/2017. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Alhanen, K. (2014). *Vaarantunut suojeluvälä. Tutkimus lastensuojelun uhkatekijöistä*. Haettu 6.10.2015 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-278-2>
- Back, L. (2015). Why Everyday Life Matters: Class, community and Making Life Livable. *Sociology*, 49 (5), 820–836.
- Bakker, W., Karsten, L. & Mulder, C. H. (2015). Family routines and rituals following separation: Continuity and change. *Families, Relationships and Societies*, 4(3), 365–382.
- Beber, R. B. & Kraetschmer, N., Urowitz, S. & Sharpe, N. (2005). Patient, consumer, client or customer: What do people want to be called? *Health Expectations*, 8 (4), 345–351.
- Bech-Jørgensen, B. (1991). What they are doing when they seem doing nothing? Teoksessa J. Ehrnrooth & L. Siurala (toim.), *Construction of youth* (s. 148–158). Helsinki: VAPK-Publishing.
- Bennett, T. & Watson, D. (toim.) (2002). *Understanding everyday life*. Oxford: Blackwell.

- Berg, M. (1992). The construction of medical disposals. Medical sociology and medical problem solving in clinical practices. *Sociology of Health and Illness*, 14, 151–180.
- Berger, R. (2015). Now I see it, now I don't: researcher's position and reflexivity in qualitative research. *Qualitative Research*, 15 (2), 219–234.
- Brown, M. & Paolucci, B. (1979). *Home Economics. A Definition*. Washington D.C: American Home Economics Association.
- Brown, M. M. (1980). *What is Home Economics Education?* Minnesota Research and Development Center for Vocational Education. Minnesota: University of Minnesota.
- Brown, M. M. (1993). *Philosophical Studies In Home Economics: Basic Ideas by Which Home Economists Understands Themselves*. Michigan: Michigan State University.
- Bubolz, M. M. & Sontag, M. S. (2009). Human Ecology Theory. Teoksessa P. G. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm & S. K. Steinmetz (toim.), *Sourcebook of Family Theories and Methods. A Conceptual Approach* (s. 419–450). NY: Springer.
- Casillas, K.L., Fauchier, F., Derkash, B.T. & Garrido, E.F. (2016). Implementation of evidence-based home visiting program aimed at reducing child maltreatment: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, 53, 64–80.
- Chartier, M. J., Brownell, M.D., Isaac, M.R., Chateau, D., Nickel, N.C., Katz, A., Sarkar, J., Hu, M. & Taylor, C. (2017). Is the Families First Home Visiting Program Effective in Reducing Child Maltreatment and Improving Child Development? *Child Maltreatment*, 22 (2), 121–131.
- Ciczowska-Giedziun, M. & Zmysłowska, M. (2017). The Family and Child Welfare System in Poland: Family Assistanship as a New Solution in Social Work with Families. *Child Care in Practice*, 3, 1–14.
- Cole, M. & Pelaprat, E. (2008). Välttöneyisyys ja kulttuurihistoriallinen kehitys: Kielestä ja ajatuksesta simuloituihin maailmoihin ja tietokonepeleihin. Teoksessa R. Engeström & J. Virkkunen (toim.), *Kulttuurinen Välttöneyisyys Toiminnassa ja Oppimisessä* (s.1–27). Tukimusraportteja/Toiminnan teorian ja kehittävän työntutkimuksen yksikkö. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Creswell, J. W. & Miller, D. N. (2000). Determining Validity in Qualitative Inquiry. *Theory Into Practice*, 39 (3), 124–130.
- Dafermos, M. (2015). Reflection on the Relationship between Cultural-historical Theory and Dialectics. *Psychological Science & Education*, 20 (3), 16–24.
- Dahlström, E. (1987). Everyday-Life Theories and Their Historical and Ideological Contexts. Teoksessa U. Himmelstrand (toim.), *The Multiparadigmatic Trend in Sociology*. Uppsala: University of Uppsala.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Denzin, N. K & Lincoln, Y. S. (1994). Introduction. Entering the Field of Qualitative Research. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.), *Handbook of Qualitative Research* (s. 1–17). Thousand Oaks: Sage.
- Dickson-Swift, V., James, E.L., Kippen, S. & Liamputtong, P. (2006). Blurring Boundaries in Qualitative Health Research on Sensitive Topics. *Qualitative Health Research*, 16(6), 853–871.
- Dreier, O. (2011). Personality and the conduct of everyday life. *Nordic Psychology*, 63, 4–23.
- Edwards, A. (2009). From the Systemic to the Relational: Relational Agency and Activity Theory. Teoksessa A. Sannino, H. Daniels & K.D. Gutiérrez (toim.), *Learning and Expanding with Activity Theory* (s. 197–212). Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, A. (2010). *Being an Expert Professional Practitioner. The Relational Turn in Expertise*. London: Springer.
- Edwards, A. & D'arcy, C. (2004). Relational Agency and Disposition in Sociocultural Accounts of Learning to Teach. *Educational Review*, 56 (2), 147–155.
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62, 107–115.
- Engeström, R. (1999). *Toiminnan moniäänisyys. Tutkimus lääkärinvastaanottojen keskusteluista*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Engeström, R. (2002). Toiminta merkityksen tutkimuksessa: Laadullisen analyysin metodologista tarkastelua. *Sociologia*, 39, 33–45.
- Engeström, R. (2011). Jälkisanat. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki haltuun -sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 224–227). Helsinki: Väestöliitto.
- Engeström, R. (2014). Tieteen viisus monien äänten orkestrointia. *Tiedepoliitikka*, 39(4), 51–57.
- Engeström, R., Poikela, R. & Karvinen-Niinikoski, S. (2006). *Rajat ylittäen – asiakasta tukien. Loppuraportti*. Hyvinkää: TYKES.fi.
- Engeström, Y. (1987/2014). *Learning by expanding. An activity-theoretical approach to developmental research*. Helsinki: Orienta-konsultit.
- Engeström, Y. (1990). *Learning, working and imaging. Twelve studies in activity theory*. Helsinki: Orienta-Konsultit.
- Engeström, Y. (1995). *Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia, haasteita*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Engeström, Y. (2001). Expansive Learning at Work: Toward an activity theoretical reconceptualization. *Journal of Education and Work*. 14:1. 133–156.
- Engeström, Y. (2004). *Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä*. Tampere: Vastapaino.
- Engeström, Y. & Blackler, F. (2005). On the life of the Object. *Organization*, 12: 307, 307–330.

- Engeström, Y. & Virkkunen, J. (2007). Muutoslaboratorio – kehittävän työntutkimuksen uusi vaihe. Teoksessa E. Ramstad & T. Alasoini (toim.), *Työelämän tutkimusavusteinen kehittäminen Suomessa. Lähestymistapoja, menetelmiä, kokemuksia, tulevaisuuden haasteita* (s. 67–88). Tykes –raportteja 53. Helsinki: Työministeriö.
- Engeström, Y., Miettinen, R. & Punamäki R.-L. (1999). *Perspectives on activity theory*. Cambridge: University Press.
- Ensi- ja Turvakotien liitto [verkkojulkaisu]. Maakuntien ja järjestöjen yhteistyö turvattava sote-uudistuksessa. Haettu 20.1.2017 osoitteesta <https://ensijaturvakotienliitto.fi/wp-content/uploads/2017/04/J%C3%A4rjest%C3%B6jen-kannanotto-yhteisty%C3%B6st%C3%A4-sote-uudistuksessa.pdf>
- Eriksson, E. & Arnkill, T.A. (2012). *Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista*. Stakes Oppaita 60. Tampere: Stakes.
- Eräsaari, L. (2014). Sosiaalityö markkinoilla. Teoksessa Teoksessa R. Haverinen, M. Kuronen & P. Kettunen (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 125–140). Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2000). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Felski, R. (1999/2000). The Invention of Everyday Life. *New Formations*. 39, 13–31.
- Felski, R. (2000). *Doing time: feminist theory and postmodern culture*. Cultural front. New York: New York University Press.
- Ferguson, H. (2010). Walks, home visits and atmospheres: Risk and the everyday practices and mobilities of social work and child protection. *British Journal of Social Work*, 40, 1100–1117.
- Ferguson, H. (2014). What social workers do in performing child protection work: evidence from research into face-to-face practice. *Child and Family Social Work*, 21, 283–294.
- Ferreira, M. (2014). Typical Cyclical Behavioral Patterns: The Case of Routines, Rituals and Celebration. *Biosemiotics*, 7, 63–72.
- Fiese, B. H. (2006). *Family routines and rituals*. Yale University.
- Fiese, B. H., Tomco, T. J., Douglas, M., Josephs, K., Poltrock, S. & Baker, T. (2002). A Review of 50 Years of Research on Naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebration? *Journal of Family Psychology*, 16, 381–390.
- Foot, K. A. (2014). Cultural-Historical Activity Theory: Exploring a Theory to Inform Practice and Research. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 24:3, 329–347.
- Forsberg, H. (1998). *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Fågel, S., M. Jonsson, P. Korvela, & A. Kupiainen (toim.) (2011). *Arki haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä*. Helsinki: Väestöliitto.
- Gabb, J. (2010). Home truths: ethical issues in family research. *Qualitative Research*, 10:4, 461–478.
- Graesch, A. P. (2013). At Home. Teoksessa E. Ochs & T. Kremer-Sadlik (toim.), *Fast-Forward Family* (s. 27–47). Berkeley: University of California Press.
- Granfelt, R. (2004). Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus*, 12(2), 134–154.
- Granhölm, C. (2016). *Social work in digital transfer – blending services for next generation*. Mathilda Wrede Instituutin julkaisuja. Helsinki: Finlands-svenska kompetenscentret inom det sociala området.
- Haapakoski, K., Kannasojä, S. & Mänttärin-van der Kuip, M. (2014). Konteksti sosiaalihuollon tutkimuksessa. Teoksessa Teoksessa R. Haverinen, M. Kuronen & P. Kettunen (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 337–353). Tampere: Vastapaino.
- Haataja, A., Airio, I., Saarikallio-Torp, M. & Valaste, M. (2016). Lapsiperheet 2000-luvulla. Teoksessa A. Haataja, I. Airio, M. Saarikallio-Torp & M. Valaste (toim.), *Laulu 573 566 perheestä. Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla* (s. 8–27). Helsinki: Kela.
- Haavisto, V. (2003). *Court Work in Transition. An Activity-Theoretical Study of Work Practices in a Finnish District Court*. University of Helsinki. Department of Education. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hallituksen julkaisusarja (2015). *Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma*. Haettu 7.10.2015 osoitteesta http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc8
- Halme, N., Vuorisalmi, M. & Perälä, M.-L. (2014). *Tuki, osallisuus, ja yhteistoiminta lasten ja perheiden palveluissa. Työntekijöiden näkökulma*. Raportti 4/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hatch, J. A. (2002). Analyzing Qualitative Data. Teoksessa J. A. Hatch (toim.), *Doing Qualitative Research in Educational Settings*. New York: State University of New York.
- Haverinen, L. (1992). Tieto ja toiminta kotitaloustutkimuksen tieteenfilosofisina lähtökohtina. Teoksessa T. Gröhn & P. Palojoki (toim.), *Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastelutapoja* (s. 36–73). Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 113. Helsinki: Yliopistopaino.
- Haverinen, L. (1996). *Arjen hallinta kotitalouden toiminnan tavoitteena. Kotitalouden toiminnan filosofista ja teoreettista tarkastelua*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 164. Helsinki: Hakapaino.

- Haverinen, L. (2012). *Kotitalousopettajan koulutus ”Sturella” – muistoja ja ajankuvia vuosilta 1956-2002*. Kotitalous- ja käsityötieteiden julkaisuja 28. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Haverinen, L. & Martikainen, M. (2004). *Rakas lapsi – Ei. Kodin kasvattava vuorovaikutus*. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 14. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Haverinen, L. & Saarilahti, M. (2009). Arjen hallinnasta arjen vastuuseen? Näkökulmia ja sovelluksia arjen hallinta -käsitteestä. Teoksessa H. Janhonen-Abuquah (toim.), *Kodin arki* (s. 69–86). Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hebbeler, K.M. & Gerlach-Downie, S.G (2002). Inside the black box of home visiting: a qualitative analysis of why intended outcomes were not achieved. *Early Childhood Research Quarterly*, 17, 28–51.
- Heikinheimo, T. (2009). *Intensity of interaction in instrumental music lessons*. *Studia musica*. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Heinilä, H. (2007). *Kotitaloustaidon ulottuvuuksia. Analyysi kotitaloustaidosta eksistentiaalis-hermeneuttisen fenomenologian valossa*. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 16. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heino, E., Veistilä, M. & Törrönen, M. (2013). Vastavuoroisuuteen perustuva voimaantumisen tukeminen sosiaalialan hyvänä käytäntönä. Teoksessa E. Heino, M. Veistilä, P. Hänniköäinen, T. Vauhkonen & N. Kärmeniemi (toim.), *Vastavuoroiset ja voimaantumista tukevat käytännöt perhetyön kehittämisessä* (s. 21–27). Kotka: Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.
- Heino, T. (2008). *Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset*. Työpapereita 9/2008. Helsinki: Stakes.
- Heino, T., Berg, K., & Hurtig, J. (2000). *Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsennyksiä*. Helsinki: Stakes.
- Heinonen, V. (2012). Arkielämän tutkimusperinteet, kulutus ja rutiinit. *Kulutustutkimus*. *Nyt*. Haettu 15.5.2015 osoitteesta http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/uploads/2012/05/Heinonen_KTS_1_2012.pdf
- Heller, A. (1984). *Everyday Life*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hietala, M. (1991). Kotisisar äidin sijaisena. Teoksessa R. Taskinen (toim.), *Perheen puolesta. Väestöliitto 1941–1991* (s. 128–167). Helsinki: Väestöliitto.
- Highmore, B. (2004). Homework. Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life. *Cultural Studies*, 18, 306–327.
- Hokkanen, L. (2014b). *Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet*. Acta Universitatis Lapponiensis 278. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Hokkanen, L. (2014a). Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa M. Laitinen & A. Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä* (s. 55–86). Tampere: Vastapaino.
- Hotari, K.-E., Oranen, M. & Pösö, T. (2009). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimissä* (s. 117–132). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hovi-Pulsa, R. (2011). *Arkilähtöinen perhetyö - Strukturoitua avoimuutta*. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden laitos. Sosiaalipedagogiikan koulutus. Lisensiaattityö. Haettu 2.12. 2015 osoitteesta http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120001/urn_nbn_fi_uef-20120001.pdf
- Hsieh, H.F & Shannon, S.E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15, 1277–1288.
- Hurtig, Johanna. (2003). *Lasta suojelemissa – etnografia lasten raken-
tumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Acta Universitatis
Laponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hämeen-Anttila, L. (2017). Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Teoksessa A. Kananoja, M. Lähteinen & P. Marjamäki (toim.), *Sosiaalityön käsikirja* (s. 216–246). Helsinki: Tietosanoma.
- Hämeenaho, P. (2014.) *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien ar-
jessa: etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen raken-
tumisesta*. Julkaisuja 129. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hämäläinen, J. (2011). Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa A. Pehkonen & M. Väänänen-Fomin (toim.), *Sosiaalityön arvot ja etiikka* (s. 47–66.). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hämäläinen, J. & Niemelä, P. (2014). Uudistuvan sosiaalihuollon arvoperiaat-
teet. Teoksessa R. Haverinen, M. Kuronen & T. Pösö (toim.), *Sosiaali-
huollon tila ja tulevaisuus* (s. 80–95). Tampere: Vastapaino.
- Hämäläinen, K., Pirskanen, H. & Rautio, S. (2014). Sensitiiviset perheaiheet
haastattelututkimuksessa – eettiset haasteet, perhesalaisuudet ja inter-
vention mahdollisuudet. *Janus*, 22 (1), 53–68.
- Hänninen, K. & Poikela, R. (2016). Toimintalähtöinen, dialoginen ja kohtaava
vuorovaikutus. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Joutimäki, T.
Lehto-Lundén, P. Salovaara & M. Veistilä (toim.), *Vastavuoroinen sosi-
aalityö* (s. 148–164). Helsinki: Gaudeamus.
- Høybye-Mortensen, M. (2015). Social work and artefacts: social workers' use of
objects in client relations. *European Journal of Social Work*, 18 (5),
703–717.
- IFHE (2008). *Position Statement. Home Economics in the 21st Century*. Haettu
10.12.2015 osoitteesta https://www.ifhe.org/index.php?eID=tx_nawsec-redl&u=0&g=0&t=1449820911&hash=10e63d8b652f35ed4c94f58c1f05

[b3207f3f9d47&file=fileadmin/user_upload/redaktion/Publications/IFHE Position Statement 2008.pdf](https://www.researchgate.net/publication/32073f9d47&file=fileadmin/user_upload/redaktion/Publications/IFHE_Position_Statement_2008.pdf)

- Ilmonen, K. (1998). Sosiologia, rutiinit ja kulutus. *Sosiologia*, 35 (2), 92–103.
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Jaakkola, K. (1994). Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa J. Jaakkola, P. Pulma, M. Satka, & K. Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turva historia* (s. 71–153). Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jallinoja, Riitta. (1983). *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-atteellisen murroksen heijastajina*. Helsinki: WSOY.
- Janhonen-Abruquah, H. (2010). *Gone with the wind? :immigrant women and transnational everyday life in Finland*. Kotitalous- ja käsityötieteiden julkaisuja 24. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jax, J.A. (1985). Home Economics: A Perspective for the future. *Journal of Home Economics*, 77 (2), 22–49.
- Johnson, B. & Macleod Clarke, J. (2003). Collecting Sensitive Data: The Impact of Researcher, *Qualitative Health Research*, 13(3), 421–434.
- Jokinen, A. (2016). Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhde. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto-Lundén, P. Salovaara & M. veistilä (toim.), *Vastavuoroinen sosiaalityö* (s. 138–147). Helsinki: Gaudamus.
- Jonsson, M. (2006). *Perhetyö, arki ja sekvenssit. Raportti Arki Haltuun kehittämishankkeesta*. Opinnäytetyö. Järvenpää: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Jonsson, M. (2011). Oven takana. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki haltuun – sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 7–10). Helsinki: Väestöliitto.
- Jonsson, M. & Korvela, P. (2013). Kotipalvelua lapsiperheisiin – oikeanlaatuinen apu oikeaan tarpeeseen on ennaltaehkäisevää työtä. Teoksessa J. Syrjälä & R. Åberg (toim.), *Vuosikirja 2012 – Rohkeasti elämässä* (s. 31–37). Helsinki: Väestöliitto.
- Juhila, K. (2004). Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nyky-suuntauksia. *Janus*, 12 (2), 155–183.
- Juhila, K. (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K., Hall, C. & Raitakari, S. (2016). Interaction during mental health floating support home visits: managing host-guest and professional-client identities in home-spaces. *Social & Cultural Geography*, 17 (1), 101–119.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Järvikoski, A. & Karjalainen, V. (2008). Kuntoutus monitieteisenä ja -alaisena prosessina. Teoksessa P. Rissanen, T. Kallaranta & A. Suikkanen (toim.), *Kuntoutus* (s. 80–93). Helsinki: Duodecim.
- Järvinen, R., Lankinen, A., Taajamo, T., Veistilä, M. & Virolainen, A. (2012). *Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea*. Helsinki: Edita.
- Kaikko, K. & Friis, L. (2013). Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Lastensuojelun ytimissä* (4. painos). (s. 108–120.) Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kakkuri-Knuuttila, M-L & Heinlahti, K (2006). *Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kananoja, A., Lähteenmäki, M. & Marjamäki, P. (2011). *Sosiaalityön käsikirja* (3. painos). Helsinki: Tietosanoma.
- Karjalainen, V. (2006). Verkostokehittäminen – Palveluparadigman muutosvoima. Teoksessa R. Seppänen-Järvelä & V. Karjalainen (toim.), *Kehittämistyön risteyksessä* (s. 251–268). Helsinki: Stakes.
- Karttunen, T. & Hietamäki, J. (2014). Tiedon käytön kysymyksiä ja haasteita sosiaalityön asiakastyössä. Teoksessa R. Haverinen, M. Kuronen & T. Pösö (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 320–333). Tampere: Vastapaino.
- Karvinen-Niinikoski, S. (2010). Ongelmanratkaisuperinne ja kriittinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), *Asiakkuus sosiaalityössä* (s. 247–276). Helsinki: Gaudeamus.
- Karvonen, S., Mäntylä, E. & Salmi, M. (2016). Johdanto. Teoksessa S. Karvonen & M. Salmi (toim.). *Lapsikäyhyys Suomessa 2010-luvulla* (s. 6–9). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kaseva, K. (2011). *Asiakkaan asema, itsemäärääminen ja vaikutusmahdollisuudet sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisessä - integroitu kirjallisuuskatsaus*. Raportteja ja muistioita 2011:16. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kettunen, P. & Möttönen, S. (2011). Asiakkuuden rajat ja mahdollisuudet sosiaali- ja terveyspalveluissa. *Kansalaisyhteiskunta*, 1 (1), 57–68. Saatavana <http://kans.jyu.fi/lehti/2011-1>
- Kielhofner, G. (1995). *A Model of Human Occupation: Theory and Application* (2. painos). Baltimore: Williams & Wilkins.
- Kiilakoski, T., Gretschel, A. & Nivala, E. (2012). Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa A. Gretschel & T. Kiilakoski (toim.), *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa* (s. 9–33). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kincheloe, J.L. (2001). Describing the Bricolage: Conceptualizing a New Rigor in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 7(6), 679–692.

- Kivilehto, S. (2011). ”Kylmä varmaan kohta ymmärrän”. *Asunnon suunnittelu -opetusohjelma oppilaiden ajattelun ja oppimisen haastajana peruskoulun kotitalousopetuksessa*. Kotitalous- ja käsityötieteiden julkaisuja 27. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivipelto, P. & Saikkonen, M. (2013). Tiedon tuotanto ja vaikuttavuustieto sosiaalisuudessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 78 (3), 313–321.
- Kivistö, M. (2014). *Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmäinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä*. Acta Universitatis Lapponiensis 283. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Knorr Cetina, K. (2001). Objectual practice. Teoksessa T.R. Schatzki, K. Knorr Cetina & E. Savigny (toim.), *The Practice Turn in Contemporary Theory* (s.184–197). London: Routledge.
- Koivisto, J. (2009). Käytännöt, arviointi ja ”hyvyys”. *Yhteiskuntapolitiikka*, 74 (2), 167–173.
- Koome, F., Hocking, C. & Sutton, D. (2012). Why Routines Matter: The Nature and Meaning of Family Routines in the Context of Adolescent Mental Illness. *Journal of Occupational Science*, 19(4), 312–325.
- Korhonen, A. (2003). *Vauvaperhetyö keskosten äitien tukena. Tuen sisällölliset piirteet, kustannukset ja vaikutukset keskosten ensimmäisen elinvuoden hoitokustannuksiin*. Acta Universitatis Ouluensis D 760. Oulu: Oulun yliopisto.
- Korkiakangas, M. (2005). *Perheen voimavaroja etsimässä – tapaustutkimus asiakaslähtöisistä työorientaatioista lastensuojelun perhetyössä*. Lisen-siaatintyö. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Korvela, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen. Perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka*. Tutkimuksia 130. Helsinki: Stakes.
- Korvela, P. (2011). Arki, päivärytmi ja sekvenssit –Miten käsitteellistää arkea ja kotia? Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki haltuun -sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 219–223). Helsinki: Väestöliitto.
- Korvela, P. & Keskinen, H. (2008). From Surviving to Reconciling Home and Work – An Activity-Theoretical Study on the Changing Everyday Life of Families. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Reinventing art in everyday making* (s. 241–270). Bern: Peter Lang Publishing Group.
- Korvela, P. & Rönkä, A. (2014). Arkielämän näkökulma perheeseen. Teoksessa R. Jallinoja, H. Hurme & K. Jokinen (toim.), *Perhetutkimuksen suuntauksia* (s. 192–214). Helsinki: Gaudeamus.
- Korvela, P., Holmberg, M., Jonsson, M. & Kupiainen, A. (2009). Ajelehtivasta ankkuroituun arkeen – arkirytmien muuttamisen tukeminen perhetyössä sekvenssikartta -menetelmällä. Teoksessa H. Janhonen-Abuquah

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- (toim.), *Kodin arki* (s. 147–156). Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Korvela, P., Saarilahti, M. & Sekki, S. (2014). Arkirytmien muuttaminen – uuden työtavan kehittäminen perhetyöhön. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Arjen rakentuminen ja rytmit elämän käännekohtassa* (s. 190–210). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Kozulin, A. (1998). *Psychological Tools. A Sociocultural Approach to education*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kozulin, A. (2003). Psychological Tools and Mediated Learning. Teoksessa A. Kozulin, B. Gindis, V.S. Ageyev & S.M. Miller (toim.), *Vygotsky's Educational Theory in Cultural Context* (s. 15–35). Cambridge: University Press.
- Kujala, E. (2003). *Asiakaslähtöinen laadunhallintamalli. Tilastolliseen prosessin ohjaukseen perustuva sovellus terveyskeskukseen*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Hoitotieteen laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuntalaki 410/2015. Annettu Helsingissä 10.4.2015. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kuntalaki>
- Kuoppala, T. & Säkkinen, S. (2015). *Lastensuojelu*. Tilastoraportti 20/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinni laitos.
- Kuorilehto, R. (2014). *Moniasiantuntijuus sosiaali- ja terveydenhuollon perhetyössä. Monitahoarviointi Q-metodologialla*. Acta Universitatis Oulensis D Medica 1239. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kupiainen, A. & Holmberg, M. (2011). Arki haltuun -sekvenssimenetelmä perhetyössä. Teoksessa S. Fågel, M. Jonsson, P. Korvela & A. Kupiainen (toim.), *Arki haltuun -sekvenssimenetelmä perhetyössä* (s. 43–63). Helsinki: Väestöliitto.
- Kuronen, M. & Lahtinen, P. (2011). Supporting families: the role of family work in child welfare. Teoksessa H. Forsberg & T. Kröger (toim.), *Social work and child welfare politics. Through Nordic lenses* (s. 65–81). Bristol: Policy Press.
- Kuutti, K. (1996). Activity Theory as a Potential Framework for Human-Computer Interaction Research. Teoksessa B.A. Nardi (toim.), *Context and Consciousness* (s. 17–44). Massachusetts: The MIT Press.
- Kvale, S. (1995). The Social Construction of Validity. *Qualitative Inquiry*, 1 (1), 19–40.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede*, 11 (1), 3–12.
- Käyhkö, L. (2015). 'Kivi kengässä' – opettajat yrittäjyyskasvatuksen kentällä. *Tutkimus koulun ja paikallisyhteisön kumppanuudesta*. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 263. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Kääriäinen, A., Satka, M., Yliruka, L. & Muurinen, H. (2016). Käytäntötutkimuksen tietokäytäntö toimijoiden kuvaamana. Teoksessa M. Satka, I. Julkunen, A. Kääriäinen, R. Poikela, L. Yliruka & H. Muurinen (toim.), *Käytäntötutkimuksen taito* (s. 34–55). Helsinki: Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet.
- Laitila, M. (2010). *Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa*. Itä-Suomen yliopiston julkaisuja 31. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa M. Laitinen & A. Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä* (s. 9–18). Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, M. & Pohjola, A. (2010). Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), *Asiakkuus sosiaalityössä* (s. 7–15). Helsinki: Gaudeamus.
- Lally, P., van Jaarsveld, C.H.M., Potts, H.W.W. & Wardle, J. (2009). How are habits formed: Modeling habit formation in the real world. *European Journal of Social Psychology*, 40 (6), 998–1009.
- Leemann, L. & Hämäläinen, R-M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja Matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81 (5), 586–594.
- Lefebvre, H. (1971). *Everyday life in the modern world*. London: The Whitefriars Press.
- Lefebvre, H. (1991). *Critique of everyday life*. Libdin: Verso.
- Lehtonen, P. H. (2008). *Voimauttava video. Asiakaslähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan muodostama työorientaatio perhetyön menetelmänä*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 343. Jyväskylä: Jyväskylä yliopisto.
- Leontjev, A.N. (1977). *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Linell, P. (1998). *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Philadelphia: John Benjamins publishing company.
- Matthies, A. (2014). How Participation, Marginalization and Welfare Services are Connected. Teoksessa A.-L. Matthies & L. Uggerhoj (toim.), *Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across Europea Countries* (s. 3–18). London: Routledge.
- Mattus, M.-R. (2001). *Valtaistava ja yhteistyötä avaava haastattelumenetelmä perhelähtöisessä interventiossa*. Acta Universitatis Lapponiensis 44. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- McGregor, S. L. T., Baranovsky, K., Eghan, F., Harman, B., Mitstifer, D. I., Pendergast, D., Seniuk, E., Shanahan, H. & Smith, F. (2004). *Confessions of recovering home economists*. Working Papers. Haettu 11.12.2015 osoitteesta <http://www.kon.org/hswp/archive/recovering.html>

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Melin, T., Koila, T., Tuominen-Thuesen, M. & Uotinen, S. (2012). *Palveluseteliopas. Käsikirja palvelusetelin käyttöönotolle ja hinnoittelulle*. Julkaisuja 302. Helsinki: Sitra.
- Miettinen, R. (2006). Pragmatism and Activity theory: Is Dewey's philosophy a philosophy of cultural retooling. *Outlines. Critical Practice Studies*, 8(2), 3–19.
- Miettinen, R. & Paavola, S. (painossa). Beyond the distinction between tool and sign: objects and artefacts in human activity. *Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology*.
- Miettinen, R. & Virkkunen, J. (2005). Epistemic Objects, Artefacts, and Organizational Change. *Organization*, 12 (3), 437–456.
- Miettinen, R., Fredericks-Samra, D. & Yanow, D. (2009). Re-Turn to Practice: An Introductory Essay. *Organization Studies*, 30 (12), 1310–1327.
- Mikkeli, H. & Pakkasvirta, J. (2007). *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY.
- MLL (2014). *MLL Kumppanina* [verkkoaineisto]. Haettu 10.8.2015 osoitteesta <https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/08/06191243/MLL-perhekeskustoimijana-2015-nettiin.pdf>
- Myllärniemi, A. (2007). *Lastensuojelun avohuollon perhetyö ammattikäytännöinä – jäsenyyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa*. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 6/2007. Helsinki: Heikki Waris -instituutti.
- Mäkelä, K. (1990). Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.), *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta* (s. 42–61). Helsinki: Gaudeamus.
- Mönkkönen, K. (2009). *Vuorovaikutus: dialoginen asiakastyö*. Helsinki: Editat.
- Möttönen, S. & Kettunen, P. (2014). Sosiaalipalvelut kuntien hallinto- ja palvelurakenteiden murroksessa. Teoksessa R. Haverinen, M. Kuronen & P. Kettunen (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 101–124). Tampere: Vastapaino.
- Nickols, S.Y., Ralston, P.A., Andersson, C., Browne, L., Schroeder, G., Thomas, S. & Wild, P. (2009). The Family and Consumer Sciences Body of Knowledge and the Cultural Kaleidoscope: Research Opportunities and Challenges. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 37, 266–283.
- Niemelä, A.-L. (2006). *Kiire ja työn muutos. Tapaustutkimus kotipalvelutyöstä*. Helsingin yliopisto kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 206. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Niemelä, P. (2016). Hyvinvoinnin edistäminen sosiaalityön eetosena. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto-Lundén, P. Salovaara & M. Veistilä (toim.), *Vastavuoroinen sosiaalityö* (s. 97–108). Helsinki: Gaudeamus.

- Niemi, H. (2008). *Lapset alkoivat nauraa. Raportti Alvari-perhetyöstä, perheiden tilanteesta, huolesta ja muutoksesta*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Niskala, A. (2008). *Salatusta suhteesta kahden kimppaan –Analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta*. Acta Universitatis Lapponiensis 150. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A.-L. (2014a). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus*, 22 (3), 227–244.
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A.-L. (2014b). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja terveystalveissa. Teoksessa M. Laitinen & A. Nikula (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä* (s. 113–145). Tampere: Vastapaino.
- Nätkin, R. & Vuori, J. (2007). Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. Teoksessa J. Vuori & R. Nätkin (toim.), *Perhetyön tieto* (s. 7–38). Tampere: Vastapaino.
- Ochs, E. & Kremer-Sadlik, T. (toim.) (2013). *Fast-forward family. Home, work, and relationships in middle-class America*. Berkeley: University of California Press.
- Oikeusministeriö (2010). *Demokratiapolitiikan suuntaviivat. Mietintöjä ja lausuntoja 14/2010*. Haettu 22.11.2016 osoitteesta http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/142010demokratiapolitiikan-suuntaviivat/Files/OMML_14_2010_Demokratia
- Oranen, M. (2013). Osallisuus osaksi arkea. Teoksessa A. Hastrup, M. Hietanen-Peltola, J. Janhukainen & M. Pelkonen (toim.), *Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelujen uudistaminen Lasten Kaste-kehittämistyöstä pysyväksi toiminnaksi* (s. 122–126). Raportti 3/2013. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Paavola, S., Engeström, R. & Hakkarainen, K. (2012). The dialogical approach as a new form of mediation. Teoksessa A. Moen, A. I. Mørch & S. Paavola (toim.), *Collaborative Knowledge Creation* (s. 1–14). Sense Publisher.
- Palojoki, P. (1997). *The complexity of food-related activities in a household context: study of Finnish homemakers' food choices and nutrition knowledge*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 165. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (3. painos). Thousand Oaks: SAGE.
- Patwardhan, I., Duppong Hurley, K., Thompson, R.W., Mason, W.A & Ringle, J. L. (2017). Child maltreatment as a function cumulative family risk: Findings from the intensive family preservation program. *Child Abuse & Neglect*, 70, 92–99.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Pekkarinen, E. (2011). *Lastensuojelun tieto ja tutkimus –Asiantuntijoiden näkökulma*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 51. Haettu 15.3.2018 osoitteesta <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. (2014). Helsinki: Opetushallitus. Haettu 20.8.2017 osoitteesta http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Pink, S. (2012). *Situating everyday life: practices and places*. Thousand Oaks: Sage.
- Pirilä, K. & Kivi, E. (2005). *Elävä kuva – elävä ääni: 1, Otos*. Helsinki: Like.
- Pohjola, A. (2010). Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), *Asiakkuus sosiaalityössä* (s. 19–74). Helsinki: Gaudeamus.
- Pohjola, P. & Korhonen, S. (2014). Social work as knowledge work: knowledge practices and multi-professional collaboration. *Nordic Social Work Research*, 4, 26–43.
- Pohjola, P. Pitkänen, N. & Koivisto, J. (2015). Sosiaalityön tietokäytännöt vuorovaikutteisina vaihtoalueina. *Janus*, 2 (23), 174–188.
- Poikela, R. (2010). *Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa. Kohteen rakentumisen moniääninen menetelmä*. Sosiaalityö- ja sosiaalisen laitoksen julkaisuja 2010:5. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pulma, P. & Turpeinen, O. (1987). *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Pyykkönen, A. (2014). *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys.
- Pääkkönen, H. (2010). *Perheiden aika ja ajankäyttö. Tutkimuksia kokonaisyöajasta, vapaaehtoistyöstä, lapsista ja kiireestä*. Tutkimuksia 254. Sosiaalitutkimuksen väitöskirja. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pääministeri Matti Vanhasen 2. hallituksen ohjelma. Haettu 7.10.2015 osoitteesta <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/368562/hallitusohjelma-vanhanen-II/2a27514c-b939-4bb6-9167-ce886c358dff>
- Pölkki, P., Vornanen, R. & Colliander, R. (2016). Critical factors of intensive family work connected with positive outcomes for child welfare clients. *European Journal of Social Work*, 19, (3–4), 500–518.
- Raijas, A. (2008). *Arjen hyvinvointi ja mahdollisuudet sen mittaamiseen*. Työselosteita ja esitelmiä 110. Kuluttajatutkimuskeskus. Haettu 4.5.2016 osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152397/Arjen_hyvinvointi_ja_mahdollisuudet_sen_mittaamiseen.pdf?sequence=1

- Rania, N., Migliorini, L., Rebori, S. & Cardinali, P. (2015). Daily Family Routines of Italian and Equadorian Immigrant Mothers in Everyday Life: A Qualitative Approach Using Diaries and Interviews. *SAGE Open*, 1–13.
- Rantala, J., Salminen, J., Sääntti, J. & Hansen, P. (2009). Yliopisto-opetukselle sen ansaitsema arvostus. *Kasvatus & Aika*, 3 (4), 43–47.
- Raunio, K. (2009). *Olenainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rautio, S (2016). *Neuvolan perhetyö vanhemmuuden varhaisena tukena ja yhteistyönä*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 550. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Reckwitz, A. (2002.) Toward a theory of social practices: a development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*, 52 (2), 243–263.
- Reijonen, M. (2005). ”Mitä työtä se perhetyö oikein on?” -ammattina perhetyöntekijä. Teoksessa M. Reijonen (toim.), *Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot* (s. 7–15). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Richardson, B. (2002). Ellen Swallow Richards: ”Humanistic Oekologist,” ”Applied Sociologist,” and the Founding of Sociology. *The American Sociologist*, 33 (3), 21–57.
- Roos, J.-P. (1991). Yhteiskunnan muutos ja arkielämä. *Tiede ja edistys*. 3, 6–15.
- Rousu, S. (2018). Lastensuojelun lainsäädäntö. Teoksessa T. Pätäri & M. Ylikännö (toim.), *Tahto tehdä toisin: Usia toimintatapoja lastensuojeluun* (s. 30–58). Helsinki: Tietosanoma.
- Rowe, R. & Shepherd, M. (2002). Public Participation in the new NHS: No Closer to Citizen Control? *Social Policy and Administration*, 36, 275–290.
- Rönkä, A., Malinen, K. & Lämsä, T. (2009.) *Perhe-elämän paletti. Lapsiperheenä ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saaren-Seppälä, T. (2004). *Yhteisen potilaan hoito. Tutkimus organisaatorajat ylittävästä yhteistoiminnasta sairaalan, terveyskeskuksen ja lapsipotilaiden vanhempien suhteista*. Acta Universitatis Tamperensis 1052. Tampere: Tampere University Press.
- Salmi, M. (1991a). *Ansiotyö kotona – toiveuni vai painajainen? Kotiansiotyö Suomessa työntekijän arkipäivän kannalta*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Salmi, M. (1991b). Ajatteletko arkena? Arkielämä ja tietoisien toiminnan mahdollisuus? *Sosiologia*, 4, 237–249.
- Salmi, M. (2004). Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Teoksessa M. Salmi & J. Lammi-Tastula (toim.), *Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhteensovittamisen arkea*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Satka, M. (1994). Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa J. Jaakkola, P. Pulma, M. Satka, & K. Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turva historia* (s. 261–335). Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Satka, M., Julkunen, I., Kääriäinen, A., Poikela, R., Yliruka, L. & Muurinen, H. (2016). Johdanto – Käytäntötutkimus tietona ja taitona. Teoksessa Teoksessa M. Satka, I. Julkunen, A. Kääriäinen, R. Poikela, L. Yliruka & H. Muurinen (toim.), *Käytäntötutkimuksen taito* (s. 8–33). Helsinki: Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet.
- Schatzki, T. (1996). *Social Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sekki, S. & Korvela, P. (2014). Rytmihäiriöitä lapsiperheiden arjessa – arjen rytmittämisen haasteet ajeltavassa arjessa. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Arjen rakentuminen ja rytmit elämän käännekohtassa* (s. 211–232). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Shove, E. & Pantzar, M. (2005). Consumers, Producers and Practices. Understanding the invention and reinvention of Nordic Walking. *Journal of Consumer Culture*, 5(1), 43–64.
- Shove, E., Pantzar, M. & Watson, M. (2012). *Dynamics of Social Practices. Everyday life and how it changes*. London: Sage.
- Shove, E., Pantzar, M. & Watson, M. (2012). *The Dynamics of Social Practice. Everyday life and how it changes*. Lontoo: Sage.
- Sihvonen, E. (2016a). Early interventionist parenting support: The case study of Finland. *Families, Relationships and Societies: An international Journal of research and debate*. Doi 10.1332/204674316X14552878034703
- Sihvonen, E. (2016b). Huoli kadonneesta vanhemmuudesta 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa: lasten kasvatusta ja vastuullinen vanhemmuus. *Kasvatus & Aika*, 10 (5), 72–86.
- Silvonen, J. (2004). Lähikehityksen vyöhykkeellä? Teoksessa R. Mietola & H. Outinen (toim.), *Kulttuurit, erilaisuus ja kohtaamiset* (s. 47–55). Kasvatustieteen päivien 2003 julkaisu. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos.
- Silvonen, J. (2015). Toiminta ja suhteet – neljä fragmenttia toimuudesta. Teoksessa P.A. Kauppila, J. Silvonen & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.), *Toimijuus, ohjaus ja elämäntietä* (s. 3–16). Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Simonen, L. (1986). Naisten huolenpityö ja kodinhoitajan ammatti. Teoksessa L. Rantalaiho (toim.), *Miesten tiede, naisten puuhut: Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*. Tampere: Vastapaino.
- Sipilä, A. (2011). *Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet. Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 28. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.

Sanna Sekki

- Smith, D. E. (1987). *The everyday world as problematic: a feminist sociology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2013). *Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportti*. Haettu 7.10.2015 osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126183/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (2015). Haettu 8.10.2015 osoitteesta <http://stm.fi/documents/1271139/1352015/Sosiaalihuoltolain+soveltamisopas.pdf/cb12a5c4-9bfa-4983-adf6-94ca18815f1>
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014*. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301#Pidp957616>
- Sosnet (2017). Sosnetin sosiaalityön määritelmä. Haettu 20.5.2017 osoitteesta <http://www.sosnet.fi/Suomeksi/Koulutus/Peruskoulutus/Sosiaalityon-maarittely/Sosnetin-maaritelma>
- Southerton, D. (2006). Analysing the temporal organization of daily life: social constraints, practices and their allocation. *Sociology*, 40 (3), 435–454.
- Southerton, D. (2012). Habits, routines and temporalities of consumption: From individual behaviours to reproduction of everyday practices. *Time and Society*, 22(3), 335–355.
- Spagnola, M. & Fiese, B.H. (2007). Family Routines and Rituals. A Context for Development in the Lives of Young Children. *Infants & Young Children*, 20 (4), 284–299.
- Steidl, R. E. & Bratt, E. C. (1968). *Work in the home*. New York: Wiley Cop.
- STM (2012). *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuunnitelma. KASTE 2012–2015*. Julkaisuja 2012:1. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- STM (2013). *Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportti*. Haettu 21.12.2015 osoitteesta http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126183/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1
- STM (2014). Toimivat palvelut, vahvat yhteisöt. Haettu 27.10.2015 osoitteesta <http://vihtio2.hosting.documenta.fi/kokous/2014495-5-6.PDF>
- STM (2015). Sosiaalihuoltolaki. Soveltamisopas. Haettu 27.10.2015 osoitteesta <http://stm.fi/documents/1271139/1352015/Sosiaalihuoltolain+soveltamisopas.pdf/cb12a5c4-9bfa-4983-adf6-94ca18815f1b>
- STM (2015b). Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus 2015–2019. Haettu 28.10.2015 osoitteesta http://stm.fi/documents/1271139/1332838/Sote-uudistuksen+tietolehtinen+9_2015/a6f19294-ea52-4c47-b13f-ba15c571e843
- STM (2017). *Sote-uudistuksen tavoitteet*. Haettu 19.8.2017 osoitteesta <http://alueuudistus.fi/soteuudistus/tavoitteet>

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

- Strauss, A. (1993). *Continual permutations of action*. New York: Aldine De Gruyter.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. California: SAGE Publications.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE.
- Sulonen, K. (2004). *Opetussuunnitelman uudistustyö opettajan ammatillisen kasvun välineenä – kohteena peruskoulun kotitalouden opetus*. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 13. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Suomen virallinen tilasto (2017a): Perheet [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu 20.7.2017 osoitteesta <http://www.stat.fi/til/perh/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (2017b). Tulonjakotilasto [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu 30.8.2017 osoitteesta http://tilastokeskus.fi/til/tjt/2015/04/tjt_2015_04_2017-05-26_tie_001_fi.html
- Sysiharju, A.-L. (1995). *Naisasian tytär – muuttuvien kotien tuki 1891–1990. Vuosisata kotitalousopettajien koulutusta Helsingissä*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 148. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Taajamo, T. (2006). Perhetyö lähihoitajan työkenttänä. Teoksessa A. Häkkä, H. Kuokkanen & A. Virolainen (toim.), *Lapsen parhaaksi. Lähihoitaja varhaiskasvattajana*. Helsinki: Edita Prima.
- Tattari, N. (2013). *Lapsiperheiden hyvinvoinnin edistäminen perhelähtöistä toimintamallilla kehittämällä 2009-2013*. Haettu 20.6.2017 osoitteesta <https://www.innokyla.fi/documents/106585/592bfe78-7a47-42e7-ad4f-65d6b3ba886e>
- THL (2015). *Lastensuojelun käsikirja*. Haettu 28.10.2015 osoitteesta <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/avohuolto/lastensuojelun-avohuollon-tukitoimet/perhetyo>
- Toikko, T. (2005). *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tampere: Vastapaino.
- Toikko, T. (2012). *Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat*. Tampere: Tampere University Press.
- Toikko, T. (2014). Vastuullisen asiakkaan paradigma. Teoksessa R. Haverinen, M. Kuronen & T. Pösö (toim.), *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus* (s. 161–175). Tampere: Vastapaino.
- Toiviainen, H. & Tissari, V. (2011). Välineet potilaslähtöisyyden välittäjinä. Teoksessa Y. Engeström, A. Kajamaa, H. Toiviainen & A. Hilli (toim.), *Näkökulmia hoidon eheyttämisen innovaatioiden tutkimiseen* (s. 25–35). Tutkimusraportteja 12. Helsinki: Helsingin yliopisto, toiminnan, kehityksen ja oppimisen tutkimusyksikkö CRADLE.

- Torkkeli, K., Mäkelä, J. & Niva, M. (2018). Elements of practice in the analysis of auto-ethnographical cooking videos (s. x–x). *Journal of Consumer Culture*.
- Tudge, J. R. H. (1999). Processes and consequences of peer collaboration: a Vygotskian analysis. Teoksessa P. Lloyd & C. Fernyhough (toim.), *Lev Vygotsky. Critical Assessment. Volume III: The zone of Proximal developments* (s. 195–221). London: Routledge.
- Tulensalo, H. (2016). Lapsi tiedollisena toimijana sosiaalityössä. Teoksessa M. Satka, I. Julkunen, A. Kääriäinen, R. Poikela, L. Yliruka & H. Muurinen (toim.), *Käytäntötutkimuksen taito* (s. 266–282). Helsinki: Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet.
- Tuomi-Gröhn, T. (2008). Methodological Challenges in Studying the Art of Everyday making. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn (toim.), *Reinventing Art of Everyday Making* (s. 27–52). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Tuomi-Gröhn, T. (2009). Kodin arki ja arjen taidot tutkimuskohteena. Teoksessa H. Janhonen-Abuquah (toim.), *Kodin arki* (s. 147–156). Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 19. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tuomi-Gröhn, T. & Engeström, Y. (toim.) (2002). *Koulun ja työn rajavyöhykkeellä. Usia työssä oppimisen mahdollisuuksia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Tuomi-Gröhn, T. & Palojoki, P. (toim.) (1992). *Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastelutapoja*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 113. Helsinki: Yliopistopaino.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turkki, K. (1990). *Kotitalous oppiaineena ja tieteenalana. Näkemyksiä ja taustoja oppiaineen edelleen kehittämiseksi*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 85. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Turkki, K. (1992). Lähtökohtia kotitalouden toiminnan ja kotitalous -oppiaineen tutkimiseen. Teoksessa T. Gröhn & P. Palojoki (toim.), *Kotitalouden toiminta tutkimuskohteena. Kotitalousopetusta palvelevan tutkimuksen tarkastelutapoja* (s.4–35). Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 113. Helsinki: Yliopistopaino.
- Turkki, K. (1999). *Kotitalousopetus tienhaarassa -teknisistä taidoista kohti arjen hallintaa*. Julkaisuja 2. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.
- Turkki, K. (2001). Kotitaloustiede kasvatusalan kentässä. *Kasvatus*, 5, 506–515.
- Turkki, K. (2004.) The Influence of Eleanor Vaines on Home Economics in Finland. Teoksessa M.G. Smith, L. Peterat & M.L. de Zwart (toim.), *Home Economics Now. Transformative Practice, Ecology, and Everyday Life* (s. 53–66). Vancouver BC: Pacific Educational Press.

Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun -hankkeessa

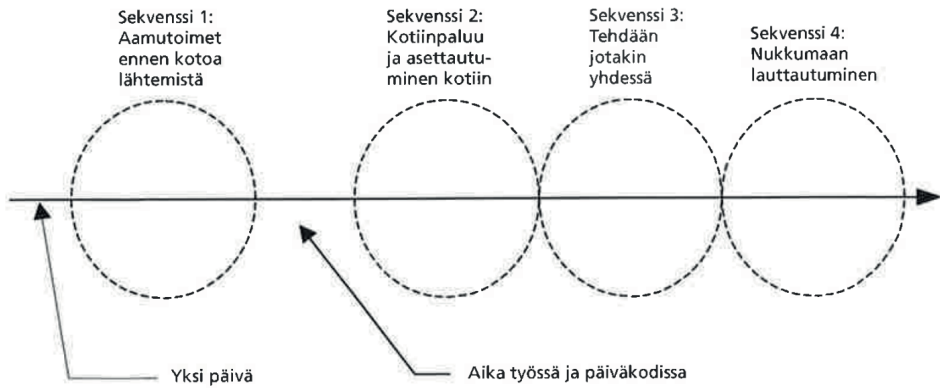
- Twigg, J. (1999). The spatial ordering of care: Public and private in bathing support at home. *Sociology of Health and Illness*, 21, 381–400.
- Tynjälä, P. (1991). Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Kasvatus*, 5–6, 387–398.
- Törrönen, M. (1999). *Lasten arki laitoksessa: elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Törrönen, M. (2012). *Onni on joka päivä: lapsiperheen arki ja hyvinvointi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Törrönen, M. (2016). Johdatus vastavuoroiseen sosiaalityöhön. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto-Lundén, P. Salovaara & M. Veistilä (toim.), *Vastavuoroinen sosiaalityö* (s. 11–21). Helsinki: Gaudeamus.
- Urponen, K. (1994). Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa J. Jaakkola, P. Pulma, M. Satka, & K. Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaalityö. Suomalaisen sosiaalisen turva historia* (s. 163–252). Helsinki: Sosiaalityön keskusliitto.
- Uusimäki, M. (2005a). Perhetyö palvelujärjestelmässä. Teoksessa M. Reijonen (toim.), *Voimaa perhetyöhön* (s. 17–38). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Uusimäki, M. (2005b). Perhetyön monimuotoisuus. Teoksessa M. Airtto, S. Helavirta, J. Kurkinen, K. Loponen & M. Uusimäki (toim.), *Moniammatillinen yhteistyö lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä* (s. 169–196). Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Valkama, K. (2012). *Asiakkuuden dilemma – Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen*. Acta Wasaensia 267. Sosiaali- ja terveyshallintotieteen väitöskirja. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Vanhalakka-Ruoho, M., Silvonen, J. & Kauppila, A. (2015). Johdanto. Toimijuus näkökulmana ohjaukseen. Teoksessa P. A. Kauppila, J. Silvonen & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.), *Toimijuus, ohjaus, elämäntilanne* (s. v–vii). Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Vehviläinen, S. & Lindfors, O. (2005). ”Varmaan se oma itsetunto on nousussa”. Itsereflektio ja kohennut vointi haastattelupuheessa. *Aikuiskasvatus* 3, 191–202.
- Vilkko, A. (2010). Eletyn tilan kertominen. Teoksessa A. Vilkko, A. Suikkanen & J. Järvinen-Tassopoulos (toim.), *Kotia paikantamassa* (s.35–58). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Virtanen, P., Suoheimo, M., Lamminmäki, S., Ahonen, P. & Suokas, M. (2011). *Matkaopas asiakaslähtöisten sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämiseen*. Tekesin katsaus 281. Helsinki: Tekes.
- Vuorenmaa, M. (2016). *Äitien ja isien osallisuus perheessä ja lasten palveluissa sekä osallisuuteen yhteydessä olevat tekijät*. Acta Universitatis Tampereensis 2134. Tampere: Tampereen yliopisto.

Sanna Sekki

- Vygotski, L.S. (1978). *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vygotski, L.S. (1982). *Ajattelu ja kieli*. Suom. Helkama, K. & Koski-Jännes, A. Espoo: Weilin + Göös.
- Väestöliitto [verkkójulkaisu]. Lapsiperheiden kotipalvelu – lastenhoitoa ja koti-apua. Haettu 14.11.2016 osoitteesta <http://www.vaestoliitto.fi/kotisisar/>
- Warde, A. (2005). Consumption and theories of practices. *Journal of Consumer Culture*, 5 (2), 131–153.
- Warde, A. (2016). *The practice of eating*. Cambridge: Polity Press.
- Wartofsky, M. W. (1979). *Models: representation and the scientific understanding*. Dordrechht: Reidel.
- Wells, G. (1999). *Dialigic inquiry: Toward a Sociocultural Practice and Theory of Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wrede, G.H. (2006.) Kuka omistaa aatteellisen yhdistyksen projektit? Projektitarviointi aatteellisen yhdistyksen näkökulmasta. Teoksessa K. Rantala & P. Sulkunen (toim.), *Projekttyhteiskunnan kääntöpuolia* (s.87–104). Helsinki: Gaudeamus.
- Yasmi, F., Morency, C. & Roorda, M.J. (2015). Trend analysis of activity generation attributes over time. *Transportation*, 1–21.
- Ylisassi, H. (2009). *Kehittävän kuntoutuksen mahdollisuudet. Tutkimus Aslak-kuntoutuksen työkytkennän ja asiakkuuden rakentumisesta*. Kasvatus-tieteen laitoksen tutkimuksia 226. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Zucchermaglio, C. & Alby, F. (2014). “It Seems That Things Take Care of Themselves”: Routines in Busy Family Life. *Mind, Culture and Activity*, 21, 21–33.

Liitteet

Liite 1 Arjen sekvenssirakenne (Korvelan, 2003) mukaan

Ajankohta	Sekvenssi
Aamulla	1) Aamutoimet ennen kotoa lähtemistä
Päivällä	Vanhemmat ovat töissä ja lapset päiväkodissa
Illalla	2) Kotiinpaluu ja asettautuminen kotiin
	3) Tehdään jotain yhdessä
	4) Lasten nukkumaan laittaminen
	5) Työskenteleminen, opiskeleminen tai vanhemman oman ajan viettäminen
	6) Nukkumaan laittautuminen

Liite 3 Taulukko episodien sijoittumisesta episodiryhmiin tutkimusperheittäin

Taulukkoon on koottu episodiryhmien määrällinen esiintyminen perhekoh-
taisessa aineistossa. Perheet on merkitty taulukkoon siinä järjestyksessä,
jossa aineiston analyysi suoritettiin.

Episodiryhmät	1. Rai- kas	2. Ero- nen	3. Kat- ras	4. Kou- lukas	5. Yang	6. Saario- inen	7. Vasta- ranta	Yht.
Perheeseen tu- tustuminen	45	20	23	20	21	10	21	160
Kotikäyntien ai- kataulutus	19	8	9	12	8	8	21	85
Sekvenssikart- tatyöskentely	33	12	32	32	9	26	9	153
Työskentelyn moniääninen tulkinta	38	28	23	33	28	23	37	210
Arjen tunteiden jaka- minen	104	108	99	129	70	64	162	736
Kotitöiden tukeminen	26	26	16	17	8	23	25	141
Muutoksen käsittely	13	10	7	10	5	6	0	51
Työskentelyn seuranta	47	30	35	29	22	21	56	240
Hankkeen työsken- telyn lopettaminen perheessä	5	3	2	0	1	6	7	24
Tilanteinen väliintulo	1	0	5	11	5	7	0	29
Neuvotteluprosessi	8	0	4	4	0	1	0	17
YHTEENSÄ	339	245	255	297	177	195	338	1846

